FRIEDRICH ENGELS

AİLENİN ÖZEL MÜLKİYETİN VE DEVLETİN KÖKENİ

Almancadan Çeviren:
Erkin Özalp

Yordam Kitap

Yordam Kitap'ta
Marx-Engels Yapıtları

★

Karl Marx

Kapital I, II, III
Almancadan Çevirenler:
Mehmet Selik, Nail Satlıgan, Erkin Özalp

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Fransa'da İç Savaş
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Fransız Üçlemesi
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

★

Friedrich Engels

Alman Köylü Savaşı
Fransızcadan Çeviren: Okay Gönensin

Ütopyadan Bilime Sosyalizmin Gelişimi
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni
Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

★

Karl Marx-Friedrich Engels

Komünist Manifesto
Almancadan Çeviren: Nail Satlıgan

Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılanlar
Çeviri: Nail Satlıgan, Şükrü Alpagut

Felsefe İncelemeleri
Fransızcadan Çeviren: Cem Eroğul

Gotha ve Erfurt Programları Üzerine
Derleyen ve Almancadan Çeviren: Erkin Özalp

Friedrich Engels

★

Lewis H. Morgan'ın Araştırmalarından Hareketle

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni

Almancadan Çeviren
Erkin Özalp

★

Yordam Kitap

Yordam Kitap: 350 • **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** • Friedrich Engels
ISBN 978-605-172-354-9 • *Çeviri*: Erkin Özalp
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Eylül 2019
℗ Erkin Özalp, 2019 © Yordam Kitap, 2019

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 • **W:** www. yordamkitap. com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri** (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

★

Lewis H. Morgan'ın Araştırmalarından Hareketle

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni

★

Çevirmenin Notu

Friedrich Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (*Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*) adlı eserinin bu çevirisi için 1891 tarihli gözden geçirilmiş ve genişletilmiş dördüncü Almanca baskı temel alınmıştır.

Engels'in dipnotları (*) işaretli, Almanca baskı editörlerinin (bundan sonra *Almanca ed.*) ve çevirmenin dipnotları numaralıdır. Kitaptaki tüm çengelli parantez ({ }) işaretleri çevirmene aittir.

Çeviri için temel alınan ve karşılaştırma için başvurulan metinlerin listesi aşağıdadır (*MEW: Marx Engels Werke*, Dietz Verlag Berlin; *MECW: Marx & Engels Collected Works*, Lawrence & Wishart):

> **MEW, Band 21, 1962**, s. 25-173 (1884 tarihli birinci baskıya önsöz ve ana metin), s. 473-483 (1891 tarihli dördüncü baskıya önsöz)
> **MEW, Band 22, 1977**, s. 351-354 (ek)
> Karl Marx-Friedrich Engels, *Selected Works*, Volume Three, Progress Publishers, Moscow, Third printing 1976, s. 191-334 (ek dışındaki bölümler)
> MECW, Volume 26, 1990, s. 129-276 (1884 tarihli birinci baskıya önsöz ve ana metin)
> MECW, Volume 27, 1990, s. 203-214 (1891 tarihli dördüncü baskıya önsöz), s. 348-351 (ek)
> Friedrich Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State*, Penguin Classics, 2010
> Lewis H. Morgan, *Ancient Society*, P. Smith, reprint, 1974
> Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, Onsekizinci Baskı, Şubat 2017
> Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2018
> Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum I*, çev: Ünsal Oskay, Payel Yayınevi, İstanbul, 2. basım, Şubat 1994
> Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum II*, çev: Ünsal Oskay, Payel Yayınevi, İstanbul, 2. basım, Şubat 1998

Der Ursprung der Familie,
des
Privateigenthums
und des Staats.
Im Anschluss
an
Lewis H. Morgan's Forschungen
von
Friedrich Engels.
Hottingen-Zürich.
Verlag der Schweizerischen Volksbuchhandlung.
1884.

1884 tarihli birinci baskının kapağı

İçindekiler

1884 Tarihli Birinci Baskıya Önsöz 11

1891 Tarihli Dördüncü Baskıya Önsöz 15

I. Tarih Öncesinin Kültür Aşamaları 30

1. Yabanıllık 31
2. Barbarlık 32

II. Aile 38

1. Kandaşlığa Dayalı Aile 48
2. Punalua Ailesi 50
3. Eşleşme Ailesi 60
4. Tek Eşli Aile 79

III. İrokua Gensi 106

IV. Yunan Gensi 124

V. Atina Devletinin Ortaya Çıkışı 136

VI. Roma'da Gens ve Devlet 150

VII. Keltlerde ve Almanlarda Gens 163

VIII. Almanlarda Devletin Oluşumu 182

IX. Barbarlık ve Uygarlık 196

EK: Yeni Keşfedilmiş Bir Grup Evliliği Olgusu 222

Dizin ve Sözlükçe 227

Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'ni 1884 yılında, Mart sonu ile Mayıs sonu arasında yazdı. Marx'ın {1818-1883} elyazmalarını incelerken, onun 1880-1881 yıllarında ilerici Amerikalı bilgin L. H. Morgan'ın *Ancient Society* {*Eski Toplum*} adlı kitabından çıkardığı kapsamlı bir özeti bulmuştu; bu özet, Marx'ın çok sayıda eleştirel notunun ve kendi tezlerinin yanı sıra başka kaynaklardan eklemeleri içeriyordu. Engels, özeti okuduktan ve Morgan'ın kitabının Marx ile birlikte geliştirdikleri materyalist tarih anlayışını ve ilk topluluklar hakkında yine birlikte ortaya koydukları görüşleri doğruladığına ikna olduktan sonra, Marx'ın notlarından epeyce yararlanarak ve Morgan'ın kitabında bulunan farklı sonuçları ve olguları dikkate alarak bu konular hakkında özel bir eser yazmaya karar verdi. Bunu, "bir anlamda [Marx'ın] vasiyetin[in] yerine getirilmesi" olarak görmüştü. Kendi eserini kaleme alırken, Yunanistan ile Roma'nın, Eski İrlanda'nın, Eski Cermenlerin vb. tarihleri hakkındaki kendi araştırmalarının sonuçlarından yararlandı.

Engels, başlangıçta, eserini Alman sosyal demokrasisinin yasal teorik dergisi *Die Neue Zeit*'ta yayımlatmak istemişti; ne var ki, daha sonra, çalışmasının, siyasal içeriği nedeniyle, Sosyalistler Yasasının {*Sosyal Demokrasinin Kamu Güvenliğini Tehdit Eden Çabalarına Karşı Yasa*} yürürlükte olduğu Almanya'da basılamayacağını düşünerek bu planından vazgeçti. Kitap 1884 yılının Ekim ayının başında Zürih'te yayımlandı. Alman makamları ilk dönemde kitabın dağıtılmasını engelledi; yine de, sonraki değiştirilmemiş baskılar (ikincisi 1886'da ve üçüncüsü 1889'da) Stuttgart'ta yayımlanabildi; 1885'te Lehçe, Rumence ve İtalyanca baskıları yapıldı. Hem İtalyanca çevirinin hem de 1888'de yayımlanan Danca çevirinin redaksiyonunu Engels yaptı. *Ailenin Kökeni*'nin birinci baskısı Sırpçaya da çevrildi.

Engels, ilk toplulukların tarihi hakkında yeni malzemeler topladıktan sonra, 1890 yılında yeni bir baskının hazırlıklarına başladı. Çalışması sırasında konu hakkındaki tüm yeni yayınları ve özellikle de Rus bilgin M. M. Kovalevski'nin yayımladığı eserleri inceledi. Başta arkeoloji ve etnografya alanındakiler olmak üzere yeni bilgiler nedeniyle, başlangıçtaki metin üzerinde çok sayıda değişiklik ve iyileştirme ve özellikle "Aile" başlıklı II. bölüme önemli eklemeler yaptı. Birinci baskı ile bu baskı arasındaki en önemli farklılıklar dipnotlarda belirtildi.

Ailenin Kökeni'nin iyileştirilmiş ve genişletilmiş dördüncü baskısı Kasım 1891'de Stuttgart'ta yayımlandı (iç kapak sayfasına göre "1892"); sonrasında bu eserde herhangi bir değişiklik yapılmadı.

Engels'in yaşadığı dönemde, dördüncü baskının tıpkıbasımları olan iki baskı daha yapıldı (beşincisi 1892'de, altıncısı 1894'te). Bu baskı, ilk Fransızca (1893; redaksiyonunu Laura Lafargue'ın yaptığı bu çeviri Engels tarafından gözden geçirilmişti), Bulgarca (1893) ve İspanyolca (1894) çeviriler için de temel alınmıştı; kitabın ilk İngilizce baskısı 1902'de yayımlandı. *Ailenin Kökeni*'nin ilk Rusça çevirisi 1894'te St. Petersburg'da yayımlandı; çeviri için dördüncü Almanca baskı temel alınmıştı. Bu, Engels'in Rusya'da yasal olarak yayımlanan ilk eseriydi. *–Almanca ed.*

1884 Tarihli Birinci Baskıya Önsöz

Aşağıdaki bölümler, bir anlamda, bir vasiyetin yerine getirilmesidir. Morgan'ın araştırmalarını, kendisinin (belirli sınırlar içinde bizim diyebileceğim) materyalist tarih incelemesinin sonuçlarıyla bağlantılı bir şekilde sunmayı ve böylece söz konusu araştırmaların tüm önemine açıklık kazandırmayı planlayan kişi, Karl Marx'tan başkası değildi. Ne de olsa, Morgan, Marx'ın kırk yıl önce keşfettiği materyalist tarih anlayışını Amerika'da kendi tarzıyla yeniden keşfetmişti ve bu anlayış, barbarlık ile uygarlığı karşılaştırırken, temel noktalarda, Marx'ın ulaştığı sonuçların aynılarına ulaşmasını sağlamıştı. Ve Almanya'daki profesyonel iktisatçılar *Kapital*'i yıllar boyunca nasıl hem şevkle yağmalayıp hem de inatla yok saydıysa, İngiltere'deki "tarih öncesi" biliminin sözcüleri de Morgan'ın *Ancient Society*'sine* aynı şeyleri yaptı. Benim eserim, aramızdan ayrılmış bulunan arkadaşımın yapma fırsatını bulamadığı şeyin yerini ancak sınırlı bir ölçüde doldurabilir. Ama elimde, Morgan'dan yaptığı kapsamlı alıntılara eşlik eden eleştirel notları var ve burada bunları mümkün olduğu kadarıyla aktaracağım.

Materyalist anlayışa göre, tarihte, son çözümlemede belirleyici olan etken, dolaysız yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ama bu da iki ayrı yolla gerçekleşir: Bir yandan, geçim araçlarının, yani gıdaların, giyeceklerin, konutların ve bunları elde et-

---

* *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization* {*Eski Toplum, ya da İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanıllıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar*}. By Lewis H. Morgan. London, Macmillan and Co., 1877. Kitap Amerika'da basılmıştır ve Londra'da bulunması dikkat çekecek derecede zordur. Yazar birkaç yıl önce öldü.

mek için gerekli olan aletlerin üretimi; diğer yandan, insanların kendilerinin üretimi, yani türün çoğalması. Belirli bir tarihsel dönemde ve belirli bir ülkede yaşayan insanların tabi oldukları toplumsal kurumlar, bu iki üretim türü tarafından, bir yandan emeğin ve diğer yandan ailenin gelişim aşaması tarafından belirlenir. Emek henüz ne kadar az gelişmişse, emeğin ürünlerinin miktarı ve dolayısıyla aynı zamanda toplumun zenginliği ne kadar sınırlıysa, toplum düzeni de o kadar ağırlıklı bir şekilde soy bağlarının hükmü altında görünür. Ne var ki, soy bağlarına dayalı bu toplum yapılanması içinde emeğin üretkenliği giderek artar; emeğin üretkenliğiyle birlikte, özel mülkiyet ve mübadele, zenginlik farklılıkları, başkalarının emek gücünün kullanılabilirliği ve dolayısıyla sınıf karşıtlıklarının temeli de gelişir; kuşakların akışı içinde eski toplum düzenini yeni koşullara uyarlamaya çalışan yeni toplumsal unsurlar ortaya çıkar; ama sonunda, bu ikisinin bağdaşmazlığı, tam bir altüst oluşa yol açar. Yeni gelişmiş olan toplumsal sınıfların çarpışması, soya dayalı topluluklara yaslanan eski toplumu parçalar; bu toplumun yerini, devletin bir arada tuttuğu yeni bir toplum alır; bu yeni toplumun alt birimleri, soya dayalı topluluklar değil yerel topluluklardır; bu toplumda, aile düzeni tümüyle mülkiyet düzeninin hükmü altındadır ve bugüne kadarki tüm *yazılı* tarihin içeriğini oluşturan sınıf karşıtlıkları ve sınıf mücadeleleri artık özgürce gelişir.

Yazılı tarihimizin tarih öncesine ait temelinin ana hatlarını keşfetmiş ve yeniden kurmuş ve Kuzey Amerika yerlilerinin soya dayalı topluluklarında, en eski Yunan, Roma ve Alman tarihinin bugüne kadar çözümsüz olan en önemli bilmecelerinin çözüm anahtarını bulmuş olması, Morgan'ın büyük başarısıdır. Ama eseri bir günde yaratılmadı. Ona tümüyle hâkim olana kadar, elindeki malzemeyle kırk yıl boyunca boğuştu. Ama tam da bu nedenle, kitabı, günümüzün az sayıdaki çağ açan eserlerinden biridir.

Aşağıdaki sunumda, okur, genel olarak, Morgan'dan alınanlar ile benim eklediklerimi kolaylıkla ayırt edebilecektir. Yunanistan ve Roma hakkındaki tarihsel bölümlerde Morgan'ın belgeleriyle yetinmek yerine elimde bulunanları ekledim. Keltler ve Almanlar hakkındaki bölümler büyük ölçüde bana ait; burada Morgan'ın elinde neredeyse yalnızca ikincil kaynaklar ve Almanlar hakkında da (Tacitus dışında) yalnızca Bay Freeman'ın sefil liberal çarpıtmaları vardı. Morgan'da kendi amaçları bakımından yeterli olan, ama benim amaçlarım bakımından tümüyle yetersiz kalan iktisadi açıklamaların tümünü yeniden kaleme aldım. Ve son olarak, kuşkusuz, Morgan'dan açıkça alıntı yapmadığım yerlerde, varılan tüm sonuçların sorumluluğu bana ait.

Der Urſprung

der

Familie, des Privateigenthums

und

des Staats.

Im Anſchluß an Lewis H. Morgan's Forſchungen

von

Friedrich Engels.

Vierte Auflage.

Sechstes und ſiebentes Tauſend.

Stuttgart

Verlag von J. H. W. Dietz

1892.

1891 tarihli dördüncü baskının iç kapak sayfası

1891 Tarihli Dördüncü Baskıya Önsöz

Bu eserin yüksek tirajlı eski baskıları neredeyse altı aydır tükenmiş durumda ve yayıncı {J. H. W. Dietz} uzunca bir süre önce yeni bir baskıyı hazırlamamı istemişti. Daha acil işler bugüne kadar beni bundan alıkoydu. İlk baskının yayımlanmasının üzerinden yedi yıl geçti ve bu süre içinde ilk aile biçimleri hakkındaki bilgilerimiz önemli ilerlemeler kaydetti. Bu nedenle, iyileştirme ve genişletme işlerini hızlıca yapmak gerekiyordu; dahası, mevcut metnin stereotipinin planlandığı şekilde hazırlanması, ek değişiklikler yapmamı bir süreliğine olanaksız kılacaktı.[1]

Dolayısıyla tüm metni dikkatlice gözden geçirdim ve bilimin bugünkü durumunun hak ettiği şekilde hesaba katılmasını sağladıklarını umduğum bir dizi ekleme yaptım. Ayrıca, bu önsözün ilerleyen bölümlerinde, Bachofen'den Morgan'a kadar aile tarihinin gelişiminin kısa bir özetini sunuyorum; bunun en önemli nedeni, şovenizme çalan İngiliz tarih öncesi okulunun, Morgan'ın sonuçlarını hiç utanıp sıkılmadan kendine mal etmesine rağmen, tarih öncesi hakkındaki görüşlerde Morgan'ın keşifleri aracılığıyla gerçekleşen altüst oluşu yok saymak için elinden geleni yapmaya devam etmesi. Başka yerlerde de zaman zaman bu İngiliz örneğine fazlasıyla bağlı kalınıyor.

Çalışmam farklı yabancı dillere çevrildi. Önce İtalyancaya: *L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato*. Ver-

1 *Die Neue Zeit*'ta cümlenin "dahası" sözcüğünden sonraki bölümü şöyle: "yeni baskı, günümüzde Alman sosyalist yazını için olağan sayılan, Alman kitapçılığının diğer alanları için hâlâ az rastlanan bir tiraja sahip olacak." –*Almanca ed.*

sione riveduta dall' autore, di Pasquale Martignetti. Benevento 1885. Ardından Rumenceye: *Originǎ familiei, proprietǎ, ei private şi a statului*. Traducere de Joan Nădejde, Yaş'ta yayımlanan *Contemporanul* dergisi, Eylül 1885-Mayıs 1886. Sonra Dancaya: *Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse*. Dansk af Forfatteren gennemgaaet Udgave, besørget af Gerson Trier. København 1888. Henri Ravé'nin mevcut Almanca baskıya dayalı bir Fransızca çevirisi basım aşamasında.

✷ ✷ ✷

Altmışlı yılların başına kadar, aile tarihi diye bir şey yoktu. Tarih bilimi, bu alanda, henüz tümüyle Musa'nın Beş Kitabı'nın {Tevrat'ın} etkisi altındaydı. Burada başka hiçbir yerde olmadığı kadar kapsamlı bir şekilde tarif edilen ataerkil aile biçimi, sorgusuz sualsiz en eski biçim olarak kabul edilmekle kalmıyor, aynı zamanda, (çok karılılık çıkarıldıktan sonra) günümüzdeki burjuva ailesiyle özdeşleştiriliyordu; böylece aile aslında hiçbir tarihsel gelişim sergilememiş oluyordu; en fazla, tarih öncesinde, bir cinsel kuralsızlık döneminden geçilmiş olabileceği kabul ediliyordu. – Kuşkusuz, tek eşli evlilik {*Einzelehe*} dışında, Doğu'ya özgü çok karılılık ve Hindistan-Tibet çok kocalılığı da biliniyordu; ama bu üç biçim tarihsel bir sıraya sokulamıyordu ve bağlantısız bir şekilde yan yana duruyorlardı. Hâlâ var olan bazı yabanıllarda olduğu gibi eski tarihin bazı halklarında da soyun babaya göre değil anaya göre belirlendiği, yani kadın soy çizgisinin tek geçerli soy çizgisi sayıldığı; günümüzün pek çok halkında belirli (o dönemde yakından incelenmemiş) büyük gruplar arasında evlenmenin yasaklandığı ve bu âdetle dünyanın tüm bölgelerinde karşılaşıldığı biliniyor ve bu tür olgular hakkında durmadan daha fazla örnek toplanıyordu. Ama bunlarla ne yapılacağını kimse bilemiyordu ve söz konusu örnekler, E. B. Tylor'ın *Researches into the Early History of Mankind vb.*

vb. (1865) adlı eserinde bile, bazı yabanıllardaki yanmakta olan oduna demir aletle dokunma yasağı ve buna benzer dinsel zırvalıklar gibi, sadece "tuhaf âdetler" olarak görünür.

Aile tarihi 1861 yılında, Bachofen'in *Das Mutterrecht* {*Ana Hukuku*} adlı eserinin yayımlanmasıyla başlar. Yazar burada şu savları ileri sürer: 1. insanlar, başlangıçta, (yazarın hatalı bir ifade kullanarak hetaerizm[2] diye tarif ettiği) sınırlamasız cinsel ilişkiler içinde yaşıyordu; 2. bu tür ilişkiler babanın kesin olarak belirlenmesini tümüyle olanaksız kıldığından, soy, sadece, kadın soy çizgisi izlenerek (ana hukukuna göre) belirlenebiliyordu ve başlangıçta, Eski Çağ'ın tüm halklarında böyle yapılıyordu; 3. bunun sonucunda, analar olarak, genç kuşağın kesin olarak bilinen ebeveynleri olarak kadınlar, yüksek derecede önemseniyor ve saygı görüyordu ve Bachofen'e göre bu durum eksiksiz bir kadın egemenliğine (jinekokrasi) ulaştırmıştı; 4. kadının tümüyle *tek bir* erkeğe ait olduğu tek eşli evliliğe geçiş, en eski dinsel kurallardan birinin ihlal edilmesi (yani, aslında, diğer erkeklerin bu kadın üzerindeki geleneksel haklarının ihlal edilmesi) anlamına geliyordu ve bu ihlalin cezası ya da ona katlanılmasının bedeli olarak, kadın, sınırlı bir süreliğine, başkalarına teslim edilmek zorundaydı.

Bachofen, bu önermelerin kanıtlarını, eski klasik literatürün çok büyük bir emek harcayarak topladığı sayısız pasajında bulur. Ona göre, "hetaerizm"den tek eşliliğe ve ana hukukundan baba hukukuna doğru gelişim, özellikle Yunanlarda, dinsel tasavvurlardaki bir ilerlemenin, eski anlayışın temsilcileri olan geleneksel tanrılar grubuna yeni tanrıların eklenmesinin ve bu arada yeni tanrıların eskilerini giderek arka plana itmesinin sonucu olarak gerçekleşir. Yani, Bachofen'e göre, erkek ile kadının karşılıklı toplumsal konumlarındaki tarihsel değişimler, insanların gerçek yaşam koşullarının gelişmesinin değil, bu yaşam koşulla-

2 *Bkz.* Engels'in 42. sayfadaki dipnotu. *–çev.*

rının aynı insanların kafalarındaki dinsel yansımasının ürünüdür. Bachofen, bu görüş doğrultusunda, Eshilos'un *Oresteia*'sını, düşmekte olan ana hukuku ile Kahramanlar Çağı'nda yükselen ve zafer kazanan baba hukuku arasındaki mücadelenin dramatik betimlemesi olarak sunar. Klitemnestra, sevgilisi Aigisthos için, Truva Savaşı'ndan geri dönmüş olan kocası Agamemnon'u öldürmüştür; ama Agamemnon'dan olan oğlu Orestes, babasının öldürülmesinin öcünü, annesini öldürerek alır. Bunun üzerine, ana katilliğini en ağır, en bağışlanamaz suç sayan ana hukukunun şeytani koruyucuları, yani Erinyeler Orestes'in peşine düşer. Ne var ki, kehanetiyle Orestes'i bu eyleme yönelten Apollon ile yargıç olarak çağrılan Athena (burada baba hukukuna dayalı yeni düzeni temsil eden iki tanrı) onu koruma altına alır; Athena her iki tarafı dinler. Bütün anlaşmazlık, Orestes ile Erinyeler arasında yürütülen tartışmayla kısaca özetlenir. Orestes, Klitemnestra'nın, *kendi* kocasını ve böylece aynı zamanda *onun* babasını öldürerek iki suç birden işlemiş olmasına yaslanır. Öyleyse Erinyeler neden çok daha suçlu olan Klitemnestra'nın değil de onun peşine düşmüştü? Cevap çarpıcıdır:

"Öldürdüğü adamla arasında *kan bağı yoktu*."[3]

Katilin kocası bile olsa, kandaş olmayan bir erkeğin öldürülmesi, kan parası ödendiğinde bağışlanabilecek bir günahtır ve Erinyeleri ilgilendirmez; onların tek görevi, kandaşlar arasındaki cinayetlerin peşine düşmektir ve burada da, ana hukukuna göre, ana öldürmek en ağır ve en bağışlanamaz cinayettir. Bunun üzerine Apollon, Orestes'in savunuculuğunu üstlenir; Athena Areopagosluları (Atinalı jüri üyelerini) oylamaya çağırır; aklama ve mahkûm etme yönündeki oylar eşit çıkar; o zaman Athena başkan olarak oyunu Orestes lehine kullanır ve onu aklar. Baba hukuku, ana hukuku karşısında zafer kazanmıştır;

3 Eshilos'un *Oresteia* üçlemesindeki *Eumenidler*'den. –*Almanca ed.*

Erinyelerin deyimiyle "genç kuşak tanrılar", Erinyeler karşısında zafer kazanmıştır ve Erinyeler de sonunda yeni düzenin hizmetindeki yeni bir makamı üstlenmeyi kabul eder.

Oresteia'nın bu yeni ama kesinlikle doğru olan yorumu, bütün kitaptaki en güzel ve en iyi pasajlardan biridir; ama aynı zamanda, Bachofen'in, Erinyelere, Apollon'a ve Athena'ya, en az Eshilos'un kendi döneminde inanmış olduğu kadar inandığını gösterir; gerçekten de, bunların, Yunanistan'daki Kahramanlar Çağı'nda, ana hukukunu yıkarak onun yerine baba hukukunu koyma mucizesini gerçekleştirmiş olduklarına inanır. Dini dünya tarihinin belirleyici kaldıracı sayan böyle bir kavrayışın sonunda katıksız bir gizemciliğe dönüşmek zorunda olduğu açıktır. Bu nedenle, Bachofen'in kalın ve büyük kitabını baştan sona okumak, yorucu ve harcanan emeğe her zaman değmediği kesin olan bir iştir. Ama tüm bunlar onun çığır açan başarısını önemsizleştirmez; düzensiz cinsel ilişkilerin kurulduğu, bilinmeyen bir başlangıç durumu hakkındaki boş sözlerin yerine, eski klasik literatürün, şu olguların çok sayıdaki izlerini sunduğunun kanıtlarını koyan ilk kişi oydu: Tek eşli evlilikten önce, Yunanlarda ve Asyalılarda, sadece bir erkeğin çok sayıda kadınla cinsel ilişkide bulunmasının değil, bir kadının çok sayıda erkekle cinsel ilişkide bulunmasının da töreye uygun düştüğü bir durum yaşanmıştı; bu töre, kadınların tek eşli evlilik haklarını satın almak için sınırlı bir feragat göstermek zorunda kaldığının izlerini bırakmadan yok olmamıştı; bu nedenle, soy, başlangıçta, sadece kadın soy çizgisi izlenerek, analara göre belirlenebiliyordu; kadın soy çizgisinin bu tek başına geçerli olma durumu, babalığın kesinleştiği ya da en azından kabul gördüğü tek eşli evlilik döneminde bile uzun bir süre boyunca devam etmişti; ve annelerin, başlangıçtaki, çocuklarının biricik kesin ebeveynleri olma konumları, onlara ve dolayısıyla da genel olarak kadınlara, o zamandan beri bir daha hiç sahip olmadıkları kadar yüksek

bir toplumsal konum sağlamıştı. Gerçi, Bachofen, bu önermeleri bu açıklıkla dile getirmedi (gizemci anlayışı bunun önüne geçti); ama bunları kanıtladı ve bu da 1861 yılında eksiksiz bir devrim anlamına geliyordu.

Bachofen'in kalın ve büyük kitabı Almanca olarak, yani o zamanlar günümüz ailesinin tarih öncesiyle en az ilgilenen ulusun dilinde yazılmıştı. Aynı alandaki bir sonraki halefi 1865 yılında ortaya çıktı ve Bachofen'in adını bile duymamıştı.

Bu halef, selefinin tam tersi olan J. F. McLennan'dı. Burada dâhi gizemci yerine kupkuru hukukçuyla, coşkun şiirsel fantezi yerine savunma yapan avukatın makul savlarıyla karşılaşırız. McLennan, eski ve yeni çağların pek çok yabanıl, barbar ve hatta uygar halkında, damadın, kendi başına ya da arkadaşlarıyla birlikte, gelini akrabalarından görünüşte zor kullanarak kaçırmak zorunda olduğu bir evlenme biçimi bulur. Bu töre, bir kabilenin erkeklerinin karılarını dışarıdan, başka kabilelerden, gerçekten de zor yoluyla kaçırmalarını gerektiren eski bir törenin kalıntısı olmalı. Peki bu "kaçırarak evlenme" nasıl ortaya çıktı? Erkekler kendi kabilelerinde yeterli sayıda kadın bulabildikleri sürece, bunu yapmanın hiçbir gereği bulunmuyordu. Ne var ki, aynı sıklıkla, gelişmemiş halklarda, içten evlenmenin yasak olduğu ve dolayısıyla erkeklerin karılarını ve kadınların kocalarını grup dışından almak zorunda olduğu (1865 yılı civarında henüz sıklıkla kabilelerle özdeşleştirilen) belirli grupların var olduğunu; başkalarında da, belirli bir grubun erkeklerini, karılarını sadece kendi gruplarının içinden almak zorunda bırakan bir törenin bulunduğunu görürüz. McLennan birincilere dıştan evlenenler, ikincilere içten evlenenler der ve hemen, dıştan evlenen ve içten evlenen "kabileler" arasında katı bir karşıtlığın bulunduğunu ileri sürer. Ve dıştan evlenme hakkındaki araştırmalarının, onu, örneklerin (çoğunda, hatta tümünde değilse bile) birçoğunda bu karşıtlığın sadece onun hayal dünyasında var olduğu gerçeğiyle

burun buruna getirmiş olmasına rağmen, söz konusu karşıtlığı tüm teorisinin temeli hâline getirir. Bu teoriye göre, dıştan evlenen kabileler, karılarını yalnızca başka kabilelerden alabilir; ve kabileler arasındaki yabanıllığa karşılık gelen sürekli savaş durumu nedeniyle, bu, sadece kaçırma yoluyla gerçekleşebilirmiş.

McLennan sormaya devam eder: Dıştan evlenme töresi nereden geliyor? Ona göre, kan bağı ve ensest kavramlarının bununla bir ilgisi bulunamazdı, çünkü bunlar çok daha ileri tarihlerde gelişmiş olan şeylerdi. Ama yabanıllar arasında çok yaygın olan kız çocuklarını doğumdan hemen sonra öldürme töresinin bir ilgisi vardı. Bu töre her bir kabilede bir erkek fazlalığına yol açıyordu ve bunun kaçınılmaz sonucu, çok sayıda erkeğin bir kadına ortaklaşa sahip olmasıydı: çok kocalılık. Bunun sonucu da, bir çocuğun annesinin bilinmesi, ama babasının bilinmemesiydi; bu yüzden, akrabalık, erkekler dışarıda bırakılarak sadece kadın soy çizgisine göre belirleniyordu: ana hukuku. Kabile içindeki (çok kocalılığın hafiflettiği ama ortadan kaldırmadığı) kadın kıtlığının ikinci bir sonucu da, yabancı kabilelerin kadınlarının sistemli bir şekilde, zor yoluyla kaçırılmasıydı.

> "Dıştan evlenme ve çok kocalılık bir ve aynı nedene (cinsiyetler arasındaki dengesizliğe) dayandığından, *dıştan evlenen tüm ırkların başlangıçta çok kocalı olduğunu kabul etmek* zorundayız … Bu nedenle, dıştan evlenen ırklar arasındaki ilk akrabalık sisteminin, sadece ana tarafından kan bağlarını kabul eden sistem olduğunu tartışmasız bir gerçek saymak zorundayız." (McLennan, *Studies in Ancient History*, 1886 "*Primitive Marriage*" {"*İlkel Evlilik*"}, s. 124.)

McLennan'ın başarısı, dıştan evlenme dediği şeyin genel yaygınlığına ve büyük önemine dikkat çekmiş olmasıdır. Dıştan evlenen gruplar olgusunu hiçbir şekilde *keşfetmemiştir* ve onu anlamanın daha da uzağındadır. Çok sayıdaki gözlemcinin daha önceki dağınık notları (yani McLennan'ın kaynakları) bir yana

bırakılırsa, Latham (*Descriptive Ethnology*, 1859) bu kurumu Hindistan'daki Magarlar özelinde tam ve doğru bir şekilde tarif etmiş ve bunun genel bir yaygınlığa sahip olduğunu ve dünyanın her yanında görüldüğünü söylemişti; bu, McLennan'ın da aktardığı bir pasajdır. Bizim Morgan ise daha 1847'de İrokualar hakkındaki mektuplarında (*American Review*'da) ve 1851'de *The League of the Iroquois*'de {*İrokuaların Birliği*'nde} bu kurumun söz konusu kabilede bulunduğunu göstermiş ve onu doğru bir şekilde tarif etmişti; buna karşılık, göreceğimiz üzere, McLennan'ın avukat kafası, burada, Bachofen'in mistik fantezisinin ana hukuku alanında yarattığından çok daha büyük bir karışıklığa yol açmıştır. McLennan'ın bir diğer başarısı, daha sonra kendisinin de kabul ettiği üzere Bachofen bu konuda kendisini öncelemiş olsa bile, ana hukukuna dayalı soy düzenini başlangıçtaki soy düzeni saymış olmasıdır. Ama burada da netlikten uzaktır; durmadan, "sadece kadın tarafından akrabalık"tan (*kinship through females only*) söz eder ve daha erken bir aşama için doğru olan bu deyimi, soyun ve mirasçılığın hâlâ tümüyle kadın çizgisine göre belirlenmesine karşın erkek tarafına göre akrabalığın da kabul ve ifade edildiği sonraki gelişme aşamaları için de kullanıp durur. Kendisi için kaya gibi bir hukuk terimi yaratan ve sonrasında, bu terimi kullanılamaz kılan durumlar için de onu değiştirmeden kullanmaya devam eden hukukçunun dar görüşlülüğüdür bu.

McLennan'ın teorisi, anlaşıldığı kadarıyla, olanca akla yatkınlığına rağmen, kendi yazarına bile çok sağlam temellere sahip gibi görünmüyordu. En azından kendisi de fark etmiştir ki,

> (görünüşteki) "kadın kaçırma biçiminin en çarpıcı ve en etkileyici şekilde görüldüğü halkların, tam da, *erkek* akrabalığının" (erkek soy çizgisine dayalı soy demek istiyor) "hüküm sürdüğü halklar olması dikkat çekicidir" (s. 140).

Ayrıca:

> "Çocuk öldürmenin, bildiğimiz kadarıyla, dıştan evlenme ile en eski akrabalık biçiminin bir arada var olduğu hiçbir yerde sistemli bir şekilde uygulanmaması tuhaf bir olgudur" (s. 146).

İkisi de, McLennan'ın yaklaşımını doğrudan doğruya çürüten ve karşılarına ancak yeni ve daha çapraşık hipotezlerle çıkabileceği olgulardır.

Yine de onun teorisi İngiltere'de büyük bir beğeniyle karşılandı ve büyük bir yankı uyandırdı: McLennan burada genel olarak aile tarihinin kurucusu ve bu alandaki ilk otorite sayıldı. Dıştan evlenen ve içten evlenen "kabileler" arasında var olduğunu savunduğu karşıtlık, tek tek bazı istisnaların ve değişikliklerin bulunduğunun saptanmasına rağmen, egemen yaklaşım tarzının kabul görmüş temeli olarak kaldı ve incelenmekte olan alana özgürce bakılmasını tümüyle olanaksızlaştıran ve böylece her tür belirleyici ilerlemeyi olanaksız kılan at gözlüğüne dönüştü. İngiltere'de ve İngiltere örneğine bağlı olarak başka yerlerde McLennan'a abartılı bir önem verilmesinin sıradanlaşmış olması, tümüyle hatalı bir şekilde dıştan evlenen ve içten evlenen "kabileler" arasında karşıtlık ilişkisi tarif ederek verdiği zararın araştırmalarıyla sağladığı yarardan fazla olduğuna dikkat çekmeyi bir görev hâline getiriyor.

Bu arada, çok geçmeden, zarif çerçevesine uymayan giderek daha fazla olgu gün ışığına çıktı. McLennan evliliğin sadece üç biçiminden haberdardı: Çok karılılık, çok kocalılık ve tek eşli evlilik. Ama dikkatler bir kez bu noktaya yöneltildiğinde, gelişmemiş halklarda bir dizi erkeğin bir dizi kadına ortaklaşa sahip olduğu evlilik biçimlerinin bulunduğunun giderek daha fazla kanıtına ulaşıldı; ve *Lubbock* bu grup evliliğinin (*communal marriage*) tarihsel bir olgu olduğunu kabul etti (*The Origin of Civilisation* {*Uygarlığın Kökeni*}, 1870).

Hemen ardından, 1871'de, *Morgan*, yeni ve pek çok açıdan belirleyici olan malzemelerle ortaya çıktı. İrokualarda görülen özgün akrabalık sisteminin, ABD'nin tüm ilk yerlileri için geçerli olduğu, yani (orada yürürlükte olan evlilik sisteminden fiilen çıkan akrabalık dereceleriyle doğrudan doğruya çelişmesine rağmen) bütün bir kıtaya yayıldığı kanaatine varmıştı. Bunun üzerine, Amerikan federal hükümetinin, kendi hazırladığı anketleri ve tabloları kullanarak diğer halkların akrabalık sistemleri hakkında bilgi toplamasını sağlamış ve cevaplardan, 1. Amerika yerlilerinin akrabalık sisteminin Asya'daki ve biraz değişik bir biçimiyle Afrika'daki ve Avustralya'daki çok sayıda kabilede de görüldüğü; 2. bu sistemin, Havai'de ve Avustralya'nın başka adalarında görülen ve artık yok olmaya yüz tutmuş bulunan grup evliliği biçimiyle eksiksiz şekilde açıklanabileceği; ve 3. aynı adalarda, bu evlilik biçiminin yanında, (sadece, daha da eski olan ve artık ortadan kalkmış bulunan bir grup evliliği biçimiyle açıklanabilecek olan) bir akrabalık sisteminin yürürlükte olduğu sonuçlarına ulaşmıştı. Toplanmış verileri ve bunlardan çıkardığı sonuçları 1871 tarihli *Systems of Consanguinity and Affinity* {*Kandaşlık ve Hısımlık Sistemleri*} adlı eserinde yayımladı ve böylece tartışmayı çok daha geniş bir alana taşıdı. Akrabalık sistemlerinden hareketle, bunlara karşılık gelen aile biçimlerini yeniden kurarak yeni bir araştırma yolu açtı ve insanlığın tarih öncesine daha kapsamlı bir şekilde bakılmasını sağladı. Bu yöntemin geçerlilik kazanması durumunda McLennan'ın güzelim kurgusu buharlaşıp giderdi.

McLennan, teorisini, *Primitive Marriage*'ın {*İlkel Evlilik*'in} yeni baskısında savundu (*Studies in Ancient History*, 1875). Kendisi yığınla hipoteze dayalı fazlasıyla yapay bir aile tarihi oluştururken, Lubbock ile Morgan'dan, her bir savları için kanıt istemekle kalmıyor, bir İskoç mahkemesinin daha azını kabul etmeyeceği kesin doğruluk kanıtları talep ediyor. Bunu yapan da, Almanlarda annenin erkek kardeşi ile kızın oğlu arasında yakın bir

ilişkinin bulunmasından (Tacitus, *Germania*, 20. Bölüm), Sezar'ın Britonlarda erkeklerin karılarına on ya da on iki kişilik gruplar hâlinde kocalık ettiği yönündeki aktarımından ve eski yazarların barbarlarda kadınların ortaklaşa kullanımı hakkındaki tüm diğer aktarımlardan, hiç duraksamadan, tüm bu halklarda çok kocalılığın hüküm sürmüş olduğu sonucunu çıkaran adamın ta kendisi! Sanki, kendi dosyasını hazırlarken her istediğini yapabilen, ama savunmacıdan, her bir sözü için, hukuki geçerlilik taşıyan en biçimsel kanıtı talep eden bir savcıyı dinliyoruz.

Grup evliliğinin katıksız bir hayal ürünü olduğunu iddia eder ve bunu yaparak Bachofen'in çok gerisine düşer. Ona göre, Morgan'daki akrabalık sistemleri, Amerika yerlilerinin bir yabancıya da, bir beyaza da birader ya da baba diye hitap etmesinin kanıtladığı üzere, toplumsal nezaket kurallarından başka bir şey değildir. McLennan'ın bu yaptığı, Katolik din adamlarının ve baş rahibelerinin de birbirlerine peder ve ana diye hitap etmeleri, keşişlerin ve rahibelerin, hatta resmî oturumlarında masonların ve İngiliz meslek örgütü üyelerinin de birbirlerine birader ve hemşire diye hitap etmeleri nedeniyle, baba, ana, birader ve hemşire terimlerinin anlamsız hitap biçimlerinden başka bir şey olmadığını iddia etmekten farksızdır. Kısacası, McLennan'ın savunması acınası zayıflıktaydı.

Ama hedef alınmadığı bir nokta kalmıştı. Bütün sisteminin yaslandığı, dıştan evlenen ve içten evlenen "kabileler" karşıtlığı, sarsıntıya uğramamanın ötesinde, genel olarak, bütün bir aile tarihinin ekseni sayılıyordu. McLennan'ın bu karşıtlığı açıklamaya yönelik girişiminin yetersiz olduğu ve onun sıraladığı olgularla çeliştiği kabul ediliyordu. Ama karşıtlığın kendisi, birbirlerini dışlayan iki ayrı ve bağımsız kabile türünün varlığı, bu türlerden birinde karılar kabile içinden alınırken diğerinde bunun mutlak bir şekilde yasaklandığı, tartışmasız kesin doğrular sayılıyordu. Karşılaştırma için örneğin Giraud-Teulon'un

Origines de la famille'sine {*Ailenin Kökeni* adlı eserine} (1874) ve hatta Lubbock'un *Origin of Civilisation*'ına {*Uygarlığın Kökeni* adlı eserine} (4. Baskı, 1882) bakılabilir.

Morgan'ın ana eseri bu noktada devreye girer: elinizdeki çalışmanın temelinde yatan eser, yani *Ancient Society* {*Eski Toplum*} (1877). Morgan'ın 1871'de henüz hayal meyal sezdiği şeyler burada tam bir farkındalıkla geliştirilmiştir. İçten evlenme ile dıştan evlenme, karşıtlık oluşturmaz; dıştan evlenen "kabileler"in varlığı henüz hiçbir yerde gösterilmemiştir. Ama grup evliliğinin henüz egemen olduğu dönemde (ve grup evliliği büyük olasılıkla her yerde belirli bir dönemde egemen olmuştu), kabile, ana tarafından kan bağına sahip olan belirli bir sayıdaki gruplardan, yani genslerden[4] oluşuyordu; bunların içinde geçerli olan katı evlenme yasağına göre, bir gensin erkekleri karılarını kabilenin içinden alabiliyor ve genellikle kabilenin içinden alıyor olsalar da, onları genslerinin dışından almak zorundaydılar. Dolayısıyla, gens kesinlikle dıştan evlenirken, tüm gensleri kapsayan kabile kesinlikle içten evleniyordu. Böylece, McLennan'ın yapay yapısının son kalıntısı da kesin olarak yıkıldı.

Ama Morgan bununla yetinmedi. Amerika yerlilerinin gensi, onun tarafından araştırılan alanda ikinci belirleyici ilerlemeyi kaydetmesini de mümkün kıldı. Ana hukukuna göre örgütlenmiş olan bu genste, sonraki, baba hukukuna göre örgütlenen gensin kaynağını oluşturan ilk biçimi keşfetti; bunlardan ikincisi, Eski Çağ'ın uygar halklarında karşılaştığımız genstir. Bundan önceki tüm tarihçiler için bir bilmece olan Yunan ve Roma gensi, Amerika yerlilerinin gensiyle açıklandı ve tarih öncesinin bütünü için yeni bir temel bulundu.

4 Eski Roma'da, aynı soy ismine sahip olan ve ortak bir atadan geldiklerine inanan bireylerden oluşan topluluklar için "gens" terimi kullanılıyordu. Engels, burada, Latincede "gens" sözcüğünün çoğulu olan "gentes" sözcüğünü kullanıyor. Bu ikinci sözcük Türkçenin yapısına uymadığından elinizdeki çeviride "gensler" deniyor. *–çev.*

Darwin'in evrim teorisi biyoloji için ve Marx'ın artık değer teorisi siyasal iktisat için ne kadar önemliyse, uygar halkların baba hukukuna dayalı gensinin ön aşaması olarak başlangıçtaki ana hukukuna dayalı gensin bu yeniden keşfi tarih öncesi için o kadar önemlidir. Bu yeniden keşif, Morgan'ın, en azından klasik gelişme aşamalarını ana hatlarıyla, bugün bilinen malzemelerin izin verdiği kadarıyla, geçici olarak tarif eden bir aile tarihi taslağını ilk kez ortaya atmasını mümkün kıldı. Böylece tarih öncesine yaklaşımda yeni bir çağın başladığı herkes için açık. Ana hukukuna dayalı gens, bütün bu bilimin etrafında döndüğü eksene dönüştü; onun keşfedilmesinden bu yana, hangi doğrultuda ve neyin araştırılması gerektiği ve araştırma sonuçlarının nasıl sınıflandırılacağı biliniyor. Ve buna uygun olarak, şimdi, bu alanda, Morgan'ın kitabından önceki döneme göre çok daha hızlı ilerlemeler kaydediliyor.

Morgan'ın keşifleri şimdi İngiltere'deki tarih öncesi bilimcileri tarafından da genel kabul görmüş ya da daha doğrusu mal edinilmiş durumda. Ama bu anlayış devrimini Morgan'a borçlu olduğumuzu neredeyse hiç kimse açıkça itiraf etmiyor. İngiltere'de kitabı mümkün olduğunca yok sayılıyor, kendisi, *daha önceki* çalışmalarına yönelik küçümseyici övgülerle baştan savılıyor; sunumundaki ayrıntılar gayretli bir şekilde didiklenirken gerçekten büyük olan keşifleri hakkında inatla sessiz kalınıyor. *Ancient Society*'nin ilk baskısı tükenmiş durumda; Amerika'da bu tür eserler için kârlı bir pazar bulunmuyor; kitabın İngiltere'de sistemli bir şekilde hasıraltı edilmiş olduğu anlaşılıyor ve çığır açan bu eserin hâlâ dolaşımda bulunan tek baskısı, Almanca çevirisi.

Kabul görmüş tarih öncesi uzmanı bilimcilerimizin eserleri sadece nezaket göstermek için yapılmış alıntılarla ve başka arkadaşlık işaretleriyle dolup taşarken bir yok sayma komplosu olarak görülmemesi kolay olmayan bu suskunluğun nedeni ne? Yoksa Morgan'ın bir Amerikalı olması ve İngiliz tarih öncesi bi-

limcilerine, malzeme toplamak konusundaki fazlasıyla takdire değer çalışkanlıklarına rağmen bu malzemenin düzenlenmesi ve sınıflandırılması için gerekli olan genel bakış açıları, kısacası düşünceleri için iki çok zeki yabancıya, Bachofen ile Morgan'a muhtaç olmanın çok zor gelmesi nedeniyle mi? Bir Almana her şeye rağmen tahammül edilebilirdi; ama bir Amerikalıya nasıl tahammül edilecekti? Bir Amerikalıyla karşılaştığında her İngiliz yurtsever kesilir; ABD'de bunun komik örneklerini gördüm.[5] Üstelik, bunlara ek olarak, McLennan, deyim yerindeyse, İngiliz tarih öncesi okulunun resmen atanmış kurucusu ve önderiydi; tarih öncesi bilimcileri arasında, onun çocuk öldürmeyle başlayıp çok kocalılık ve kaçırarak evlenme üzerinden ana hukukuna dayalı aileye ulaştıran yapay tarih kurgusundan sadece en saygılı şekilde söz etmek bir anlamda bir görgü kuralıydı; birbirlerini mutlak olarak dışlayan dıştan evlenen ve içten evlenen "kabileler"in varlığı hakkındaki en küçük kuşku, kötü bir sapkınlık sayılıyordu; dolayısıyla, Morgan, bütün bu kutsanmış dogmaları kül ederek, bir tür kutsal değerlere saygısızlık suçu işlemişti. Üstelik, söz konusu dogmaları, dile getirilir getirilmez apaçık hâle gelen sözlerle kül etmişti; öyle ki, o zamana kadar dıştan evlenme ile içten evlenme arasında çaresizce gidip gelen McLennan hayranları neredeyse kendi kafalarına vurmak ve feryat etmek zorunda kalmıştı: Nasıl oldu da bu kadar aptal olabildik ve bunu çok daha önce kendimiz bulamadık!

Ve Morgan, sanki bu suçlar resmî okula onu soğuk bir şekilde yok saymaktan başka yol bırakırmış gibi, uygarlığı, toplumu, meta üretimini, bugünkü toplumumuzun temel biçimini Fourier'yi anımsatan bir şekilde eleştirmekle kalmayıp, bu toplumun gelecekteki bir dönüşümü hakkında Karl Marx'ın

5 Engels, Ağustos-Eylül 1888'de, Edward Aveling, Eleanor Marx-Aveling ve Carl Schorlemmer ile birlikte ABD'ye ve Kanada'ya yolculuk etmişti. Engels'in yolculuk izlenimleri için *bkz.* MEW, Band 21, s. 466-468. *–Almanca ed.*

söyleyebileceği sözlerle konuşunca, bardağı taşırdı. Dolayısıyla, McLennan'ın öfkeyle, "tarihsel yöntem ona tümüyle itici geliyor" demesini de, Profesör Giraud-Teulon'un bunu 1884 yılında teyit etmesini de fazlasıyla hak etmişti. Oysa aynı Giraud-Teulon 1874'te (*Origines de la famille* {*Ailenin Kökenleri*}) henüz hâlâ McLennan'ın dıştan evlenme labirentinin içinde çaresizce dolaşıyordu ve onu bu labirentten kurtarma işi Morgan'a düşmüştü!

İlk toplumlar tarihinin Morgan'a borçlu olduğu diğer ilerlemelere burada değinmem gerekmez; çalışmam boyunca bu konudaki gerekli açıklamalara yer veriliyor. Ana eserinin yayımlanmasından bu yana geçen on dört yılda ilk insan toplumlarının tarihi hakkındaki malzemelerimiz fazlasıyla zenginleşti; antropologlara, gezginlere ve profesyonel tarih öncesi bilimcilerine karşılaştırmalı hukukçular eklendi ve bunlar yeni malzemeler ya da yeni bakış açıları getirdi. Tüm bunlar, Morgan'ın tek tek bazı hipotezlerinin sarsılmasına ve hatta bazılarının geçersizleşmesine yol açtı. Ama yeni toplanan malzemeler, hiçbir yerde, onun önemli temel değerlendirmelerinin yerini başkalarının almasına neden olmadı. Onun tarih öncesine getirdiği düzen ana hatlarıyla bugün de geçerliliğini koruyor. Hatta, onun bu büyük ilerlemedeki rolü ne kadar gizleniyorsa, söz konusu düzenin o kadar genel bir kabul gördüğü söylenebilir.*

Londra, 16 Haziran 1891

Friedrich Engels

---

* Eylül 1888'deki New York'tan dönüş yolculuğum sırasında Lewis Morgan'ı tanıyan eski bir Rochester seçim bölgesi Kongre temsilcisiyle karşılaştım. Ne yazık ki bana onun hakkında pek fazla şey anlatamadı. Morgan Rochester'da sivil bir yurttaş olarak yaşamış ve sadece çalışmalarıyla meşgul olmuş. Biraderi albaymış ve Washington'da, Savaş Bakanlığında görevliymiş; hükümetin araştırmalarıyla ilgilenmesini ve pek çok eserinin kamu kaynaklarıyla yayımlanmasını bu birader aracılığıyla sağlamış; anlatıcının kendisi de, Kongre üyesi olduğu dönemde Morgan'ı birden fazla kez desteklemiş.

I

Tarih Öncesinin Kültür Aşamaları

Morgan, insanlığın tarih öncesine uzmanlık bilgisiyle belirli bir düzen getirme girişiminde bulunan ilk kişidir; önemli ek malzemeler değişiklikler yapmayı gerektirmedikçe, onun sınıflandırması kuşkusuz yürürlükte kalacaktır.

Üç ana çağ olan yabanıllık, barbarlık ve uygarlık arasında doğal olarak onu yalnızca ilk ikisi ve üçüncüsüne geçiş ilgilendirir. Her iki çağı da, geçim araçları üretimindeki ilerlemelere bağlı olarak, alt, orta ve üst aşamalara ayırır; çünkü, der:

> "Bu üretimdeki beceri, insanın üstünlük ve doğaya hükmetme derecesi için belirleyicidir; tüm varlıklar arasında sadece insan, yiyeceklerin üretiminde neredeyse[6] mutlak bir egemenlik kurmuştur. İnsanlığın ilerlemesinin tüm büyük çağları, az çok doğrudan bir şekilde, geçim kaynaklarının genişleme çağlarıyla çakışır."[7]

Ailenin gelişimi buna eşlik eder, ama dönemlerin ayrılması için bu denli çarpıcı işaretler sunmaz.

---

6 İngilizce özgün metinde "neredeyse" sözcüğü bulunmuyor. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nin İngilizce çevirilerinde Morgan'ın özgün pasajları kullanılıyor. Elinizdeki kitapta ise Engels'in Almanca çevirileri temel alınacak ve özgün pasajlar ile bu çeviriler arasındaki önemli farklar dipnotlarda belirtilecek. *–çev.*

7 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 19. *–Almanca ed.*

1. Yabanıllık

1. *Alt Aşama.* İnsanlığın çocukluğu. İnsanlar hâlâ ilk yerleşim bölgeleri olan tropikal ve alt tropikal ormanlarda bulunur ve en azından kısmen ağaçlarda yaşar (büyük yırtıcı hayvanlar göz önünde bulundurulduğunda varlıklarını sürdürmelerinin tek açıklaması budur). Besin olarak meyveler, kabuklu yemişler ve kökler kullanılıyordu; gelişkin konuşma dili bu dönemin temel sonucudur. Tarihsel dönemde bilinir duruma gelen halkların hiçbiri artık bu başlangıç düzeyinde değildi. Bu aşama binyıllar boyunca sürmüş olabilir; ama onun varlığı hakkında dolaysız kanıtlarımız bulunmuyor; ne var ki, insanın hayvanlar âleminden geldiği bir kez kabul edildiğinde, bu geçişin gerçekleştiğinin kabul edilmesi kaçınılmazlaşır.

2. *Orta Aşama.* Beslenme için balıklardan (yengeçleri, midyeleri ve başka su hayvanlarını da bunlar arasında sayıyoruz) yararlanılmasıyla ve ateşin kullanılmasıyla başlar. Balıkla beslenme ancak ateş aracılığıyla eksiksiz şekilde gerçekleştirilebildiğinden, bu ikisi birbirini tamamlar. İnsanlar bu yeni besinle iklimden ve yerellikten bağımsızlaştı; ırmakları ve kıyıları izleyerek, yabanıllık durumunda bile, yeryüzünün büyük kısmına yayılabildiler. Tümüyle ya da büyük ölçüde Taş Devri'nin (Paleolitik Çağ denen) erken dönemine ait olan, kabaca işlenmiş, cilalanmamış taş aletler, tüm kıtalara yayılmışlıklarıyla, bu göçlerin kanıtlarıdır. Hem yeni işgal edilen bölgeler hem de kesintisiz bir şekilde etkin olan keşif dürtüsü, sürtünme yoluyla ateş elde edilmesiyle bağlantılı bir şekilde, yeni besin maddeleri sağladı; bunlar arasında, kızgın külde ya da pişirme ocağında (toprak fırında) pişirilen nişastalı kökler ve yumrular da vardı, ilk silahlar olan topuzun ve mızrağın bulunmasıyla birlikte zaman zaman yemeklere eklenen av eti de. Kitaplarda görüldükleri biçimiyle sadece avcılık yapan halklar, yani *sadece* avcılıkla geçinen halklar hiçbir zaman var

olmadı; avcılığın verimi bunu sağlayamayacak kadar belirsizdir. Anlaşıldığı kadarıyla, yamyamlık, besin kaynaklarının süreğen istikrarsızlığı nedeniyle bu aşamada ortaya çıktı ve varlığını uzun bir süre boyunca korudu. Avustralyalılar ve çok sayıda Polinezyalı bugün bile yabanıllığın bu orta aşamasında bulunuyor.

3. *Üst Aşama.* Yay ile okun bulunmasıyla ve böylece av etinin düzenli olarak tüketilen bir besin maddesi ve avcılığın normal çalışma biçimlerinden biri hâline gelmesiyle başlar. Yay, kiriş ve ok, çok karmaşık bir alet oluşturur ve bunun icat edilmesi, uzun, birikmiş deneyimlerin ve keskinleşmiş zihinsel güçlerin varlığını, dolayısıyla bir yığın başka icadın da bilinmesini gerekli kılar. Yay ile oku bilmekle birlikte (Morgan'ın barbarlığa geçişin başlangıcı kabul ettiği) çömlekçiliği bilmeyen halklara bakarsak, gerçekten de, daha bu erken aşamada, köylere yerleşmenin bazı yerlerde başladığını, geçim araçları üretiminde belirli bir ustalık düzeyine ulaşıldığını görür, ahşap kaplarla ve aletlerle, bitki iç kabuk lifleriyle yapılan (tezgâhsız) el dokumacılığıyla, bitki iç kabuk liflerinden ya da kamışlardan örülmüş sepetlerle, cilalanmış (neolitik) taş aletlerle karşılaşırız. Ayrıca, çoğu örnekte, ateş ve taş balta, kütükten oyulan kanoların ve yer yer de ev yapımında kullanılan kerestelerin ve tahtaların ortaya çıkmasını sağlamıştı. Örneğin yay ile oku bilen ama çömlekçiliği bilmeyen Kuzey Amerika yerlilerinde tüm bu ilerlemeleri görürüz. Demir kılıç barbarlık için neydiyse, ateşli silahlar uygarlık için neydiyse, yay ile ok da yabanıllık için oydu, yani belirleyici silahtı.

2. Barbarlık

1. *Alt Aşama.* Çömlekçilikle başlar. Çömlekçilik, gösterilebildiği kadarıyla pek çok örnekte ve muhtemelen her yerde, örülmüş ya da ahşap kapların ateşe dayanıklı hâle gelmeleri için kille

kaplanmasıyla ortaya çıkmıştır; böylece, kısa bir süre içinde, biçimlendirilmiş kilin, içindeki kap olmadan da aynı işi gördüğü anlaşılmıştı.

Buraya kadar, gelişimin seyrini, belirli bir dönem için, konumdan bağımsız bir şekilde tüm halklar için genel olarak geçerli sayabiliyorduk. Ama barbarlığın ortaya çıkışıyla birlikte, yeryüzünün iki büyük kıtasının farklı doğal zenginliklerinin kendilerini gösterdiği bir aşamaya ulaştık. Barbarlık döneminin karakteristik özelliği, hayvanların evcilleştirilmesi ve yetiştirilmesi ile bitkilerin ekilip biçilmesidir. Doğu Kıtası, yani "Eski Dünya", evcilleştirilebilir hayvanların neredeyse tümüne ve ekilebilir tahıl türlerinden biri dışındaki hepsine sahipti; Batı Kıtası, yani Amerika, evcilleştirilebilir memeli hayvanlardan sadece lamaya (o da yalnızca Güney Amerika'nın bir kısmında) ve ekilebilir tahıllardan sadece birine, ama en iyisine, yani mısıra sahipti. Bu farklı doğal koşullar nedeniyle, bu andan itibaren, her bir yarımkürenin nüfusları kendi özel yollarını izler ve bu iki örnekte, her bir aşamanın sınırlarındaki işaretler farklılaşır.

2. *Orta Aşama.* Doğu'da hayvanların evcilleştirilmesiyle, Batı'da yenebilir bitkilerin sulama yoluyla ekilip biçilmesiyle ve binalar için kerpiçlerin (güneşte kurutulan tuğlaların) ve taşların kullanılmasıyla başlar.

Batı'yla başlıyoruz, çünkü burada bu aşama Avrupalıların fethine kadar hiçbir yerde aşılmadı.

Barbarlığın alt aşamasındaki Amerika yerlileri (Mississippi'nin doğusunda bulunanların tümü bunlar arasında yer alıyordu), daha keşfedildikleri dönemde, bahçelerinde belirli bir ölçüde mısır ve belki aynı zamanda kabak, karpuz ve başka bahçe ürünleri yetiştiriciliği yapıyordu ve bunlar yiyeceklerinin çok önemli bir kısmını oluşturuyordu; kazıklı çitlerle çevrili köylerdeki ahşap evlerde oturuyorlardı. Başta Columbia Nehri bölgesindekiler olmak üzere Kuzeybatı kabileleri

hâlâ yabanıllığın üst aşamasında bulunuyor ve ne çömlekçiliği ne de herhangi bir bitki yetiştiriciliği türünü biliyorlardı. Buna karşılık, New Mexico'daki "Pueblo" yerlileri, Meksikalılar, Orta Amerikalılar ve Perululular, fetih döneminde barbarlığın orta aşamasında bulunuyordu; kerpiçten ya da taştan yapılma kale benzeri evlerde oturuyor, yapay olarak sulanan ve başlıca besin kaynaklarını sağlayan bahçelerde konuma ve iklime bağlı olarak mısır ve başka besin bitkileri ekiyorlardı ve hatta bazı hayvanları evcilleştirmişlerdi (Meksikalılar hindiyi ve başka kuşları, Perululular lamayı). Ayrıca metalleri işlemeyi biliyorlardı; ama bunlar arasında demir yoktu ve taş silahlar ile taş aletlerden vazgeçememelerinin nedeni buydu. Ardından, İspanyol fethi her tür bağımsız gelişme yolunu kesti.

Doğu'da barbarlığın orta aşaması süt ve et veren hayvanların evcilleştirilmesiyle başladı; bitki ekimi ise, anlaşıldığı kadarıyla, bu dönemin sonlarına kadar bilinmeyen bir şey olarak kalmış. Yine anlaşıldığı kadarıyla, hayvanların evcilleştirilmesi ve yetiştirilmesi ile büyük sürülerin oluşturulması, Aryenlerin ve Samilerin, barbarların geri kalan kitlesinden ayrılmasına yol açmış. Avrupalı ve Asyalı Aryenlerde hayvan isimleri hâlâ aynıyken ekilen bitkilerin neredeyse hiçbirinin ismi aynı değildir.

Sürülerin oluşturulması uygun yerlerde (Samiler için Fırat ile Dicle'nin çayırlarında, Aryenler için Hindistan'ın, Ceyhun ile Seyhun'un, Don ile Dinyeper'in çayırlarında) çoban yaşamını ortaya çıkardı. Hayvanların evcilleştirilmesi ilk olarak bu tür otlakların sınırlarında gerçekleştirilmiş olmalı. Dolayısıyla, sonraki kuşakların gözünde, hayvancılık yapan halklar, insanlığın beşiği olmanın çok uzağındaki, tam tersine yabanıl ataları ve hatta barbarlığın alt aşamasındaki insanlar için neredeyse yaşanamaz olan alanlardan gelir. Diğer taraftan, orta aşamadaki bu barbarlar, çoban yaşamına bir kez alıştıklarında, akarsulu çayırlardan gönüllü bir şekilde atalarının kendilerini evlerin-

de hissettikleri ormanlık bölgelere geri dönmeyi akıllarına bile getiremezdi. Hatta, Samiler ve Aryenler, daha kuzeye ve daha batıya göç etmek zorunda bırakıldıklarında, Batı Asya'nın ve Avrupa'nın ormanlık alanlarına yerleşmeyi (tahıl ekimi yoluyla hayvanlarını bu daha az elverişli topraklarda besleyebilir ve özellikle de kışı bu topraklarda geçirebilir duruma gelene kadar) olanaksız bulmuştu. Çok büyük olasılıkla, tahıl ekimi burada ilk olarak hayvanların yem gereksiniminden kaynaklandı ve insanların beslenmesi açısından ancak daha sonra önem kazandı.

Aryenlerin ve Samilerin et ve süt zengini diyeti ve özellikle de bunların çocukların gelişimi üzerindeki olumlu etkisi belki de bu iki ırkın gelişimsel üstünlüğünün açıklamasıdır. Gerçekten de, New Mexico'nun neredeyse sadece bitkilerle beslenen Pueblo yerlileri, barbarlığın alt aşamasındaki daha fazla et ve balık yiyen yerlilerinkine göre daha küçük bir beyne sahiptir. Her durumda, yamyamlık bu aşamada giderek ortadan kalkar ve varlığını sadece dinsel bir eylem olarak ya da burada neredeyse aynı anlama gelmek üzere büyü olarak korur.

3. *Üst Aşama*. Demir cevherinin eritilmesiyle başlar, alfabeye dayalı yazının bulunması ve bunun yazınsal kayıtlar için kullanılması aracılığıyla uygarlığa geçer. Söylenmiş olduğu gibi yalnızca Doğu Yarımküresi'nde bağımsız bir şekilde katedilen bu aşama, üretimdeki ilerlemeler açısından, önceki aşamaların tümünün toplamından daha zengindir. Kahramanlar Çağı'nın Yunanları, Roma'nın kurulmasının kısa bir süre öncesindeki İtalik kabileleri, Tacitus'un Almanları ve Vikingler döneminin Normanları bu aşamadadır.[8]

Burada, her şeyden önce, hayvanların çektiği saban demiri karşımıza çıkar; saban demiri, büyük ölçekli tarımı, yani *çiftçi-*

8 1884 baskısında "Tacitus'un Almanları ve Vikingler döneminin Normanları" yerine "ve Sezar'ın (ya da bizce daha iyisi Tacitus'un) Almanları" deniyor. –*Almanca ed.*

liği ve dolayısıyla da geçim araçlarının o dönemin koşulları için pratikte sınırsız bir şekilde çoğaltılmasını mümkün kılmıştı; bununla bağlantılı olarak, ormanlar temizlenmiş ve tarım alanları ile çayırlara dönüştürülmüştü; bu sonuncusu, demir balta ve demir kürek öncesinde, büyük ölçekli bir şekilde yapılamazdı. Tüm bunlar, hızlı nüfus artışına ve küçük alanlarda nüfus yoğunlaşmasına da yol açtı. Çiftçilik öncesinde, yarım milyon insanın tek bir merkezî yönetim altında bir araya gelmesiyle ancak çok istisnai koşullarda karşılaşılmış olmalı; büyük olasılıkla böyle bir şey hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Barbarlığın üst aşamasının doruk noktası, Homeros'un şiirlerinde ve özellikle de *İlyada*'da karşımıza çıkar. Gelişmiş demir aletler; körük; el değirmeni; çömlekçi tornası; sıvı yağ ve şarap yapımı; el sanatına dönüşme yolundaki metal işlemeciliği; araba ve savaş arabası; kirişlerle ve kalaslarla gemi yapımı; bir sanat olarak mimarinin ilk örnekleri; kuleli ve mazgallı duvarlarla çevrili kentler; Homeros'un destanları ve bütün bir mitoloji: Yunanların barbarlıktan uygarlığa taşıdığı miras temel olarak bunlardan oluşur. Bunlarla, Sezar'ın ve hatta Tacitus'un (Homeros dönemi Yunanlarının bir üstüne geçmeye hazırlandıkları kültür aşamasında bulunan) Cermenler hakkındaki betimlemelerini karşılaştırırsak, barbarlığın üst aşamasında üretimdeki gelişimin ne kadar zengin olduğunu görürüz.

Burada, Morgan'dan hareketle, insanlığın yabanıllık ve barbarlık üzerinden uygarlığın başlarına evrimi hakkında kabaca çizdiğim resim bile, yeni ve daha önemlisi dolaysız olarak üretimden alındıkları için su götürmez olan çizgiler bakımından yeterince zengin. Yine de, yolculuğumuzun sonunda açığa çıkacak olan resimle karşılaştırıldığında, soluk ve yetersiz görünecektir; barbarlıktan uygarlığa geçişi ve bu ikisi arasındaki çarpıcı karşıtlığı eksiksiz bir şekilde aydınlatmak ancak yolculuğumuzun sonunda mümkün olacak. Şimdilik, Morgan'ın bölümlen-

dirmesini şu şekilde genelleştirebiliriz: Yabanıllık: Hazır doğa ürünlerine el koymanın ağırlık taşıdığı dönem; insanların sanat ürünleri ağırlıklı olarak bu el koyma işleminin yardımcı aletleridir. Barbarlık: Hayvancılığın ve tarımın başladığı, doğa ürünlerinin üretimini insan etkinlikleri aracılığıyla artırma yöntemlerinin öğrenildiği dönem. Uygarlık: Doğa ürünlerini daha fazla işlemeyi öğrenme, gerçek anlamıyla sanayi ve sanat dönemi.

II

Aile

Yaşamının büyük bölümünü bugün hâlâ New York eyaletinde yaşamakta olan İrokualar arasında geçirmiş ve bunların kabilelerinden biri (Senekalar) tarafından üyeliğe kabul edilmiş olan Morgan, İrokualarda, onların gerçek aile ilişkileriyle çelişen bir akrabalık sisteminin bulunduğunu saptamıştı. İrokualarda, Morgan'ın "eşleşme ailesi"[9] dediği, her iki tarafça kolaylıkla sonlandırılabilen bir tek eşli evlilik hüküm sürüyordu. Dolayısıyla, böyle bir evli çiftin alt soyu herkesçe biliniyor ve kabul ediliyordu; baba, ana, oğul, kız, erkek kardeş, kız kardeş terimlerinin kimler için kullanılması gerektiği konusunda hiçbir kuşku olamazdı. Ama söz konusu terimlerin gerçeklikteki kullanımı bununla çelişir. İrokua erkeği, sadece kendi çocuklarını değil, erkek kardeşlerinin çocuklarını da kendi oğulları ve kızları olarak anar; söz konusu çocuklar da ona baba der. Buna karşılık kız kardeşlerinin çocuklarını erkek yeğenleri ve kız yeğenleri olarak anar; söz konusu çocuklar da ona dayı der. Tersine, İrokua kadını, kendi çocuklarının yanında kız kardeşlerinin çocuklarını da kendi oğulları ve kızları olarak anar; söz konusu çocuklar da ona anne der. Buna karşılık erkek kardeşlerinin çocuklarını erkek yeğenleri ve kız yeğenleri olarak anar ve onların halasıdır. Aynı şekilde erkek kardeşlerin çocukları kendi aralarında birbirlerine

9 "*Paarungsfamilie*" (Engels), "*pairing family*" (Morgan). *–çev.*

birader ve hemşire der ve kız kardeşlerin çocukları da aynısını yapar. Buna karşılık bir kadının çocukları ile onun erkek kardeşinin çocukları birbirlerini karşılıklı olarak kuzenler ve kuzinler olarak anar. Ve bunlar sadece boş isimler değil, yakınlık ve uzaklık, kandaşlık derecesi eşitliği ve eşitsizliği hakkındaki fiilen geçerli olan görüşlerin ifadeleridir; ve bu görüşler, tek bir bireyin yüzlerce farklı akrabalık ilişkisini ifade edebilen, eksiksiz şekilde geliştirilmiş bir akrabalık sisteminin temeli olarak iş görür. Dahası var. Bu sistem, tüm Amerika yerlilerinde tam olarak yürürlükte olmanın ötesinde (bugüne kadar hiçbir istisna bulunmadı), Hindistan'ın ilk yerlilerinde, Deccan'daki Dravid kabilelerinde ve Hindistan'daki Gaura kabilelerinde de neredeyse değişmemiş bir şekilde geçerlidir. Güney Hindistan'daki Tamiller ile New York eyaletindeki Seneka İrokuaların akrabalık terimleri bugün bile iki yüzden fazla akrabalık ilişkisi için örtüşür. Ve tüm Amerika yerlileri arasında olduğu gibi bu Hindistan kabilelerinde de, yürürlükteki aile biçiminden kaynaklanan akrabalık ilişkileri, akrabalık sistemiyle çelişir.

Peki bu nasıl açıklanabilir? Akrabalığın tüm yabanıl ve barbar halkların toplum düzenlerinde oynadığı belirleyici rol göz önünde bulundurulduğunda, bu kadar yaygın olan bu sistemin önemi, sadece deyimlerin söz konusu olduğu iddia edilerek geçiştirilemez. Amerika'da genel olarak geçerlilik taşıyan, Asya'da çok farklı bir ırkın halklarında da var olan, az ya da çok değişmiş biçimleriyle Afrika'nın ve Avustralya'nın her yanında yığınla örnekleriyle karşılaşılan bir sistemin (örneğin McLennan'ın yapmaya çalıştığı gibi geçiştirilmesi değil) tarihsel olarak açıklanması gerekir. Baba, çocuk, birader, hemşire terimleri, salt saygı ifade eden unvanlar değildir; aksine, fazlasıyla belirli, çok ciddi karşılıklı yükümlülükleri beraberlerinde getirirler ve bunların toplamı da söz konusu halkların toplum düzenlerinin vazgeçilmez bir parçasını oluşturur. Ve açıklama bulundu. Sandviç

Adaları'nda (Havai), bu yüzyılın ilk yarısı gibi geç bir dönemde bile, tam da Amerikan ve eski Hint akrabalık sisteminin talep ettiği babaları ve anaları, erkek ve kız kardeşleri, oğulları ve kızları, dayıları ve halaları, kuzenleri ve kuzinleri sunan bir aile biçimi vardı. Ama tuhaf bir şey var! Havai'de geçerli olan akrabalık sistemi de orada gerçekten var olan aile biçimiyle uyuşmuyordu. Çünkü orada, tüm kardeş çocukları, istisnasız bir şekilde, biraderler ve hemşirelerdir ve sadece kendi annelerinin ve onun kız kardeşlerinin ya da kendi babalarının ve onun erkek kardeşlerinin değil, ayrımsız olarak ebeveynlerinin tüm kardeşlerinin ortak çocukları sayılırlar. Dolayısıyla, Amerikan akrabalık sistemi, Amerika'da artık bulunmayan, Havai'de gerçekten de hâlâ karşımıza çıkan daha ilkel bir aile biçiminin varlığını gerekli kılıyorsa, Havai'deki akrabalık sistemi de, bize, var olduğunu artık hiçbir yerde kanıtlayamayacak olsak bile, daha da eski bir aile biçiminin var olmuş olmak *zorunda* olduğunu gösterir, çünkü aksi durumda söz konusu aile biçimine karşılık gelen akrabalık sistemi ortaya çıkamazdı.

> "Aile", der Morgan, "etkin unsurdur; hiçbir zaman durağan değildir; aksine, toplumun daha alt bir aşamadan daha üst bir aşamaya doğru gelişmesi ölçüsünde daha alt bir biçimden daha üst bir biçime ilerler. Buna karşılık, akrabalık sistemleri edilgendir; ailenin zamanın akışı içindeki ilerlemelerini uzun aralıklarla kaydederler ve sadece aile radikal bir şekilde değiştiğinde radikal bir değişime uğrarlar."[10]

"Ve", diye ekler Marx, "siyasal, hukuki, dinsel, felsefi sistemler için de genel olarak aynısı geçerlidir." Aile varlığını sürdürürken akrabalık sistemi kemikleşir ve bu sistem alışkanlıklara dayalı olarak varlığını sürdürürken aile onu aşar. Cuvier, bir hayvan iskeletinin Paris'te bulunan kese kemiklerinden, bunların bir ke-

10 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 435. –*Almanca ed.*

seli hayvana ait olduğu ve nesli tükenmiş keseli hayvanların bir zamanlar orada yaşadığı sonucuna kendinden emin bir şekilde varırdı; biz de kendimize aynı derecede güvenerek, tarihsel olarak devralınmış bir akrabalık sisteminden, buna karşılık gelen nesli tükenmiş bir aile biçiminin geçmişte var olmuş olduğu sonucuna varabiliriz.

Biraz önce anılan akrabalık sistemleri ve aile biçimleri, bugün egemen olanlarından, her çocuğun çok sayıda babasının ve anasının bulunmasıyla ayrılır. Havai ailesinin karşılık geldiği Amerikan akrabalık sisteminde, erkek kardeş ve kız kardeş, aynı çocuğun babası ve anası olamaz; buna karşılık, Havai akrabalık sistemi, bunun bir kural olduğu bir ailenin varlığını gerekli kılar. Burada, bugüne kadar geçerli kabul edilegelen aile biçimlerinin hepsiyle doğrudan doğruya çelişen bir dizi aile biçimiyle karşı karşıya kalıyoruz. Geleneksel anlayış sadece tek eşli evliliği ve onun yanında bir erkeğin çok karılılığını ve gerekirse bir kadının çok kocalılığını tanır; bunu yaparken, resmî toplumun dayattığı bu sınırların pratik tarafından üstü kapalı bir şekilde ama hiç de utanıp sıkılmadan aşılması olgusunu, ahlak dersi veren dar kafalının işine gelecek şekilde örtbas eder. Buna karşılık, tarih öncesinin incelenmesi, erkeklerin çok karılı bir şekilde ve karılarının da eş zamanlı olarak çok kocalı bir şekilde yaşadığı ve bu nedenle ortak çocukların da hepsine ait sayıldığı durumları önümüze koyar; bu durumların kendileri de, sonunda tek eşli evliliğin içinde eriyene kadar, çok sayıda değişim geçirir. Bunlar öyle değişimlerdir ki, ortak evlilik bağının bir arada tuttuğu ve başlangıçta çok geniş olan insan çemberi giderek daralmış ve sonunda bugün baskın olan tek çiftten başka hiçbir şey içermez olmuştur.

Morgan, aile tarihini bu şekilde geriye doğru kurarak, meslektaşlarının çoğunluğuyla görüş birliği içinde, bir kabilede, her kadının her erkeğe ve her erkeğin her kadına aynı ölçüde

ait olmasına yol açan sınırlamasız cinsel ilişkilerin hüküm sürdüğü bir başlangıç durumuna ulaşır.[11] Bu tür bir başlangıç durumu hakkında daha geçtiğimiz yüzyıldan beri konuşulmuştu, ama sadece genel ifadelerle; onu ciddiye alıp tarihsel ve dinsel geleneklerde söz konusu durumun izlerini arayan ilk kişi Bachofen'di (ve bunu yapması onun büyük başarılarından biriydi). Bugün, onun bulduğu izlerin, kuralsız cinsel ilişkilerin hüküm sürdüğü bir toplumsal aşamaya kesinlikle götürmediğini, aksine çok daha ileri tarihli bir biçim olan grup evliliğine götürdüğünü biliyoruz. Söz konusu ilkel toplumsal aşama, eğer gerçekten var olduysa, o kadar uzak geçmişteki bir çağa aittir ki, toplumsal fosillerde, yani geri kalmış yabanıllarda, onun geçmişteki varlığının *dolaysız* kanıtlarını bulmayı kolay kolay umamayız. Bachofen'in başarısı da, bu soruyu araştırmaların ön planına çıkarmış olmasıdır.*

İnsanlığın cinsel yaşamının bu başlangıç aşamasının varlığını yadsımak şimdilerde moda oldu. İnsanlığı bu "ayıp"tan kurtarmak isteniyor. Bunun için de, hiçbir dolaysız kanıtın bulunmadığına işaret etmenin dışında, özellikle geri kalan hayvan dünyası örneğine başvuruluyor; Letourneau (*L'évolution*

* Bachofen, keşfetmiş ya da daha doğrusu tahmin etmiş olduğu şeyi ne kadar az anladığını, bu başlangıç durumunu *hetaerizm* diye adlandırarak kanıtlar. Yunanlar bu sözcüğü kullanmaya başladığında, hetaerizm, evlenmemiş ya da tek eşli evlilik içinde yaşayan erkeklerin evlenmemiş kadınlarla ilişkisini anlatıyordu; bu terim, her zaman, söz konusu ilişkiyi içinde barındırmayan belirli bir evlilik biçiminin varlığını şart koşar ve, en azından bir olasılık olarak, fuhşu da içine alır. Sözcük hiçbir zaman başka bir anlamda kullanılmadı ve Morgan'la birlikte ben de onu bu anlamıyla kullanıyorum. Erkek ile kadın arasındaki tarihsel ilişkilerin kaynağında insanların gerçek yaşam koşullarının değil ilgili dönemlerin dinsel düşüncelerinin bulunduğunu sanması, Bachofen'in fazlasıyla önemli keşiflerini her yerde inanılmaz derecede gizemlileştirir.

11 Engels, buradan "1. *Kandaşlığa Dayalı Aile …*" paragrafına (s. 48) kadarki metni 1891 baskısına eklemiştir. 1884 baskısında bu bölüm şöyleydi: "Bu başlangıç durumunun keşfi Bachofen'in birinci büyük başarısıdır. Bu başlangıç durumundan, herhalde çok erken bir dönemde, şunlar çıkmıştı:" *–Almanca ed.*

du mariage et de la famille {*Evliliğin ve Ailenin Evrimi*}, 1888), bu dünyadan topladığı çok sayıda olguya dayanarak, tümüyle kuralsız bir cinsel ilişkinin burada da daha alt bir aşamaya ait olduğunu iddia ediyor. Ama bütün bu olgulardan benim çıkarabildiğim tek sonuç, bunların, insanlar ve onların tarih öncesindeki yaşam koşulları hakkında kesinlikle hiçbir şeyi kanıtlamadığı. Omurgalı hayvanlardaki daha uzun süreli eşleşmeler, fizyolojik nedenlerle (örneğin kuşlarda dişinin kuluçkaya yatma dönemindeki yardıma muhtaçlığıyla) yeterince açıklanabiliyor; kuşlarda karşılaşılan sadık tek eşlilik örnekleri insanlar için hiçbir şeyi kanıtlamaz, çünkü onlar kuşlardan gelmedi. Ve eğer katı tek eşlilik her tür erdemin doruğuysa, birincilik ödülünü, 50-200 proglottidinde ya da vücut parçasında eksiksiz birer dişi ve erkek cinsel aygıtı bulunan ve tüm yaşamını bu parçaların her birinde kendi kendisini döllemekle geçiren tenyaya vermek gerekir. Ama kendimizi memelilerle sınırlandırırsak, cinsel yaşamın tüm biçimlerini buluruz: Kuralsızlık, grup evliliğinin, çok karılılığın ve tek eşli evliliğin benzerleri. Eksik olan tek biçim çok kocalılıktır; bunu sadece insanlar başarabildi. En yakın akrabalarımız olan dört ellilerde[12] bile, erkek-kadın gruplaşmasının olası tüm çeşitleriyle karşılaşılır; ve kendimize daha da dar sınırlar çizer ve dört insansı maymun üzerinde durursak, Letourneau'nun bize söyleyebildiği tek şey, kâh tek eşli kâh çok eşli olduklarıdır; Giraud-Teulon'un alıntı yaptığı Saussure ise tek eşli olduklarını iddia eder.[13] Westermarck'ın (*The History of Human Marriage* {*İnsan Evliliğinin Tarihi*}, 1891) insansı hayvanlardaki tek eşlilik hakkındaki daha yeni savları da kanıt olmanın çok uzağında. Kısacası, haberler, dürüst Letourneau'nun şunu itiraf etmesine yol açacak cinsten:

12 *Vierhänder* (*quadrumana*): İnsan olmayan primatlar. *–çev.*

13 Giraud-Teulon, Saussure'ün bu açıklamasını kitabında alıntılıyor: *Les origines du mariage et de la famille*, Cenevre ve Paris 1884, s. XV. *–Almanca ed.*

> "Bunun dışında, memelilerde, zihinsel gelişim derecesi ile cinsel ilişkinin biçimi arasında kesinlikle hiçbir katı ilişki bulunmuyor."[14]

Espinas ise açıkça şöyle söylüyor (*Des sociétés animales* {*Hayvan Toplulukları*}, 1877):

> "Hayvanlarda gözleyebildiğimiz en üst toplumsal grup, sürüdür. Ailelerden oluşmuş *gibi görünür*, ama *aile ile sürü* daha en baştan çatışma hâlindedir, bu ikisi ters orantılı bir şekilde gelişir."[15]

Yukarıdakilerin bile gösterdiği üzere, insansı maymunların aileleri ve diğer sosyal grupları hakkındaki kesin bilgilerimiz yok denecek kadar az; mevcut bilgiler birbirleriyle doğrudan doğruya çelişiyor. Bunda şaşılacak bir şey de yok. Yabanıl insan kabileleri hakkındaki bilgilerimiz bile fazlasıyla çelişkili, eleştirel incelemeye ve elemeye fazlasıyla muhtaç; oysa maymun topluluklarını gözlemlemek insan topluluklarını gözlemlemekten çok daha zor. Şimdilik, hiçbir şekilde güvenilir olmayan bu tür bilgilerden çıkarılacak her sonucu reddetmek zorundayız.

Buna karşılık, Espinas'ın yukarıda aktarılan önermesi bize daha iyi bir başlangıç noktası sunuyor. Daha gelişkin hayvanlarda, sürü ile aile, birbirlerinin tamamlayıcıları değil karşıtlarıdır. Espinas, erkeklerin kızgınlık dönemindeki kıskançlıklarının her sosyal sürüyü nasıl gevşettiğini ya da bir süreliğine dağıttığını çok hoş bir şekilde anlatır.

> "Ailenin sıkı sıkıya dışa kapalı olduğu yerlerde sürü oluşumu istisnai bir durumdur. Buna karşılık, serbest cinsel ilişkilerin ya da çok eşliliğin hüküm sürdüğü yerlerde sürü neredeyse kendiliğinden bir şekilde ortaya çıkar … Bir sürünün ortaya

14 Letourneau, *L'évolution du mariage et de la famille*, Paris 1888, s. 41. –*Almanca ed.*

15 Giraud-Teulon, *Les origines du mariage et de la famille*, Cenevre ve Paris 1884, s. 518. –*Almanca ed.*

> çıkabilmesi için, aile bağlarının gevşemiş ve bireyin yeniden özgürleşmiş olması gerekir. Kuşlarda örgütlü sürülerle bu kadar nadiren karşılaşmamızın nedeni budur … Buna karşılık, tam da bireyin ailenin içinde erimemesi nedeniyle, memeli hayvanlarda bir ölçüde örgütlü topluluklarla karşılaşırız … Bu nedenle, sürünün ilk ortaya çıktığı dönemde, sürü duygudaşlığının, aile duygudaşlığından daha büyük bir düşmanı olamaz. Şunu dile getirmekten çekinmeyelim: Eğer aileden daha yüksek bir toplum biçimi geliştiyse, bu, ancak, söz konusu toplum biçiminin, köklü bir değişim geçirmiş aileleri içine alması yoluyla gerçekleşmiş olabilir; bu sonuncusu da, söz konusu ailelerin, tam da bu nedenle, daha sonra, kendilerini çok daha elverişli koşullar altında yeniden kurabilmiş olmalarıyla çelişmez." (Espinas, *a.g.y.*, aktaran: Giraud-Teulon, *Origines du mariage et de la famille*, 1884, s. 518-520.)

Böylece, hayvan topluluklarının, insan toplulukları hakkındaki çıkarsamalar için gerçekten de belirli bir değer taşıdığı, ama bunun yalnızca negatif bir değer olduğu görülüyor. Daha gelişkin omurgalılarda, bildiğimiz kadarıyla, sadece iki aile biçimi var: çok karılılık ya da teke tek eşleşme; ikisinde de sadece *bir* yetişkin erkeğe, sadece *bir* kocaya izin var. Ailenin hem bağı hem de sınırı olan erkek kıskançlığı, hayvan ailesini sürüyle karşıtlık içine sokar; daha yüksek sosyal biçim olan sürü, bazı yerlerde olanaksız kılınır, bazı yerlerde gevşetilir ya da kızgınlık dönemi sırasında dağıtılır; en iyi durumda, erkeğin kıskançlığı, sürünün gelişimini sürdürmesine engel olur. Bu bile, kendi başına, hayvan ailesi ile tarih öncesindeki insan toplumunun bağdaşmaz şeyler olduklarını, tarih öncesinin hayvan olma aşamasını geride bırakmakta olan insanlarının ya tümüyle ailesiz olduklarını ya da olsa olsa hayvanlarda görülmeyen bir aileye sahip olduklarını kanıtlamaya yeter. Oluş hâlindeki insan gibi fazlasıyla silahsız bir hayvan, küçük sayılarla, en yüksek sosyal biçimi teke tek eşleşme olan yalıtılmışlık koşullarında da hayat-

ta kalabilirdi; Westermarck, avcıların aktarımlarına dayanarak, gorillere ve şempanzelere bu özelliği atfeder. Hayvan olma aşamasının geride bırakılması, yani doğanın sergilediği en büyük ilerlemenin gerçekleştirilmesi için bir unsura daha ihtiyaç vardı: bireyin yetersiz savunma yetisinin yerine sürünün birleşik gücünün ve işbirliğinin koyulması. İnsansı maymunların günümüzde tabi olduklarına benzer koşullardan insanlığa geçiş, tümüyle açıklanamaz bir şey olurdu; söz konusu maymunlar, daha çok, giderek yok olmakta olan ve her durumda gerileme sürecine girmiş bulunan, yolunu şaşırmış yan kollar oldukları izlenimini uyandırıyor. Bu, tek başına, bunların aile biçimleriyle tarih öncesinin insanlarının aile biçimleri arasında paralellik kurarak çıkarılacak her tür sonucun reddedilmesine yeter. Yetişkin erkekler arasındaki karşılıklı tahammül, kıskançlık yokluğu, hayvanın insana dönüşmesini mümkün kılan daha büyük ve kalıcı grupların oluşmasının birinci koşuluydu. Gerçekten de, ailenin, tarihteki varlığını yadsınamayacak şekilde kanıtlayabildiğimiz ve bugün bile bazı yerlerde inceleyebildiğimiz en eski, en ilkel biçimi olarak neyi buluyoruz? Grup evliliğini, yani, birer bütün olarak erkek grupları ile birer bütün olarak kadın gruplarının karşılıklı olarak birbirlerine sahip oldukları ve kıskançlığa pek fazla alan bırakmayan biçimi. Daha sonraki bir gelişim aşamasında ise, her tür kıskançlık duygusuyla tam bir karşıtlık içinde bulunan ve bu nedenle hayvanlarda rastlanmayan istisnai çok kocalılık biçimini buluyoruz. Ama, bizim bildiğimiz grup evliliği biçimleri, tuhaf bir karmaşıklığa sahip olan koşulların onlara eşlik etmesi nedeniyle, kaçınılmaz olarak, cinsel ilişkilerin daha eski, daha basit biçimlerine ve dolayısıyla da, son çözümlemede, hayvanlıktan insanlığa geçiş dönemine karşılık gelen bir kuralsız ilişki dönemine işaret ettiğinden, hayvan evliliklerine yapılan göndermeler, bizi, tam da bizi kesin olarak uzaklaştırmış olmaları gereken noktaya geri götürür.

Peki, kuralsız cinsel ilişki ne anlama geliyor? Bugün ya da daha önceki bir dönemde geçerli olan yasaklayıcı engellerin bir zamanlar geçerli olmadığı anlamına geliyor. Kıskançlık engelinin ortadan kalkışını zaten görmüştük. Kesin olan bir şey varsa o da kıskançlığın görece geç gelişmiş bir duygu olduğudur. Ensest düşüncesi için de aynısı geçerlidir. Erkek kardeş ile kız kardeşin başlangıçta koca ile karı olmalarının ötesinde, ebeveynler ile çocuklar arasındaki cinsel ilişkilere bugün bile pek çok halkta izin verilir. Bancroft (*The Native Races of the Pacific States of North America* {*Kuzey Amerika'nın Pasifik Devletlerinin Yerli Irkları*}, 1875, vol. I), Bering Boğazı'ndaki Kaviatlarda, Alaska'daki Kadiaklarda, Britanya Kuzey Amerika'sının iç bölgelerindeki Tinnehlerde bunun böyle olduğuna tanıklık eder; Letourneau, Çippeva yerlileri, Şili'deki Kukular, Karayipliler, Hindiçin'deki Karenler arasında aynı olgunun verilerini toplar; eski Yunanların ve Romalıların Partlar, Persler, İskitler, Hunlar vb. hakkındaki anlatılarına hiç girmeyelim. Ensest icat edilmeden önce (ve bu bir icat*tır*, hem de en değerlisinden), ebeveynler ile çocuklar arasındaki cinsel ilişkiler, farklı kuşaklardan kişiler arasındaki cinsel ilişkilerden daha ürkütücü olamazdı ve bu ikincisi bugün en kaba ülkelerde bile büyük bir dehşet uyandırmadan gerçekleşiyor; hatta, altmış yaşın üzerindeki ihtiyar "bakireler", yeterince zenginseler, bazen, yaklaşık otuz yaşındaki genç erkeklerle evleniyor. Ama bildiğimiz en eski aile biçimlerinden, onlarla bağlantılı ensest düşüncelerini (bizimkilerden tümüyle farklı olan ve bizimkilerle sık sık doğrudan doğruya çelişen düşünceleri) çıkarırsak, ancak (sonradan törenin getirdiği kısıtlamaların henüz var olmaması anlamında) kuralsız diye tarif edilebilecek bir cinsel ilişki biçimine ulaşırız. Ama alacalı bulacalı bir karmakarışıklık, hiçbir şekilde, bunun gündelik pratikteki kaçınılmaz sonucu değildir. Sınırlı süreli teke tek eşleşme hiçbir şekilde dışlanmaz; ne de olsa, bugün, grup evliliğinde bile, ör-

neklerin çoğunluğunu teke tek eşleşmeler oluşturur. Ve eğer bu tür bir başlangıç durumunun son inkârcısı Westermarck, erkek ile kadının, çocuğun doğumuna kadar birer eş olarak kaldıkları her durumu evlilik olarak tarif ediyorsa, söylenmesi gereken şey şudur: Bu tür bir evlilikle, kuralsız ilişki durumunda da, kuralsızlıkla (yani törenin cinsel ilişkilere getirdiği sınırların yokluğuyla) çelişmeden, kolaylıkla karşılaşılabilirdi. Kuşkusuz, Westermarck'ın yaslandığı görüşe göre,

> "kuralsızlığa, bireysel eğilimlerin bastırılması dâhildir"; öyle ki, "fuhuş onun en hakiki biçimidir".[16]

Bense, daha çok, geneleve benzetildikleri sürece, tarih öncesindeki koşulların anlaşılmasının tümüyle olanaksız kalacağını düşünüyorum. Grup evliliğine geldiğimizde bu noktaya geri döneceğiz.

Morgan'a göre, başlangıçtaki bu kuralsız ilişki durumundan, muhtemelen çok erken bir dönemde, şunlar çıktı:

1. *Kandaşlığa Dayalı Aile*, yani ailenin ilk aşaması. Burada evlilik grupları kuşaklara göre ayrılır: Ailenin sınırları içinde tüm büyükbabalar ve büyükanneler kendi aralarında kocalar ve karılardır; onların çocukları, yani babalar ve anneler için de aynısı geçerlidir; bunların çocukları da üçüncü bir ortak eşler çemberi oluşturur ve bu çocukların çocukları, yani birincilerin torun çocukları, dördüncü bir çember oluşturur. Dolayısıyla, bu aile biçiminde, sadece büyükler ve küçükler, ebeveynler ve çocuklar, kendi aralarında evli olanların (bizim deyimimizle) haklarından ve ödevlerinden muaftır. Erkek kardeşler ile kız kardeşlerin, birinci, ikinci ve daha uzak derecelerden kuzenler ile kuzinlerin tümü kendi aralarında erkek kardeşler ve kız kardeşlerdir ve *tam da bu nedenle* birbirlerinin kocaları ve karıları-

16 Westermarck, *The History of Human Marriage*, Londra ve New York 1891, s. 70-71. –*Almanca ed.*

dır. Bu aşamada, erkek kardeş-kız kardeş ilişkisi, karşılıklı cinsel ilişkide bulunulmasını doğal olarak içerir.* Bu tür bir aile, tipik biçimiyle, bir çiftin, her bir kuşağın kendi aralarında yine erkek kardeşler ve kız kardeşler oldukları ve tam da bu nedenle yine kendi aralarında kocalar ve karılar oldukları çocuklarından ve torunlarından oluşurdu.

Kandaşlığa dayalı aile ortadan kalkmıştır. Tarihin söz ettiği en kaba halklar bile bunun doğrulanabilir örneklerini sunmuyor. Ama, Polinezya'nın her yanında hâlâ geçerli olan ve sadece bu aile biçiminde ortaya çıkabilecek olan kandaşlık derecelerini ifade eden akrabalık sistemi de, ailenin, söz konusu biçimin

---

* Marx, 1882 yılının ilkbaharında kaleme aldığı bir mektupta, Wagner'in *Nibelungen* metninin bütününde tarih öncesinin tümüyle tahrif edilmesi hakkındaki görüşünü en sert ifadelerle dile getirir. "Erkek kardeşin kız kardeşi gelin olarak kucaklaması hiç duyulmuş şey midir?" {Richard Wagner'in, İskandinav destanı *Edda* ile Alman destanı *Nibelungenlied*'den yararlanarak hazırladığı opera dizisi *Der Ring des Nibelungen*'in (*Nibelungen Yüzüğü*) metnine gönderme yapılıyor.} Wagner'in, aşk ilişkilerini tümüyle modern bir şekilde birazcık ensestle renklendiren bu "şehvet düşkünü tanrılar"ına Marx'ın cevabı şudur: "Tarih öncesinde, kız kardeş, karı *idi ve bu ahlaka uygundu*." {1884 baskısında dipnot burada sona eriyor. –*Almanca ed.*} – (Dördüncü baskı için.) Bir Fransız arkadaş ve Wagner hayranı bu nota katılmıyor ve Wagner'in temel aldığı *Eski Edda*'daki *Ögisdrekka*'da, Loki'nin Freya'ya şu suçlamayı yöneltmesine dikkat çekiyor: "Tanrıların önünde kendi biraderini kucaklıyorsun." Yani, kardeşler arası evlilik daha o dönemde yasaklanmış durumdaymış. *Ögisdrekka*, eski mitlere duyulan inancın tümüyle sarsıldığı bir dönemin ifadesidir; tanrılar hakkındaki tam anlamıyla Lukianos'a özgü hicivli bir şarkıdır. Loki, Mefisto olarak, bu şarkıda Freya'ya böyle bir suçlama yöneltiyorsa, bu Wagner'i desteklemekten çok çürütür. Loki, birkaç dize sonra, Niördhr'e şunu da söyler: "Kız kardeşinle (böyle) bir oğul getirdin dünyaya" (*vidh systur thinni gaztu slikan mög*). Gerçi Niördhr bir As değil Vandır ve *Ynglinga Saga*'da kardeşler arası evliliğin Vanaland'da olağan kabul edildiğini söyler; Aslarda böyle değildir. Bu, Vanların Aslara göre daha eski tanrılar olduklarının bir işareti olabilir. Her durumda, Niördhr, Aslar arasında onlarla eşit biri olarak yaşar ve dolayısıyla da, *Ögisdrekka*, daha çok, Norveç tanrı destanlarının ortaya çıkış döneminde, kardeşler arası evliliğin, en azından tanrılar arasında, henüz herhangi bir tiksinti uyandırmadığının bir kanıtıdır. Wagner'i mazur görmek isteniyorsa, belki de, *Edda* yerine, *Tanrı ve Bayader* adlı baladında kadınların dinsel olarak teslim edilmesi konusunda benzer bir hata yapan ve bunu modern fuhşa çok fazla benzeten Goethe'ye başvurmak daha iyi olurdu.

zorunlu bir ön aşama olmasını şart koşan sonraki tüm gelişimi de, bizi, bu biçimin geçmişte ortaya çıkmış olmasının *zorunlu* olduğu sonucuna ulaşmak zorunda bırakıyor.

2. *Punalua Ailesi*. Örgütlenmedeki ilk ilerleme, ebeveynler ile çocuklar arasındaki cinsel ilişkilerin dışlanması olduysa, ikincisi de, kız kardeşler ile erkek kardeşler arasındaki cinsel ilişkilerin dışlanması olmuştur. Bu ilerleme, tarafların yaşlarının çok daha yakın olması nedeniyle, birincisinden sonsuz derecede daha önemli, ama aynı zamanda daha zordu. Bu ilerleme adım adım gerçekleşti; herhalde[17] ilk olarak tek tek bazı örneklerde öz kardeşlerin (yani ana tarafından kardeşlerin) cinsel ilişkilerden dışlanmasıyla başladı; giderek bir kurala dönüştü (Havai'de, bu yüzyılda bile istisnalarla karşılaşılıyordu) ve aynı soydan gelen kardeşler, yani bizim kullandığımız terimlerle kardeş çocukları, kardeş torunları ve kardeş torunlarının çocukları arasındaki evliliklerin bile yasaklanmasıyla son buldu; söz konusu ilerleme, Morgan'a göre,

> "doğal seçilim ilkesinin nasıl işlediğinin güzel bir örneğini sunar."[18]

Hiç kuşkusuz, aynı soydan gelenler arasındaki çiftleşmelerin bu ilerleme tarafından sınırlandığı kabileler, kardeşler arası evliliğin kural ve emir olmayı sürdürdüğü kabilelere göre daha hızlı ve eksiksiz bir şekilde gelişmek zorundaydı. Ve bu ilerlemenin etkisinin ne kadar şiddetli bir şekilde hissedildiğini, dolaysız bir şekilde ondan kaynaklanan ve hedefin çok ötesini vuran *gens* kurumu kanıtlar; gens, yeryüzündeki tüm barbar halkların değilse bile çoğunun toplum düzeninin temelini oluşturur ve Yunanistan ile Roma'da gensten dolaysız bir şekilde uygarlığa geçeriz.

---

17 1884 baskısında "herhalde" sözcüğü bulunmuyor. –*Almanca ed.*

18 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 425. –*Almanca ed.*

Tarih öncesinin her ailesi en fazla birkaç kuşak sonra bölünmek zorundaydı. Tarih öncesinde ortaya çıkan ve orta barbarlık aşamasının geç dönemlerine kadar istisnasız bir şekilde hüküm süren komünist toplu ev idaresi, aile topluluğunun, koşullara göre değişen, ama her yerellikte hayli belirli olan bir azami büyüklüğe sahip olmasını şart koşuyordu. Bir ananın çocukları arasındaki cinsel ilişkilerin uygunsuzluğu düşüncesi, ortaya çıkar çıkmaz, eski ev topluluklarının bu tür bölünmelerine ve (aile grubuyla örtüşmeleri zorunlu olmayan) yeni ev topluluklarının kurulmasına yol açmış olmalı. Bir ya da daha fazla grup oluşturan kız kardeşler bir ev topluluğunun, öz erkek kardeşleri de bir başkasının çekirdeği hâline geldi. Kandaşlığa dayalı aileden, bu yolla ya da benzer bir yolla, Morgan'ın punalua ailesi dediği biçim çıktı. Havai töresine göre, belirli bir sayıda öz ya da daha uzak kız kardeş (yani birinci, ikinci ya da daha uzak dereceden kuzinler), ortak kocalarının ortak karılarıydı, ama erkek kardeşleri bu erkekler arasında yer almıyordu; söz konusu kocalar kendi aralarında birbirlerine birader diye hitap etmiyor (zaten artık erkek kardeş olmaları gerekmiyordu), punaula, yani samimi dost, deyim yerindeyse *associé* {ortak} diyorlardı. Aynı şekilde, bir dizi öz ya da daha uzak erkek kardeş, kız kardeşleri *olmayan* belirli bir sayıda kadınla ortak evlilik ilişkisi içinde bulunuyordu ve bu kadınlar birbirlerine punalua diye hitap ediyordu. Daha sonra bir dizi değişime izin veren bir aile oluşumunun klasik biçimi buydu ve bu aile biçiminin temel ayırt edici özelliği, belirli bir aile çemberinin içindeki kocaların ve karıların karşılıklı ortaklığı, ama karıların önce öz ve daha sonra aynı zamanda daha uzak erkek kardeşlerinin ve benzer şekilde kocaların kız kardeşlerinin bu çemberin dışında bırakılmasıydı.

Bu aile biçimi, Amerikan sisteminin ifade ettiği akrabalık derecelerini bize en eksiksiz doğrulukla sunar. Annemin kız kardeşlerinin çocukları hâlâ onun çocuklarıdır; aynı şekilde ba-

bamın erkek kardeşlerinin çocukları da onun çocuklarıdır ve hepsi benim kardeşlerimdir; ama annemin erkek kardeşlerinin çocukları onun erkek ve kız yeğenleridir, babamın kız kardeşlerinin çocukları onun erkek ve kız yeğenleridir ve hepsi benim kuzenlerim ve kuzinlerimdir. Çünkü, annemin kız kardeşlerinin kocaları onun kocaları ve aynı şekilde babamın erkek kardeşlerinin karıları onun karıları olmaya (her zaman fiilen olmasa bile hukuken) devam ederken, kardeşler arasındaki cinsel ilişkilerin toplumsal olarak yasaklanması, o zamana dek ayrımsız olarak kardeş sayılan kardeş çocuklarını iki sınıfa ayırdı: Bazıları kendi aralarında eskiden olduğu gibi (daha uzak) erkek ve kız kardeşler olarak kalır, diğerleri, yani bir taraftaki erkek kardeşin çocukları ile diğer taraftaki kız kardeşin çocukları artık kardeş olamaz, artık ortak ebeveynlere (ne ortak babaya ne ortak anneye ne de her ikisine) sahip *olamazlar* ve bu yüzden burada (önceki aile düzeninde anlamsız olacak olan) erkek yeğenler ve kız yeğenler, kuzenler ve kuzinler sınıfı ilk kez gerekli hâle gelir. Herhangi bir tür tek eşli evliliğe dayanan her aile biçiminde tümüyle saçma görünen Amerikan akrabalık sistemi, punalua ailesi tarafından, en küçük ayrıntılarına kadar akla uygun şekilde açıklanır ve doğal bir şekilde gerekçelendirilir. Bu akrabalık sistemi ne kadar yaygınlaştıysa, punalua ailesi ya da ona benzer bir biçim[19] de en az o kadar yaygınlaşmış olmalı.

Sofu misyonerler (örneğin Amerika'daki eski İspanyol keşişler), Hıristiyanlığa aykırı olan bu tür ilişkilerde basit bir "iğrençlik"ten biraz daha fazlasını görebilseydi,* Havai'de ger-

* Ayrımsız cinsel ilişkilerin, Bachofen'in bulduğunu sandığı "bataklık üremesi"nin {*Das Mutterrecht*, Stuttgart 1861, s. XXIII, 385 vd. *–Almanca ed.*} izleri, artık hiç kuşku duyulamayacağı üzere, bizi grup evliliğine geri götürür. "Eğer Bachofen bu punalua evliliklerini 'kuralsız' buluyorsa, söz konusu dönemde yaşayan bir adam da, baba ya da ana tarafından yakın ve uzak yeğenler arasındaki günümüz evliliklerinin çoğunu ensest içeren evlilikler, yani kandaş kardeşler arasındaki evlilikler olarak görürdü." (Marx.)

19 1884 baskısında "ya da ona benzer bir biçim" sözcükleri bulunmuyor. *–Almanca ed.*

çekten var olduğu kanıtlanmış bulunan bu aile biçimi herhalde Polinezya'nın her yanında karşımıza çıkardı. Sezar, bize, o dönemde barbarlığın orta aşamasında bulunan Britonlar hakkında, "çoğu ya erkek kardeşler ya da ebeveynler ile çocuklar olmak üzere onar ya da on ikişer kişi hâlinde karılarına ortaklaşa sahiptiler"[20] diyorsa, bunun en iyi açıklaması grup evliliğidir.[21] Barbar analaron, ortak karılara sahip olmaya yetecek kadar büyük yaşlarda on ila on iki oğlu yoktur, ama punalua ailesine karşılık gelen Amerikan akrabalık sistemi çok sayıda erkek kardeş sağlar, çünkü bir erkeğin tüm yakın ve uzak kuzenleri onun erkek kardeşleridir. "Ebeveynler ile çocuklar", Sezar'ın yanlış anlaması olabilir; ne var ki, baba ile oğulun ya da ana ile kızın aynı evlilik grubunda yer alması bu sistemde mutlak olarak dışlanmaz; baba ile kızın ya da ana ile oğulun aynı evlilik grubunda yer alması ise dışlanır. Aynı şekilde, grup evliliğinin bu biçimi ya da buna benzer bir biçimi,[22] Herodot'un ve başka eski yazarların yabanıl ve barbar halklarda karıların ortak olması hakkındaki aktarımlarının en basit açıklamasını sağlar. Bu söylenen, Watson ile Kaye'in (*The People of India* {*Hindistan Halkı*}), Ganj'ın kuzeyindeki Audh'da yaşayan Tikurlar hakkında anlattıkları için de geçerlidir:

> "Neredeyse ayrımsız bir şekilde büyük topluluklar hâlinde birlikte yaşıyorlar" (yani cinsiyetleri bakımından) "ve iki kişi birbirleriyle evli sayıldığında, bu bağ sadece saymaca bir bağ oluyor."

Gens kurumu, örneklerin ezici çoğunluğunda, doğrudan doğruya punalua ailesinden gelmiş görünüyor. Gerçi, Avustral-

20 Sezar, *Galya Savaşı*, V. Kitap, 14. Bölüm. –*Almanca ed.*

21 1884 baskısında "punalua ailesidir". –*Almanca ed.*

22 1884 baskısında "grup evliliğinin bu biçimi ya da buna benzer bir biçimi" yerine "bu aile biçimi" deniyor. –*Almanca ed.*

ya'daki sınıf sistemi[23] de bunun için bir başlangıç noktası sunuyor; Avustralyalıların gensleri var, ama henüz bir punalua aileleri yok; bunun yerine, grup evliliğinin daha kaba bir biçimine sahipler.[24]

Grup evliliğinin tüm biçimlerinde, bir çocuğun babasının kim olduğu belirsiz, ama annesinin kim olduğu bellidir. Anne, tüm ailenin *bütün* çocuklarına kendi çocukları olarak hitap etse ve onlar karşısında analık ödevlerine sahip olsa bile, diğerleri arasındaki öz çocuklarını bilir. Dolayısıyla, grup evliliğinin bulunduğu yerlerde, soyun yalnızca *ana* tarafına göre izlenebileceği, bu nedenle de sadece *kadın soy çizgisinin* kabul edileceği açıktır. Gerçekten de, tüm yabanıl halklarda ve barbarlığın alt aşamalarındaki halklarda bu durum geçerlidir; ve bunu ilk keşfeden kişi olmak, Bachofen'in ikinci büyük başarısıdır. Soy çizgisinin sadece ve sadece anaya göre saptanması ve zaman içinde bundan çıkan miras ilişkileri için ana hukuku terimini kullanır; kısa olduğu için ben de bu terimi kullanıyorum. Ama bu konuda hatalıdır, çünkü adli anlamıyla hukuk bu toplumsal aşamada henüz ortaya çıkmamıştır.

Şimdi, punalua ailesinin iki örnek grubundan birini, yani öz ve daha uzak (yani birinci, ikinci ya da daha uzak dereceden öz kız kardeşlerin çocukları ve torunları olan) kız kardeşler ile birlikte onların çocuklarını ve onların ana tarafından öz ya da daha uzak (varsayımımıza göre kocaları *olmayan*) erkek kardeşlerini alırsak, tam da, daha sonra, gens kurumunun ilk biçimine sahip olan bir gensin üyeleri olarak karşımıza çıkan kişiler topluluğu-

23 Avustralya'daki kabilelerin çoğunun bölündüğü evlenme sınıfları ya da evlilik grupları. Her biri, bir erkek kısmı ile bir kadın kısmına ayrılan dört evlenme sınıfı vardı. Dört sınıf arasında, evlenmelerin düzenlenmesi için belirli kurallar belirlenmişti, yani bir grubun erkekleri sadece belirli bir başka grubun kadınlarıyla evlenebiliyordu. –*Almanca ed.*

24 1884 baskısında "bunun yerine, grup evliliğinin daha kaba bir biçimine sahipler" yerine, "Ne var ki, örgütlenmeleri, dikkate almamızı gerekli kılmayacak kadar dağınık" deniyor. –*Almanca ed.*

nu elde ederiz. Soy çizgisi sayesinde bunların hepsinin ortak bir soy başlatıcısı anası vardır ve söz konusu ananın kız çocukları ve kız torunları, kuşaktan kuşağa, kız kardeşlerdir. Ama bu kız kardeşlerin kocaları, artık onların erkek kardeşleri olamaz, yani söz konusu soy başlatıcı ananın soyundan gelemez, dolayısıyla da kandaşlığa dayalı grubun, sonrasının gensinin üyeleri değildir; ama bunların çocukları, ana tarafından soy çizgisi (belli olan tek soy çizgisi olması nedeniyle) tek başına belirleyici olduğundan, söz konusu grubun üyeleridir. Ana tarafından en uzak yan akrabalar dâhil olmak üzere tüm kardeşler arasındaki cinsel ilişki yasağı bir kez yerleşiklik kazanır kazanmaz, yukarıdaki grup da bir gense dönüşmüş, yani kadın soy çizgisinde yer alan kandaşların değişmez bir topluluğu olarak kendisini kurmuştur; bu topluluğun üyelerinin kendi aralarında evlenmelerine izin verilmez; aynı topluluk, toplumsal ve dinsel türden başka ortak kurumlar aracılığıyla giderek daha fazla sağlamlaşır ve aynı kabilenin diğer genslerinden farklılaşır. Bu konu daha sonra açılacak. Ama eğer punalua ailesinden gensin çıkmasının zorunlu olmakla kalmayıp aynı zamanda doğal olduğu sonucuna ulaşırsak, bu aile biçiminin, geçmişte, gense dayalı[25] kurumlara sahip oldukları gösterilebilen tüm halklarda, yani neredeyse tüm barbar ve uygar halklarda var olduğunu neredeyse kesin kabul etmek makul olacaktır.[26]

Morgan'ın kitabını yazdığı dönemde grup evliliği hakkındaki bilgilerimiz henüz çok sınırlıydı. Sınıflar hâlinde örgütlenmiş olan Avustralyalılardaki grup evlilikleri hakkında çok az şey biliniyordu ve bunun yanında Morgan daha 1871'de Havai'deki

25 Engels, burada, "gense dayalı", "gense özgü", "gensle ilgili" anlamlarına gelen "*gentil*" (İngilizcede "*gentile*", Latincede "*gentilis*") sözcüğünü kullanıyor. Bu sözcük Türkçenin yapısına uymadığından elinizdeki çeviride ağırlıklı olarak "gense dayalı" deniyor. *–çev.*

26 Buradan "3. *Eşleşme Ailesi…*" sözcükleriyle başlayan paragrafa (s. 60) kadarki metin 1884 baskısında yer almıyor. *–Almanca ed.*

punalua ailesi hakkında kendisine ulaşan bilgileri yayımlamıştı.[27] Punalua ailesi, bir yandan, Amerika yerlileri arasında hüküm süren ve Morgan'ın tüm incelemelerinin başlangıç noktasını oluşturan akrabalık sisteminin eksiksiz açıklamasını sunmuştu; diğer yandan, ana hukukuna dayalı gensin türetilmesinin hazır başlangıç noktası olmuştu; son olarak, Avustralya sınıflarına göre çok daha yüksek bir gelişmişlik aşamasını temsil ediyordu. Dolayısıyla, Morgan'ın bu aileyi eşleşme evliliğini zorunlu olarak önceleyen gelişme aşaması olarak kavraması ve eski dönemlerde genel bir yaygınlığa sahip olduğunu varsayması anlaşılır bir şeydi. O zamandan beri bir dizi başka grup evliliği biçiminin varlığından haberdar olduk ve şimdi Morgan'ın burada fazla ileri gittiğini biliyoruz. Yine de şanslıydı ki, kendi punalua ailesinde, grup evliliğinin en yüksek, klasik (daha yüksek bir biçime geçişin en kolay açıklamasını sağlayan) biçimiyle karşılaşmıştı.

Grup evliliği hakkındaki en önemli bilgi zenginleşmesini, bu aile biçimini kendi klasik zemini olan Avustralya'da yıllarca inceleyen İngiliz misyoner Lorimer Fison'a borçluyuz. Fison, en alt gelişme aşamasını, Güney Avustralya'daki Mount Gambier'de yaşayan Avustralya zencilerinde bulmuştu. Burada bütün kabile iki büyük sınıfa ayrılmıştır: Kroki ve Kumite. Bu sınıfların her birinin içinde cinsel ilişkiler katı bir şekilde yasaklanmıştır; buna karşılık, bir sınıfın her erkeği diğer sınıfın her kadınının doğuştan kocasıdır ve diğer sınıfın her kadını onun doğuştan karısıdır. Bireyler değil, birer bütün olarak gruplar (bir sınıf ile diğer sınıf) birbirleriyle evlidir. Ve dikkat edilmelidir ki, burada, dıştan evlenen iki sınıfa bölünmenin gerektirdikleri dışında, yaş farkına ya da özel kan bağına dayalı hiçbir kısıtlamaya gidilmez. Her Kumite kadını bir Krokinin meşru karısıdır; ama onun kendi kızı da, bir Kumite kadınının kızı olarak ana hukukuna göre

27 Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*, Washington 1871. –*Almanca ed.*

Kumite olduğundan, bu kız, her Krokinin, yani aynı zamanda kendi babasının doğuştan karısıdır. En azından, bildiğimiz biçimiyle sınıf örgütlenmesi buna bir kısıtlama getirmez. Dolayısıyla, ya bu örgütlenme akrabalar arası çiftleşmeyi sınırlandırmaya yönelik tüm bulanık güdülere rağmen ebeveynler ile çocuklar arasındaki cinsel ilişkilerin henüz pek dehşet uyandırıcı bulunmadığı bir dönemde ortaya çıktı (bu durumda sınıf sistemi doğrudan doğruya bir kuralsız cinsel ilişki durumundan çıkmış olurdu); ya da, ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkiler daha sınıfların ortaya çıktığı dönemde töre tarafından yasaklan*mıştı* ve o zaman bugünkü durum geçmişteki kandaşlığa dayalı aileye işaret eder ve bundan ileriye doğru atılan ilk adımdır. Daha muhtemel olanı bu ikincisidir. Bildiğim kadarıyla Avustralya'da ebeveynler ile çocuklar arasında evlilik ilişkisi örneklerinin bulunduğundan söz edilmiyor ve dıştan evlenmenin daha sonraki biçimi olan ana hukukuna dayalı gens de, normalde, bu ilişkilerin yasaklanmasını, örtülü bir şekilde, kendi kuruluşu sırasında hazır bulduğu bir şey olarak şart koşuyor.

İki sınıflı sistem, Güney Avustralya'daki Mount Gambier dışında, daha doğudaki Darling Nehri'nde ve kuzeydoğudaki Queensland'de de karşımıza çıkıyor, yani hayli yaygın. Bu sistem, sadece, aynı sınıfa ait olduklarından, ana tarafından kardeşlerin, erkek kardeş çocuklarının ve kız kardeş çocuklarının kendi aralarındaki evlilikleri dışlar; buna karşılık, kız kardeşlerin çocukları ile erkek kardeşlerin çocukları evlenebilir. Akrabalar arası çiftleşmenin engellenmesi doğrultusundaki bir başka adımı, Yeni Güney Galler'deki Darling Nehri'nin kıyılarında yaşayan Kamilaroilerde görüyoruz; burada, başlangıçtaki iki sınıf dörde bölünmüştür ve bu dört sınıfın her biri de belirli bir başka sınıfla topluca evlidir. İlk iki sınıf, birbirlerinin doğuştan eşleridir; çocuklar, analarının birinci sınıfa mı yoksa ikincisine mi ait olduğuna bağlı olarak, üçüncü ya da dördüncü sınıfın üyeleri

olur; aynı şekilde birbirleriyle evli olan bu son sınıfların çocukları yine birinci ve ikinci sınıflara aittir. Öyle ki, her zaman, bir kuşak birinci ve ikinci sınıflara, izleyen kuşak üçüncü ve dördüncü sınıflara, bir sonraki kuşak yine birinci ve ikinci sınıflara aittir. Buna göre (ana tarafından) kardeş çocukları karı ve koca olamaz, ama kardeşlerin torunları olabilir. Tuhaf bir karmaşıklığa sahip olan bu düzen, ana hukukuna dayalı genslerin (yine daha sonra) buna eklenmesiyle daha da çetrefilleşir; ama burada bu konuya giremeyiz. Gördüğümüz gibi, akrabalar arası çiftleşmeyi engelleme güdüsü kendisini tekrar tekrar ortaya koyuyor, ama bunu tümüyle doğal bir görünüm içinde, net bir hedef bilinci bulunmadan yapıyor.

Avustralya örneğinde hâlâ sınıf evliliği olan, çoğu zaman boydan boya kıtanın bütününe dağılmış bulunan erkekler sınıfı ile aynı şekilde geniş bir alana dağılmış bulunan kadınlar sınıfı arasındaki kitlesel evlilik durumu olan grup evliliği, yakından bakıldığında, genelev müdavimi dar kafalıların hayallerinde canlandırdıkları kadar dehşet uyandırıcı görünmez. Aksine, uzun yıllar boyunca var olabileceği bile düşünülmedi ve yakın geçmişte varlığı yeniden tartışma konusu hâline geldi. Buradaki grup evliliği, yüzeysel gözlemciye, gevşek tek eşli evlilik ve yer yer de sadakatsizliğin ara sıra eşlik ettiği çok karılılık gibi görünür. Uygulamada sıradan Avrupalıya tanıdık gelen bu evlilik durumlarındaki düzenleyici yasayı keşfetmek için, Fison ile Howitt'in yaptıkları gibi, yıllar boyunca çaba harcamak gerekir; bu yasa uyarınca, yabancı Avustralya zencisi, yurdundan binlerce kilometre uzakta ve dillerini bilmediği insanlar arasında bile, belirli bir sıklıkla, kamp yerinden kamp yerine, kabileden kabileye, direnmeden ve kötülük etmeden kendilerini ona teslim eden kadınlar bulur ve yine aynı yasa uyarınca, çok sayıda karısı bulunan bir kişi, geceyi birlikte geçirmeleri için konuğuna bunlardan birini sunar. Avrupalının ahlaksızlık ve kanunsuzluk

gördüğü burada, aslında katı bir yasa hüküm sürer. Kadınlar yabancının evlilik sınıfının üyeleridir ve bu nedenle onun doğuştan karılarıdır; bu iki sınıfı birbirlerine tahsis eden aynı ahlak yasası, birbirlerine ait olan evlilik sınıflarının dışındaki her tür ilişkiyi aforoz edilme cezasıyla yasaklar. Kadın kaçırmanın sık görüldüğü yerlerde ve bunun bir kural olduğu bazı yörelerde bile, sınıf yasasına titizlikle bağlı kalınır.

Ayrıca, kadınların kaçırılmasında, tek eşli evliliğe geçişin (en azından eşleşme evliliği biçimindeki) bir iziyle de karşılaşılır: Genç erkek, arkadaşlarının yardımıyla kızı kaçırdığında ya da onunla birlikte kaçtığında, arkadaşlarının her biri sırayla onunla cinsel ilişkide bulunur, ama kız, bunun ardından, kaçırma işini başlatan genç erkeğin karısı sayılır. Ve diğer taraftan, kaçırılan kadın erkekten kaçar ve bir başkası tarafından yakalanırsa, bu ikincisinin karısı olur ve birinci erkek ayrıcalığını yitirir. Yani, genel olarak varlığını sürdüren grup evliliğinin yanında ve içinde, dışlama ilişkileri, uzun ya da kısa süreli eşleşmeler ve ayrıca çok karılılık ortaya çıkar; öyle ki, grup evliliği burada da yok olma sürecine girmiştir ve gündemdeki tek soru, Avrupa etkisi altında sahneyi önce kimin terk edeceğidir: Grup evliliği mi yoksa buna düşkün olan Avustralya zencileri mi?

Her durumda, Avustralya'da geçerli olduğu biçimiyle birer bütün olarak sınıflar arasındaki evlilik, grup evliliğinin çok alt ve ilkel biçimidir; punalua ailesi ise, bildiğimiz kadarıyla, bunun en yüksek gelişme aşamasıdır. İlki, göründüğü kadarıyla, başıboş dolaşan yabanılların toplumsal durumuna karşılık gelen biçimken, ikincisi, daha o dönemde, komünist toplulukların görece istikrarlı yerleşim yerlerinin varlığını şart koşar ve doğrudan doğruya bir sonraki daha yüksek gelişme aşamasına götürür. Bu ikisi arasında bazı ara aşamalar bulacağımız kesin; burada, daha yeni açılmış ve neredeyse hiç girilmemiş bir araştırma alanıyla karşı karşıyayız.

3. *Eşleşme Ailesi*. Daha kısa ya da daha uzun süreli belirli bir eşleşme, daha grup evliliği koşullarında ya da onun öncesinde gerçekleşiyordu; erkek, çok sayıdaki karısı arasında bir baş karıya (gözde karı demek henüz neredeyse olanaksız) sahipti ve o kadın için pek çok diğerleri arasındaki başlıca kocaydı. Bu durum, grup evliliğinde[28] bazen kuralsız karı ortaklığı bazen de keyfî olarak eş aldatma gören misyonerlerdeki kafa karışıklığına az katkıda bulunmadı. Ne var ki, alışkanlığa dayalı bu tür bir eşleşme, gens geliştikçe ve aralarında evliliğin mümkün olmadığı "erkek kardeşler" ve "kız kardeşler" sınıflarının sayısı arttıkça, giderek daha fazla yerleşiklik kazanmak zorundaydı. Gensin getirdiği, kandaş akrabalar arasındaki evlilikleri engelleme güdüsü daha fazlasına yol açtı. Örneğin, İrokualarda ve barbarlığın alt aşamasında bulunan diğer Amerika yerlilerinin çoğunda, sistemlerinin kabul ettiği *tüm* (ve yüzlerce farklı türdeki) akrabalar arasında evliliğin yasaklandığını görürüz. Evlilik yasaklarının böylece giderek daha fazla karmaşıklaşması grup evliliklerini giderek daha olanaksız kıldı; bunların yerini *eşleşme ailesi* aldı. Bu aşamada, bir erkek bir kadınla birlikte yaşar; ne var ki, çok karılılık ve zaman zaman sadakatsizlik yapmak, ilkiyle ekonomik nedenlerle nadiren karşılaşılsa bile, erkeklerin hakkı olmaya devam eder; kadınlardansa, birlikte yaşama süresi boyunca çoğu zaman en katı sadakat talep edilir ve kadının eşini aldatması acımasızca cezalandırılır. Ama evlilik bağı her iki tarafça kolaylıkla sonlandırılabilir ve çocuklar geçmişte olduğu gibi sadece anaya aittir.

Kandaş akrabalara yönelik evlenme yasakları bu şekilde giderek genişletilirken de doğal seçilim iş görmeyi sürdürür. Morgan'ın sözleriyle:

28 1884 baskısında "punalua ailesinde". –*Almanca ed.*

> "Kandaş akraba olmayan gensler arasındaki evlilikler, hem fiziksel hem de zihinsel açıdan daha güçlü bir ırk yarattı; ilerlemekte olan iki kabile birbirine karıştı ve yeni kafatasları ile beyinler, her ikisinin yeteneklerini kapsayana kadar, doğal bir şekilde genişledi."[29] [30]

Dolayısıyla, gens yapılanmasına sahip olan kabileler, geri kalmış olanlara üstünlük kurmak ya da örnek oluşturarak onları da ileriye çekmek zorundaydı.

Böylece, ailenin tarih öncesindeki gelişimi, başlangıçta tüm kabileyi kapsayan ve içinde iki cins arasındaki evlilik ortaklığının hüküm sürdüğü çemberin durmadan daralmasını içerir. Önce yakın akrabaların, ardından giderek daha uzak akrabaların ve sonunda sadece evlilik nedeniyle akraba olanların bile dışarıda bırakılması yoluyla, en sonunda, her tür grup evliliği pratikte olanaksızlaşır ve bunların sonucunda geriye henüz gevşek bağlara sahip olan bir çift kalır; bu çift, dağılmasıyla birlikte genel olarak evliliği sona erdiren moleküldür. Sadece bunlar bile, tek eşli evliliğin ortaya çıkışıyla, sözcüğün bugünkü anlamıyla bireysel cinsel aşk arasındaki ilişkinin ne kadar zayıf olduğunu gösterir. Bu aşamada bulunan halkların pratiği bunun daha güçlü kanıtlarını sunar. Daha önceki aile biçimlerinde erkekler hiçbir zaman kadınlara muhtaç duruma düşmez, aksine gereğinden fazla kadına sahip olurken, şimdi kadınlar

29 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 459. *–Almanca ed.*

30 Morgan'ın özgün paragrafı: "Akraba olmayan kişileri evlilik ilişkisine sokan yeni pratiğin etkisi, topluma kayda değer bir itki sağlamış olmalı. Bu pratik, fiziksel ve zihinsel açılardan daha zinde bir ırk yaratma eğilimindeydi. İnsani gelişme üzerinde büyük etkilerde bulunmuş olan farklı ırkların kaynaşmalarındaki artış bir kazanım sağlamıştır. İlerlemekte olan ve güçlü zihinsel ve fiziksel nitelikler taşıyan iki kabile, barbar yaşamın rastlantıları tarafından bir araya getirilerek tek bir halk oluşturacakları şekilde harmanlandığında, yeni kafatası ve beyin, her ikisinin yeteneklerinin toplamına doğru genişler ve uzardı. Bu tür bir ırk her ikisi için de bir ilerleme anlamına gelir ve bu üstünlük kendisini zekâdaki ve sayılardaki artışlarla gösterirdi." (Lewis Henry Morgan, *Ancient Society*, P. Smith, 1974, s. 468.) *–çev.*

az bulunur ve aranır olmuştu. Bu nedenle, eşleşme ailesinden itibaren, kadınların kaçırılması ve satın alınması başlar; bunlar, yaygın *belirtiler*dir; ama ortaya çıkmış bulunan çok daha derinlerdeki bir değişimin belirtilerinden başka bir şey de değildirler; yine de, kılı kırk yaran bir İskoç olan McLennan, sadece kadın elde etmenin yöntemleri olan bu belirtileri, "kaçırarak evlenme" ve "satın alarak evlenme" şeklindeki özel aile sınıflarına dönüştürmüştür. Dahası, Amerika yerlileri arasında ve (aynı aşamadaki) başka yerlerde, evliliğe, çoğu zaman fikirleri bile sorulmayan katılımcılar değil, onların anaları karar verir. Pek çok örnekte, birbirlerini hiç tanımayan iki kişi için söz kesilir ve varılan anlaşmanın bilgisi onlarla ancak evlenme zamanı yaklaştığında paylaşılır. Damat, evlilikten önce, gelinin gens içi akrabalarına (yani, babaya ve onun akrabalarına değil, ana tarafından akrabalara) armağanlar sunar; bunlar, teslim edilen kızı satın alma harcamaları sayılır. Evlilik, taraflardan herhangi birinin isteğiyle bozulabilir. Ne var ki pek çok kabilede, örneğin İrokualarda, bu tür ayrılmalara soğuk bakma eğilimi giderek güç kazandı. Anlaşmazlıklar yaşandığında her iki tarafın gens içi akrabaları arabuluculuk etmek üzere müdahale eder ve ancak bunun sonuç vermemesi durumunda ayrılık gerçekleşir; çocuklar kadınla birlikte kalır ve iki taraf da yeniden evlenme hakkına sahip olur.

Kendi başına, ayrı bir haneyi bir gereksinime ya da sadece istenir bir şeye dönüştüremeyecek kadar zayıf ve istikrarsız olan eşleşme ailesi, önceki dönemlerden aktarılan komünist haneyi hiçbir şekilde ortadan kaldırmaz. Ama komünist hane, tıpkı bir öz babanın kesin olarak bilinmesinin olanaksızlığı nedeniyle yalnızca bir öz ananın tanınması olgusu gibi, kadınlara, yani analara fazlasıyla saygı gösterilmesi anlamına gelir. Kadının, toplumun başlangıç döneminde, erkeğin kölesi olduğu düşüncesi, en saçma, 18. yüzyıldaki Aydınlanma Çağı'ndan kalma

düşüncelerden biridir. Kadın, tüm yabanıllarda ve alt ve orta aşamalardaki tüm barbarlarda, hatta kısmen üst aşamadaki barbarlarda, özgür olmakla kalmayıp fazlasıyla saygı görüyordu. Kadının eşleşme evliliğinde henüz koruduğu konuma, Seneka İrokuaları arasında uzun yıllar boyunca misyonerlik yapan Arthur Wright tanıklık etsin:

> "Hâlâ eski uzun evlerde" (çok sayıda aileyi kapsayan komünist hanelerde) "oturdukları dönemdeki ailelerine gelince … orada her zaman bir klanın" (bir gensin) "üstünlüğü vardı ve kadınlar kocalarını diğer klanlardan" (genslerden) "alıyordu … Evi genellikle kadın tarafı yönetiyordu; stoklar herkesindi; ama fazla miskin ya da fazla beceriksiz olması nedeniyle ortak stokta katkısı bulunmayan şanssız kocanın ya da sevgilinin vay haline. Evde ne kadar çocuğu ya da ne kadar varlığı bulunursa bulunsun, her an, pılısını pırtısını toplayıp uzaklaşma emrini alabilirdi. Ve bu emre direnmeyi aklına bile getirmemeliydi; ev onun için katlanılmaz hâle getirilir ve kendi klanına" (gensine) "geri dönmekten, ya da, çoğu zaman olduğu gibi, bir başka klanda yeni bir evlenme girişiminde bulunmaktan başka çaresi kalmazdı. Kadınlar, klandaki" (gensteki) "ve diğer her yerdeki büyük güçtü. Gerektiğinde bir şefi indirip sıradan bir savaşçı düzeyine düşürmekten çekinmezlerdi."[31]

Kadınların çoğunun ya da tümünün bir ve aynı gense ait olduğu, erkeklerinse farklı genslerden geldiği komünist hane, tarih öncesinde genel bir yaygınlığa sahip olan kadın egemenliğinin nesnel temelidir; kadın egemenliğini de keşfetmesi, Bachofen'in üçüncü bir başarısıdır. – Buraya şunu da ekleyeceğim: Yolcuların ve misyonerlerin, yabanıllarda ve barbarlarda

31 Engels, Arthur Wright'ın mektubundan yaptığı alıntıyı Morgan'ın kitabından (*Ancient Society*, London, 1877, s. 455) aktarıyor. (Morgan'ın dediği gibi 1873 tarihli değil, 19 Mayıs 1874 tarihli olan) mektubun tam metni *American Anthropologist* dergisinde (New Series, Menasha, Wisconsin, USA 1933, Nr. 1, s. 138-140) yayımlandı. –*Almanca ed.*

kadınların payına çok fazla iş düştüğü yönündeki aktarımları, bu söylenenlerle hiçbir şekilde çelişmez. İki cins arasındaki işbölümü, kadının toplumdaki konumundan çok farklı nedenlerce belirlenir. Kadınların, bizim düşüncemize göre gerektiğinden çok daha fazla çalışmak zorunda olduğu halklar, çoğu zaman, Avrupalılarımızla karşılaştırıldıklarında, kadınlara çok daha fazla gerçek saygı gösterir. Uygarlığın, sahte saygı gösterileriyle kuşatılan ve her tür gerçek çalışmaya yabancı olan hanımı, barbarlığın, kendi halkında gerçek bir hanım (*lady*, *frowa*, *Frau* = Hanımefendi {*Herrin*}) sayılan ve karakteriyle de öyle olan çalışkan kadınınkinden sonsuz derecede daha düşük bir toplumsal konuma sahiptir.

Eşleşme evliliğinin bugün Amerika'da grup evliliğini[32] tümüyle yerinden edip etmediği, kuzeybatıdaki ve özellikle de Güney Amerika'daki henüz yabanıllığın üst aşamasında bulunan halklar hakkındaki daha ayrıntılı araştırmalarla belirlenmek zorunda. Sonuncular üzerine o kadar çok sayıda cinsel serbestlik örneği anlatılıyor ki, burada, eski grup evliliğinin tümüyle aşıldığını kabul etmek neredeyse olanaksız.[33] Her durumda, henüz bunun tüm izleri silinmemiştir. En azından kırk Kuzey Amerika kabilesinde, en yaşlı kız kardeşle evlenen erkek, gerekli yaşa ulaştıklarında onun tüm kız kardeşlerini de karıları olarak alma hakkına sahiptir; bu, tüm kız kardeşler için kocaların ortaklığının kalıntısıdır. Ve Bancroft'un anlattığına göre, Kaliforniya yarımadasındakilerin (barbarlığın üst aşaması), çok sayıda "kabile"nin ayrımsız cinsel ilişkiler kurma amacıyla bir araya geldiği şenlikleri var.[34] Açık ki, bunlar, söz konusu şenliklerde, bir gensin kadınlarının diğerinin tüm er-

32 1884 baskısında "punalua ailesini". –*Almanca ed.*

33 1884 baskısında son cümle yer almıyor. –*Almanca ed.*

34 Bancroft, *The Native Races of the Pacific States of North America*, Vol. 1, Leipzig 1875, s. 352-353. –*Almanca ed.*

keklerine ortak kocaları olarak sahip oldukları ve tersinin de geçerli olduğu dönemin bulanık anılarını koruyan gensler.[35] Aynı töre Avustralya'da hâlâ yürürlüktedir. Bazı halklarda, daha yaşlı erkeklerin, şeflerin ve büyücü-rahiplerin, kadın topluluğunu kendileri için sömürmeleriyle ve kadınların çoğu üzerinde tekel kurmalarıyla karşılaşılır; ama bunun karşılığında, belirli şenliklerde ve büyük halk toplantılarında eski ortaklığı yeniden hayata geçirmek ve karılarının genç erkeklerle eğlenmelerine izin vermek zorundadırlar. Westermarck (s. 28-29), Hindistan'daki Holar, Santallar, Pancalar ve Kotarlar arasında, bazı Afrika halklarında vb., eski serbest cinsel ilişkilerin kısa süreliğine yeniden gündeme geldiği bu tür dönemsel Satürnalya şenliklerinden[36] bir dizi örnek verir. Tuhaf olan şu ki, Westermarck, bunun, onun yadsıdığı grup evliliğinin bir kalıntısı olduğu sonucuna değil, ilk insanların diğer hayvanlarla ortak olan kızgınlık döneminin bir kalıntısı olduğu sonucuna varır.

Böylece Bachofen'in dördüncü büyük keşfine, grup evliliği ile eşleşme arasındaki hayli yaygın geçiş biçiminin keşfine geliyoruz. Bachofen bunu tanrıların eski emirlerinin çiğnenmesinin bir kefareti olarak sunar. Kadının iffetli olma hakkını satın almak için başvurduğu kefaret, aslında, kadının kendisini eski koca topluluğundan kurtarmak ve kendisini sadece *bir* erkeğe

35 Buradan "Eşleşme ailesi," sözcükleriyle başlayan paragrafa (s. 68) kadarki metin Engels'in 1891 baskısı için hazırladığı genişletilmiş metindir. 1884 baskısında bu bölüm şöyleydi: "Eski Dünya'nın benzer kalıntıları, örneğin Fenikeli kızların Astarte şenliklerinde kendilerini tapınakta teslim etmeleri, yeterince biliniyor; Almanların neoromantik örtbas etme çabalarına rağmen bir zamanlar fazlasıyla yerleşik olan Orta Çağ'a özgü ilk gece hakkı bile, muhtemelen, punalua ailesinin, Kelt gensi (klanı) tarafından aktarılmış bir parçasıdır." *–Almanca ed.*

36 Roma tanrısı Satürn'ün onuruna (tarımsal faaliyetlerin sona erdirilmesinin ardından kış gündönümünde) kutlanan eski Roma halk şenliği. Kölelerin katıldığı ve özgür yurttaşların masasında oturabildikleri bu şenlik sırasında toplu yemekler ve cümbüşler düzenleniyor, cinsel ilişki serbestliği hüküm sürüyordu. "Satürnalya" sözcüğü, dizginsiz içki âlemlerini ve cümbüşleri anlatan bir kavrama dönüşmüştü. *–Almanca ed.*

verme hakkını elde etmek için başvurduğu kefarettir. Bu kefaret, sınırlı bir teslim oluştur: Babilli kadınlar kendilerini yılda bir kez Mylitta Tapınağı'nda teslim etmek zorundaydı; başka Güneybatı Asya halkları, kızlarını, uzun yıllar boyunca, evlenme iznini elde etmelerinden önce kendi seçtikleri gözdelerle nikâhsız birliktelik yaşamak zorunda oldukları Anaitis Tapınağı'na gönderiyordu; dinsel kılıflı benzer âdetler Akdeniz ile Ganj Nehri arasındaki neredeyse tüm Asya halklarında görülür. Bachofen'in bile dikkat çektiği gibi, kurtuluşun kefareti zamanla giderek hafifler:

> "Her yıl yinelenen kendini sunma eyleminin yerini tek seferlik performans alır; yaşlı kadınların hetaerizmini kızların hetaerizmi, evlilik sırasındaki hetaerizmi evlilik öncesindeki hetaerizm, seçim yapmadan herkese teslim oluşu belirli kişilere teslim oluş izler." (*Mutterrecht*, s. XIX.)

Başka halklarda dinsel kılıf bulunmaz; bazılarında (Eski Çağ'ın Traklarında, Keltlerinde vb., Hindistan'ın ilk sakinlerinin pek çoğunda, bugün bile Malay halklarında, Güney Denizi Adalılarında ve pek çok Amerika yerlisinde) kızlar evlenmelerine kadar en geniş cinsel özgürlükten yararlanır. Özellikle de, iç kısımlarına biraz olsun ulaşabilen herkesin tanıklık edebileceği üzere, Güney Amerika'nın neredeyse her yerinde bu durum geçerlidir. Örneğin Agassiz (*A Journey in Brazil* {*Brezilya'da Bir Yolculuk*}, Boston and New York 1868, s. 266), yerli kökenli zengin bir aileden söz eder; ailenin kızıyla tanıştırıldığında, annenin o sırada Paraguay'a karşı yürütülen savaşta subaylık yapan kocası olduğunu düşünerek, babasını sormuş; ama anne gülerek cevap vermiş: *Nao tem pai, é filha da fortuna*, onun babası yok, o bir rastlantı ürünü.

> "Yerli ya da melez kadınlar evlilik dışı çocukları hakkında her zaman işte bu şekilde hiç utanıp sıkılmadan konuşur; ve bu, sıra dışı olmanın çok uzağında; göründüğü kadarıyla bu-

> nun aksi bir istisna oluşturuyor. Çocuklar … çoğu zaman sadece annelerini bilir, çünkü her tür özen ve sorumluluk onlardadır; babaları hakkında bir şey bilmedikleri gibi, göründüğü kadarıyla, kadının aklına, kendisinin ya da çocuklarının babadan herhangi bir şey isteyebileceği gelmez."

Burada uygar insana yadırgatıcı gelen şey, ana hukukuna göre ve grup evliliğinde kuraldan başka bir şey değildir.

Yine başka halklarda, örneğin Eski Çağ'da Balear Adaları'nda ve Afrikalı Augilalılarda, bugün bile Habeşistan'daki Barealarda, damadın arkadaşları ve akrabaları ya da düğün davetlileri, düğün sırasında, gelin üzerindeki eski geleneksel haklarından yararlanır ve damadın sırası ancak en sonda gelir. Yine başkalarında, makam sahibi bir kişi, kabile ya da gens başkanı, *cacique*,[37] şaman, rahip, prens ya da başka isimli biri, topluluğu temsil eder ve gelin üzerinde ilk gece hakkını kullanır. Tüm neoromantik örtbas etme çabalarına rağmen, bu *jus primae noctis* {ilk gece hakkı}, grup evliliğinin kalıntısı olarak günümüzde bile Alaska bölgesinin çoğu sakini arasında (Bancroft, *Native Races*, I, s. 81), Kuzey Meksika'daki Tahularda (*a.g.y.*, s. 584) ve başka halklarda varlığını sürdürüyor; ve tüm Orta Çağ boyunca, en azından, başlangıçta Keltlerin yaşadığı ve doğrudan doğruya grup evliliğinden miras kaldığı ülkelerde, örneğin Aragon'da var oldu. Kastilya'da köylüler hiçbir zaman serf olmamışken, Aragon'da, Katolik Ferdinand'ın 1486 yılındaki kararnamesine kadar en rezil serflik hüküm sürmüştü. Söz konusu belgede şöyle söyleniyor:

> "Karara bağlar ve duyururuz ki, yukarıda anılan beyler" (senyörler, baronlar) "… köylünün bir kadını almasının ilk gecesinde de o kadınla yatamayacakları ya da kadının yatağa yatmasının ardından egemenliklerinin bir işareti olarak yatağın ya da kadının üzerinden geçemeyecekleri gibi, köylünün kızını ya da oğlunu, ödeme yapsalar da yapmasalar da, zorla

37 Bir yerli grubunun lideri. *–çev.*

> kullanamazlar." (Katalanca özgün metinden aktaran: Sugenheim, *Leibeigenschaft {Serflik}*, Petersburg 1861, s. 35.)

Ayrıca, Bachofen, "hetaerizm" ya da "bataklık üremesi" dediği şeyden tek eşli evliliğe geçişin temelde kadınlar tarafından hayata geçirildiğini ısrarlı bir şekilde iddia ederken, kesinlikle haklıdır. Geçmişten gelen cinsel ilişkiler, iktisadi yaşam koşullarının gelişmesi, yani eski komünizmin tarihe karışması ve nüfus yoğunluğunun artması sonucunda orman yaşamı dönemine özgü naif karakterlerini ne ölçüde yitirdiyse, bu ilişkiler kadınlara o ölçüde aşağılayıcı ve baskıcı görünmüş olmalıydı; kadınlar, bir kurtuluş yolu olarak, iffetli olma hakkını, tek bir erkekle geçici ya da kalıcı evlilik hakkını o ölçüde gayretli bir şekilde istemiş olmalıydı. Bu ilerleme erkeklerden kaynaklanmış olamazdı, çünkü, her şey bir yana, grup evliliğinin zevklerinden vazgeçmek onların aklına hiçbir zaman gelmedi ve bugün de gelmiyor. Erkekler, ancak kadınların eşleşme evliliğine geçişi yaptırması sonrasında, katı tek eşliliği (elbette sadece kadınlar için) başlatabildi.

Eşleşme ailesi, yabanıllık ile barbarlığın sınırında, çoğu zaman yabanıllığın üst aşamasında ve bazı yerlerde de ancak barbarlığın alt aşamasında ortaya çıktı. Barbarlığın ayırt edici aile biçimidir (tıpkı, yabanıllıktaki grup evliliği ve uygarlıktaki tek eşlilik gibi). Daha da gelişerek istikrarlı tek eşliliğe ulaşması için, şu ana dek iş gördüklerine tanık olduklarımızdan farklı nedenlere gereksinim vardı. Grup, daha eşleşmeyle birlikte, son birimine, iki atomlu molekülüne, bir erkek ile bir kadına indirgenmişti. Doğal üreme, evlilik topluluğundan dışlananları giderek artırma işini tamamlamıştı; bu doğrultuda onun yapacağı bir şey kalmamıştı. Dolayısıyla, yeni, *toplumsal* itici güçler iş görmeye başlamasaydı, eşleşmeden yeni bir aile biçiminin çıkması için elde herhangi bir neden bulunmuyordu. Ama bu itici güçler iş görmeye başladı.

Şimdi, eşleşme ailesinin klasik zemini olan Amerika'dan ayrılıyoruz. Orada daha yüksek bir aile biçiminin geliştiği, keşiften ve fetihten önce herhangi bir zamanda herhangi bir yerde istikrarlı bir tek eşliliğin var olduğu sonucuna ulaştıracak hiçbir işaret bulunmuyor. Eski Dünya'da durum farklıydı.

Burada, hayvanların evcilleştirilmesi ve sürü yetiştiriciliği, o zamana kadar varlığı bilinmeyen bir zenginlik kaynağını geliştirmiş ve tümüyle yeni toplumsal ilişkiler yaratmıştı. Barbarlığın alt aşamasına kadar, daimi zenginlik, neredeyse yalnızca evden, giyeceklerden, kaba takılardan ve yiyeceklerin elde edilmesine ve hazırlanmasına yönelik aletlerden (en basit kayıklardan, silahlardan, ev eşyasından) oluşuyordu. Yiyeceklerin her gün yeniden elde edilmesi gerekiyordu. Şimdiyse, hayvancılık yapan ve ilerleme sergileyen halklar (hem Hindistan'daki Pencap'ta ve Ganj bölgesinde hem de Ceyhun ile Seyhun arasındaki o zamanlar çok daha sulak olan bozkırlarda yaşayan Aryenler ve Fırat ve Dicle'de yaşayan Samiler), at, deve, eşek, sığır, keçi ve domuz sürüleriyle, sayıca durmadan artarak üremek ve en zengin süt ve et kaynağı olmak için gözetimden ve en kaba bakımdan başka bir şey gerektirmeyen varlıklara sahip olmuştu. Böylece, yiyecek elde etmenin tüm eski araçları arka plana düştü; geçmişte bir zorunluluk olan avcılık artık bir lükse dönüşmüştü.

Peki ama bu yeni zenginlik kime aitti? Başlangıçta hiç kuşkusuz gense. Ama sürüler üzerindeki özel mülkiyet çok erken bir dönemde ortaya çıkmış olmalı. İbrahim'in, "Musa'nın Birinci Kitabı" diye anılan kitabın yazarına, bir aile topluluğunun başkanı olarak kendi hakları nedeniyle mi, yoksa bir gensin fiili baş mirasçısı olma özelliği nedeniyle mi, sürülerinin sahibi olarak göründüğünü söylemek zor. Kesin olan şey, onu modern anlamıyla mal sahibi sayamayacağımız. Kesin olan bir başka şey, doğrulanmış tarihin eşiğinde bile, sürüleri, her yerde, (tıpkı barbarlığın sanatsal ürünleri, metal aletleri, lüks nesneleri ve son

olarak insan cinsinden hayvanları, yani köleleri gibi) aile başkanlarının ayrı varlıkları[38] olarak gördüğümüz.

Artık kölecilik de icat edilmişti. Köle, alt aşamadaki barbar için değersizdi. Amerika yerlileri de aynı nedenle yenilgiye uğrattıkları düşmanlarına daha üst aşamada olup bitenlerle karşılaştırıldığında çok farklı davranıyordu. Erkekler ya öldürülüyor ya da galip gelenlerin kabilesine biraderler olarak kabul ediliyordu; kadınlarla ya evleniliyordu ya da hayatta kalan çocuklarıyla birlikte onlar da kabileye alınıyordu. Bu aşamada, insan emek gücü, bakım masraflarının üzerine henüz kayda değer bir fazla eklemez. Hayvancılığın, metal işlemeciliğinin, dokumacılığın ve son olarak çiftçiliğin başlamasıyla birlikte bu durum değişti. Geçmişte fazlasıyla kolay bir şekilde elde edilebilen kadın eşler şimdi nasıl bir mübadele değeri[39] kazandıysa ve satın alınmaya başladıysa, özellikle sürülerin sonunda aile varlıklarına[40] dönüşmesi sonrasında emek güçleri için de aynı şey geçerli oldu. Aile, hayvanlar kadar hızlı bir şekilde çoğalmıyordu. Hayvanlara göz kulak olunması için daha fazla insana gereksinim duyuluyordu; savaş tutsağı düşman bunun için kullanılabiliyordu ve ayrıca hayvanlar gibi onun da üremesi sağlanabiliyordu.

Bu tür zenginlikler, bir kez ailelerin özel mülkiyeti altına[41] girdikten ve orada hızla çoğaldıktan sonra, eşleşme evliliği ve ana hukukuna dayalı gens üzerine kurulu topluma güçlü bir itki sağladı. Eşleşme evliliği, aileye yeni bir unsur eklemişti. Öz ananın yanına doğrulanmış öz babayı yerleştirmişti ve dahası bu baba muhtemelen günümüzün pek çok "baba"sından daha

38 1884 baskısında "özel varlıkları". –*Almanca ed.*

39 1884 baskısında "kolay bir şekilde elde edilebilen kadın eşler şimdi nasıl bir mübadele değeri" yerine "çok sayıdaki kadın eşler şimdi nasıl değer" deniyor. –*Almanca ed.*

40 1884 baskısında "özel varlıklara". –*Almanca ed.*

41 1884 baskısında "ailelerin özel mülkiyeti altına" yerine "özel mülkiyet altına" deniyor. –*Almanca ed.*

iyi bir şekilde doğrulanmıştı. Ailenin o dönemdeki işbölümüne göre yiyeceklerin elde edilmesi ve bunun için gerekli olan emek araçları, dolayısıyla da aynı zamanda bu sonuncuların mülkiyeti babaya düşüyordu; ayrılma durumunda kadın ev eşyasını elinde tutarken baba emek araçlarını beraberinde götürüyordu. Bir başka deyişle, dönemin toplumunun âdetine göre, erkek aynı zamanda yeni yiyecek kaynağının, yani hayvanların ve sonrasında yeni emek aracının, yani kölelerin sahibiydi. Ne var ki, aynı toplumun âdetine göre, çocukları onun mirasçısı olamazdı, çünkü buradaki durum aşağıdaki gibiydi.

Başlangıçta, ana hukukuna göre (yani soyun sadece kadın soy çizgisiyle belirlendiği süre boyunca) ve gensteki ilk miras âdetine göre, ölmüş gens üyelerinin mirasçıları, gens içi akrabalardı. Servet genste kalmak zorundaydı. Başlangıçta, servet, ilgili nesnelerin önemsizliği nedeniyle, uygulamada, gens içi en yakın akrabalara, yani ana tarafından kandaş akrabalara geçmiş olabilir. Ama ölmüş kocanın çocukları, onun gensine değil, analarınınkine aitti; önceleri analarının diğer kandaş akrabalarıyla birlikte, sonraları belki öncelikli bir şekilde analarının mirasçılarıydılar; ne var ki, babalarının gensine ait olmadıkları için ve onun serveti onun gensinde kalmak zorunda olduğundan, babalarının mirasçısı olamıyorlardı. Dolayısıyla, sürü sahibi öldüğünde, onun sürüleri öncelikle erkek kardeşlerine ve kız kardeşlerine ve kız kardeşlerinin çocuklarına ya da anasının kız kardeşlerinin çocuklarına ve torunlarına aktarılıyordu. Ama kendi çocukları mirastan yoksun bırakılıyordu.

Demek ki, zenginliklerin artmasıyla birlikte, bunlar, bir yandan erkeğe aile içinde kadınınkine göre daha önemli bir konum sağlarken, diğer yandan, bu güçlendirilmiş konumu, geleneksel mirasçılık düzenini çocuklar lehine yıkma dürtüsünü üretti. Ama soy ana hukukuna göre belirlendiği sürece bunu yapmak mümkün değildi. Dolayısıyla bunun yıkılması gerekiyordu ve

yıkıldı. Ve bunu yapmak hiç de bugün bize göründüğü kadar zor değildi. Çünkü (insanların bugüne kadar yaşadığı en köklü devrimlerden biri olan) bu devrimin, bir gensin hayattaki üyelerinden tek birine bile zarar vermesi gerekmedi. Gensin tüm üyeleri geçmişte neydiyseler öyle kalmaya devam edebildiler. O andan itibaren erkek üyelerin çocuklarının ve torunlarının genste kalması, buna karşılık kadın üyelerin çocuklarının ve torunlarının, babalarının gensine aktarılarak, gens dışında bırakılması gibi basit bir karar yeterli oldu. Böylece soyun kadın soy çizgisine göre belirlenmesi ve anaya dayalı mirasçılık yıkılmış, bunların yerine erkek soy çizgisi ve babaya dayalı mirasçılık koyulmuştu. Bu devrimin uygar halklarda nasıl ve ne zaman gerçekleştiği hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Söz konusu devrim tümüyle tarih öncesi döneme aittir. Bu devrimin *gerçekleşmiş* olduğu ise, özellikle Bachofen'in topladığı çok sayıdaki ana hukuku izleri tarafından gerekenden daha ileri derecede kanıtlanmıştır; bunun ne kadar kolay olduğunu bir dizi yerli kabilesinde görüyoruz; bu kabilelerde, devrim, çok yakın bir geçmişte ve kısmen artan zenginliğin ve değişen yaşam tarzının (ormanlardan otlaklara geçiş) etkisi altında, kısmen de uygarlığın ve misyonerlerin ahlaki etkileri altında gerçekleşti. Missouri'deki sekiz kabileden altısında soy çizgisi ve mirasçı sırası erkeklere göre, ikisindeyse hâlâ kadınlara göre belirleniyor. Shawneelerde, Miamilerde ve Delawarelerde, babanın mirasçısı olabilmeleri için çocuklara babanın gensine ait bir gens ismi vererek onları babanın gensine dâhil etme töresi ortaya çıktı. "İnsanlardaki, doğuştan gelen, adlarını değiştirerek şeyleri değiştirme ve bir dolaysız çıkar yeterli dürtüyü sağladığında, geleneği gelenek içinde kalarak çiğnemek için boşluk bulma kurnazlığı!" (Marx.) Bu da onulmaz bir karışıklığa yol açtı; söz konusu karışıklık sadece baba hukukuna geçişle giderilebilirdi ve kısmen gerçekten de giderildi. "Sonuçta, bu, göründüğü kadarıyla en doğal geçiş." (Marx.) – Bu

geçişin Eski Dünya'daki uygar halklarda ne şekilde gerçekleştiği hakkında karşılaştırmalı hukuk uzmanlarının bize söyleyebildikleri (elbette neredeyse yalnızca hipotezler) üzerine, *krş*. M. Kowalewski, *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété* {*Aile ile Mülkiyetin Kökeninin ve Evriminin Ana Hatları*}, Stockholm 1890.[42]

Ana hukukunun yıkılması *kadın cinsinin dünya ölçeğindeki tarihsel yenilgisiydi*. Erkek evde de dizginleri eline aldı, kadın alçaltıldı, esaret altına alındı, erkeğin keyfinin kölesi ve basit bir çocuk yapma aleti oldu. Kadının (özellikle Kahramanlar Çağı'nın ve daha önemlisi Klasik Çağ'ın Yunanlarında açıkça görülen) bu alçaltılmış konumu adım adım yaldızlandı ve perdelendi, hatta yer yer daha hafif bir biçime büründürüldü, ama kesinlikle ortadan kaldırılmadı.

Erkeklerin böylece kurulmuş bulunan tek başına egemenliklerinin ilk sonucu, kendisini, bu noktada ortaya çıkan ara aile biçimiyle, yani ataerkil aileyle gösterir. Bunun temel özelliği, daha sonra üzerinde duracağımız çok karılılık değil,

> "belirli bir sayıdaki özgür olan ve olmayan kişilerin, aile reisinin babaya özgü iktidarı altında bir aile olarak örgütlenmesidir. Bunun Samilerdeki biçiminde bu aile reisi çok karılılık yaşar, özgür olmayanların karıları ve çocukları vardır ve bütün örgütlenme, sınırlı bir alan üzerinde sürülere bakmaya yöneliktir."[43] [44]

42 1884 baskısında bu son cümle yer almıyor. *–Almanca ed.*

43 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 465-466. *–Almanca ed.*

44 Morgan'ın özgün metninin ilgili bölümü: "[Samilerin ataerkil ailelerinde,] En azından reisler, çok karılı bir şekilde yaşıyordu; ama bu, ataerkil kurumun temel ilkesi değildi. Bağımlılardan ve özgürlerden oluşan belirli bir sayıdaki kişilerin, babaya özgü iktidar altında, toprakları elde tutma ve sürülere bakma amacıyla bir aile olarak örgütlenmesi, bu ailenin temel ayırt edici özelliğiydi. Esaret altında tutulanlar ve uşak olarak çalıştırılanlar, aile ilişkisinin içinde yaşıyor ve reisleri olan atayla birlikte ataerkil bir aile oluşturuyordu." (Morgan, *Ancient Society*, P. Smith, 1974, s. 474). *–çev.*

En temel özellikler, özgür olmayanların kapsanması ve baba iktidarıdır; bu nedenle, söz konusu aile biçiminin en gelişkin tipi Roma ailesidir. *Familia* {aile} sözcüğü, başlangıçta, günümüzün dar kafalısının duygusallıktan ve ev içi anlaşmazlıklardan oluşan idealini anlatmaz; Romalılarda, ilk dönemde, evli çift ve onların çocuklarına bile değil, sadece kölelere işaret eder. *Famulus* bir ev kölesi anlamına gelir ve *familia*, bir erkeğe ait olan kölelerin toplamıdır. Gayus döneminde bile, *familia, id est patrimonium* ({aile,} yani miras payı) vasiyetle bırakılıyordu. Söz konusu ifade, Romalılar tarafından, yeni bir toplumsal organizmayı anlatmak için bulunmuştu; bu organizmanın reisinin altında, Roma'ya özgü baba iktidarına tabi olan, hepsinin yaşamlarına ve ölümlerine hükmetme hakkına sahip olduğu karısı ve çocukları ve belirli bir sayıdaki köleler vardı.

> "Dolayısıyla, söz konusu sözcük, Latin kabilelerinde, çiftçiliğin ve yasal köleliğin başlaması sonrasında ve Aryen İtaliklerin Yunanlardan ayrılması[45] sonrasında ortaya çıkan zırhlı aile sisteminden daha eski değildir."[46]

Marx şunu ekliyor: "Modern aile, tohum olarak, sadece köleliği (*servitus*) değil aynı zamanda serfliği içerir, çünkü başından itibaren tarımsal hizmetlerle bağlantılıdır. *Minyatür* olarak, daha sonra toplumda ve onun devletinde geniş ölçekli bir şekilde gelişen bütün o karşıtlıkları içinde barındırır."

Bu tür bir aile biçimi, eşleşme evliliğinin tek eşliliğe geçişini gösterir. Kadının sadakatini, yani çocukların babalığını güvence altına almak için, kadın, erkeğin iktidarına kayıtsız şartsız teslim edilir. Eğer kadını öldürürse, hakkını kullanmaktan başka bir şey yapmış olmaz.[47]

---

45 İngilizce özgün metinde "Yunanlar ile Latinlerin ayrılması" deniyor. *–çev.*

46 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 470. *–Almanca ed.*

47 Buradan "Ana hukukunun yıkılmasıyla birlikte" sözcükleriyle başlayan paragrafa (s. 78) kadarki metin 1884 baskısında yer almıyor. *–Almanca ed.*

Ataerkil aileyle birlikte yazılı tarih alanına ve dolayısıyla karşılaştırmalı hukuk biliminin bize anlamlı yardımlarda bulunabileceği bir alana giriyoruz. Gerçekten de söz konusu bilim burada bize önemli bir ilerleme sağladı. Bugün bile Sırplarda ve Bulgarlarda *zádruga* (arkadaşlaşma, diye çevrilebilir) ya da *bratstvo* (biraderlik) adları altında ve Doğulu halklarda değişmiş biçimiyle karşımıza çıkan ataerkil ev topluluğunun {*Hausgenossenschaft*}, ana hukukuna dayalı, grup evliliğinden çıkan aile ile modern dünyanın tek eşli ailesi arasındaki geçiş aşamasını oluşturmuş olduğunun kanıtını Maksim Kovalevski'ye borçluyuz (*Tableau vb. de la famille et de la propriété*, Stockholm 1890, s. 60-100).

Güneyli Slavların *zádruga*'sı bu tür bir aile topluluğunun hâlâ yaşayan en iyi örneğini sunar. *Zádruga*, bir babanın çocukları ile torunlarının ve onların karılarının çok sayıda kuşağını içerir; hepsi çiftlikte bir arada oturur, tarlalarını birlikte ekip biçerler, beslenmek ve giyinmek için ortak stoktan yararlanırlar ve ürün fazlasına ortaklaşa sahip olurlar. Topluluk, onu dışarıya karşı temsil eden, küçük nesneleri elden çıkarabilen, kasayı idare eden ve hem kasadan hem de işlerin düzenli bir şekilde yürütülmesinden sorumlu olan ev efendisinin (*domačin*) üst yönetimi altında bulunur. Bu efendi seçilir ve en yaşlı kişi olması hiçbir şekilde gerekmez. Kadınlar ve onların çalışmaları, çoğu örnekte *domačin*'in karısı olan evin hanımı (*domačica*) tarafından yönetilir. Evin hanımı, kızlar için koca seçiminde de önemli, sıklıkla da belirleyici bir oya sahiptir. Ama en yüksek karar organı, aile konseyi, yani erkek-kadın tüm yetişkin üyelerden oluşan kuruldur. Bu kurul evin efendisinden hesap sorar; belirleyici kararları alır, üyeleri yargılar, belirli bir önem taşıyan varlıkların, özellikle mülklerin satın alınmasına ve satılmasına karar verir vb.

Bu tür büyük aile topluluklarının Rusya'da da varlıklarını sürdürdükleri ancak yaklaşık on yıl önce kanıtlandı;[48] Rus halk töresinde en az *obşçina*, yani köy topluluğu kadar kökleşmiş oldukları günümüzde genel kabul görmüş durumda. En eski Rus yasa kitabında (Yaroslav'ın *Pravda*'sı),[49] Dalmaçya Yasalarında[50] olduğu gibi aynı isimle (*verv*) görünürler ve Polonyalı ve Çek tarih kaynaklarında da bulunabilirler.

Heusler'e göre (*Institutionen des deutschen Rechts*[51] {*Alman Hukuk Kurumları*}), Almanlarda da, başlangıçta, iktisadi birim, modern anlamıyla tek eşli aile değil, çok sayıda kuşaktan ya da tek eşli aileden oluşan ve ayrıca hayli sık bir şekilde özgür olmayanları içeren "ev topluluğu"ydu ("*Hausgenossenschaft*"). Roma ailesi de bu tipe dayandırılıyor ve bu nedenle, son dönemde, hem evin babasının mutlak iktidarı hem de diğer aile üyelerinin onun karşısındaki hak yoksunluğu ciddi tartışmalara konu oluyor. İrlanda'daki Keltlerde de aynı şekilde benzer aile toplulukları var olmuş; Fransa'da *parçonneries* adı altında Nivernais'de Fransız Devrimine kadar varlıklarını sürdürdüler ve Franche-Comté'de bugün bile tümüyle yok olup gitmiş değiller. Louhans (Saône et Loire) yöresinde görülen ve aynı ailenin çok sayıdaki kuşaklarının yaşadığı büyük köylü evlerinde, ortak, yüksek, çatıya kadar ulaşan merkezî salon ve onu çevreleyen, altı-sekiz basamaklı merdivenlerle çıkılan yatak odaları bulunuyor.

---

48 *Bkz.* Maksim Kovalevski, *Pervobietnoye Prava* {*İlkel Hukuk*}, Wiepusk 1, Rod, Moskova 1886. Kovalevski bu eserinde Rusya'daki aile toplulukları ile ilgili olarak Orhanski (1875) ile Yefimenko'nun (1878) yayınlarını temel alır. *–Almanca ed.*

49 Eski Rusların, 11. ve 12. yüzyıllarda dönemin geleneksel hukukuna dayalı olarak ortaya çıkan yasa derlemesi *Ruskaya Pravda*'nın en eski versiyonu, *Yaroslav'ın Pravda'sı* diye anılır. *–Almanca ed.*

50 15-17. yüzyıllarda (Dalmaçya'daki) Poljica'da yürürlükte olan ve Poljica Kanunnamesi adıyla bilinen yasa derlemesi. *–Almanca ed.*

51 Heusler, *Institutionen des Deutschen Privatrechts* {*Alman Özel Hukuk Kurumları*}, Bd. 2, Leipzig 1886, s. 271. *–Almanca ed.*

Hindistan'da, toprağı birlikte ekip biçen ev topluluğuna daha Büyük İskender döneminde Nearhos tarafından değiniliyor ve bu ev topluluğu aynı yörede, Pencap'ta ve ülkenin kuzeybatısının her yanında bugün bile varlığını sürdürüyor. Ev topluluğunun Kafkasya'daki varlığını Kovalevkski'nin kendisi gösterebilmişti. Cezayir'de Kabiller arasındaki varlığını hâlâ sürdürüyor. Amerika'da bile bir zamanlar var olduğu söyleniyor ve Zurita'nın tarif ettiği eski Meksika'daki *calpulli*'lerde[52] bunu bulma girişimlerinde bulunuluyor; buna karşılık Cunow hayli açık bir şekilde göstermiştir ki (*Ausland*, 1890, No. 42-44), fetih döneminde Peru'da ekilip biçilen toprağın düzenli aralıklarla paylaşılmasına, yani ortaklaşa olmayan çiftçiliğe dayalı bir tür mark[53] yapılanması vardı (bu arada mark, şaşırtıcı bir şekilde, *marca* adını taşıyordu).

Her durumda, ortak toprak mülkiyetine ve ortaklaşa çiftçiliğe dayalı ataerkil ev topluluğu, şimdi, bugüne kadarkinden çok farklı bir anlam kazanır. Bu topluluğun, uygar halklarda ve Eski Dünya'nın bazı başka halklarında ana hukukuna dayalı aile ile tek eşli aile arasında oynamış olduğu önemli geçiş rolü hakkında kuşku duymaya artık devam edemeyiz. Kovalevski'nin çıkardığı bir diğer sonuca aşağıda geri döneceğiz; buna göre, söz konusu ev topluluğu, aynı zamanda, ortaklaşa olmayan çiftçiliğe ve tarım alanları ile otlakların önce düzenli aralıklarla sonra da nihai olarak paylaşılmasına dayalı köy ya da mark topluluğunu ortaya çıkaran geçiş aşamasıydı.

Bu ev topluluklarının içindeki aile yaşamıyla ilgili olarak belirtilmesi gereken şudur ki, en azından Rusya'da, evin babası, konumunu, topluluğun daha genç kadınlarına, özellikle de gelinlere

52 İspanyol fethi döneminde Meksika yerlilerinin ev toplulukları. Her bir ev topluluğunun aynı soydan gelen üyeleri, elden çıkarılamayan ve mirasçılar arasında paylaşılamayan bir toprak parçasının ortak sahipleriydi. *–Almanca ed.*

53 Mark: Almanlarda, bir ya da daha fazla köyün sakinlerinin ortak arazisi. Tarlalar ve otlaklar mark topluluğu tarafından belirlenen kurallara göre tek tek aileler tarafından kullanılır ve zaman zaman yeniden paylaştırılırken, tarıma açılmayan topraklar tüm topluluk üyelerine aitti. *–çev.*

karşı fazlasıyla kötüye kullanmasıyla ve sıklıkla onlardan bir harem kurmasıyla ünlüdür; Rus halk şarkılarında bundan bolca söz edilir.

Ana hukukunun yıkılmasıyla birlikte hızla gelişen tek eşliliğe geçmeden önce çok karılılık ve çok kocalılık üzerine birkaç şey daha söyleyelim. Bu iki evlilik biçimi, herhangi bir ülkede yan yana bulunmadıkça (böyle bir şeyin olmadığı biliniyor), istisnalardan, deyim yerindeyse tarihsel lükslerden başka bir şey olamaz. Çok karılılığın dışında bırakılan erkekler, kendilerini, çok kocalılığın dışında kalan kadınlarla avutamayacağından, buna karşılık erkekler ile kadınların sayıları toplumsal kurumlardan bağımsız olarak bugüne kadar az çok eşit olduğundan, söz konusu evlilik biçimlerinden herhangi birinin genel geçerlilik kazanması olasılığı kendiliğinden bir şekilde ortadan kalkar. Gerçekte, bir erkeğin çok karılılığı, açıkça, köleciliğin ürünüydü ve istisnai durumlarla sınırlıydı. Samilerdeki ataerkil ailede sadece atanın kendisi ve olsa olsa onun bir ya da iki oğlu çok karılı bir şekilde yaşarken geri kalanlar bir karıyla yetinmek zorundadır. Doğu'nun her yerinde bugün bile böyledir; çok karılılık zenginlerin ve seçkinlerin bir ayrıcalığıdır ve asıl olarak kadın kölelerin satın alınmasıyla elde edilir; halkın çoğunluğu tek eşli yaşar. Hindistan'daki ve Tibet'teki çok kocalılık tam da böylesi bir istisnadır; bunun grup evliliğinden[54] nasıl çıktığına daha yakından bakmak gerekir (ilginç olmayan bir şeyle karşılaşmayacağımız kesin). Diğer yandan, uygulamada, Müslümanların kıskanç harem kurumuna göre çok daha makul görünüyor. En azından Hindistan'daki Nayarlarda, her üç, dört ya da daha çok sayıda erkek bir ortak karıya sahip olsa bile, bu erkeklerin her biri ayrıca üç ya da daha çok sayıda başka erkekle ikinci bir karıya, aynı şekilde bir üçüncüsüne, dördüncüsüne vb. sahip olabiliyor. McLennan'ın, birden fazlasına üye olunabilen ve bizzat tarif ettiği bu evlilik kulüplerinde yeni bir sınıfı, *kulüp evliliği* sınıfını keşfetmemiş olması bir mucize. Diğer yandan, bu evlilik kulübü kurumu, kesinlikle gerçek çok kocalılık değil; aksine, Giraud-

54 1884 baskısında "punalua ailesinden". –*Almanca ed.*

Teulon'un da belirtmiş olduğu gibi, grup evliliğinin özelleşmiş bir biçimi; erkekler çok karılı, kadınlar çok kocalı bir şekilde yaşıyor.[55]

4. *Tek Eşli Aile*. Gösterilmiş olduğu üzere, barbarlığın orta ve üst aşamaları arasındaki sınır döneminde eşleşme ailesinden çıkar; tek eşli ailenin nihai zaferi, başlamakta olan uygarlığın işaretlerinden biridir. Tartışmasız babalara sahip çocuklar yetiştirme açık amacıyla erkeğin üstünlüğünü temel alır ve böylesi bir babalık, bu çocukların günü geldiğinde babanın servetini öz mirasçılar olarak alabilmesi için istenir. Eşleşme evliliğinden farkı, artık tarafların keyfine göre sonlandırılamayaan evlilik bağının çok daha sağlam olmasıdır. Bundan böyle, genel olarak, söz konusu bağı sonlandırabilecek ve karısını kovabilecek olan yalnızca erkektir. Evliliğe sadakatsizlik hakkı şimdi de en azından töre izniyle erkekte kalır (*Code Napoléon*,[56] metresini eve getirmediği sürece bu hakkı erkeğe açıkça verir) ve toplumsal gelişmişliğin artışıyla birlikte giderek daha çok kullanılır; kadın eski toplumsal uygulamayı hatırlar ve onu yeniden canlandırmak isterse, geçmişte hiç olmadığı kadar ağır bir şekilde cezalandırılır.

Bu aile biçimi Yunanlarda olanca katılığıyla karşımıza çıkar. Marx'ın belirttiği üzere, tanrıçaların mitolojideki konumu, kadınların daha serbest, daha fazla saygı gören bir konuma sahip oldukları daha eski bir dönemi temsil ederken, Kahramanlar Çağı'nda,[57] er-

55 1884 baskısında son cümle bulunmuyor. *–Almanca ed.*

56 1804 tarihli Fransız Yurttaşlar Yasası. *–çev.*

57 Buradan "Ama olanca yalıtılmışlığa ve gözetime" sözcükleriyle başlayan cümleye (s. 82) kadarki metin, Engels'in 1891 baskısı için hazırladığı genişletilmiş metindir. 1884 baskısında bu bölüm şöyleydi: "kadının, çocukların doğru babalığını güvence altına almak için, hapisliğe yaklaşan bir yalıtılmışlık içinde tutulduğunu görürüz. Buna karşılık erkek, savaşta çadırını paylaştığı savaş tutsağı kadın kölelerle eğlenir. Yunanların karılarına nasıl davrandıklarının ayrıntıları Becker'in *Charikles* adlı eserinden öğrenilebilir. Tümüyle kapatılmadıklarında en azından dünyadan yalıtılan kadınlar, kocalarının baş ev hizmetçileri olmuştu ve neredeyse yalnızca evin diğer hizmetçileriyle ilişki kurabiliyorlardı. Kızlar doğrudan doğruya kapatılıyordu, kadınlar sadece kadın köleler eşliğinde dışarıya çıkıyordu. Erkekler ziyarete geldiğinde kadın haremine çekiliyordu." *–Almanca ed.*

keğin üstünlüğünün ve kadın kölelerin rekabetinin kadını alçaltmış olduğunu görürüz. *Odysseia*'da, Telemakhos'un nasıl annesinin sözünü kesip onu susturduğu okunabilir. Homeros'ta, ganimet olarak elde edilen genç kadınlar, galiplerin tensel hazlarının nesneleri olur; komutanlar, sırayla ve rütbelerine göre, en güzellerini seçer; bilindiği gibi bütün *İlyada* Ahilleus ile Agamemnon'un bu tür bir kadın köle nedeniyle yürüttükleri kavganın etrafında döner. Homeros'taki az çok önem taşıyan her kahraman için çadırını ve yatağını paylaştığı savaş tutsağı kızdan söz edilir. Bu kızlar aynı zamanda anayurda götürülür ve karı koca evine alınır (örneğin Eshilos'taki Agamemnon'un Kassandra'sı); bu tür kadın kölelerle dünyaya getirilen oğullar babanın mirasından küçük bir pay alır ve tümüyle özgür sayılırlar; Teukros, Telamon'un bu tür bir evlilik dışı oğludur ve babasının ismini taşıyabilir. Evli kadından, bütün bunları kabullenmesi, ama iffetini ve kocasına sadakatini sıkı sıkıya koruması beklenir. Kahramanlar Çağı'nın Yunan kadını uygar döneminkine göre daha fazla saygı görse de, sonuçta, erkek için, yalnızca, evlilik ürünü olan mirasçı çocuklarının anası, evin en üst idarecisi ve dilediği gibi metresleri yapabileceği ve dahası yaptığı kadın kölelerin yöneticisidir. Tek eşliliğe başından itibaren özgül karakterini, yani *sadece kadın için* tek eşlilik olma, ama erkek için olmama özelliğini veren şey, tek eşliliğin yanında köleliğin bulunması, sahip oldukları her şeyle birlikte *erkeğe* ait olan genç ve güzel kadın kölelerin varlığıdır. Ve bu karakterini bugüne kadar korudu.

Sonraki dönemlerin Yunanları söz konusu olduğunda, Dorlar ile İyonyalıları ayırmamız gerekir. Klasik örnekleri Sparta olan Dorlar bazı açılardan Homeros'un işaret ettiklerinden bile daha eski evlilik ilişkilerine sahiptir. Sparta'da, devlet tarafından oradaki görüşler doğrultusunda değiştirilen ve henüz grup evliliğinin bazı izlerini taşıyan bir eşleşme evliliği bulunur. Çocuksuz eşler ayrılır; Kral Anaksandridas (MÖ 560 yılı civarında) çocuk-

suz karısına ek olarak ikinci bir karı almış ve iki haneye bakmıştı; Kral Ariston iki kısır karısına ek olarak üçüncü bir karı almış, ama buna karşılık önceki karılarından birini bırakmıştı. Diğer yandan çok sayıda erkek kardeş ortak bir karıya sahip olabiliyor, bir arkadaşının karısını tercih eden erkek onu arkadaşıyla paylaşabiliyordu ve bir karıyı, Bismarck'ın kullanacağı deyimle, zinde bir "damızlık"a sunmak, bu kişi bir yurttaş olmasa bile, ahlaka uygun sayılıyordu. Plutarhos'un bir pasajında Spartalı bir kadının kendisine tekliflerde bulunan sevgiliyi kocasına göndermesi, göründüğü kadarıyla (Schoemann'a göre)[58] töredeki daha da büyük bir özgürlükten kaynaklanıyordu. Bu nedenle, gerçek eş aldatma, kadının kocasına haber vermeden sadakatsizlik göstermesi, duyulmamış şeylerdi. Diğer yandan ev köleliği en azından Sparta'nın en iyi döneminde bilinmiyor, serflik yapan helotlar çiftliklerin ayrı bir yerinde oturuyordu; bu nedenle, tüm yurttaş haklarına sahip olan Spartalı erkeklerde, kadın helotlarla ilişki kurma arzusu daha zayıftı. Bütün bu koşullar altında Sparta'daki kadınların diğer Yunanlara göre çok daha saygın bir konuma sahip olmaları son derece doğaldı. Eskilerin saygıyla andıkları ve söylediklerini kaydetmeye değer buldukları Yunan kadınlar, sadece ve sadece, Spartalı kadınlar ve Atinalı seçkin kibar fahişelerdi {*Hetären*}.

Tipik örneklerini Atina'nın sunduğu İyonyalılarda durum tümüyle farklıydı. Kızlar sadece eğirme, dokuma ve dikiş, en fazla biraz da okuma ve yazma eğitimi alıyordu. Neredeyse kapatılmış durumdaydılar ve sadece başka kadınlarla görüşüyorlardı. Harem, evin üst katındaki ya da arka kısmındaki ayrılmış bir bölümdü ve erkekler, özellikle de yabancılar buraya kolay kolay giremezken, erkek ziyaretçiler geldiğinde kadınlar buraya çekilirdi. Kadınlar yanlarında bir kadın köle olmadan dışarı çıkmazdı; evde tam anlamıyla gözetim altında tutuluyorlardı; Aristo-

58 Schoemann, *Griechische Alterthümer*, Bd. 1, Berlin 1855, s. 268. –*Almanca ed.*

fanes, eşini aldatanları korkutmak için beslenen Molossus cinsi köpeklerden söz eder ve en azından Asya'daki kentlerde kadınları gözetim altında tutmak için hadımlar tutuluyordu; bu sonuncular daha Herodot'un zamanında satılmak üzere Sakız Adası'nda imal ediliyordu ve Wachsmuth'a[59] göre alıcıları sadece barbarlar değildi. Euripides'te kadın *oukurema*, ev işlerine yönelik bir şey (sözcük eril ya da dişil değildir) olarak tarif edilir ve çocuk yapma işi dışında Atinalılar için evin en üst hizmetçisinden başka bir şey değildi. Erkeğin jimnastik egzersizleri, toplumsal ilişkileri vardı ve kadın bunların dışında kalıyordu; ayrıca pek çok örnekte erkeğin elinin altında kadın köleler de bulunuyordu ve fuhuş Atina'nın parlak döneminde yaygınlaşmıştı ve devlet tarafından en hafif deyimle kolaylaştırılıyordu. Akıllarıyla ve sanatsal zevkleriyle (tıpkı yurttaş haklarına sahip Spartalı kadınların karakterleriyle başardıkları gibi) Eski Çağ'ın kadınlığının genel düzeyinin üzerine çıkan biricik Yunan kadın karakteri tam da bu fuhşa dayalı olarak gelişti. Ama kadın olmak için önce kibar fahişe olma zorunluluğu, Atina ailesinin çarptırıldığı en ağır cezadır.

Bu Atina ailesi, zamanla, sadece geri kalan İyonyalıların değil giderek ana karadaki ve kolonilerdeki tüm Yunanların ev içi ilişkilerini düzenlerken örnek aldıkları modele dönüştü. Ama olanca yalıtılmışlığa ve gözetime rağmen Yunan kadınlar kocalarını aldatma fırsatını yeterince sık bir şekilde buluyordu. Karılarına herhangi bir sevgi beslediklerini belli ettiklerinde utanacak olan kocalar, kibar fahişelerle her tür aşk ilişkisine girerek eğleniyordu; ama kadınların alçaltılması erkekleri de vurdu ve onları da alçalttı; sonunda, oğlancılık rezilliğine kadar düştüler ve Ganimedes mitiyle kendileri gibi tanrılarını da alçalttılar.

Eski Çağ'ın en uygar ve en fazla gelişmiş halkında izleyebildiğimiz kadarıyla, tek eşliliğin kökeni buydu. Tek eşlilik, hiçbir

59 Wachsmuth, *Hellenische Alterthumskunde aus dem Gesichtspunkte des Staates*, Zweiter Theil, zweite Abtheilung, Halle 1830, s. 77. –*Almanca ed.*

şekilde bireysel cinsel aşkın bir ürünü değildi; bu aşkla kesinlikle hiçbir ilgisi yoktu, çünkü evlilikler geçmişte olduğu gibi mantık evlilikleri olarak kalmıştı. Doğal koşullara değil iktisadi[60] koşullara, yani özel mülkiyetin başlangıçtaki doğal ortak mülkiyet karşısındaki zaferine[61] dayanan ilk aile biçimiydi. Tek eşli evliliğin Yunanlar tarafından açıkça dile getirilen ve başka amaçları dışlayan amaçları, sadece ve sadece, erkeğin ailedeki egemenliği ve yalnızca ona ait olabilecek ve zenginliğinin mirasçıları olacak olan çocukların yapılıp büyütülmesiydi. Bunun dışında onlar için bir yük, tanrılar, devlet ve kendi büyükleri karşısında isteseler de istemeseler de yerine getirmek zorunda oldukları bir ödevdi. Atina'da yasa sadece evlenmeyi değil, "evlilik ödevleri"nin belirli bir asgarisinin erkek tarafından yerine getirilmesini de zorunlu kılıyordu.[62]

Dolayısıyla, tek eşli evlilik, tarih sahnesine kadın ile erkeğin uzlaşmasının en yüksek biçimi olarak çıkmak şöyle dursun, hiçbir şekilde böylesi bir uzlaşma olarak ortaya çıkmaz. Tam tersine, bir cinsin diğerini boyunduruk altına alması, cinslerin bütün bir tarih öncesi dönemdeki, varlığından bugüne kadar haberdar olunmayan bir çatışmasının ilanı olarak ortaya çıkar. Eski, 1846'da Marx'la birlikte hazırladığımız, basılmamış bir elyazmasında şunu buluyorum: "İlk işbölümü, kadın ile erkek arasındaki, çocuk yapmaya yönelik işbölümüdür."[63] Bugünse şunu ekleyebilirim: Tarih sahnesine çıkan ilk sınıf karşıtlığı, erkek-kadın karşıtlığının tek eşli evlilikteki gelişimiyle, ilk sınıfsal baskı da, kadın cinsinin erkek cinsi tarafından baskı altına alınmasıyla çakışır. Tek eşli evlilik, büyük bir tarihsel ilerlemeydi, ama aynı

60 1884 baskısında "toplumsal". –*Almanca ed.*

61 1884 baskısında "yani özel mülkiyetin başlangıçtaki doğal ortak mülkiyet karşısındaki zaferine" sözcükleri bulunmuyor. –*Almanca ed.*

62 1884 baskısında son cümle bulunmuyor. –*Almanca ed.*

63 Karl Marx-Friedrich Engels, *Die deutsche Ideologie* {*Alman İdeolojisi*} (Bkz. MEW, Band 3, s. 31). –*Almanca ed.*

zamanda, hem köleciliği ve özel serveti, hem de, bugüne kadar süren ve her ilerlemenin aynı zamanda göreli bir gerileme olduğu, birinin gönencinin ve gelişiminin diğerinin sefaleti ve geriletilmesi aracılığıyla gerçekleştiği çağı başlatır. Söz konusu evlilik uygar toplumun hücre biçimidir ve sadece onun yardımıyla bile, bu toplumda eksiksiz şekilde gelişen karşıtlıkların ve çelişkilerin doğasını inceleyebiliriz.

Eski göreli cinsel ilişki özgürlüğü, eşleşme ailesinin ve hatta tek eşli evliliğin zaferiyle hiçbir şekilde ortadan kalkmadı.

> "Punalua gruplarının giderek yok olmasıyla daha dar sınırlara çekilen eski evlilik sistemi, ilerlemekte olan aileyi çevrelemeye devam ediyordu ve uygarlığın doğuşuna kadar onun peşinden gitti … sonunda, insanları uygarlıkta bile ailenin üzerindeki karanlık bir gölge gibi takip eden yeni hetaerizm biçiminin içinde yok oldu."[64]

Morgan, hetaerizm derken, erkeklerin, evli olmayan kadınlarla, *tek eşli evliliğin yanında* var olan ve bilindiği üzere bütün bir uygarlık döneminde en farklı biçimler altında serpilen ve giderek açık fuhşa dönüşen evlilik dışı cinsel ilişkisini kasteder.[65] Bu hetaerizm doğrudan doğruya grup evliliğinden, kadınların iffetli olma hakkını satın almak için kendilerini teslim etme özverilerinden türer. Para karşılığında teslim olma başlangıçta dinsel bir eylemdi, aşk tanrıçasının tapınağında gerçekleşiyordu ve para başlangıçta tapınağın kasasına giriyordu. Ermenistan'da Anaitis'in, Korinth'te Afrodit'in hieroduleleri[66] ve Hindistan'daki tapınaklara bağlı dinsel dansçı kızlar, yani "bayader"ler (sözcük, Portekizcedeki *bailadeira*'dan [dansöz] bozmadır) ilk fahişelerdi. Başlangıçta her kadının ödevi olan kendini teslim etme

64 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 504. *–Almanca ed.*

65 Buradan "Hetaerizm, tüm diğer toplumsal kurumlar" sözcükleriyle başlayan cümleye (s. 85) kadarki metin 1844 baskısında yer almıyor. *–Almanca ed.*

66 *Hierodule*: Eski Yunanistan'da ve kolonilerinde tapınak kölesi. *–çev.*

eylemi, sonraları tüm diğerlerini temsilen sadece bu rahibeler tarafından yerine getirilir oldu. Hetaerizm başka halklarda evlilik öncesinde kızlara sağlanan cinsel özgürlükten türer; yani, bu örneklerde de grup evliliğinin bir kalıntısıdır ve tek fark bize başka bir yoldan ulaşmış olmasıdır. Servet farklılığının ortaya çıkmasıyla birlikte, yani daha barbarlığın üst aşamasında, köle emeğinin yanına yer yer ücretli emek eklenir ve aynı dönemde, kadın kölenin kendisini teslim etmek zorunda bırakılmasının yanına, ücretli emeğin zorunlu eşleniği olarak, özgür kadınların profesyonel fuhşu eklenir. Dolayısıyla, uygarlığın getirdiği her şey nasıl çift taraflı, çift dilli, kendi içinde bölünmüş, çelişkiliyse, grup evliliğinin uygarlığa bıraktığı miras da çift taraflıdır: Bir tarafta tek eşlilik, diğer tarafta en uç biçimi olan fuhuş ile birlikte hetaerizm. Hetaerizm, tüm diğer toplumsal kurumlar gibi toplumsal bir kurumdur; eski cinsel özgürlüğü devam ettirir; ama erkekler lehine. Fiilen katlanılmakla kalmayıp özellikle egemen sınıflar tarafından zevkle uygulanırken, söz düzeyinde lanetlenir. Ne var ki gerçekte, bu lanetleme, bu işe karışan erkekleri hiçbir şekilde hedef almaz; sadece kadınları hedef alır: Erkeklerin kadın cinsi üzerindeki mutlak egemenliğinin toplumun temel yasası olduğunu bir kez daha ilan etmek için aforoz edilir ve toplumdan dışlanırlar.

Ama böylece tek eşliliğin kendi içinde ikinci bir karşıtlık gelişir: Varlığını hetaerizmle güzelleştiren kocanın yanında ihmal edilmiş karısı durur.[67] Ve elmanın yarısını yedikten sonra elde bütün bir elmanın bulunması ne kadar olanaksızsa, karşıtlığın bir tarafı olmadan diğerine sahip olmak da o kadar olanaksızdır. Yine de, erkekler, karıları tarafından akılları başlarına getirilene kadar, bunun mümkün olduğunu düşünmüş gibi görünüyor. Tek eşli evlilikle birlikte, geçmişte bilinmeyen iki kalıcı toplumsal karakter figürü ortaya çıkar: Karının sürekli âşığı ve

67 1884 baskısında son iki cümle bulunmuyor. –*Almanca ed.*

boynuzlu koca. Erkekler kadınlar karşısında zafer kazanmış, ama yenilgiye uğrayanlar taç giydirme işini cömertçe üzerlerine almıştı. Eşini aldatma, tek eşli evliliğin ve hetaerizmin yanında, kaçınılmaz (yasaklanmış, ağır cezalara çarptırılan, ama bastırılamayan) bir toplumsal kuruma dönüştü. Çocukların kesin babası geçmişte olduğu gibi olsa olsa ahlaki kanaate dayalıydı ve çözümsüz çelişkiyi çözüme kavuşturmak için *Code Napoléon*, 312. Madde şöyle buyurdu:

> "*L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari*; evlilik sırasında gebe kalınan çocuğun babası, kocadır."

Üç bin yıllık tek eşli evliliğin son sonucu budur.

Böylece, tek eşli aile, tarihsel doğuşuna sadık kalan ve erkeğin tek başına egemenliğinin ürünü olan erkek-kadın çatışmasının açıkça görünmesini sağlayan örneklerde, uygarlığın başlangıcından bu yana sınıflara bölünmüş olan toplumun çözemeden ve aşamadan içlerinde hareket ettiği karşıtlıkların ve çelişkilerin küçük ölçekli bir resmini sunar. Kuşkusuz, burada kastettiğim, sadece, evlilik yaşamının gerçekten de bütün kurumun başlangıçtaki karakterine uygun bir şekilde sürdürüldüğü, ama kadının erkek egemenliğine isyan ettiği tek eşli evlilik örnekleri. Devletteki egemenliği gibi evdeki egemenliğini de koruyamayan ve hak etmediği ipleri, bunları tümüyle hak eden karısına bırakmak zorunda kalan Alman dar kafalısı, bütün evliliklerin böyle yürümediğini herkesten iyi bilir. Buna karşılık, ondan daha sık bir şekilde çok daha kötü şeyler yaşayan Fransız dert ortağından çok daha üstün olduğunu düşünür.

Diğer yandan, tek eşli ailenin her yerde ve her zaman Yunanlardaki klasik ve sert biçimiyle ortaya çıktığı hiçbir şekilde söylenemez. Geleceğin dünya fatihleri olarak, Yunanlarınkine göre daha az keskin olsa bile daha geniş bir bakışa sahip olan Romalılarda kadın daha özgürdü ve daha fazla saygı görüyordu.

Romalı, karısının yaşamına ve ölümüne hükmetme gücü sayesinde evliliğe sadakatin yeterince güvence altına alındığına inanıyordu. Ayrıca burada kadın da tıpkı erkek gibi evliliği kendi isteğiyle sonlandırabiliyordu. Ama tek eşli evliliğin gelişimindeki en büyük ilerleme kesinlikle Almanların tarih sahnesine çıkmasıyla gerçekleşti, çünkü, göründüğü kadarıyla, muhtemelen yoksullukları nedeniyle, o dönemde Almanlar arasında tek eşlilik henüz eşleşme evliliğinden tümüyle kopacak kadar gelişmemişti. Bu sonuca, Tacitus'un değindiği üç durumdan dolayı varıyoruz: Birincisi, evliliğin fazlasıyla kutsal sayılmasına rağmen ("bir karıyla yetiniyorlar ve kadınlar iffet perdesinin arkasında yaşıyor")[68] seçkinler ve kabile liderleri için çok karılılık vardı, yani eşleşme evliliği aşamasındaki Amerikalılarınkine benzer bir durum söz konusuydu. İkincisi, ana hukukundan baba hukukuna geçiş ancak çok kısa bir süre önce gerçekleştirilmiş olabilirdi, çünkü ananın erkek kardeşi (ana hukukuna göre gensteki en yakın akraba) hâlâ neredeyse öz babadan daha yakın bir akraba sayılıyordu; bu da Amerika yerlilerinin durduğu noktaya karşılık geliyordu; Marx, sık sık söylediği üzere, Amerika yerlilerinde, kendi tarih öncemizi anlamanın anahtarını bulmuştu. Ve üçüncüsü, Almanlarda, kadınlar, tek eşli erkek egemenliğiyle doğrudan doğruya karşıtlık oluşturacak şekilde, fazlasıyla saygı görüyordu ve kamusal işlerde de etkiliydi. Bunların neredeyse hepsi, Almanların, görmüş olduğumuz üzere eşleşme evliliğini henüz tümüyle aşamamış olmak konusunda onlarla aynı durumda olan Spartalılarla uyuştuğu şeylerdir.[69] Demek ki, Almanlarla birlikte, bu açıdan da, tümüyle yeni bir unsurun dünya çapındaki egemenliği kuruldu. Söz konusu dönemde, halkların Roma dünyasının yıkıntıları üzerinde birbirlerine karışmasından doğan yeni tek eşlilik, erkeklerin egemenliğini daha yumu-

68 Tacitus, *Germania*, 18 ve 19. bölümler. *–Almanca ed.*

69 1884 baskısında bu son cümle bulunmuyor. *–Almanca ed.*

şak biçimlere büründürdü ve kadınların, en azından dışarıdan bakıldığında, Klasik Eski Çağ boyunca görülenlerden çok daha saygın ve özgür bir konum almalarına izin verdi. Tek eşliliğe borçlu olduğumuz ve geçmişte dünyanın hiçbir yerinde bilinmeyen en büyük ahlaki ilerleme, yani modern bireysel cinsel aşk, ancak bu sayede, tek eşlilik aracılığıyla (duruma göre onun içinde, onun yanında ve ona karşı) gelişebildi.

Ama bu ilerleme, kesinlikle, Almanların hâlâ eşleşme ailesi içinde yaşamalarından ve tek eşliliğe, mümkün olduğu kadarıyla, kadının eşleşme ailesine karşılık gelen konumunu zorla eklemelerinden kaynaklandı. Bu ilerlemenin kaynağı, hiçbir şekilde, Almanların (eşleşme evliliğinde gerçekten de tek eşlilikteki keskin ahlaki karşıtlıkların bulunmamasından başka bir anlama gelmeyen) efsanevi, olağanüstü ahlaki saflıktaki mizacı değildi. Aksine, Almanlar, başta onları güneydoğuya, Karadeniz'deki bozkır göçebelerine ulaştıranlar olmak üzere göçlerinde, ciddi bir ahlak bozulmasına uğramış ve Ammianus'un Taifallar ve Prokopius'un Herüller için açıkça tanıklık ettiği gibi, bu göçebelerden, binicilik öğrenmenin yanı sıra, doğaya aykırı kötü alışkanlıklar edinmişti.

Tek eşlilik, bilinen bütün aile biçimleri arasında modern cinsel aşkın gelişimine izin veren tek biçim olsa bile, bu durum, modern cinsel aşkın, tümüyle ya da ağırlıklı olarak tek eşlilikten, eşlerin karşılıklı aşkı biçiminde türediği anlamına gelmez. Erkek egemenliği altındaki katı tek eşli evliliğin doğası bunu olanaksız kılıyordu. Tarihsel açıdan etkin olan tüm sınıflarda, yani tüm egemen sınıflarda, evlenme, eşleşme evliliğinden bu yana olduğu gibi, ebeveynler tarafından düzenlenen bir mantık işi olma özelliğini korudu. Ve bir tutku olarak, (en azından egemen sınıflardan) her insanın yaşayabileceği, (tam da ona özgül karakterini kazandıran) cinsel dürtünün en yüksek biçimi olarak cinsel aşkın tarihteki ilk biçimi, yani Orta Çağ'ın şövalyelere özgü

aşkı, hiçbir şekilde evlilikle ilgili bir aşk değildi. Aksine, klasik biçiminde, Provence'lılarda, pupa yelken eş aldatmaya doğru yol alır ve şairleri eş aldatmayı göklere çıkarır. Provence aşk şiirinin en parlakları, Alman şafak şarkıları olan albalardır. Bu şarkılar, şövalyenin, kimseye görülmeden kaçabilmesi için şafak (alba) söker sökmez ona seslenen nöbetçi dışarıda beklerken sevgilisiyle (bir başkasının karısıyla) nasıl yattığını coşkulu bir dille anlatır; ardından, ayrılma sahnesi doruk noktasını oluşturur. Kuzey Fransalılar ve aynı zamanda namuslu Almanlar bu şiir tarzını ve ona karşılık gelen şövalye aşkı âdetlerini benimsedi ve yaşlı Wolfram von Eschenbach'ımız bize aynı müstehcen temayı işleyen üç muhteşem şafak şarkısı bıraktı; bunları onun üç uzun kahramanlık şiirinden daha fazla beğeniyorum.

Günümüzün burjuva evlenme biçiminin iki türü bulunur. Katolik ülkelerde ebeveynler geçmişte olduğu gibi genç burjuva oğluna uygun bir karı bulur ve bunun doğal sonucu tek eşliliğin barındırdığı çelişkinin en eksiksiz şekilde gelişmesidir: Koca tarafında bol miktarda hetaerizm, karı tarafında bol miktarda eşini aldatma. Katolik Kilisesinin boşanmayı kaldırmasının tek nedeni de, kuşkusuz, ölüm gibi eş aldatmanın da çaresinin bulunmadığına inanmış olmasıydı. Buna karşılık Protestan ülkelerdeki kural, burjuva oğlunun kendi sınıfından bir kadını az çok özgürce seçmesine izin verilmesidir; buna göre, evlenmenin temelinde belirli bir derecede aşk bulunabilir ve dahası, Protestan ikiyüzlülüğüne de uygun düşecek şekilde, nezaket gereği her zaman bunun bulunduğu varsayılır. Burada, erkeğin hetaerizmi daha gevşek, kadının eşini aldatması daha az yaygındır. Ama her tür evlilikte insanlar evlenmeden önce neydiyseler öyle kaldıklarından ve Protestan ülkelerdeki yurttaşların çoğu dar kafalı olduğundan, söz konusu Protestan tek eşliliği, en iyi örneklerin ortalamasında, sadece, kurşun gibi ağır bir can sıkıntısının eşler tarafından paylaşılmasına yol açar ve buna da aile saadeti de-

nir. Bu iki evlenme yönteminin en iyi aynası romandır: Katolik âdetleri için Fransız romanı ve Protestan âdetleri için Alman[70] romanı. Her ikisinde de "erkek onu elde eder": Alman romanında genç erkek kızı, Fransız romanında koca boynuzları. Bu ikisinden hangisinin durumunun daha kötü olduğuna karar vermek her zaman kolay olmaz. Fransız romanının "ahlaksızlık"ının Alman dar kafalısında uyandırdığı dehşetle Alman romanının sıkıcılığının Fransız burjuvasında uyandırdığı dehşetin aynı olmasının nedeni de budur. Bu arada, son zamanlarda, "Berlin'in dünya şehri olması"ndan beri, Alman romanı, orada uzun süredir bilinen hetaerizmi ve eş aldatmayı ele alırken biraz daha az çekingen davranmaya başlıyor.

Ama her iki örnekte de evlilik, katılımcıların sınıfsal konumlarıyla belirlenir ve bu açıdan bakıldığında her zaman mantık evliliğidir.[71] Söz konusu mantık evliliği her iki örnekte de sık sık en kaba fuhşa dönüşür; bu, bazen her iki tarafta, ama çok daha yaygın bir şekilde, sıradan kibar fahişeden tek farkı bedenini ücretli emekçi olarak parça başı işler için kiralamak yerine onu tek seferde satarak kendisini köleleştiren kadının tarafında gerçekleşir. Ve tüm mantık evlilikleri için Fourier'nin sözü geçerlidir:

> "Dilbilgisinde nasıl iki olumsuz *bir* olumlu ederse, evlilik hukukunda da iki fuhuş *bir* erdem eder."

Kadınla ilişkide, cinsel aşk, ezilen sınıflar arasında (yani günümüzde proletaryada) gerçek kurala dönüşür ve sadece ezilen sınıflar arasında gerçek kurala dönüşebilir (bu ilişki resmen uygun görülse de görülmese de). Ama burada klasik tek eşliliğin tüm temelleri ortadan kalkmıştır. Burada, korunması ve miras olarak alınması için tek eşliliğin ve erkek egemenliğinin yaratıl-

70 1884 baskısında "Alman ve İsveç". *–Almanca ed.*

71 Buradan "Kadınla ilişkide, cinsel aşk," sözcükleriyle başlayan paragrafa kadarki metin 1884 baskısında yer almıyor. *–Almanca ed.*

dığı mülkiyet hiçbir şekilde yoktur ve dolayısıyla burada erkek egemenliğini dayatmaya yönelik hiçbir dürtü de yoktur. Dahası, araçlar da yoktur; söz konusu egemenliği koruyan burjuva hukuku, sadece mülk sahipleri ve onların proleterlerle ilişkileri için vardır; paralıdır ve dolayısıyla yoksulluk nedeniyle işçinin kendi karısı karşısındaki konumu için geçerliliği bulunmaz. Burada tümüyle farklı kişisel ve toplumsal ilişkiler belirleyicidir. Üstüne üstlük, büyük sanayinin kadını evden çıkarıp emek piyasasına ve fabrikaya göndermesinden ve onu yeterli sıklıkla aileyi geçindiren kişi yapmasından bu yana, proleterlerin evlerindeki erkek egemenliğinin son kalıntılarının altındaki zemin de tümüyle oyuldu (tek eşliliğin ortaya çıkmasından beri alışkanlığa dönüşmüş olan kadına yönelik şiddetin bir parçası gibi şeyler hariç). Dolayısıyla, proleterin ailesi, iki taraf da en tutkulu şekilde âşık olsa ve en sıkı sadakati sergilese bile ve olası her tür ruhani ve dünyevi kutsamaya rağmen, artık katı anlamıyla tek eşli bir aile değildir. Bu nedenle, tek eşliliğin iki ezeli eşlikçisi olan hetaerizm ve eş aldatma da burada neredeyse yok sayılabilecek bir rol oynar; kadın, boşanma hakkını fiilen yeniden elde etmiştir ve eşler, birbirlerine katlanamaz duruma geldiklerinde ayrılmayı tercih eder. Kısacası, proleter evliliği sözcüğün etimolojik anlamıyla tek eşli olsa bile sözcüğün tarihsel anlamıyla kesinlikle tek eşli değildir.[72]

Kuşkusuz, hukukçularımıza göre, yasal düzenlemelerdeki ilerlemeler, kadınların tüm yakınma gerekçelerini giderek artan ölçülerde ortadan kaldırıyor. Modern ve uygar yasa sistemleri, birincisi, evliliğin, geçerli olabilmesi için, her iki tarafın da kendi istekleriyle benimsedikleri bir sözleşme olması gerektiğini, ikincisi, evlilik sırasında da her iki tarafın birbirleri karşısında aynı haklara ve ödevlere sahip olması gerektiğini giderek daha

72 Buradan "Bu arada, bir hayli uzaklaştığımız Morgan'a" sözcükleriyle başlayan paragrafa (s. 104) kadarki metin 1884 baskısında yer almıyor. *–Almanca ed.*

fazla kabul ediyor. Bu iki talebin tutarlı bir şekilde yerine getirilmesi durumunda, kadınlar, isteyebilecekleri her şeyi elde etmiş olurmuş.

Bu katıksız hukukçu akıl yürütmesi, radikal cumhuriyetçi burjuvanın, proleterin sözünü kesip onu susturmak için kullandığı akıl yürütmenin aynısı. İş sözleşmesinin her iki tarafça kendi istekleriyle imzalandığı kabul edilir. Ama yasa her iki tarafı *kâğıt üzerinde* eşitler eşitlemez, iş sözleşmesi özgürce imzalanmış sayılır. Farklı sınıfsal konumunun bir tarafa verdiği güç, diğer taraf üzerindeki baskısı (iki tarafın gerçek iktisadi konumları) yasayı ilgilendirmez. Ve yine, taraflardan biri ya da diğeri açıkça vazgeçmedikçe, iş sözleşmesinin süresi boyunca iki tarafın eşit haklara sahip olduğu kabul edilir. İşçinin ekonomik durumunun onu eşit haklara sahip olma görüntüsünün son kırıntısından bile vazgeçmek zorunda bırakması konusunda da yasanın elinden bir şey gelmez.

Evlilik söz konusu olduğunda, en ileri yasanın gerekleri bile, katılımcılar gönüllülüklerini resmî kayıtlara geçirir geçirmez tümüyle yerine getirilmiş olur. Yasa ve hukukçu, hukuki sahnenin arkasında, yani gerçek yaşamın hüküm sürdüğü yerde olup bitenlerle, söz konusu gönüllülüğün nasıl ortaya çıktığıyla ilgilenemez. Oysa burada, en basit hukuki karşılaştırma, hukukçuya, bu gönüllülüğün ne anlama geldiğini göstermeliydi. Çocukların, ebeveynlerinin servetlerinin belirli bir kısmını miras olarak almalarının yasal güvence altına alındığı ülkelerde (Almanya'da, Fransız hukukunun geçerli olduğu ülkelerde vb.), çocuklar, evlilik konusunda ebeveynlerinden onay almak zorundadır. İngiliz hukukunun geçerli olduğu ve ebeveynlerin onayının evliliğin yasal bir gereği olmadığı ülkelerde, ebeveynler servetleri üzerinde eksiksiz vasiyet özgürlüğüne sahiptir ve dilerlerse çocuklarını mirastan yoksun bırakabilirler. Buna rağmen ve tam da bu nedenle, miras alınacak bir şeylerin bulunduğu sınıflar söz

konusu olduğunda, İngiltere'deki ve Amerika'daki evlenme özgürlüğünün gerçekten de Fransa'dakinden ve Almanya'dakinden bir milim bile daha büyük olmadığı apaçık.

Erkek ile kadının evlilikte hukuken eşit haklara sahip olması konusundaki durum bundan daha iyi değil. İkisinin, geçmişteki toplumsal koşullardan bize miras kalan hukuki eşitsizliği, kadın üzerindeki iktisadi baskının nedeni değil sonucudur. Çok sayıda çift ile onların çocuklarını kapsayan eski komünist hanede, kadına devredilen ev işleri yönetimi, tıpkı erkeklerin yiyecek elde etmesi gibi, kamusal, toplumsal açıdan gerekli bir sektördü. Ataerkil aileyle ve asıl önemlisi tek eşli aileyle birlikte durum değişti. Ev işlerinin yönetimi kamusal karakterini yitirdi. Toplumu ilgilendirmez oldu. *Özel* bir *hizmete* dönüştü; toplumsal üretime katılması engellenen kadın, baş ev hizmetçisi oldu. Kadına (sadece kadın proletere) toplumsal üretimin yolunun yeniden açılması, ancak günümüzün büyük sanayisi sayesinde oldu. Ama bu yol, ailenin özel hizmetindeki yükümlülüklerini yerine getirdiğinde toplumsal üretimin dışında kalacağı ve hiçbir şey kazanamayacağı, toplumsal üretime katılmak ve kendi başına kazanç elde etmek istediğindeyse ailesel yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği şekilde açıldı. Ve kadın, fabrikada ne yaşıyorsa, tıbba ve avukatlığa kadar tüm iş kollarında aynısını yaşıyor. Modern tek eşli aile, kadının açık ya da perdelenmiş ev köleliğine dayanır ve modern toplum, molekülleri olan yığınla tek eşli aileden oluşan bir kitledir. Günümüzde erkek, en azından mülk sahibi sınıflarda, örneklerin büyük çoğunluğunda, ailenin gelir getireni, geçim sağlayıcısı olmak zorundadır ve bu da ona hiçbir özel hukuki ayrıcalık gerektirmeyen bir üstünlük sağlar. Ailedeki burjuvadır; kadınsa proletaryayı temsil eder. Sınai dünyada, proletaryayı hedef alan iktisadi baskının özgül karakterinin kendisini tüm keskinliğiyle göstermesi, ancak, kapitalistler sınıfının tüm yasal özel ayrıcalıklarının orta-

dan kaldırılmasından ve iki sınıfın hukuken eksiksiz şekilde eşit haklara sahip olmasının sağlanmasından sonra gerçekleşir; demokratik cumhuriyet, iki sınıfın karşıtlığını ortadan kaldırmaz; aksine, bu karşıtlıkla mücadelenin zeminini sunar. Aynı şekilde, hem modern ailede erkeğin kadın üzerinde kurduğu egemenliğin tuhaf karakteri hem de kadın ile erkek arasında gerçek bir toplumsal eşitlik kurmanın gerekliliği ve bunun yolu, ancak, kadın ile erkek hukuken tümüyle eşit haklara sahip olduğunda tam anlamıyla gün ışığına çıkacak. O zaman, kadının kurtuluşunun ilk ön koşulunun, kadın cinsinin bir bütün olarak toplumsal üretime yeniden sokulması olduğu ve bunun da, tek eşli ailenin toplumun iktisadi birimi olma özelliğinin ortadan kaldırılmasını gerektirdiği görülecek.

✷ ✷ ✷

Demek ki, genel olarak bakıldığında insanın gelişiminin üç ana aşamasına karşılık gelen üç temel evlilik biçimimiz var. Yabanıllık için grup evliliği, barbarlık için eşleşme evliliği, uygarlık için eş aldatmayla ve fuhuşla tamamlanan tek eşlilik. Barbarlığın üst aşamasında, eşleşme evliliği ile tek eşliliğin arasına, erkeklerin kadın köleler üzerindeki komutası ve çok karılılık eklenir.

Bütün sunumumuzun gösterdiği üzere, kendisini bu sırayla ortaya koyan ilerleme, kadınların grup evliliğindeki cinsel özgürlükten giderek daha fazla yoksun bırakılması, erkeklerinse bırakılmaması tuhaflığıyla bağlantılıdır. Ve gerçekten de, grup evliliği erkekler için varlığını bugün bile fiilen sürdürüyor. Kadın için bir suç olan ve ağır yasal ve toplumsal sonuçlar doğuran şeyler, erkek için ya onur verici sayılıyor ya da olsa olsa, zevkle taşınan basit bir ahlaki leke olarak görülüyor. Ama geleneksel hetaerizm, günümüzde, kapitalist meta üretimi tarafından ne kadar değiştiriliyor ve ona ne kadar uyduruluyorsa, açık fuhşa ne kadar dönüşüyorsa, o kadar ahlak bozucu oluyor. Ve erkek-

lerin ahlakını kadınlarınkinden çok daha fazla bozuyor. Fuhuş, kadınlar arasında, sadece ona yenik düşen şanssızları alçaltıyor ve onlarda bile bu alçalmanın derecesi genel olarak düşünülenin çok gerisinde kalıyor. Buna karşılık, fuhuş, bütün erkekler dünyasının karakterini alçaltıyor. Örneğin, özellikle uzun süren bir nişanlılık, on örneğin dokuzunda eşe sadakatsizliğin hazırlık okulu olup çıkıyor.

Şu anda, tek eşliliğin bugüne kadarki iktisadi temellerinin, tıpkı tamamlayıcısı olan fuhuş gibi kesinlikle yok olacağı bir toplumsal devrime doğru ilerliyoruz. Tek eşlilik, büyük zenginliklerin bir elde, daha doğrusu bir erkeğin elinde toplanmasından ve bu zenginlikleri bu erkeğin çocuklarına miras bırakırken başka hiç kimseye miras bırakmama gereksiniminden kaynaklanmıştı. Bunun için, erkeğinki değil, kadının tek eşliliği gerekliydi; dolayısıyla, kadının bu tek eşliliği, erkeğin açık ya da gizli çok eşliliğine hiçbir şekilde engel olmuyordu. Ne var ki, yaklaşan toplumsal devrim, miras olarak alınabilir dayanıklı zenginliklerin (üretim araçlarının) ezici büyüklükteki bölümünü toplumsal mülkiyete dönüştürerek bütün bu miras endişelerini en aza indirecek. Tek eşlilik iktisadi nedenlerden kaynaklandığına göre, söz konusu nedenler yok olduğunda tek eşlilik de yok olacak mı?

Şöyle cevap vermek yersiz olmazdı: Yok olmak bir yana, ilk kez tam olarak hayata geçirilecek. Çünkü üretim araçlarının toplumsal mülkiyete dönüşmesiyle birlikte, ücretli emek de, proletarya da, dolayısıyla kendilerini para karşılığında teslim eden belirli (istatistiksel olarak hesaplanabilir) bir sayıda kadına duyulan gereksinim de yok olur. Fuhuş yok olur, tek eşlilik ise çökmek yerine sonunda (erkekler için de) bir gerçekliğe dönüşür.

Bir başka deyişle, ne olursa olsun, erkeklerin durumu çok değişecek. Ama kadınlarınki, *tüm* kadınlarınki de ciddi bir değişim geçirecek. Üretim araçlarının ortak mülkiyete geçmesiyle

birlikte, tek eşli aile, toplumun iktisadi birimi olmaktan çıkar. Özel ev idaresi toplumsal bir sektöre dönüşür. Çocukların bakımı ve eğitimi kamusal bir iş hâline gelir; toplum, evlilik ürünü olsunlar ya da olmasınlar tüm çocuklara aynı şekilde bakar. Böylece, bugün bir kızın önünü arkasını düşünmeden kendisini sevdiği adama vermesini engelleyen en temel toplumsal (hem ahlaki hem de iktisadi) unsur olan, "sonuçlar" hakkındaki endişe yok olur. Bu, daha serbest bir cinsel ilişkinin ve onunla birlikte bekâret onurunu ve kadın namussuzluğu daha az umursayan bir kamuoyunun adım adım ortaya çıkması için yeterli bir neden olmaz mı? Ve son olarak, modern dünyada tek eşlilik ile fuhşun, birbirlerinin karşıtları olsalar bile, ayrılmaz karşıtlar, aynı toplumsal durumun kutupları olduklarını görmedik mi? Fuhuş, kendisiyle birlikte tek eşliliği de uçuruma sürüklemeden yok olabilir mi?

Burada, tek eşliliğin şekillendiği dönemde olsa olsa tohum hâlinde bulunan yeni bir unsur devreye girer: bireysel cinsel aşk.

Orta Çağ öncesinde bireysel cinsel aşk diye bir şey yoktu. Kuşkusuz, kişisel güzellik, kişisel yakınlık, benzer eğilimler vb., farklı cinslerden insanlarda cinsel ilişki isteği uyandırıyordu ve bu en içli dışlı ilişkiye kimlerle girecekleri, erkekler için de kadınlar için de tümüyle önemsiz değildi. Ama bununla günümüzün cinsel aşkı arasında dağlar kadar fark var. Bütün bir Eski Çağ boyunca evlilikler ebeveynler tarafından düzenlenir ve taraflar bunu sessizce kabullenir. Eski Çağ'da bilinen kısıtlı eş sevgisi, nesnel eğilim türü bir şey değil nesnel yükümlülük, evliliğin nedeni değil eşleniğidir. Modern anlamıyla aşk ilişkileri Orta Çağ'da sadece resmî toplumun dışında yaşanır. Aşk sevinçleri ile acılarını Theokritos ile Moshos'un şarkılarıyla bize aktardığı çobanlar ya da Longos'un *Dafnis ve Hloi*'si, sadece, özgür yurttaşların yaşam alanı olan devlette payları bulunmayan kölelerdi. Ama aşk ilişkileriyle, köleler dışında sadece çökmekte olan

Eski Dünya'nın dağılma ürünleri olarak ve yine resmî toplumun dışında duran kadınlarda, kibar fahişelerde, yani yabancılarda ya da serbest bırakılanlarda karşılaşıyoruz (Atina'da, çöküşünün arifesinden itibaren, Roma'da, imparatorluk döneminde). Özgür erkek ve kadın yurttaşlar arasında gerçekten de aşk ilişkileri yaşandığında, bunun tek nedeni eşlerin aldatılması oluyordu. Ve Eski Çağ'ın klasik aşk ozanı, yaşlı Anakreon, bizim anladığımız anlamıyla cinsel aşka o kadar kayıtsızdı ki, sevilen varlığın cinsiyetini bile umursamıyordu.

Bizim cinsel aşkımız, eskilerin basit cinsel isteğinden, yani *eros*'tan ciddi derecede farklıdır. Birincisi, sevilen varlığın da seviyor olmasını şart koşar; bu açıdan bakıldığında, kadın ile erkek eşittir; oysa eski *eros*'ta, çoğu zaman kadına sorma gereği bile duyulmuyordu. İkincisi, cinsel aşk öyle bir yoğunluk ve kalıcılık derecesine ulaşır ki, sahip olmamak ve ayrılık her iki tarafa da en büyüğü olmasa bile büyük bir şanssızlık olarak görünür; karşılıklı olarak birbirlerine sahip olabilmek için, yaşamlarını tehlikeye atmak dâhil büyük riskler alırlar; Eski Çağ'da bununla olsa olsa eş aldatma durumlarında karşılaşılabiliyordu. Ve son olarak, cinsel ilişkiler için yeni bir ahlaki değerlendirme ölçütü ortaya çıkar; ilişkinin evlilik içi mi yoksa evlilik dışı mı olduğunu sormakla yetinmek yerine şu da sorulur: kaynağında karşılıklı aşk var mı yok mu? Elbette, feodal pratikte ya da burjuva pratiğinde bu yeni ölçütün başına gelenler tüm diğer ahlaki ölçütlerin başına gelenlerden daha iyi değil: yok sayılıyor. Ama başına gelenler daha kötü de değil. Teoride, kâğıt üzerinde, tüm diğerleri gibi kabul görüyor. Ve şimdilik daha fazlasını isteyemez.

Eski Çağ cinsel aşk yönündeki girişimlerinden nerede uzaklaştıysa, Orta Çağ orada, yani eş aldatmayla yeniden başladı. Şafak şarkılarını ortaya çıkarmış olan şövalyelere özgü aşkı daha önce tarif ettik. Evlilik bağını koparmak isteyen bu aşkla onu

kurması beklenen aşk arasında, şövalyelik kurumunun hiçbir zaman tümünü katetmediği uzun bir yol bulunur. Uçarı Latinlerden erdemli Almanlara geçtiğimizde bile, *Nibelungenlied*'de, Kriemhild'in, Siegfried'i gizliden gizliye en az onun kendisini sevdiği kadar sevmesine rağmen, Gunther, adını anmadığı bir şövalyeye onu vaat ettiğini bildirdiğinde, basitçe şu cevabı verdiğini görürüz:

> "Bana sormanız gerekmez; her zaman, nasıl emrederseniz öyle olacağım; koca olarak bana kimi verirseniz, efendim, onunla seve seve nişanlanacağım."

Aşkının burada herhangi bir şekilde dikkate alınabileceği aklına bile gelmiyor. Talip oldukları kişileri öncesinde hiç görmeden Gunther Brünhild'e talip oluyor, Etzel Kriemhild'e; aynı şekilde *Gutrun*'da İrlandalı Siegebant Norveçli Ute'ye, Hegelingenli Hetel İrlandalı Hilde'ye, son olarak Morlandlı Siegfried, Ormanienli Hartmut ve Seelandlı Herwig Gutrun'a; ve burada, ilk kez, Gutrun kendi isteğiyle sonuncusunu tercih ediyor. Genel olarak, genç prensin nişanlısı, eğer hayattaysalar prensin ebeveynleri tarafından, değillerse, her durumda ağırlıklı söz sahibi olan büyük feodal beylerin danışmanlığıyla prensin kendisi tarafından seçilir. Başka türlü olması da zaten mümkün değildir. Prensin kendisi gibi şövalye ya da baron için de evlilik siyasal bir eylem, yeni ittifaklar aracılığıyla güç büyütme fırsatıdır; bireyin isteği değil *hanedanın* çıkarı belirleyicidir. Bu koşullar altında, aşk, evlilik konusunda son sözü söyleyebilir duruma nasıl gelsin?

Orta Çağ kentlerinin lonca üyesi yurttaşı için durum farklı değildi. Tam da onu koruyan ayrıcalıklar, çetrefilli lonca tüzükleri, onu bazı yerlerde diğer loncalardan, bazı yerlerde kendi loncasının diğer üyelerinden, bazı yerlerde de kalfalarından ve çıraklarından yasal olarak ayıran yapay sınır çizgileri, içinde

uygun bir eş arayabildiği çemberi yeterince daraltıyordu. Ve bu karmaşık sistemde, eş adayları arasında hangisinin en uygunu olduğunu, asla bireysel isteği değil, ailenin çıkarı belirliyordu.

Dolayısıyla, evlilik, Orta Çağ'ın sonuna kadar, örneklerin çok büyük çoğunluğunda, başlangıçta olduğu gibi, kararını katılımcıların almadığı bir şey olarak kaldı. Başlangıçta, evlenmiş olarak dünyaya geliniyor, karşı cinsten oluşan bütün bir grupla evli olunuyordu. Grup evliliğinin sonraki biçimlerinde muhtemelen benzer bir ilişki söz konusu olmuş, ama grup giderek daha fazla daralmıştır. Eşleşme ailesindeki kural, çocukların evliliklerine analarının karar vermesidir; burada da, genç çifte genste ve kabilede daha güçlü bir konum sağlayacak yeni akrabalık bağlarının kurulması kaygıları belirleyicidir. Ve özel mülkiyetin ortak mülkiyete üstünlük kurmasıyla ve mirasın önem kazanmasıyla birlikte baba hukuku ve tek eşlilik egemenlik kurduğunda, evlilik, iktisadi kaygılara her zamankinden daha bağımlı hâle geldi. Satın alma yoluyla evlenmenin *biçimi* ortadan kalkar, ama kendisi giderek artan ölçülerde hayata geçirilir; öyle ki, sadece kadının değil, erkeğin de bir fiyatı olur; bu fiyat, onun kişisel özelliklerine göre değil, varlıklarına göre belirlenir. Katılımcıların karşılıklı eğilimlerinin başka her şeyden önemli evlenme nedeni olması gerektiği düşüncesi, egemen sınıfların pratiğinde başından itibaren duyulmamış bir şey olarak kaldı; böyle bir şeyle olsa olsa romantizmde ya da ezilen sınıflarda karşılaşılabiliyordu; ama bu sonuncular sayılmıyordu.

Coğrafi keşifler çağından itibaren dünya ticareti ve manifaktür aracılığıyla dünya ölçeğinde egemenlik kurmaya soyunan kapitalist üretimin önünde bulduğu durum buydu. Bu son evlenme tarzının ona fazlasıyla uyduğu düşünülebilir ve gerçekten öyleydi. Ve yine de (dünya tarihinin ironisine akıl sır ermez), onda belirleyici bir gedik açmak zorunda kalan da kapitalist üretimdi. Her şeyi metalara dönüştürerek eski, geleneksel ilişkilerin

tümünün çözülmesine yol açtı, miras olarak alınan törenin ve tarihsel hakların yerine alım ve satımı, "özgürce" düzenlenen sözleşmeyi koydu; İngiliz hukukçu H. S. Maine,[73] geçmişteki çağlarla karşılaştırıldığında bizim bütün ilerlememizin, statüden sözleşmeye, miras yoluyla devrolan durumlardan gönüllülüğe dayalı sözleşmelerle düzenlenen durumlara gelmemiz olduğunu söylediğinde muazzam bir keşif yaptığına inanıyordu; kuşkusuz, bu saptama, doğruluk barındırdığı kadarıyla, *Komünist Manifesto*'da[74] bile vardı.

Ama sözleşme bağıtlamak için, kişilerini, eylemlerini ve varlıklarını serbestçe kullanabilen ve birbirlerinin karşısına eşit haklara sahip olarak çıkan insanların bulunması gerekir. Söz konusu "özgür" ve "eşit" insanları yaratmak, kapitalist üretimin başlıca işlerinden biriydi. Bu, başlangıçta, sadece yarı bilinçli, üstüne üstlük dinsel kılıfa bürünmüş bir şekilde gerçekleşmiş olsa bile, Luther'in ve Calvin'in Reform hareketi, insanın, kendi eylemlerinden, sadece onları eksiksiz bir irade özgürlüğüyle gerçekleştirmesi durumunda tümüyle sorumlu olduğu ve ahlaka aykırı eylemler yaptırmaya yönelik her tür zorlamaya direnmenin ahlaki bir yükümlülük olduğu önermesine sıkı sıkıya bağlı kalmıştı. Ama bu, bugüne kadarki evlenme pratiğiyle nasıl bağdaşacaktı? Burjuva kavrayışına göre, evlilik, bir sözleşme, hukuki bir iş, hem de, iki insanın bedenleri ve ruhları üzerinde yaşam boyu tasarrufta bulunduğundan, hukuki işlerin en önemlisiydi. Gerçi, o zamanlar, biçimsel açıdan bakıldığında gönüllülük temelinde bağıtlanıyordu; katılımcıların onayı olmadan evlenilemiyordu. Ne var ki, bu onayın nasıl alındığı ve evliliğin asıl düzenleyicileri fazlasıyla iyi biliniyordu. Ama tüm diğer sözleş-

73 Maine, *Ancient Law: its connection with the early history of society, and its relation to modern ideas*, London 1866, s. 170; bu eserin birinci baskısı 1861 yılında Londra'ya yayımlandı. –*Almanca ed.*

74 Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, I. Bölüm. –*Almanca ed.*

meler için gerçek karar verme özgürlüğü istenirken, bunun için neden istenmeyecekti? Bir araya getirilecek olan iki genç insan, kendileri üzerinde, bedenleri ve onun organları üzerinde özgürce tasarrufta bulunma hakkına da sahip değil miydi? Cinsel aşk, şövalyelik kurumu aracılığıyla moda olmamış mıydı ve bunun gerçek burjuva biçimi, şövalyelere özgü ve eş aldatma içeren aşktan farklı olarak, karı ile kocanın aşkı değil miydi? Ama birbirlerini sevmeleri eşlerin ödeviyse, birbirlerini sevenlerin ödevi de aynı şekilde birbirleriyle evlenmek ve başka hiç kimseyle evlenmemek değil miydi? Birbirlerini sevenlerin bu hakkı, ebeveynlerin, akrabaların ve diğer geleneksel çöpçatanların haklarının üzerinde değil miydi? Serbest kişisel inceleme hakkı, kilisenin ve dinin içine teklifsizce dalmışken, aynı hak, yaşlı kuşağın, genç kuşağın bedeni, ruhu, serveti, mutluluğu ve mutsuzluğu üzerinde tasarrufta bulunabileceği yönündeki katlanılmaz iddiası karşısında nasıl etkisiz kalabilirdi?

Bu sorular, toplumun tüm eski bağlarını gevşeten ve miras kalmış tüm düşünceleri sarsan bir dönemde kaçınılmaz olarak ortaya çıktı. Dünya tek bir darbeyle neredeyse on kat büyümüştü; Batı Avrupalıların gözlerinin önünde bir yarımkürenin çeyreği yerine bütün yerküre duruyordu ve diğer yedi çeyreği ele geçirmek için sabırsızlanıyorlardı. Ve Orta Çağ'ın zorunlu düşünme tarzının bin yıllık bariyerleri de anayurdun eski ve dar bariyerleri gibi yıkıldı. İnsanın hem dış hem de iç gözünün önünde sonsuz derecede daha büyük bir ufuk açıldı. Hindistan'ın zenginliklerinin, Meksika'nın ve Potosi'nin altın ve gümüş madenlerinin büyülediği genç erkek için, saygınların iyi düşünceler beslemesinin, kuşaktan kuşağa aktarılan saygın lonca ayrıcalıklarının ne önemi vardı? Dönem, burjuvazinin maceracı şövalyeler dönemiydi; bunun da kendi romantizmi, kendi delice aşkları vardı; ama bunlar burjuvaziye özgü bir temel üzerinde duruyordu ve son çözümlemede burjuvaziye özgü olan hedeflere yöneliktiler.

Özellikle mevcut durumun en fazla sarsıldığı Protestan ülkelerde olmak üzere, yükselmekte olan burjuvazinin evlilik için de sözleşme bağıtlama özgürlüğünü giderek daha fazla tanıması ve yukarıda tarif edilen şekilde hayata geçirmesi işte böyle gerçekleşti. Evlilik, sınıf evliliği olarak kaldı, ama sınıfın içinde katılımcılara belirli bir derecede seçme özgürlüğü verildi. Ve kâğıt üzerinde, hem ahlak teorisinde hem de şiirsel anlatımda, hiçbir şey, karşılıklı cinsel aşka ve eşlerin gerçekten özgürce anlaşmasına dayanmayan her evliliğin ahlaka aykırı olduğu düşüncesi kadar sarsılmaz bir sağlamlığa sahip değildi. Kısacası, aşk evliliğinin bir insan hakkı olduğu ilan edildi; üstelik bu, sadece *droit de l'homme* {erkeğin hakkı} değil, istisnai olarak aynı zamanda *droit de la femme*'di {kadının hakkıydı}.

Ama bu insan hakkı bir noktada tüm diğer "insan hakları"ndan ayrılıyordu. Bu sonuncular pratikte egemen sınıfla, burjuvaziyle sınırlı kalır ve ezilen sınıf, proletarya, dolaylı ya da dolaysız olarak onlardan yoksun kalırken, tarihin ironisi burada kendisini yeniden gösterir. Egemen sınıf bilinen iktisadi etkilerin boyunduruğu altında kalmaya devam eder ve bu nedenle sadece istisnai durumlarda gerçekten özgürce karara bağlanmış evlilikler yapar; oysa boyunduruk altındaki sınıf söz konusu olduğunda, görmüş olduğumuz gibi bunlar kuraldır.

Demek ki, eksiksiz evlenme özgürlüğünün genelleşmesi, ancak, kapitalist üretimin ve onun yarattığı mülkiyet ilişkilerinin ortadan kaldırılması yoluyla, eş seçimi üzerinde bugün bile çok büyük bir etkiye sahip olan bütün o ikincil iktisadi kaygılara son verildiğinde gerçekleşebilir. O zaman, karşılıklı hoşlaşmadan başka güdü kalmaz.

Cinsel aşk doğası gereği dışlayıcı olduğundan (bu dışlayıcılık günümüzde sadece kadında eksiksiz şekilde gerçekleşse bile), cinsel aşka dayalı evlilik de doğası gereği tek eşli evliliktir. Bachofen'in, grup evliliğinden tek eşli evliliğe ilerlemeyi ağır-

lıklı olarak kadınların eseri sayarken ne kadar haklı olduğunu gördük; sadece eşleşme evliliğinden tek eşli evliliğe ilerleme erkeklerin hesabına yazılabilir ve bu ilerleme, tarihsel açıdan bakıldığında, asıl olarak, kadınların konumunda bir kötüleşme ve erkeklerin sadakatsizliğinde bir kolaylaşma anlamına gelmiştir. Kadınları erkeklerin bu alışılagelmiş sadakatsizliğini kabullenmek zorunda bırakan iktisadi kaygılar (kendi geçimleri ve asıl önemlisi çocuklarının geleceği hakkındaki korkuları) ortadan kalktığında, kadının bu yolla elde edeceği eşitlik, bugüne kadarki tüm deneyimlere göre, muazzam bir etki gücüyle, kadınların çok kocalı olmasına değil ama erkeklerin gerçekten tek eşli olmasına yol açacaktır.

Ne var ki, tek eşlilikten eksilecekleri çok kesin olan şeyler, mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanmış olmasının ona işlediği ayırt edici özelliklerdir; yani, birincisi erkeğin üstünlüğü ve ikincisi evliliğin sonlandırılamazlığıdır. Erkeğin evlilikteki üstünlüğü onun iktisadi üstünlüğünün basit sonucudur ve bu sonuncusunun ortadan kalkmasıyla birlikte kendiliğinden ortadan kalkar. Evliliğin sonlandırılamazlığı, kısmen tek eşliliği ortaya çıkaran iktisadi durumun, kısmen de söz konusu iktisadi durumun tek eşlilikle bağlantısının henüz doğru bir şekilde anlaşılmadığı ve din tarafından abartıldığı dönemden kalma geleneğin sonucudur. Bu da, bugün bile, binlerce kez ihlal edilmiştir. Eğer sadece aşka dayanan evlilik ahlaka uygunsa, sadece aşkın devam ettiği evliliktir ahlaka uygun olan. Ama bireysel cinsel aşka tutulma süreleri bireyden bireye ve özellikle de erkeklerde fazlasıyla farklılaşır ve hoşlanmanın somut olarak son bulması ya da yeni bir tutkulu aşk tarafından yerinden edilmesi, boşanmayı, hem iki taraf hem de toplum için iyi bir şey kılar. İnsanlar, bir boşanma davasının gereksiz pisliğine bulanmaktan kurtarılır.

Demek ki, günümüzde, kapitalist üretimin yaklaşan yok edilişi sonrasındaki cinsel ilişkilerin düzeni hakkında bekleyebileceklerimiz ağırlıklı olarak olumsuz türdedir, çoğunlukla nelerin yok olacağıyla sınırlıdır. Peki ama eklenecek olanlar neler? Bu, yeni bir kuşak yetiştiğinde belli olacak: Yaşamları boyunca hiçbir zaman para ya da başka bir toplumsal güç aracı karşılığında bir kadının teslim olmasını satın alma durumuyla karşılaşmamış bir erkekler kuşağı ve hiçbir zaman gerçek aşk dışındaki herhangi bir başka gerekçeyle kendisini bir erkeğe verme durumuyla da, iktisadi sonuçlardan korktuğu için kendisini sevgilisine vermeme durumuyla da karşılaşmamış bir kadınlar kuşağı. Bu insanlar ortaya çıktığında, ne yapmaları gerektiği hakkında bugün düşünülen şeyleri hiç umursamayacaklar; kendi pratiklerini ve her bir bireyin pratiği hakkındaki kendi pratiklerine uygun düşen kamu görüşünü kendileri oluşturacaklar; işte bu kadar.

Bu arada, bir hayli uzaklaştığımız Morgan'a geri dönelim. Uygarlık döneminde gelişen toplumsal kurumların tarihsel olarak incelenmesi onun kitabının kapsamının dışında kalır. Bu nedenle, tek eşliliğin söz konusu dönemdeki kaderiyle çok sınırlı bir şekilde ilgilenir. O da, tek eşli ailenin gelişimini bir ilerleme, cinslerin eksiksiz eşitliğine bir yakınlaşma olarak görür; ama bu hedefe ulaşılmış olduğunu düşünmez. Ne var ki, der,

> "ailenin arka arkaya dört biçime büründüğü ve şimdi bir beşincisinde bulunduğu olgusu kabul edildiğinde, bu biçimin gelecekte kalıcılaşıp kalıcılaşamayacağı sorusu gündeme gelir. Verilebilecek olan tek cevap, tıpkı geçmişte olduğu gibi, toplum gibi onun da ilerlemek, toplum kadar onun da kendisini değiştirmek zorunda olduğudur. Toplumsal sistemin yarattığı bir şeydir ve onun eğitim düzeyini[75] yansıtacaktır. Tek eşli aile uygarlığın başlamasından bu yana ve özellikle de modern dönemde geliştiğinden, en azından, iki cinsin eşitliği sağlanana

75 İngilizce özgün metinde "eğitim düzeyini" yerine "kültürünü" deniyor. *–çev.*

kadar gelişmeye devam etme potansiyelinin bulunduğu düşünülebilir. Tek eşli ailenin uzak gelecekte toplumun taleplerini yerine getirememesi durumunda[76] bu ailenin halefinin sahip olacağı nitelikleri tahmin etmek olanaksızdır."[77]

76 İngilizce özgün metinde bunun ardından gelen sözcükler: "uygarlığın hiç durmadan ilerleyeceği varsayılırsa,". *–çev.*

77 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 491-492. *–Almanca ed.*

III

İrokua Gensi

Şimdi, Morgan'ın, akrabalık sistemlerinden hareketle ilk aile biçiminin yeniden kurulmasıyla en azından aynı önemi taşıyan bir başka keşfine geliyoruz. Bir Amerika yerlileri kabilesinin içindeki, hayvan isimleriyle anılan soya dayalı toplulukların, temelde, Yunanlardaki *genea* ve Romalılardaki *gentes*[78] ile aynı olduklarının; Amerikan sisteminin ilk sistem, Yunan-Roma sisteminse sonraki, türetilmiş sistem olduğunun; tarih öncesindeki Yunanların ve Romalıların gens, fratri ve kabile temelli toplumsal örgütlenmesinin bütününün, Amerika yerlilerinin toplumsal örgütlenmesinde aslına uygun paralelini bulduğunun; (bugüne kadarki kaynaklarımıza göre) gensin, uygarlığa girişlerine kadar ve hatta sonrasında tüm barbarlarda bulunan bir kurum olduğunun gösterilmesi, en eski Yunan ve Roma tarihinin en zorlu kısımlarını birdenbire açıklığa kavuşturdu ve aynı zamanda bize tarih öncesinin (*devlet*in ortaya çıkışından önceki) toplumsal yapılanmasının temel özellikleri hakkında beklenmedik bilgiler sağladı. Bir kez öğrenildiğinde basit görünse bile, Morgan bunu ancak yakın bir geçmişte keşfetti; 1871'de yayımlanan önceki eserinde[79] henüz sırrı çözememişti; sırrın açığa çıkarılmasından

78 "*Genea*", "*genos*"un, "*gentes*" ise "*gens*"in çoğulu. *–çev.*

79 Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*, Washington 1871. *–Almanca ed.*

sonra, normalde fazlasıyla kendilerinden emin olan İngiliz tarih öncesi bilimcileri bir süreliğine[80] fare sessizliğine büründü.

Morgan'ın genel olarak söz konusu soya dayalı topluluk için kullandığı Latince *gens* sözcüğü, Yunancadaki eş anlamlı *genos* sözcüğü gibi, Aryen dillerinde ortak olan ve çocuk yapmak anlamına gelen *gan* kökünden gelir (Aryen dilindeki *g*'nin yerine kural gereği *k*'nin gelmesi gereken Almancada *kan*). *Gens*, *genos*, Sanskritçedeki *canas*, Gotçadaki (yukarıdaki kurala göre) *kuni*, Eski Norsçadaki ve Anglosakson dilindeki *kyn*, İngilizcedeki *kin*, Orta Yüksek Almancadaki *künne*, hep aynı şekilde soy, köken anlamına gelir. Ne var ki, Latincedeki *gens*, Yunancadaki *genos*, özel olarak, ortak kökenle (burada bir ortak atayla) övünen ve belirli toplumsal ve dinsel kurumlar aracılığıyla özel bir toplulukla bağlantılı olan soya dayalı topluluk için kullanılır (yine de bunun ortaya çıkışı ve doğası tüm tarihçilerimiz için bugüne kadar gizemini korumuştur).

Yukarıda, punalua ailesi üzerinde dururken, ilk biçimindeki bir gensin bileşiminin ne olduğunu görmüştük. Söz konusu gens, punalua evliliğine dayalı olarak ve bunun kaçınılmaz sonucu olan egemen düşüncelere göre, belirli bir kadın atanın, yani gensin kadın kurucusunun çocukları ve torunları olarak kabul edilmiş olan tüm kişilerden oluşur. Bu aile biçiminde baba belirsiz olduğundan, sadece kadın soy çizgisi geçerlidir. Erkek kardeşler kız kardeşleriyle değil, sadece başka soydan kadınlarla evlenebileceğinden, bu yabancı kadınlarla yapılan çocuklar ana hukukuna göre gensin dışına düşer. Dolayısıyla, soya dayalı topluluğun içinde yalnızca her kuşağın *kız çocuklarının* çocukları ve torunları kalır; erkek çocuklarınkiler annelerinin genslerine geçer. Peki, kendisini bir kabilenin içindeki benzer gruplardan ayrı bir grup olarak kurduğunda, kandaşlığa dayalı bu gruba ne olur?

80 1884 baskısında "bir süreliğine" sözcükleri bulunmuyor. *–Almanca ed.*

Morgan, ilk biçimindeki bu gensin klasik biçimi olarak İrokua gensini, özel olarak da Seneka kabilesinin gensini alır. Bunlarda, hayvan isimleri taşıyan sekiz gens bulunur: 1. Kurt, 2. Ayı, 3. Kaplumbağa, 4. Kunduz, 5. Geyik, 6. Çulluk, 7. Balıkçıl, 8. Şahin. Her genste şu âdetler geçerlidir:

1. *Sachem*'ini (barış dönemi başkanını) ve reisini (savaş dönemi liderini) seçer. *Sachem* gensin içinden seçilmek zorundadır ve makamı, boşalma durumunda hemen yeniden doldurulması gerektiği anlamında, gensin içinde kalıyordu; savaş dönemi lideri gensin dışından da seçilebiliyordu ve bazı dönemlerde hiç olmayabiliyordu. Önceki *sachem*'in oğlu hiçbir zaman *sachem* seçilmiyordu, çünkü İrokualarda ana hukuku geçerliydi ve dolayısıyla oğul başka bir gensin üyesiydi; ama erkek kardeşin ya da kız kardeşin oğlu sıklıkla seçiliyordu. Seçimde kadın-erkek herkes oy kullanıyordu. Ama seçimin diğer yedi gens tarafından onaylanması gerekiyordu ve seçilen kişi ancak bunun ardından, bütün İrokua Konfederasyonu'nun genel konseyi tarafından törenle görev başına getiriliyordu. Bunun önemi daha sonra görülecek. *Sachem*'in gens içindeki gücü baba olmasından kaynaklanıyor, sadece ahlaki bir nitelik taşıyordu; zorlama araçlarına sahip değildi. Ayrıca makamı gereği hem Senekaların kabile konseyinin hem de tüm İrokuaların Konfederasyon Konseyinin üyesiydi. Savaş dönemi reisi sadece savaş seferlerinde emir verebiliyordu.

2. Dilediğinde *sachem*'i ve savaş dönemi reisini görevden alır. Bu da yine erkekler ve kadınlar tarafından birlikte yapılır. Görevden alınanlar, sonrasında, diğerleri gibi basit savaşçılar, sıradan kişiler olur. Ayrıca kabile konseyi de, gens karşı çıksa bile, *sachem*'i görevden alabilir.

3. Hiçbir üye gensin içinde evlenemez. Bu, gensin temel kuralı, onu bir arada tutan bağdır; çok pozitif olan kandaşlığın negatif ifadesidir; içindeki bireyler ancak bunun sayesin-

de bir gens olur. Morgan, bu basit olgunun keşfi aracılığıyla, gensin doğasını ilk kez açığa çıkardı. Yabanıllar ve barbarlar hakkındaki, gense dayalı düzeni oluşturan farklı kurumların kavranmadan ve ayrım gözetmeden kabile, klan, *thum* vb. diye birbirlerine karıştırıldığı ve bunlarla ilgili olarak zaman zaman bu tür kurumların içinde evlenmenin yasak olduğunun söylendiği önceki aktarımlar, o zamana kadar gensin ne kadar az anlaşıldığını kanıtlıyor. Böylece o iflah olmaz kafa karışıklığı yaşandı ve Bay McLennan bir Napoleon olarak sahneye çıkarak şu buyruğuyla düzeni sağlayabildi: Tüm kabileler, içlerinde evliliğin yasaklandığı (dıştan evlenen) kabileler ile içlerinde evliliğe izin verilen (içten evlenen) kabilelere ayrılır. Ve işleri böylece iyiden iyiye karıştırdıktan sonra, iki saçma sınıfından hangisinin, dıştan evlenmenin mi yoksa içten evlenmenin mi daha eski olduğu hakkındaki en derin incelemelere girişebildi. Kandaşlığa ve üyeler arasındaki evliliğin kandaşlık nedeniyle olanaksızlığına dayalı gensin keşfedilmesiyle birlikte bu anlamsızlık kendiliğinden son buldu. – İrokuaları içinde bulduğumuz aşamada gens içinde evlenme yasağına katı bir şekilde bağlı kalındığı açık.

4. Ölen kişinin serveti gensin geri kalan üyeleri arasında dağıtılıyordu ve gens içinde kalmak zorundaydı. Bir İrokuanın bırakabileceği nesnelerin önemsizliği nedeniyle, miras, gens içindeki en yakın akrabalar tarafından paylaşılıyordu; bir erkek öldüğünde, öz erkek ve kız kardeşleri ve annesinin erkek kardeşleri tarafından; bir kadın öldüğünde, çocukları ve öz kız kardeşleri tarafından; ama kadının erkek kardeşleri mirastan pay almıyordu. Tam da bu nedenle, koca ile karı birbirlerinin ve çocuklar babalarının mirasçısı olamıyordu.

5. Gensin üyeleri birbirlerine yardım etmek, koruma sağlamak ve özellikle de yabancılar tarafından yaralanma durumlarında intikam desteği sunmak zorundaydı. Birey, güvenliği

konusunda gensin korumasına bağımlıydı ve buna güvenebiliyordu; onu yaralayan, bütün gensi yaralamış oluyordu. Bundan, yani gensin kan bağlarından, İrokuaların kayıtsız şartsız kabul ettiği kan davası yükümlülüğü çıkmıştı. Gensin dışından biri gens üyelerinden birini vurarak öldürdüğünde, öldürülen kişinin bütün gensi kan davası gütmekle yükümlüydü. Önce aracılık girişiminde bulunuluyordu: Katilin gensi bir konsey topluyor ve öldürülen kişinin gensinin konseyine, çoğu zaman üzüntü ifadeleri kullanarak ve değerli armağanlar vererek, anlaşmazlığın giderilmesine yönelik öneriler sunuyordu. Bunlar kabul edilirse konu kapanıyordu. Aksi durumda, öldürülen kişinin gensi, katilin peşine düşmekle ve onu vurarak öldürmekle yükümlü olan bir ya da daha fazla intikamcı atıyordu. Bunu başarırlarsa, öldürülen kişinin gensinin yakınma hakkı bulunmuyordu ve sorun çözülmüş oluyordu.

6. Gensin, bütün kabilede sadece onun kullanabileceği isimleri ya da isim dizileri vardır; böylece, bir bireyin ismi, onun hangi gensin üyesi olduğunu da söyler. Bir gens ismi, başından itibaren gens haklarını da beraberinde getirir.

7. Gens, yabancıları üyeliğe kabul edebilir ve böylece onları kabilenin bütününe alabilir. Öldürülmeyen savaş tutsakları bir gense kabul edilme yoluyla Senekaların kabile üyesi oluyor ve böylece tüm gens ve kabile haklarını kazanıyorlardı. Üyeliğe kabul etme tek tek gens üyelerinin başvurusuyla gerçekleşiyordu; erkekler, yabancıyı erkek ya da kız kardeşleri, kadınlarsa çocukları yerine koyuyordu; doğrulama için, gense törenle kabul edilmek gerekiyordu. İstisnai derecede daralmış olan tek tek gensler, sıklıkla, başka bir gensten onun da rızasıyla kitlesel bir şekilde üye kabul ederek yeniden güçleniyordu. İrokualarda törenle gens üyeliğine kabul edilme kabile konseyinin halka açık toplantısında gerçekleşiyordu ve böylece gerçekten dinsel bir törene dönüşmüştü.

8. Yerlilerin genslerinde özel dinsel törenlerin bulunduğunu göstermek zordur; ama yerlilerdeki tapınma biçimleri az ya da çok gensle bağlantılıdır. İrokuaların yılda bir gerçekleştirilen altı dinsel şenliğinde, tek tek genslerin *sachem*'leri ve savaş dönemi reisleri makamları gereği "İnanç Koruyucuları" arasında sayılıyordu ve rahiplerinkilere özgü işlevleri vardı.

9. Gensin ortak bir mezarlığı vardır. New York eyaletindeki, beyazların arasında sıkışıp kalmış olan İrokuaların mezarlıkları bugün yok olmuştur, ama geçmişte vardılar. Başka yerlilerde hâlâ varlar; örneğin, İrokuaların yakın akrabaları olan Tuskaroralar, Hıristiyan olmalarına rağmen, kilise mezarlığında her gens için belirli bir sıraya sahiptir ve böylece anneler çocuklarla aynı sıraya gömülse bile babalar o sıraya gömülmez. Ve İrokualarda da ölen bir kişinin tüm gensi cenaze törenine gider, mezarı, cenaze konuşmalarını vb. hazırlar.

10. Gensin bir konseyi, erkek-kadın tüm yetişkin gens üyelerinin eşit oy hakkına sahip oldukları demokratik meclisi vardır. Bu konsey *sachem*'leri ve savaş dönemi reislerini seçiyor ve onları görevden alıyordu; "İnanç Koruyucuları" için de aynısı geçerliydi; öldürülen gens üyeleri için kan parası (*Wergeld*) ödenmesine ya da kan davası güdülmesine karar veriyordu; yabancıları gens üyeliğine kabul ediyordu. Kısacası, gensteki egemen güçtü. Tipik bir yerli gensinin yetkileri bunlardır.

> "Bütün üyeleri, birbirlerinin özgürlüğünü korumakla yükümlü olan özgür kişilerdir; kişisel hakları[81] bakımından eşittirler; ne *sachem*'ler ne de savaş dönemi liderleri herhangi bir üstünlük iddiasında bulunur; kan bağlarının birleştirdiği bir kardeşler topluluğu oluştururlar. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, hiçbir zaman formüle edilmemiş olmalarına karşın, gensin temel ilkeleriydi ve gens de bütün bir toplumsal sistemin birimi, örgütlü yerli toplumunun temeliydi. {…} Bu da, yerlilerde

81 İngilizce özgün metinde "ayrıcalıkları ve kişisel hakları". *–çev.*

> var olduklarını herkesin kabul ettiği boyun eğmez bağımsızlık duygusunu ve kişisel ağırbaşlılığı açıklar."[82]

Keşif döneminde, Kuzey Amerika'nın her yerinde, yerliler, ana hukukuna göre, gensler hâlinde örgütlenmişti. Yalnızca bazı kabilelerde, örneğin Dakotalarda, genslerin varlığı son bulmuştu ve bazı başkalarında, örneğin Ojibvalarda, Omahalarda, bunlar baba hukukuna göre örgütlenmişti.

Beş ya da altıdan fazla gensi bulunan çok sayıda yerli kabilesinde her üç, dört ya da daha fazla sayıda gensin ayrı bir grupta birleştiğini görürüz; Morgan, buna, yerli terimini aslına sadık bir şekilde Yunanca karşılığına çevirerek, *fratri* (kardeşler topluluğu) diyor. Örneğin Senekaların iki fratrisi vardır; birincisi 1-4. gensleri, ikincisi 5-8. gensleri kapsar. Daha ayrıntılı bir inceleme, bu fratrilerin çoğu zaman kabilenin başlangıçta bölündüğü ilk gensleri temsil ettiklerini gösterir; çünkü gens içinde evlenme yasağı nedeniyle, her kabile, bağımsız varlığını sürdürebilmek için, zorunlu olarak en azından iki gens içermek zorundaydı. Kabilenin kalabalıklaşması ölçüsünde, her gens yine iki ya da daha çok sayıda gense bölünüyor ve bunların her biri artık ayrı bir gens olarak görünüyordu; tüm alt gensleri kapsayan ilk gens ise fratri olarak varlığını sürdürüyordu. Senekalarda ve diğer yerlilerin çoğunda, bir fratrinin gensleri kardeş gensler, diğer fratrinin gensleri ise ilkinin kuzen gensleridir; bunlar, görmüş olduğumuz gibi, Amerikan akrabalık sisteminde çok gerçek ve çok açıklayıcı bir anlama sahip olan adlandırmalardır. Başlangıçta hiçbir Seneka kendi fratrisinin içinde evlenemiyordu, ama bu yasak uzun süre önce hükmünü yitirdi ve gensle sınırlandı. Senekaların geleneğine göre, Ayı ve Geyik başlangıçtaki iki gensti ve diğerleri onlardan çıkmıştı. Bu yeni kurum bir kez kökleştikten sonra, gereksinimlere göre değiştirildi; bir fratrinin

82 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 85-86. –*Almanca ed.*

gensleri ortadan kalktığında, zaman zaman, denge sağlamak için, başka fratrilerin gensleri birer bütün olarak ona aktarıldı. Bu nedenle, farklı kabilelerde, aynı isimleri taşıyan genslerin fratriler içinde farklı şekillerde gruplaşmış olduğunu görürüz.

İrokualarda fratrinin işlevleri kısmen toplumsal, kısmen dinseldir. 1. Top oyunu fratriler arasında oynanır; her biri en iyi oyuncularını sahaya sürer, diğer fratri üyeleri kendi fratrilerine ayrılan yerden oyunu izler ve diğer fratrilerin üyeleriyle kendilerinin kazanacağı üzerine bahse girerler. – 2. Kabile konseyinde her fratrinin *sachem*'leri ve savaş dönemi liderleri bir arada oturur, iki grup karşı karşıya oturur, her konuşmacı her fratrinin temsilcilerine onları ayrı bir kurum sayarak hitap eder. – 3. Kabilede bir cinayet işlendiğinde ve katil ile kurban farklı fratrilerin üyeleri olduğunda, mağdur gens çoğu zaman kardeş genslerine başvuruyordu; bunlar bir fratri konseyi topluyor ve o da sorunun çözülmesi için bir konsey toplasın diye bir bütün olarak diğer fratriye başvuruyordu. Dolayısıyla burada fratri yine başlangıçtaki gens olarak sahneye çıkar ve başarıya ulaşma şansı, başlangıçtaki gensten çıkmış bulunan ve daha zayıf olan tek gensinkinden büyüktür. – 4. Seçkin kişiler öldüğünde, karşı fratri gömü işlerini ve cenaze törenini düzenlerken, ölen kişinin fratrisi yas tutanlar olarak onlarla birlikte yürüyordu. Bir *sachem* öldüğünde, karşı fratri, makamın boşaldığını İrokualarn federal konseyine bildiriyordu. – 5. Bir *sachem* seçileceğinde fratri konseyi de devreye giriyordu. Kardeş genslerin seçimi onaylaması hayli olağan kabul ediliyordu; ama diğer fratrinin gensleri muhalefet edebiliyordu. Bu tür bir durumda söz konusu fratrinin konseyi toplanıyordu; muhalefeti haklı bulduğunda seçim yok hükmünde sayılıyordu. – 6. İrokualarn, eskiden, beyazların *medicine lodges* {büyücü toplulukları} diye andığı özel dinsel gizemleri vardı. Senekalarda bunlar iki dinsel topluluk tarafından hayata geçiriliyordu, yeni üyeler için düzenli kabul törenleri

düzenleniyordu ve iki fratrinin her birinin payına bu topluluklardan biri düşüyordu. – 7. Eğer, neredeyse kesin olduğu üzere, fetih döneminde[83] Tlaxcala'nın dört mahallesinde oturan dört *lineage*[84] (soy) dört fratri idiyse, bu durum, fratrilerin, Yunanlarda ve Almanlardaki benzer soya dayalı topluluklarda olduğu gibi, aynı zamanda askerî birimler olduklarını kanıtlar; bu dört *lineage*'ın her biri savaşlara ayrı bir grup olarak, kendi üniformalarıyla ve bayraklarıyla ve kendi önderleriyle katılıyordu.

Çok sayıda gens nasıl bir fratri oluşturuyorsa, klasik biçimde, çok sayıda fratri de bir kabile oluşturur; bazı durumlarda, fazlasıyla zayıflamış olan kabilelerde, ortadaki unsur, yani fratri bulunmaz. Peki, Amerika'daki bir yerli kabilesinin ayırt edici özellikleri nelerdir?

1. Kendi bölgesine ve kendi ismine sahip olmak. Her kabile, asıl yerleşim alanı dışında, avcılık ve balıkçılık için kayda değer bir bölgeye sahipti. Bunun ötesinde, bir sonraki kabilenin bölgesine kadar uzanan geniş bir tarafsız toprak parçası bulunuyordu; bunun genişliği dilleri akraba olan kabileler arasında daha az, dilleri akraba olmayan kabileler arasında daha çoktu. Bunlar arasında, Almanların sınır ormanı, Sezar'ın Süevlerinin bölgelerinin çevresinde yarattıkları çöl, Danimarkalılar ile Almanlar arasındaki *îsarnholt* (Dancada *jarnved, limes Danicus*), Saksonya Ormanı ve Almanlar ile Slavlar arasındaki, Brandenburg'a adını veren *branibor* (Slavcada savunma ormanı) sayılabilir. Kesin olmayan sınırlarla bu şekilde ayrılan bölge, kabilenin ortak toprağıydı, komşu kabileler tarafından böyle kabul ediliyordu ve saldırılara karşı kabilenin kendisi tarafından savunuluyordu. Sınırların belirsizliği, çoğu örnekte, ancak nüfus büyük artış

83 Meksika'nın 1519-1521 yıllarında İspanyollar tarafından fethedilmesi kastediliyor. *–Almanca ed.*

84 Elinizdeki çeviri için temel alınan metinde burada ve aşağıda "*lineage*" yerine "*linage*" sözcüğü bulunuyor. *–çev.*

gösterdiğinde pratik bir dezavantaja dönüştü. – Kabile isimleri, çoğu örnekte, bilinçli bir şekilde seçilmiş olmaktan çok tesadüfen ortaya çıkmış görünür; zamanla, bir kabilenin komşu kabileler tarafından kendisinin kullandığından farklı bir isimle anılmasıyla sık sık karşılaşıldı; örneğin, Almanların {*Deutsche*} ilk kapsayıcı tarihsel isimleri olan Cermenler {*Germanen*}, onlara Keltler tarafından takılmıştı.

2. Sadece bu kabileye özgü olan ayrı bir *lehçe*. Aslında, kabile ile lehçe, konunun doğası gereği çakışır; bölünme yoluyla yeni kabilelerin ve lehçelerin oluşumu Amerika'da kısa bir süre öncesine kadar devam ediyordu ve tümüyle son bulmuş olması olasılığı bugün bile düşük. İki zayıf düşmüş kabilenin tek bir kabilede birleştiği yerlerde, istisnai olarak, aynı kabilede iki yakın akraba lehçenin konuşulmasıyla karşılaşılır. Amerikan kabilelerinin ortalama büyüklüğü 2000 kişinin altındadır; ama Çerokiler yaklaşık 26.000 kişidir ve bu da ABD'deki aynı lehçeyi konuşan yerliler için en büyük sayıdır.

3. Genslerin seçtiği *sachem*'leri ve savaş dönemi liderlerini resmen göreve başlatma hakkı, ve

4. gensleri karşı çıksa bile onları yeniden görevden alma hakkı. Bu *sachem*'ler ve savaş dönemi liderleri kabile konseyinin üyeleri olduğundan, kabilenin onlarla ilgili bu hakları açıklama gerektirmez. Kabilelerin bir konfederasyonunun oluştuğu ve tüm kabilelerin bir federal konseyde temsil edildiği yerlerde yukarıdaki haklar bu konseye aktarılıyordu.

5. Ortak dinsel tasavvurlara (mitolojiye) ve tapınma biçimlerine sahip olmak.

"Yerliler, kendi barbar tarzlarıyla, dindar bir halktı."[85]

Mitolojileri henüz eleştirel bir şekilde incelenmenin çok uzağındadır; dinsel tasavvurlarının (her tür ruhun) insan biçiminde

85 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 115. –*Almanca ed.*

cisimleştiğini hayal etmeye başlamışlardı, ama onların bulunduğu barbarlığın alt aşamasında henüz put denen temsilî nesneler bulunmuyordu. Bu, çok tanrıcılığa doğru ilerlemekte olan bir doğaya ve elementlere tapınmadır. Farklı kabilelerin, başta dans ve oyunlar olmak üzere belirli tapınma biçimleri bulunan bayramları vardı; özellikle dans, tüm dinsel törenlerin temel bir bileşeniydi ve her kabile kendi özel dansını icra ediyordu.

6. Ortak işler için bir kabile konseyi. Tek tek genslerin tüm *sachem*'leri ile savaş dönemi liderlerinden oluşuyordu; bunlar genslerin gerçek temsilcileriydi, çünkü her an görevden alınabiliyorlardı; konsey halka açık bir şekilde toplanıyordu ve çevresinde toplanan diğer kabile üyeleri tartışmalara katılma ve görüşlerini dinletme hakkına sahipti; kararları konsey alıyordu. İrokualarda nihai kararın oybirliğiyle kabul edilmesi gerekiyordu (Alman mark[86] topluluklarının bazı kararları için de aynısı geçerliydi). Özellikle yabancı kabilelerle ilişkilerin düzenlenmesi işi kabile konseyine düşüyordu; elçileri kabul ediyor ve elçiler gönderiyor, savaş ilan ediyor ve barışa karar veriyordu. Savaş patlak verdiğinde bunu daha çok gönüllüler yürütüyordu. Prensipte, her kabile, açıkça barış anlaşması yapmadığı tüm diğer kabilelerle savaş hâlinde sayılıyordu. Bu tür düşmanlara yönelik askerî seferler çoğu zaman tek tek seçkin savaşçılar tarafından örgütleniyordu; bir savaş dansı düzenliyorlardı ve dansa katılanlar sefere katılacaklarını açıklamış oluyordu. Kafile hemen oluşturuluyor ve harekete geçiriliyordu. Saldırıya uğrayan kabile bölgesinin savunması da aynı şekilde çoğu zaman gönüllüler tarafından yapılıyordu. Bu tür kafilelerin gidişleri ve dönüşleri her zaman halk şenliklerine vesile oluyordu. Bu tür seferler için kabile konseyinin izni gerekmiyordu ve ne isteniyordu ne de veriliyordu. Bunlar, tam olarak, Alman maiyetlerinin Tacitus tarafından bize tarif edilen özel savaş seferlerine

86 *Bkz.* s. 77'deki 53. dipnot. *–çev.*

benzer; tek fark, Almanlarda maiyetlerin belirli bir süreklilik kazanmış olması, daha barış dönemlerinde örgütlenen ve savaş durumlarında geri kalan gönüllülerin çevresinde toplandığı sağlam bir çekirdek oluşturmalarıdır. Bu tür savaş kafileleri nadiren sayıca büyük oluyordu; Amerika yerlilerinin çok uzun mesafelileri de dâhil olmak üzere en önemli seferleri önemsiz savaşçı güçler tarafından gerçekleştirilmişti. Çok sayıda maiyet büyük bir girişim için bir araya geldiğinde, her biri sadece kendi önderini dinliyordu; sefer planının birliği, iyi ya da kötü bir şekilde, bu önderlerden oluşan bir konsey tarafından sağlanıyordu. Ammianus Marcellinus'un tarifine göre Alamanların {*Alamannen*} on dördüncü yüzyılda Yukarı Ren'de kullandığı savaş yöntemi budur.

7. Bazı kabilelerde bir baş reisle karşılaşırız, ama yetkileri çok sınırlıdır. *Sachem*'lerden biridir ve hızlı hareket etmenin gerektiği durumlarda, konseyin toplanarak nihai kararı almasına kadar geçici önlemler alır. Bu, yürütme gücüne sahip bir görevli yaratma yönündeki zayıf ve gelişim süreci içinde çoğu zaman sonuçsuz kalmış bir girişimdir; söz konusu görevli, görüleceği üzere, her yerde olmasa bile çoğu örnekte, en yüksek askerî liderden çıktı.

Amerika yerlilerinin büyük çoğunluğu kabile düzeyinde birleşmenin ötesine geçemedi. Çoğu kalabalık olmayan kabilelerde yaşayan, aralarında geniş sınır bölgeleri bulunan, hiç bitmeyen savaşların zayıf düşürdüğü yerliler, az sayıda insanla çok büyük bir bölgeyi kaplıyordu. Akraba kabileler arasında şurada burada anlık acil durumlar nedeniyle ittifaklar kuruluyordu ve acil durumun ortadan kalkmasıyla birlikte dağılıyorlardı. Ama bazı yörelerde, başlangıçta akraba olup sonra parçalanan kabileler kalıcı konfederasyonlarda yeniden bir araya gelmiş ve böylece ulusların oluşumu doğrultusundaki ilk adımı atmıştı. ABD'de bu tür bir konfederasyonun en gelişkin biçimini İrokualarda

buluruz. Muhtemelen büyük Dakota ailesinin bir kolunu oluşturdukları Mississippi'nin batısındaki yerleşim yerlerinden ayrılarak uzun yürüyüşlerin ardından bugünkü New York eyaletine yerleştiler. Beş kabileye bölünmüşlerdi: Senekalar, Kayugalar, Onondagalar, Oneydalar ve Mohavklar. Balıkçılıkla, avcılıkla ve kaba bahçecilikle geçiniyorlardı, çoğu kazıklı çitlerle korunan köylerde yaşıyorlardı. Hiçbir zaman 20.000 kişinin üzerine çıkmayan beş kabilenin hepsinde belirli bir sayıda ortak gense sahiptiler, aynı dilin yakın akraba lehçelerini konuşuyorlardı ve artık beş kabile arasında paylaşılmış bulunan aralıksız bir bölgeyi kaplıyorlardı. Bu bölge yeni fethedildiğinden, söz konusu kabilelerin yerlerinden edilenler karşısında alışılagelmiş bir birliktelik sergilemeleri doğaldı; bu birliktelik, en geç 15. yüzyılın başında resmî bir "ebedî birlik"e, bir konfederasyona dönüştü, yeni gücünü hissederek hemen saldırgan bir karakter kazandı ve gücünün doruğunda, 1675 yılı civarında, çevresindeki büyük toprak parçalarını fethetti ve buraların sakinlerinin bir bölümünü kovarken bir bölümünü de haraca bağladı. Bu İrokua Konfederasyonu, barbarlığın alt aşamasını geride bırakmamış olan (yani Meksikalılar, New Mexico'lular ve Perulular dışındaki) yerlilerin ulaştığı en ileri toplumsal örgütlenmeydi. Konfederasyonun temel özellikleri şunlardı:

1. Beş kandaş kabilenin, eksiksiz eşitliğe ve kabilelerin her tür iç işlerindeki bağımsızlıklarına dayalı ebedî birliği. Bu kandaşlık konfederasyonun gerçek temelini oluşturuyordu. Beş kabileden üçüne baba kabileler deniyordu ve bunlar kendi aralarında kardeşti; diğer ikisine oğul kabileler deniyordu ve bunlar da kendi aralarında kardeşti. Üç gens (en eskileri) beş kabilenin hepsinde, üç başka gens de üç kabilede yaşayan temsilcilere sahipti; söz konusu genslerin her birinin üyelerinin tümü beş kabilenin bütününde kardeşti. Yalnızca lehçe farklılıkları içeren ortak dil, ortak kökenin ifadesi ve kanıtıydı.

2. Konfederasyonun organı, düzeyleri ve saygınlıkları aynı olan 50 *sachem*'den oluşan bir federal konseydi; konfederasyonun tüm işleriyle ilgili nihai kararları bu konsey alıyordu.

3. Bu 50 *sachem*, konfederasyonun kuruluşu sırasında, açıkça konfederasyonun amaçları için yaratılmış olan yeni makamların taşıyıcıları olarak kabilelere ve genslere dağıtılmıştı. Her boşalma durumunda ilgili gensler tarafından yeniden seçiliyorlardı ve söz konusu gensler tarafından her zaman görevden alınabiliyorlardı; ama göreve başlatma hakkı federal konseye aittir.

4. Bu federal *sachem*'ler kendi kabilelerinde de *sachem*'diler ve kabile konseyinde koltukları ve oy hakları vardı.

5. Federal konseyin tüm kararları oybirliğiyle alınmak zorundaydı.

6. Oylamalar kabileler tarafından yapılıyordu ve böylece nihai bir kararın alınabilmesi için her kabilenin ve her kabilede tüm konsey üyelerinin bu kararı uygun görmesi gerekiyordu.

7. Beş kabile konseyinin her biri federal konseyi toplantıya çağırabiliyor, ama konsey kendi kendisini toplantıya çağıramıyordu.

8. Oturumlar toplanmış bulunan halkın önünde gerçekleşiyordu; her İrokua söz alabiliyordu; konsey tek başına karar alıyordu.

9. Konfederasyonun başında bir kişi, yürütme gücüne sahip bir şef bulunmuyordu.

10. Buna karşılık, aynı yetkilere ve aynı güce sahip iki en üst savaş dönemi lideri vardı (Spartalıların iki "kral"ı, Roma'daki iki konsül).

İrokuaların dört yüz yıldan uzun bir süre boyunca içinde yaşadıkları ve içinde yaşamaya devam ettikleri bütün kamusal yapılanma buydu. Bunu Morgan'a dayanarak daha kapsamlı bir şekilde tarif ettim, çünkü burada, henüz *devlet*ten haberdar olmayan bir toplumun örgütlenmesini inceleme fırsatına sahibiz.

Devlet, ilgili katılımcıların toplamından ayrılmış, özel bir kamu gücünün varlığını şart koşar; ve doğru bir içgüdüyle, Alman mark yapılanmasını, gelecekte büyük ölçüde devletin temelini oluştursa bile özünde devletten farklı olan, tümüyle toplumsal bir kurum olarak kabul eden Maurer, bu nedenle, bütün eserlerinde, markların, köylerin, çiftliklerin ve kentlerin başlangıçtaki yapılanmalarının içinden ve bunların yanında kamu gücünün adım adım ortaya çıkışını inceler. Kuzey Amerika yerlilerinde, başlangıçta birleşik olan bir kabilenin devasa bir kıtaya adım adım nasıl yayıldığını; kabilelerin bölünme yoluyla halklara, birer bütün oluşturan kabile gruplarına nasıl dönüştüğünü; dillerin, sadece kendi aralarında anlaşılır olmaktan çıkana kadar değil, aynı zamanda başlangıçtaki birliğin neredeyse tüm izlerinin ortadan kalkmasına kadar nasıl değiştiğini; bu arada kabilelerde tek tek genslerin çok sayıda gense nasıl bölündüğünü; eski ana genslerin varlıklarını fratriler biçiminde nasıl sürdürdüklerini ve bu en eski genslerin isimlerinin, çok uzak ve uzun süredir ayrı olan kabilelerde yine de nasıl aynı kaldığını (Kurt ve Ayı, tüm yerli kabilelerinin çoğunda hâlâ gens isimleridir. Ve genel olarak bakıldığında yukarıda tarif edilen yapılanma hepsine uyar); ama bu arada kabilelerin pek çoğunun akraba kabilelerin bir konfederasyonuna ulaşamadığını görüyoruz.

Ama, gens bir kez toplumsal birim durumuna geldiğinde, genslerin, fratrilerin ve kabilenin bütün yapılanmasının, neredeyse başka seçenek bırakmayan bir zorunlulukla (doğal olması nedeniyle) bu birimden çıktığını da görüyoruz. Üçü de farklı kandaşlık derecelerine sahip olan gruplardır, üçü de kendi içinde eksiksizdir ve kendi işlerini düzenler, ama aynı zamanda üçü de diğerlerini tamamlar. Ve onlara düşen işlerin toplamı, alt aşamadaki barbarların kamusal işlerinin tümünü kapsar. Yani, gensin bir halkın toplumsal birimi olduğunu gördüğümüz yerlerde, burada tarif edilene benzer bir kabile örgütlenmesini de araya-

biliriz; Yunanlarda ve Romalılarda olduğu gibi yeterli kaynakların bulunduğu yerlerde bunları bulmakla kalmaz, kaynakların yetmediği durumlarda Amerikan toplum düzeniyle karşılaştırma yoluna gitmenin, en zorlu kuşkuları ve gizemleri aşmamıza yardım edeceğine de ikna oluruz.

Ve gense dayalı bu düzen, olanca çocuksuluğuyla ve basitliğiyle, göz kamaştırıcı bir düzendir! Her şey, askerler, jandarmalar ve polisler olmadan, soylular, krallar, bölge valileri, il valileri ya da yargıçlar olmadan, hapishaneler olmadan, davalar olmadan, gerektiği şekilde yürür. Tüm kavga ve çekişmeler, ilgili unsurların toplamı tarafından çözüme kavuşturulur: Gens tarafından ya da kabile tarafından ya da tek tek gensler tarafından kendi aralarında. Kan davası yalnızca en uç, nadiren kullanılan araç olarak gündeme gelir; bizdeki idam cezası, bunun, uygarlığın tüm avantajlarını ve dezavantajlarını taşıyan uygar biçiminden başka bir şey değildir. Bugünküne göre çok daha fazla ortak işin bulunmasına rağmen (ev idaresi bir dizi aile tarafından birlikte ve komünist tarzda yürütülür, toprağın mülkiyeti kabileye aittir, yalnızca küçük bahçeler geçici olarak hanelere tahsis edilir), kapsamlı ve karmaşık idari aygıtımıza en küçük bir gereksinim bile duyulmaz. Kararları ilgili taraflar alır ve çoğu örnekte yüzlerce yıllık âdetler her şeyi çoktan düzenlemiştir. Kimse yoksul ya da muhtaç olamaz; komünist hane ve gens, yaşlılara, hastalara ve savaşlarda sakatlananlara yönelik yükümlülüklerini bilir. Herkes eşittir ve özgürdür; kadınlar da öyle. Henüz kölelere yer yoktur; yabancı kabilelerin boyunduruk altına alınmasına da genel olarak henüz yer yoktur. İrokualar 1651 yılı civarında Erieleri ve "Tarafsız Ulus"u[87] yenilgiye uğrattıklarında, onlara, eşit haklarla konfederasyona katılmalarını önerdiler; yenilgiye

87 17. yüzyılda, Erie Gölü'nün kuzey kıyısında yaşayan ve İrokualarla akraba olan bazı yerli kabilelerin askerî ittifakı bu isimle anılıyordu. Söz konusu isim, ittifakın İrokua kabileleri ile Huron kabileleri arasındaki savaşta tarafsız kalması nedeniyle, Fransız sömürgeciler tarafından takılmıştı. *–Almanca ed.*

uğrayanlar, ancak bunu reddettiklerinde bölgelerinden kovuldu. Ve bu tür bir toplumun ne tür erkekler ve kadınlar ürettiğini, bozulmamış yerlilerle karşılaşan tüm beyazların onlardaki kişisel onura, doğruluğa, karakter sağlamlığına ve cesarete hayran kalması gösteriyor.

Çok yakın geçmişte Afrika'da bu cesaretin örneklerine tanık olduk. Birkaç yıl önce Zulu Kâfirler ve birkaç ay önce Nubiler (gense dayalı kurumların henüz ortadan kalkmadığı iki kabile), hiçbir Avrupa ordusunun yapamayacaklarını yaptı. Sadece kargılarla ve mızraklarla silahlanmış olarak ve ateşli silahlardan yoksun bir şekilde, (yanaşık düzenli savaşta dünya birincisi oldukları kabul edilen) İngiliz piyadelerinin kuyruktan dolma silahlarının kurşun yağmuru altında, muazzam silah eşitsizliğine rağmen ve hiç askerlik hizmeti yapmamalarına ve askerî eğitimlerden haberdar olmamalarına rağmen, süngülere kadar ilerlediler ve piyadeleri birden fazla kez düzensizliğe sürüklediler ve hatta geri püskürttüler. Nelere dayanabildiklerini ve neleri yapabildiklerini, bir Kâfirin 24 saatte, bir attan daha hızlı bir şekilde daha uzun bir yolu aşabildiğinden yakınan İngiliz kanıtlıyor; bir İngiliz ressamın söylediğine göre, en küçük kas, kamçı sicimi gibi sert ve çelikleşmiş bir şekilde öne fırlıyor.

Farklı sınıflara ayrılmanın gerçekleşmesinden önce insanlar ve insan toplumu işte böyle görünüyordu. Ve onların durumunu günümüzün uygar insanlarının ezici çoğunluğunun durumuyla karşılaştırırsak, günümüzün proleteri ve küçük köylüsü ile geçmişin özgür gens üyesi arasındaki mesafenin çok büyük olduğunu görürüz.

Bu, işin bir tarafı. Ama unutmayalım ki, söz konusu örgütlenme yıkılmaya mahkûmdu. Kabilenin ötesine geçmedi; kabilelerin konfederasyonu, ileride görüleceği ve İrokuaların başkalarını boyunduruk altına alma girişimlerinin göstermiş olduğu üzere, sonun başlangıcıydı. Kabilenin dışında kalan şeyler hu-

kukun da dışındaydı. Açık bir barış anlaşmasının bulunmadığı yerlerde kabileler arasında savaş hüküm sürüyordu ve savaş, insanları geri kalan hayvanlardan ayıran ve ancak sonraları, çıkarlar doğrultusunda yumuşatılan bir acımasızlıkla yürütülüyordu. Gense dayalı yapılanma, parlak döneminde, Amerika'da görmüş olduğumuz gibi, fazlasıyla gelişmemiş bir üretimin varlığını, dolayısıyla da geniş bir alanda fazlasıyla seyrek bir nüfusun bulunmasını, yani, insanın, neredeyse tümüyle, karşısında duran yabancı, anlaşılmamış dış doğanın boyunduruğu altında olmasını (çocuksu dinsel tasavvurlar bunu yansıtır) şart koşuyordu. Kabile, insan için, hem yabancıların karşısındaki hem de kendi önündeki sınır olarak kalmıştı: Kabile, gens ve bunların kurumları kutsal ve dokunulmazdı, doğanın eseri olan bir yüksek güçtü; birey, duygularıyla, düşünceleriyle ve eylemleriyle mutlak olarak bu güce tabiydi. Ama bu çağın insanları bize ne kadar etkileyici görünürlerse görünsünler, birbirleri arasında bir o kadar farksızdırlar; henüz, Marx'ın söylediği gibi, sadece doğanın ürünü olan topluluğun göbek bağına bağlıdırlar. Bu topluluğun gücü kırılmak zorundaydı ve kırıldı. Ama, bize başından itibaren bir alçalma, gense dayalı eski toplumun basit ahlaki yüceliğinden bir düşüş olarak görünen etkiler tarafından kırıldı. Yeni, uygar toplumun, sınıflı toplumun açılışını yapanlar, en aşağı çıkarlardır (bayağı açgözlülük, vahşi hazcılık, kirli cimrilik, ortak varlıkların bencilce yağmalanması); gense dayalı eski sınıfsız toplumun altını oyanlar ve yıkılmasına yol açanlar, en aşağılık araçlardır (hırsızlık, tecavüz, hile, ihanet). Ve yeni toplumun kendisi, iki bin beş yüz yıllık var oluşu boyunca, küçük azınlığın, sömürülen ve ezilen büyük çoğunluk zararına gelişmesinden başka bir şey olmadı ve bugün daha önce hiç olmadığı kadar böyle.

IV

Yunan Gensi

Hem Yunanlar hem de Pelasglar ve kabile düzeyinde akraba olan diğer halklar, tarih öncesi dönemden bu yana, Amerikalılar gibi, aynı organik sırayla örgütlenmişti: Gens, fratri, kabile, kabileler konfederasyonu. Fratri var olmayabiliyordu (örneğin Dorlarda yoktu), kabileler konfederasyonunun henüz her yerde kurulmuş olması gerekmiyordu, ama her durumda, birim, gensti. Yunanlar, tarih sahnesine girdikleri dönemde, uygarlığın eşiğindeydi; onlarla yukarıda ele alınan Amerikan kabileleri arasında neredeyse iki büyük gelişme dönemi bulunur; Kahramanlar Çağı'nın Yunanları, İrokuaların işte bu kadar önündeydi. Bu nedenle, Yunanların gensi, hiçbir şekilde, İrokuaların arkaik gensi değildir; grup evliliğinin[88] damgası ciddi ölçüde silinmeye başlamıştır. Ana hukuku, yerini baba hukukuna bırakmıştır; böylece yeni ortaya çıkan özel mülkiyet gense dayalı yapılanmada ilk gediğini açmıştır. İkinci bir gedik, ilkinin doğal sonucuydu: Baba hukukunun yürürlüğe sokulmasının ardından, zengin bir kadın mirasçının serveti, evlenmesi yoluyla kocasına, yani başka bir gense geçeceğinden, gense dayalı bütün hukukun temeli parçalandı ve söz konusu serveti elde tutmak için, bu tür durumlarda, ilgili kızın gens içinde evlenmesine izin verilmekle kalmadı, böyle yapması *zorunlu kılındı*.

88 1884 baskısında "punalua ailesinin". –*Almanca ed.*

Grote'un *Yunanistan Tarihi* adlı eserine[89] göre Atina gensini özellikle şunlar bir arada tutuyordu:

1. Ortak dinsel törenler ve gensin atası sayılan (ve bu özelliğe sahip olduğu özel bir soyadıyla gösterilen) belirli bir tanrının onuruna rahiplik yapma özel hakkı.

2. Ortak mezarlık (*krş*. Demosthenes'in *Eubilides*'i).[90]

3. Karşılıklı miras alma hakkı.

4. Karşılıklı yardımlaşma yükümlülüğü, saldırılara karşı koruma ve destek.

5. Belirli durumlarda ve özellikle de yetim ya da mirasçı kızlar söz konusu olduğunda gens içinde evlenme karşılıklı hak ve yükümlülüğü.

6. En azından bazı durumlarda ortak mülkiyete, kendi *arhon*'una (başkanına) ve hazinedarına sahip olmak.

Fratride birleşme, çok sayıda gensi, daha az sıkı bir şekilde, birbirlerine bağlıyordu; ama burada da benzer türde haklarla ve ödevlerle, özellikle de belirli dinsel uygulamaların ortaklığıyla ve bir fratri üyesi öldürüldüğünde bu işin peşine düşme hakkıyla karşılaşırız. Yine, bir kabilenin tüm fratrileri, soyluların (*eupatrid*'lerin) arasından seçilen bir *filobasileus*'un (kabile başkanının) başkanlığında düzenli aralıklarla ortak kutsal törenler düzenliyordu.

Buraya kadarı Grote'tan. Ve Marx ekliyor: "Ama Yunan gensine bakıldığında yabanılları da (örneğin İrokualarî) fark etmemek olanaksız." Biraz daha incelediğimizde onları fark etmemek daha da olanaksızlaşıyor.

Çünkü Yunan gensi şu özelliklere de sahip:

7. Baba hukukuna dayalı soy.

---

89 Grote, *A History of Greece*, Vol. 3, London 1869, s. 54-55. *–Almanca ed.*

90 Engels, Demosthenes'in mahkemede Eubilides'e karşı yaptığı konuşmayı kastediyor; bu konuşmada, ortak mezarlıklara sadece kandaşları gömme eski âdetinden söz ediliyor. *–Almanca ed.*

8. Kadın mirasçıların söz konusu olduğu durumlar dışında gens içinde evlenme yasağı. Bu istisna ve onun bir buyruk olarak formüle edilmesi, eski kuralın geçerli olduğunu kanıtlar. Bu da, genel geçerlilik taşıyan şu ilkenin sonucudur: Kadın, evlilik yoluyla, kendi gensinin dinsel törenlerinden vazgeçer ve fratrisine üye kabul edildiği kocasının dinsel törenlerine katılır. Buna göre ve Dikaiarhos'un ünlü bir pasajına göre, gens dışında evlenme kuraldı;[91] Becker, *Charikles*'te, açıkça, kimsenin kendi gensi içinde evlenemediğini kabul eder.[92]

9. Gens üyeliğine kabul edilme hakkı; bu, aile üyeliğine kabul edilme yoluyla, ama kamusal formalitelerle ve yalnızca istisnai durumlarda hayata geçiriliyordu.

10. Yöneticileri seçme ve görevden alma hakkı. Her gensin kendi *arhon*'una sahip olduğunu biliyoruz; ama hiçbir yerde, bu makamın belirli ailelerde miras yoluyla geçtiği söylenmiyor. Barbarlığın sonuna kadar, zenginler ile yoksulların gens içinde tümüyle aynı haklara sahip olmasıyla hiçbir şekilde bağdaşamayacak olan katı[93] mirasçılık ilişkilerinin bulunmaması olasılığı her zaman daha yüksektir.

Sadece Grote değil, Niebuhr, Mommsen ve Klasik Eski Çağ'ın bugüne kadarki tüm diğer tarihçileri de gens konusunda başarısızlığa uğradı. Gensin pek çok ayırt edici özelliğini doğru bir şekilde tarif etmiş olmalarına karşın, onda her zaman bir *aileler grubu* gördüler ve böylece gensin doğasını ve kökenini anlamalarını olanaksız kıldılar. Gense dayalı yapılanmada aile hiçbir zaman bir örgütlenme birimi olmadı ve olamazdı, çünkü erkek ile karısı zorunlu olarak iki farklı gensin

91 Wilhelm Wachsmuth, *Hellenische Alterthumskunde aus dem Gesichtspunkte des Staates*, Erster Theil, erste Abtheilung, Halle 1826, s. 312. *–Almanca ed.*

92 Becker, *Charikles, Bilder altgriechischer Sitte. Zur genaueren Kenntniss des griechischen Privatlebens*, Zweiter Theil, Leipzig 1840, s. 447. *–Almanca ed.*

93 1884 baskısında bu sözcük bulunmuyor. *–Almanca ed.*

üyeleriydi. Bir bütün olarak gens fratrinin, fratri de kabilenin içindeydi; ama ailenin yarısı kocanın gensinde, yarısı da karının gensindeydi. Devlet de, kamu hukukunda, aileyi tanımaz; aile, bugüne kadar, sadece yurttaşlar hukuku için vardır. Ve buna rağmen, bugüne kadarki tüm yazılı tarihimiz, özellikle on sekizinci yüzyılda dokunulmazlık kazanmış bulunan saçma varsayımdan hareket eder; buna göre, uygarlıktan neredeyse hiç eski olmayan tek eşli aile, etrafında toplumun ve devletin adım adım kristalleştiği çekirdektir.

"Bay Grote'a şunu da belirtelim ki", diye ekler Marx, "Yunanlar genslerini mitolojiden türetseler bile, söz konusu gensler, tanrılarıyla ve yarı tanrılarıyla *kendilerinin yarattığı* mitolojiden eskidir."

Morgan, Grote'tan alıntı yapmayı sever, çünkü saygın ve hayli güvenilir bir tanıktır. Grote, Atina'daki her gensin varsayımsal atasından gelen bir isme sahip olduğunu; Solon'dan önce genel olarak ve Solon'dan sonra bile bir vasiyetin yokluğunda, ölen kişinin servetinin onun gensinin üyelerine (*gennêtes*) miras kaldığını ve bir kişinin öldürülmesi durumunda, bu kişinin önce akrabalarının, ardından gensinin üyelerinin ve son olarak da fratri üyelerinin suçluyu mahkeme önüne çıkarma hak ve yükümlülüğüne sahip olduklarını anlatır:

> "En eski Atina yasaları hakkında duyduğumuz her şey, genslere ve fratrilere bölünmüşlüğe dayalıdır."[94]

Genslerin kökeninde ortak ataların bulunması, "mektepli dar kafalıların" (Marx) kafalarını fazlasıyla karıştırdı. Doğal olarak bu ataların tümüyle mitolojik olduğunu iddia ettiklerinden, yan yana duran, başlangıçta hiçbir akrabalıkları bulunmayan ailelerden bir gensin nasıl çıktığını hiçbir şekilde açıklayamıyorlar; ama, sadece genslerin varlığını açıklamak için bile bunu

94 Grote, *A History of Greece*, Vol. 3, London 1869, s. 66. –*Almanca ed.*

bir şekilde başarmaları gerekiyor. O zaman, aynı noktaların etrafında dönüp duran, ama şu önermenin ötesine geçmeyen bir laf kalabalığına başvuruyorlar: Soyağacı gerçekten de bir mittir, ama gens bir gerçekliktir. Son olarak, Grote şunları söylüyor (eklemeler Marx'a ait):

> "Bu soyağacından söz edildiğini nadiren duyuyoruz, çünkü halkın önüne sadece belirli durumlarda, özellikle tören içeren durumlarda getiriliyor. Ama daha önemsiz genslerin kendi ortak dinsel törenleri" (ne kadar tuhaf, Mr. Grote!) "ve ortak insanüstü ataları ve soyağaçları vardı; tıpkı daha ünlü genslerde olduğu gibi" (ne kadar tuhaf, Bay Grote, *daha önemsiz* genslerde!); "şema ve ideal temel" (sayın bayım, *ideal* değil şehvani, *germanice* {yalın Almancada} *fleischlich!*) "hepsinde aynıydı."[95]

Marx, Morgan'ın bu konudaki cevabını şöyle özetler: "İlk biçimiyle gense (ve diğer ölümlüler gibi Yunanlar da bir zamanlar buna sahipti) karşılık gelen kandaşlık sistemi, gensin tüm üyelerinin kendi aralarındaki akrabalıklarının bilgisini korumuştu. Onlar açısından belirleyici önem taşıyan bu bilgiyi çocukluktan itibaren pratik yoluyla öğreniyorlardı. Tek eşli aileyle birlikte bu unutulmaya yüz tuttu. Gens ismi, tek eşli ailenin isminin önemsiz görülmesine yol açan bir soyağacı yaratmıştı. Artık, taşıyıcılarının ortak bir kökene sahip olmaları olgusunu bu ismin koruması gerekiyordu; ama gensin soyağacı o kadar gerilere gidiyordu ki, az sayıdaki daha yeni ortak atalara sahip gensler dışında, üyeler karşılıklı gerçek akrabalıklarını artık kanıtlayamıyordu. İsmin kendisi ortak bir kökenin varlığının kanıtıydı ve üyeliğe kabul edilme durumları dışında nihai kanıttı. Buna karşılık, gens üyeleri arasındaki her tür akrabalığın *à la* Grote ve Niebuhr {Grote'un ve Niebuhr'un tarzıyla} fiilen yadsınması ve böylece gensin sadece icat edilmiş ve

95 Grote, *A History of Greece*, Vol. 3, London 1869, s. 60. –*Almanca ed.*

uydurulmuş bir şeye dönüştürülmesi, 'ideal' bilimcilere, yani sokağa adım atmayan kitap kurtlarına yaraşır. Kuşaklar arasındaki bağlantılar, özellikle tek eşliliğin başlangıcıyla birlikte çok gerilere itildiğinden ve geçmişin gerçekliği mitolojik fanteziyle yansıtılıyormuş gibi göründüğünden, dar kafalılar, hayal edilmiş soyağacının gerçek gensi yarattığı sonucuna vardılar ve varıyorlar!"

Fratri, Amerikalılarda olduğu gibi, birden fazla alt gense bölünmüş olan ve onları birleştiren ana gensti ve pek çok örnekte onları ortak bir ataya götürüyordu. Dolayısıyla, Grote'a göre,

> "Hekataios fratrisinin tüm çağdaş üyeleri on altı kuşak öncesinde ata olarak bir ve aynı tanrıya sahipti";[96]

yani bu fratrinin tüm gensleri tam anlamıyla kardeş gensler-di. Fratri, Homeros'ta, Nestor'un Agamemnon'a şu öğüdü verdiği ünlü pasajda, hâlâ askeri bir birim olarak geçer: Adamları kabilelere ve fratrilere göre düzene sok ki, fratri fratriye, kabile kabileye yardım etsin.[97] – Bunun dışında, fratri, bir üyesinin cinayete kurban gitmesi durumunda katile dava açma hak ve yükümlülüğüne sahipti; yani, geçmişte, kan davası gütme yükümlülüğü de vardı. Ayrıca ortak kutsal yerleri ve bayramları bulunur; tüm Yunan mitolojisinin geleneksel eski Aryen doğa tapınıcılığından türemesi temel olarak gensler ve fratriler sayesinde ve onların içinde gerçekleşmişti. Bunlara ek olarak bir başkanı (*fratriarhos*) ve Coulanges'a göre meclisleri ve bağlayıcı kararları, bir mahkemesi ve idaresi de vardı. Sonraki dönemin gensi yok sayan devleti bile belirli kamusal görevleri fratriye bırakmıştı.

Kabile birden fazla akraba fratriden oluşur. Attika'da, her biri üçer fratriden oluşan dört kabile vardı ve fratrilerin hepsi otuz gensten oluşuyordu. Grupların bu kadar özenli bir şekilde dü-

96 Grote, *a.g.y.*, s. 58-59. –*Almanca ed.*

97 Homeros, *İlyada*, İkinci Bölüm. –*Almanca ed.*

zenlenmesi, kendiliğinden bir şekilde ortaya çıkan düzene bilinçli, planlı müdahalelerin yapılmasını şart koşar. Yunan tarihi, bunun nasıl, ne zaman ve neden gerçekleştiği konusunda sessiz kalır; Yunanların koruduğu anılar Kahramanlar Çağı'nın gerisine uzanmaz.

Görece küçük bir bölgeye sıkışmış bulunan Yunanlarda lehçe farklılaşmaları Amerika'nın geniş ormanlarında olduğundan daha sınırlıydı; ama burada da, sadece aynı temel lehçeyi konuşan kabilelerin büyük bir bütünde birleştiğini görürüz; küçük Attika'da bile ayrı bir lehçe vardı ve bu lehçe daha sonra genel düzyazı dili olarak egemen lehçeye dönüştü.

Homeros'un şiirlerinde Yunan kabilelerinin çoğunun daha o dönemde küçük halklar hâlinde birleşmiş olduğunu görürüz; ama bunların içinde, gensler, fratriler ve kabileler bağımsızlıklarını henüz tümüyle koruyordu. Daha o dönemde surlarla çevrili kentlerde yaşıyorlardı; sürülerin büyümesi, çiftçiliğin yaygınlaşması ve zanaatların ortaya çıkışıyla birlikte nüfus artıyordu; böylece, zenginlik farklılıkları ve bunlarla birlikte eski, kendiliğinden gelişmiş demokrasinin içindeki aristokratik unsur büyümüştü. Tek tek küçük halklar en iyi toprak parçalarına sahip olmak ve aynı zamanda ganimet elde etmek için bitmek bilmeyen savaşlar yürütüyordu. Savaş tutsaklarının köleleştirilmesi, daha o dönemde, kabul görmüş bir kurumdu.

Bu kabilelerin ve küçük halkların yapılanması ise şöyleydi:

1. Sürekli otorite, *konseydi* (*bulê*); başlangıçta herhalde gens-lerin yöneticilerinden oluşuyordu, ama daha sonra, sayıları çok arttığında, seçilmeye başladılar; bu da, aristokratik unsuru geliştirme ve güçlendirme fırsatını sundu. Dionysios da açıkça Kahramanlar Çağı'nın konseyinin seçkinlerden (*kratistoi*) oluştuğunu kabul eder.[98] Önemli konularda nihai kararı konsey

98 Dionysios von Halikarnaß, *Urgeschichte der Römer*, Zweites Buch, Kap. 12. –*Almanca ed.*

alıyordu; örneğin Eshilos'ta, Tebai'nin konseyi, gündemindeki konuyla ilgili olarak, Eteokles'in onurlu bir şekilde gömülmesi, Polinikes'in cesedininse yiyip bitirmeleri için köpeklerin önüne atılması kesin kararını alır. Sonrasında, devletin kurulmasıyla birlikte bu konsey senatoya dönüştü.

2. *Halk meclisi* (*agora*). İrokualarda, erkekleriyle ve kadınlarıyla halkın konsey toplantıları sırasında çevrede toplandığını, düzenli bir şekilde tartışmalara katıldığını ve böylece konseyin kararları üzerinde etkide bulunduğunu görmüştük. Homeros döneminin Yunanlarında, bu (eski bir Alman hukuk deyimiyle) *Umstand* {çevrede duranlar}, tarih öncesinin Almanları için de geçerli olduğu üzere, eksiksiz bir halk meclisine dönüşmüş bulunuyordu. Bu meclis, önemli konulardaki kararları alması için konsey tarafından toplantıya çağrılıyordu; her erkeğin konuşma hakkı vardı. Kararlar el kaldırarak (Eshilos, *Yakaranlar*) ya da alkışlarla alınırdı. Meclis son çözümlemede egemendi; çünkü, der Schoemann (*Griechische Alterthümer*),

> "hayata geçirilmesi için halkın katılımının gerektiği bir konu gündeme geldiğinde, Homeros, bunu istemeyen bir halkı buna zorlayabilecek herhangi bir araçtan söz etmez".[99]

Kabilenin her yetişkin erkek üyesinin savaşçı olduğu bu dönemde, henüz, halktan ayrı ve onun karşısına çıkarılabilecek bir kamu gücü yoktu. Kendiliğinden ortaya çıkan demokrasi henüz en parlak dönemindeydi ve hem konseyin hem de *basileus*'un güçlerini ve konumlarını değerlendirirken bu noktadan hareket edilmesi gerekir.

3. Askerî lider (*basileus*). Marx bu konuda şunları belirtir: "Çoğu prenslerin doğuştan hizmetçileri olan Avrupalı bilginler, *basileus*'u modern anlamıyla bir hükümdar olarak sunar. Yankee cumhuriyetçisi Morgan buna karşı çıkar. Yapmacık tavırlı

99 Schoemann, *Griechische Althertümer*, Bd. 1, Berlin 1855, s. 27. –*Almanca ed.*

Gladstone ve onun *Juventus Mundi*'si hakkında çok alaycı ama haklı bir şekilde şunları söyler:

> 'Bay Gladstone, Kahramanlar Çağı'nın Yunan reislerini bize krallar ve prensler olarak sunuyor ve aynı zamanda onlara beyefendilik atfediyor; ama şunu kabul etmek zorunda kalıyor: Genel olarak bakıldığında, öyle görünüyor ki, ilk doğan hakkı töresi ya da yasası yeterince, ama çok keskin olmayan bir şekilde tanımlanmış durumda.'"[100]

Bay Gladstone'un kendisi de, yeterince, ama çok keskin olmayan bir şekilde tanımlanmış bir ilk doğan hakkının varlığıyla yokluğu arasında fark bulunmayacağını görmüş olmalı.

İrokualarda ve diğer yerlilerde başkanlıkların soydan geçme durumunun ne olduğunu görmüştük. Tüm makamlar seçimler yoluyla ve çoğunlukla bir gensin içinden dolduruluyordu ve bu kadarıyla gensin içinde soydan geçme söz konusuydu. Zamanla, boşalma durumlarında, gens içi en yakın akraba (erkek kardeş ya da kız kardeşin oğlu), onun üzerinden atlama gerekçeleri yoksa, tercih edilir olmuştu. Dolayısıyla, Yunanlarda, baba hukukunun egemenliği altında, *basileus*'luk makamının genellikle oğula ya da oğullardan birine geçmesi, sadece, oğulların halkın seçimi yoluyla boşalan makama gelme olasılıklarının daha yüksek olduğunu kanıtlar; ama hiçbir şekilde, halkın seçimi olmadan yasalara dayalı bir geçişin gerçekleştiği anlamına gelmez. Burada karşılaştıklarımız, İrokualarda ve Yunanlarda, gens içindeki özel soylu ailelerinin ilk tohumları ve Yunanlarda buna ek olarak gelecekteki soydan geçen bir liderliğin ya da monarşinin ilk tohumudur. Dolayısıyla, buradaki makul varsayım, Yunanlarda *basileus*'un ya halk tarafından seçildiği ya da en azından onun kabul görmüş organları (konsey ya da *agora*) tarafından

100 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 248. *–Almanca ed.*
Son cümle Morgan'ın *Juventus Mundi*'den yaptığı bir alıntı ve İngilizce özgün metinde tırnak içinde. *–çev.*

onaylanmak zorunda olduğudur; Roma'daki "kral" (*rex*) için bu ikincisi geçerliydi.

İlyada'da, erkeklerin hükümdarı Agamemnon, Yunanların en üst kralı olarak değil, kuşatılmış bir şehrin önündeki federal bir ordunun en üst komutanı olarak görünür. Ve Yunanlar arasında kavga çıktığında, Odisseus, ünlü pasajda onun bu özelliğine işaret eder: Çok sayıda kişinin komutanlık yapması iyi değil, bir kişi komutanmış, vb. (hükümdar asasının anıldığı ünlü dize buraya sonradan eklenmiştir).[101] "Odisseus burada bir yönetim biçimi hakkında ders vermiyor; savaşta, en üst komutana itaat talep ediyor. Troya'nın önünde yalnızca bir ordu olarak görünen Yunanlar için *agora*'da işler yeterince demokratik bir şekilde yürüyordu. Ahilleus, armağanlardan, yani ganimetin paylaştırılmasından söz ettiğinde, Agamemnon'u ya da başka bir *basileus*'u değil, her zaman 'Ahaylıların[102] oğulları'nı, yani halkı bölüştürücü yapar. 'Zeus'un dünyaya getirdiği', 'Zeus'un doyurduğu' sıfatları hiçbir şeyi kanıtlamaz, çünkü *her* gensin kökeninde bir tanrı, kabile reisinin gensinin kökeninde ise 'daha seçkin' bir tanrı (bu örnekte Zeus) vardır. Domuz çobanı Eumaios ve başkaları gibi, kişisel olarak özgür olmayanlar bile, *Odysseia*'da, yani *İlyada*'ya göre çok daha sonraki bir dönemde, 'tanrısal'dır (*dioi* ve *theioi*); aynı *Odysseia*'da, *heros* {kahraman} adı, hem haberci Mulios hem de kör ozan Demodokos için kullanılır. Kısacası, Yunan yazarların, (temel ayırt edici işaretinin askerî liderlik olması nedeniyle) Homeros'taki sözde 'krallık' için kullandığı ve yanında konseyin ve halk meclisinin bulunduğu *basileia* {*basileus*'luk} sözcüğü tek bir anlama gelir: Askerî demokrasi." (Marx.)

Basileus, askerî yetkilerin yanında, rahiplere ve yargıçlara özgü yetkilere sahipti; yargıçlara özgü yetkileri açıkça tanım-

101 Homeros, *İlyada*, İkinci Kitap. *–Almanca ed.*

102 *İlyada* ve *Odysseia* destanlarında Yunanlar için kullanılan isimlerden biri. *–çev.*

lanmamıştır, ama rahiplere özgü yetkilerini kabilenin ya da kabileler konfederasyonunun en üst temsilcisi olarak kullanmıştır. Yurttaşlar hukukuyla ilgili ya da idari yetkilerinden hiçbir zaman söz edilmez; ama göründüğü kadarıyla makamı gereği konsey üyesiydi. Dolayısıyla, etimolojik açıdan bakıldığında, *basileus*'u kral diye çevirmek tümüyle doğrudur, çünkü *kuni*, *künne* kökenli olan *König*[103] (*kuning*) sözcüğü bir gensin başkanı anlamına gelir. Ama kral sözcüğünün günümüzdeki anlamı hiçbir şekilde eski Yunancadaki *basileus*'a karşılık gelmez. Thukydides eski *basileia*'yı açıkça *patrikê*, yani gensten türemiş diye anar ve kesin olarak belirlenmiş, yani sınırlı yetkilere sahip olduğunu söyler.[104] Aristoteles ise Kahramanlar Çağı'nın *basileia*'sının özgür insanlar üzerindeki bir liderlik olduğunu ve *basileus*'un askerî lider, yargıç ve başrahip olduğunu söyler.[105] Demek ki, daha sonra kazandığı anlamla iktidar gücüne sahip değildi.*

Dolayısıyla, Kahramanlar Çağı'nın Yunan yapılanmasına baktığımızda, gense dayalı eski örgütlenmenin henüz canlılığını koruduğunu, ama aynı zamanda çöküşünün başlangıcında olduğunu görüyoruz: Baba hukuku ve servetin çocuklara miras kalması (bu sonuncusu, zenginliğin ailede birikmesini kolaylaştırmış ve aileyi gens karşısında bir güç hâline getirmiştir); zenginlik farklılaşmasının, soydan geçen bir soyluluğun ve krallığın ilk

* Yunancadaki *basileus* için yapıldığı gibi, Aztek askerî lideri de modern anlamıyla bir prens sayılmıştır. Morgan, İspanyolların başlangıçta yanlış anlamalar ve abartılar, sonraları doğrudan doğruya yalanlar içeren aktarımlarını ilk kez tarihsel eleştiriye tabi tutar ve Meksikalıların barbarlığın orta aşamasında, ama New Mexico'daki Pueblo yerlilerine göre daha üst bir aşamada bulunduğunu ve tahrifat içeren aktarımlardan anlaşılabildiği kadarıyla şu tür bir yapılanmaya sahip olduklarını gösterir: Üç kabileden oluşan, başka kabileleri haraca bağlayan ve bir federal konsey ile bir federal komutan tarafından yönetilen bir konfederasyon; İspanyollar, federal komutanı bir "imparator" yapmıştı.

103 Almancada "kral". *–çev.*

104 Thukydides, *Peloponnessos Savaşlarının Tarihi*, I. Kitap, 13. Bölüm. *–Almanca ed.*

105 Aristoteles, *Politika*, Üçüncü Kitap, 10. Bölüm. *–Almanca ed.*

tohumlarının oluşumu aracılığıyla, düzen üzerinde etkide bulunması; ilk aşamada yalnızca savaş tutsaklarını hedef alan, ama kendi kabilesinin ve hatta kendi gensinin üyelerini köleleştirmenin yolunu açan köleleştirme; kabileler arasındaki eski savaşların yozlaşarak hayvan, köle ve hazine ele geçirmeye yönelik sistemli kara ve deniz soygunculuğuna, düzenli kazanç kaynağına dönüşmesi; kısacası, zenginliğin en yüce varlık olarak övülmesi ve saygı görmesi ve gense dayalı eski kurumların, zenginliklerin zor kullanarak gasp edilmesini haklı çıkarmak için kötüye kullanılması. Sadece bir eksik kalmıştı: Bireylerin yeni kazanılmış zenginliklerini gense dayalı düzenin komünist geleneklerinden korumakla kalmayan, geçmişte pek az önem verilen özel mülkiyeti kutsamakla ve bu kutsamayı bir bütün olarak insan toplumunun en yüce amacı ilan etmekle kalmayan, aynı zamanda, art arda gelişmekte olan yeni mülkiyet edinme biçimlerine, yani zenginliğin durmadan hızlanan artışına genel toplumsal kabul damgasını vuran bir kurum; başlangıç aşamasındaki bir olgu olan toplumun sınıflara bölünmesini ebedîleştirmekle kalmayan, aynı zamanda mülk sahibi sınıfın mülk sahibi olmayanları sömürme hakkını ve bu sınıfın onlar üzerindeki egemenliğini ebedîleştiren bir kurum.

Ve bu kurum geldi. *Devlet* icat edildi.

V

Atina Devletinin Ortaya Çıkışı

Devletin, gense dayalı yapılanmanın organlarının kısmen dönüştürülmesi, kısmen yeni organların eklenmesiyle etkisizleştirilmesi ve sonunda gerçek devlet otoriteleri tarafından tümüyle yerlerinden edilmesi (ve bu sırada, genslerinde, fratrilerinde ve kabilelerinde kendi kendisini savunan gerçek "silahlı halk"ın yerini, bu devlet otoritelerinin hizmetindeki, yani halka karşı da kullanılabilen, silahlı "kamu gücü"nün alması) yoluyla gelişmesinin en azından ilk aşamasını, hiçbir yerde, eski Atina'da olduğundan daha iyi izleyemeyiz. Biçim değişimleri asıl olarak Morgan tarafından sunulmuştur; bunları üreten iktisadi içeriği büyük ölçüde benim eklemem gerekiyor.

Kahramanlar Çağı'nda Atinalıların Attika'daki dört kabilesi henüz ayrı bölgelerde oturuyordu; onları oluşturan on iki fratri bile, göründüğü kadarıyla, Kekrops'un on iki kentinde henüz ayrı yerleşim yerlerine sahipti. Yapılanma, Kahramanlar Çağı'nın yapılanmasıydı: Halk meclisi, halk konseyi, *basileus*. Yazılı tarihin geçmişe uzanabildiği kadarıyla, barbarlığın üst aşamasının sonlarına doğru görece gelişmiş bulunan meta üretimiyle ve buna karşılık gelen meta ticaretiyle uyumlu olarak, toprağın daha o dönemde bölünmüş ve özel mülkiyete dönüşmüş olduğunu görürüz. Tahılların yanı sıra şarap ve sıvı yağ üretiliyordu; Ege Denizi'ndeki ticaret Fenikelilerin elinden adım adım alın-

mış ve büyük ölçüde Attikalıların eline geçmişti. Toprağın alınıp satılması, tarım ile zanaatçılık ve ticaret ile denizcilik arasındaki işbölümünün ilerlemesi, genslerin, fratrilerin ve kabilelerin üyelerinin çok kısa bir süre içinde birbirlerine karışmasına yol açtı; fratrinin ve kabilenin bölgesi, aynı halktan olmakla birlikte bu kurumların üyeleri olmayan, yani kendi oturdukları yerde yabancı olan sakinlere sahip oldu. Çünkü, durgun dönemlerde her fratri ve her kabile kendi işlerini Atina'daki halk konseyine ya da *basileus*'a başvurmadan kendisi yönetiyor, ama fratrinin ya da kabilenin üyesi olmadan onun bölgesinde oturanlar, doğal olarak, bu yönetime katılamıyordu.

Tüm bunlar, gense dayalı yapılanmaların organlarının kurallara bağlanmış işleyişini öylesine bozdu ki, daha Kahramanlar Çağı'nda çare bulmak zorunlu hâle geldi. Theseus'a atfedilen yapılanma hayata geçirildi. En önemli değişiklik, Atina'da merkezî bir yönetimin kurulması, yani o zamana kadar kabileler tarafından bağımsız bir şekilde yönetilen işlerin ortak işler ilan edilmesi ve Atina'da bulunan ortak konseye aktarılmasıydı. Atinalılar böylece Amerika'daki hiçbir yerli halkın daha önce atmadığı bir adımı atmış oldu: komşu kabilelerin basit konfederasyonunun yerini bu kabilelerin tek bir halkta birleşmesi aldı. Böylece, Atina'ya özgü, kabilelerin ve genslerin hukuki âdetlerinin üzerinde duran genel bir halk hukuku ortaya çıktı; Atinalı yurttaş, bir yurttaş olarak, kendi kabilesine ait olmayan bölgelerde de geçerlilik taşıyan belirli haklar ve yeni bir hukuki koruma elde etti. Ama böylece, gense dayalı yapılanmanın yıkılması doğrultusundaki ilk adım da atılmıştı; çünkü bu, daha sonra gerçekleşeceği üzere, Attika'daki tüm kabilelerinin yabancısı olan, Atina'daki gense dayalı yapılanmanın dışında duran ve dışında kalan yurttaşların varlığına izin verilmesi doğrultusundaki ilk adımdı. Theseus'a atfedilen ikinci bir kurum, bütün halkın, gens, fratri ya da kabile gözetilmeksizin, *eupatridai* ya da soylular, *geomoroi*

ya da çiftçiler, *demiurgoi* ya da zanaatçılar şeklinde üç sınıfa bölünmesi ve kamu makamlarına gelme hakkının sadece soylulara verilmesiydi. Gerçi, bu bölme işlemi, kamu makamlarına soyluların getirilmesi dışında etkisiz kaldı, çünkü sınıflar arasında başka hiçbir hukuki ayrım yaratmadı.[106] Ama önemlidir, çünkü sessizce gelişmiş olan yeni toplumsal unsurlara işaret eder. Gens makamlarını alışılageldiği üzere belirli ailelerin işgal etmesinin, bu ailelerin söz konusu makamlar üzerindeki pek fazla itiraz edilmeyen bir hakkına dönüşmüş olduğunu; zenginlikleri sayesinde zaten güçlü olan bu ailelerin, genslerinin dışındaki ayrıcalıklı bir sınıfta birleşmeye başlamış olduklarını ve daha yeni yeni yeşermekte olan devletin bu küstahlığı kutsadığını gösterir. Ayrıca, çiftçiler ile zanaatçılar arasındaki işbölümünün, daha o dönemde, gens ve kabile temelli eski yapılanmanın toplumsal üstünlüğünü tartışmalı kılacak kadar güçlenmiş olduğunu gösterir. Son olarak, gense dayalı toplum ile devlet arasındaki katlanılmaz karşıtlığı ilan eder; devlet inşasına yönelik ilk girişim, genslerin (her birinin üyelerini ayrıcalıklılar ile ayrıcalığı olmayanlara ve bu ikincileri de yine iki meslek sınıfına ayırarak ve birbirleriyle karşı karşıya getirerek) parçalanmasıdır.

Atina'nın bundan sonraki siyasal tarihi, Solon'a kadar, sadece eksikli bir şekilde biliniyor. *Basileus*'luk makamı ortadan kalktı; devletin tepesine soylular arasından seçilmiş *arhon*'lar geldi. Soyluların egemenliği, MÖ 600 yılı civarında katlanılmaz hâle gelene kadar giderek güçlendi. Genel özgürlüğün bastırılmasının başlıca araçları para ve tefecilikti. Soylular asıl olarak Atina'da ve çevresinde oturuyordu; burada, deniz ticareti ve ona ek olarak zaman zaman hâlâ göze alınan korsanlık soyluları zenginleştiriyor ve parasal zenginliği onların elinde topluyordu. Bu noktadan itibaren, gelişmekte olan para ekonomisi, kırsal toplu-

106 1884 baskısında "çünkü sınıflar arasında başka hiçbir hukuki ayrım yaratmadı" yerine "çünkü diğer iki sınıf hiçbir özel hak elde etmedi" deniyor. *–Almanca ed.*

lukların doğal ekonomiye dayanan geleneksel var oluş tarzının içine ayrıştırıcı bir asit gibi girdi. Gense dayalı yapılanma para ekonomisiyle hiçbir şekilde bağdaşmaz; Attikalı küçük çiftçilerin yıkımı, onları koruyan eski gens bağlarının gevşemesiyle çakıştı. Borç senedi ve ipotek senedi (çünkü Atinalılar ipoteği de daha o dönemde icat etmişti), ne gense saygılıydı ne de fratriye. Ve gense dayalı eski yapılanma paradan da, krediden de, para borcundan da habersizdi. Bu nedenle, soyluların durmadan artan bir hızla yayılan parasal egemenliği, alacaklının borçluya karşı korunması ve küçük köylülerin para sahibi tarafından sömürülmesinin kutsanması için yeni bir teamül hukuku da oluşturdu. Attika'nın tüm tarım arazileri rehin sütunlarıyla doluydu ve bunların üzerinde, onları taşıyan toprak parçasının şu kadar para karşılığında şu ve şu kişilere rehin verildiği yazılıydı. Bu şekilde işaretlenmemiş olan tarlaların çoğu vadesi dolmuş ipotekler ya da faizler nedeniyle satılmış, soylu kökenli tefecilerin mülklerine dönüşmüştü; köylü, kiracı çiftçi olarak orada oturmaya devam etmesine ve emeğinin ürününün *altıda biriyle* geçinirken *altıda beşini* kira olarak yeni efendisine ödemek zorunda kalmasına izin verildiğinde mutlu olurdu. Dahası var. Arazinin satışından elde edilen para, borcu kapatmaya yetmediğinde ya da söz konusu borç için bir rehin verilmeden alındıysa, borçlu, alacaklının taleplerini karşılamak için, çocuklarını köle olarak çalıştırılmaları için yurt dışına satmak zorundaydı. Baba hukukunun ve tek eşliliğin ilk meyvesi, çocukların baba tarafından satılmasıydı! Ve eğer kan emici bu kadarıyla da tatmin olmazsa, borçlunun kendisini köle olarak satabiliyordu. Atina halkı için uygarlığın tatlı şafağı işte buydu.

Daha önce, halkın yaşam koşulları hâlâ gense dayalı yapılanmaya karşılık gelirken, bu tür bir altüst oluşun gerçekleşmesi olanaksızdı; burada gerçekleşmişti, ama nasıl gerçekleştiği bilinmiyordu. Bir an için İrokualarımıza geri dönelim. Şimdi

Atinalılara deyim yerindeyse herhangi bir katkıları olmadan ve kuşkusuz istekleri dışında kendisini dayatmış olana benzer bir durum orada akla bile gelemezdi. Orada, hep aynı kalan geçim araçları üretme tarzı, dışarıdan dayatılmış gibi görünen bu tür çatışmalara, zengin-yoksul ve sömüren-sömürülen karşıtlıklarına yol açamazdı. İrokualar, henüz doğaya hükmetmenin çok uzağındaydı; ama kendileri için geçerli olan doğal sınırlar içinde kendi üretimlerine hükmediyorlardı. Küçük bahçelerindeki kötü hasatlar, göllerindeki ve ırmaklarındaki balık stokunun ya da ormanlarındaki av hayvanı stokunun tükenmesi bir yana bırakıldığında, kendi geçim sağlama tarzlarının hangi sonuçları doğuracağını biliyorlardı. Doğmak zorunda olan sonuç, ister kıt olsunlar isterse bol, geçim araçlarıydı; hiçbir zaman doğamayacak olan sonuçlarsa, tasarlanmamış toplumsal altüst oluşlar, gens bağlarının parçalanması, gens ve kabile üyelerinin birbirleriyle savaşan karşıt sınıflara bölünmesiydi. Üretim, en dar sınırlar içinde gerçekleştiriliyor, ama üreticiler kendi ürünlerine hükmediyordu. Barbarlara özgü üretimin, uygarlığın ortaya çıkışıyla birlikte yitirilen çok büyük avantajı buydu ve bu avantajı yeniden elde etmek, ama bunu bugün kazanılmış olan doğa üzerindeki muazzam egemenliğe ve bugün mümkün olan özgürce ortaklaşmaya dayalı olarak yapmak, bundan sonraki kuşakların görevi olacak.

Yunanlarda durum başka. Sürüler ve lüks nesneler üzerindeki yeni ortaya çıkan özel mülkiyet, bireyler arasındaki mübadeleye, ürünlerin *metalara* dönüşmesine yol açmıştı. Sonrasında yaşanan bütün altüst oluşun temelinde bu yatar. Üreticiler, ürünlerini doğrudan doğruya tüketmek yerine onu mübadele yoluyla elden çıkarmaya başladıklarında, ürünleri üzerindeki egemenliklerini yitirdiler. Ürüne ne olacağını artık bilmiyorlardı ve ürünün günün birinde üreticiye karşı, onun sömürülmesi ve ezilmesi için kullanılması olasılığı ortaya çıktı. Bu nedenle,

bireyler arasındaki mübadeleye son vermeyen hiçbir toplum, uzun vadede, kendi üretimi üzerindeki egemenliğini ve kendi üretim sürecinin toplumsal sonuçları üzerindeki denetimini koruyamaz.

Ama Atinalılar, bireyler arasındaki mübadelenin ortaya çıkışından sonra ve ürünlerin metalara dönüşümüyle birlikte, ürünün üretici üzerindeki egemenliğini ne kadar hızlı bir şekilde kuracağını öğrenecekti. Meta üretimiyle birlikte toprağın bireyler tarafından kendi hesaplarına ekilmesi ve hemen ardından bireylerin toprak mülkiyeti geldi. Ayrıca, para, yani tüm diğerleriyle mübadele edilebilen evrensel meta geldi; ama insanlar, parayı bulurken, bir kez daha yeni bir toplumsal güç yarattıklarını, bütün toplumun önünde boyun eğmek zorunda olduğu tek evrensel gücü yarattıklarını düşünmemişti. Ve gençliğinin olanca vahşiliğiyle egemenliğini Atinalılara hissettiren şey, kendi üreticilerinin bilgisi ve isteği dışında birdenbire ortaya fırlayan bu yeni güçtü.

Ne yapılabilirdi? Gense dayalı eski yapılanma, paranın zafer yürüyüşü karşısında aciz olduğunu göstermekle kalmamıştı; aynı zamanda, para, alacaklı ile borçlu, borçların zorla tahsil edilmesi gibi şeylere kendi çerçevesi içinde bir yer bulma yeteneğinden mutlak olarak yoksundu. Ama yeni toplumsal güç bir kez ortaya çıkmıştı ve yerine getirilemez istekler, eski güzel günlerin geri gelmesi özlemi, paranın ve tefeciliğin varlığına son vermedi. Üstüne üstlük, gense dayalı yapılanmada bir dizi başka, ikincil gedik açıldı. Bir Atinalının, gensinin dışında toprak satabilse de kendi oturduğu evi hâlâ satamamasına rağmen, gens ve fratri üyelerinin bütün bir Attika bölgesinde ve özellikle de Atina kentinde birbirlerine karışmışlığı kuşaktan kuşağa arttı. Farklı üretim dalları (tarım, zanaatçılık, zanaatçılığın içinde yine sayısız alt kol, ticaret, denizcilik vb.) arasındaki işbölümü, sanayideki ve ulaştırmadaki ilerlemelerle birlikte hep daha fazla

gelişti; nüfus artık mesleklere göre, hayli kesin sınırlara sahip olan gruplara bölünmüştü ve bunların hepsi bir dizi yeni ortak çıkara sahipti; genste ya da fratride bu çıkarlara yer olmadığından, bunları elde etmek için yeni makamlara gereksinim duyuluyordu. Kölelerin sayısı ciddi şekilde artmıştı ve daha o dönemde özgür Atinalıların sayısını fazlasıyla aşmış olmalı; gense dayalı yapılanma, başlangıçta, kölecilikten habersizdi; dolayısıyla, özgür olmayanlardan oluşan bu kitleyi kontrol altında tutmanın hiçbir aracını da bilmiyordu. Ve son olarak, ticaret bir yığın yabancıyı Atina'ya getirmişti; bunlar, para kazanmanın daha kolay olması nedeniyle buraya yerleşti; eski yapılanmaya göre bunlar da haklardan ve korumadan yoksundu ve geleneksel tahammüle rağmen halkın içindeki rahatsız edici bir yabancı unsur olarak kaldılar.

Kısacası, gense dayalı yapılanmanın sonu görünmüştü. Toplum her gün onun daha da dışına taşıyordu; gözlerinin önünde ortaya çıkmış olan en berbat kötülükleri bile ne engelleyebiliyor ne de ortadan kaldırabiliyordu. Ama bu arada devlet sessizce gelişmişti. Önce kent ile kır arasındaki, ardından kentlerdeki farklı iş kolları arasındaki işbölümünün yarattığı yeni gruplar, çıkarlarını gözetecek yeni organlar yaratmıştı. Çok çeşitli yeni makamlar oluşturulmuştu. Diğer yandan, genç devlet, her şeyden önce, kendisine ait bir güce gereksinim duyuyordu; denizcilikle uğraşan Atinalılar söz konusu olduğunda, bu güç, ilk aşamada, sadece, tek tek küçük savaşlara ve ticaret gemilerinin korunmasına yönelik bir deniz gücü olabilirdi. Solon'dan önceki bilinmeyen bir zamanda, küçük bölgesel birimler olan ve her kabilede on iki tanesi bulunan *naukrari*'ler kuruldu; her *naukrari* bir savaş gemisi sağlamak, onu silahlandırmak ve tayfalarını bulmak zorundaydı ve ayrıca iki atlı sağlıyordu. Bu kurum gense dayalı yapılanmaya iki ayrı yerden saldırıyordu. Birincisi, silahlı halkın toplamıyla artık tam olarak çakışmayan bir kamu gücü

yaratmıştı; ikincisi, halkı kamusal amaçlar için bölerken, ilk kez, akrabalık gruplarını değil *aynı yerellikte oturuyor olmayı* temel almıştı. Bunun ne anlama geldiği daha sonra görülecek.

Gense dayalı yapılanma sömürülen halkın yardımına gelemediğine göre, geriye yalnızca ortaya çıkmakta olan devlet kalıyordu. Ve devlet bu yardımı Solon'un anayasasıyla ve aynı zamanda kendisini eski yapılanma aleyhine yeniden güçlendirerek getirdi. Solon (MÖ 594 yılındaki reformunun hayata geçirilme tarzı burada bizi ilgilendirmiyor), "siyasal devrimler" dizisini başlattı ve bunu da mülkiyete müdahale ederek yaptı. Bugüne kadarki tüm devrimler, bir mülkiyet türünü bir başka mülkiyet türüne karşı korumaya yönelik devrimlerdi. Birine zarar vermeden bir başkasını koruyamazlar. Büyük Fransız Devriminde burjuva mülkiyetini kurtarmak için feodal mülkiyet kurban edildi; Solon'unkinde, alacaklının mülkiyeti, borçlunun mülkiyeti lehine zarar görmek zorunda kaldı. Borçlar basitçe geçersiz ilan edildi. Ayrıntıları tam olarak bilmiyoruz; ama Solon, şiirlerinde, borçlu arazilerden rehin sütunlarını kaldırtmış ve borçlar nedeniyle yurt dışına satılmış ya da kaçmış olanların geri gelmesini sağlamış olmasıyla övünür. Bu, sadece, mülkiyet haklarının açıkça ihlal edilmesi yoluyla yapılabilirdi. Gerçekten de, ilkinden sonuncusuna tüm "siyasal devrimler", *bir* tür mülkiyeti korumak için yapıldı ve bir *başka* tür mülkiyete el koyma (hırsızlık da denir) yoluyla hayata geçirildi. Bu o kadar doğrudur ki, özel mülkiyet iki bin beş yüz yıldır ancak mülkiyet haklarının ihlal edilmesi yoluyla korunabildi.

Ama şimdi, özgür Atinalıları, köleciliğin bu şekilde geri dönmesinden korumak gerekiyordu. Bu, ilk aşamada, genel önlemlerle, örneğin borçlu kişinin kendisinin rehin verilmesini içeren borç sözleşmelerinin yasaklanmasıyla başarıldı. Ayrıca, soyluların köylü topraklarını ele geçirme iştahına en azından bazı sınırlar getirmek için, tek bir bireyin sahip olabileceği toprak

miktarına bir üst sınır getirildi. Ardından anayasa değişiklikleri geldi; bizim için en önemlileri şunlar:

Konseyin üye sayısı, her kabileden yüz üye alınacak şekilde, dört yüze çıkarıldı; bir başka deyişle burada hâlâ kabile temel alınıyordu. Ama bu, eski yapılanmanın yeni devlet kurumuna sokulmuş olan tek özelliğiydi. Çünkü bunun dışında, Solon, yurttaşları, topraklarına ve bunların getirilerine göre dört sınıfa ayırmıştı; ilk üç sınıf için getiri alt sınırları, 500, 300 ve 150 medimnos tahıldı (1 medimnos yaklaşık 41 litreye eşittir); daha az toprağı bulunanlar ya da hiç toprağı olmayanlar dördüncü sınıfa düşüyordu. Tüm makamlar sadece ilk üç sınıf tarafından, en yüksek makamlar sadece birinci sınıf tarafından doldurulabiliyordu; dördüncü sınıf sadece halk meclisinde konuşma ve oy kullanma hakkına sahipti; ama tüm görevliler burada seçiliyordu, burada hesap vermeleri gerekiyordu, tüm yasalar burada yapılıyordu ve burada dördüncü sınıf çoğunluğu oluşturuyordu. Aristokratik ayrıcalıklar, zenginlik ayrıcalıkları biçiminde kısmen yenilendi, ama belirleyici güç halkın elinde kaldı. Ayrıca, dört sınıf, yeni bir ordu örgütlenmesinin temelini oluşturdu. İlk iki sınıf süvarileri sağladı; üçüncüsünün zırhlı piyade olarak görev yapması gerekiyordu; dördüncüsünün zırhsız hafif piyade olarak ya da donanmada görev yapması gerekiyordu ve muhtemelen maaş da alıyorlardı.

Demek ki burada anayasaya yepyeni bir unsur ekleniyor: özel mülkiyet. Devletin yurttaşlarının hakları ve ödevleri topraklarının büyüklüğüne göre ölçülüyor ve servet sahibi sınıfların etkisi ne ölçüde artarsa eski kandaşlık grupları o ölçüde yerlerinden ediliyor. Gense dayalı yapılanma yeni bir yenilgiye uğramıştı.

Ne var ki, siyasal hakların servete göre derecelendirilmesi, devlet için vazgeçilmez olan kurumlardan biri değildi. Devlet yapılanmaları tarihinde ne kadar büyük bir rol oynamış olursa

olsun, çok sayıda devlet ve üstelik tam da en eksiksiz şekilde gelişmiş olanları, ona ihtiyaç duymamıştı. Atina'da da sadece geçici bir rol oynadı; Aristides döneminden itibaren tüm makamlar her yurttaşa açıktı.

Atina toplumu, izleyen seksen yıl boyunca, adım adım, sonraki yüzyıllarda izlediği gelişim yoluna girdi. Hem Solon öncesi dönemin sınır tanımaz toprak tefeciliğinin hem de toprak mülkiyetinin sınır tanımaz bir şekilde az sayıda elde toplanmasının önüne geçildi. Ticaret ve köle emeğiyle birlikte giderek daha büyük ölçeklere ulaşan zanaatçılık ve el sanatları egemen meslek kollarına dönüştü. Aydınlanma ilerledi. Başlangıçtaki vahşi tarzla diğer yurttaşları sömürmek yerine, ağırlıklı olarak köleler ve Atina dışındaki müşteriler sömürüldü. Taşınır mülkiyet, yani parasal zenginlik ve köleler ve gemiler cinsinden zenginlik durmadan arttı, ama bu artık at gözlükleri taşınan ilk dönemdeki gibi sadece toprak satın alma aracı değildi ve kendi başına bir amaca dönüşmüştü. Böylece, bir yandan, sanayici ve tüccar zenginlerin oluşturduğu yeni sınıf, soyluların eski gücüne karşı çok etkili bir rekabet gücü kazanmış, ama diğer yandan, gense dayalı eski yapılanmanın kalıntılarını son dayanaklarından da yoksun bırakmıştı. Üyeleri artık Attika'nın her yanına dağılmış bulunan ve tümüyle iç içe yaşayan gensler, fratriler ve kabileler siyasal kurumlar için fazlasıyla işe yaramaz hâle gelmişti; bir yığın Atina yurttaşı hiçbir gensin üyesi değildi; bunlar, yurttaşlığa kabul edilmiş, ama soya dayalı eski topluluklardan birine alınmamış olan göçmenlerdi; bunların yanında, yalnızca koruyucuları bulunan ve sayıları durmadan artan yabancı göçmenler[107] vardı.

Bu sırada tarafların mücadeleleri devam ediyordu; soylular eski ayrıcalıklarını yeniden elde etmeye çalışıyordu ve bir an için yeniden üstünlük kurdular; ama Kleisthenes'in devrimi

107 *Metoikos*: Köle olmadığı gibi Atina yurttaşlarının haklarından da yararlanamayan, ayrıcalıklı yurttaşlar arasında koruyucuları bulunan göçmen. *–çev.*

(MÖ 509) onları ve onlarla birlikte gense dayalı yapılanmanın son kalıntılarını nihai olarak devirdi.

Kleisthenes, yeni anayasasında, genslere ve fratrilere dayanan dört eski kabileyi yok saydı. Bunların yerini, daha önce *naukrari*'lerde denenmiş olduğu gibi, yurttaşların sadece oturdukları yerlere göre ayrılmasına dayanan tümüyle yeni bir örgütlenme aldı. Artık soya dayalı toplulukların üyeliği değil, sadece oturulan yer belirleyiciydi; halk değil bölge bölünüyordu; belirli bir bölgenin sakinleri, artık, siyasal olarak, bu bölgenin eklentilerinden başka bir şey değildi.

Bütün Attika, her biri kendi kendisini yöneten yüz bucağa (*demos*) ayrıldı. Her bir *demos*'ta oturan yurttaşlar (*demot*'lar), hem başkanları (*demarhos*) ile hazinedarlarını hem de küçük anlaşmazlıklara bakabilen otuz yargıcı seçiyordu. Kendi tapınaklarını ve koruyucu tanrılarını ya da kahramanlarını da elde ediyor ve bunların rahiplerini seçiyorlardı. *Demos*'taki en üst güç *demot*'lar meclisiydi. Bu, Morgan'ın doğru bir şekilde belirttiği gibi, kendi kendilerini yöneten Amerikan kasabalarının ilk örneğidir.[108] En gelişkin modern devlet hangi birimle son buluyorsa, Atina'da ortaya çıkmakta olan devlet tam olarak o birimle başlamıştı.

Demos adlı bu birimlerden on tanesi bir kabile oluşturuyordu; ama bu, soya dayalı eski kabileden farklı olarak, yerel kabile diye anılıyordu. Yerel kabile, sadece kendi kendisini yöneten siyasal bir kurum değil, aynı zamanda askerî bir kurumdu; süvarilere komuta eden *filarhos*'u ya da kabile başkanını, piyadeye komuta eden *taksiarhos*'u ve kabile bölgesinde silah altına alınan herkese komuta eden *strategos*'u seçiyordu. Ayrıca mürettebatıyla ve komutanlarıyla beş savaş gemisi sağlıyor ve koruyucu aziz olarak, adını taşıdığı bir Attika *heros*'unu {kahramanını} elde ediyordu. Son olarak Atina konseyi için elli üye seçiyordu.

108 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 271. –*Almanca ed.*

Bunları Atina devleti tamamlıyordu; söz konusu devleti, on kabilenin seçtiği beş yüz üyeli konsey ve son aşamada, her Atina yurttaşının katılma ve oy kullanma hakkının bulunduğu halk meclisi yönetiyordu; bunların yanında, *arhon*'lar ve başka görevliler farklı idari birimlerde ve mahkemelerde çalışıyordu. Atina'da, yürütme gücünün bir en üst görevlisi bulunmuyordu.

Bu yeni anayasayla ve kısmen göçmenlerden, kısmen serbest bırakılmış kölelerden oluşan koruma altındaki kişilerin çok büyük bir sayıya ulaşmasına izin verilmesiyle birlikte, soylara dayalı yapılanmanın organları kamu işlerinin dışına atılmıştı; bunlar, özel dernekler ve dinsel topluluklar düzeyine düşmüştü. Ama eski gens döneminin manevi etkisi, geleneksel bakış tarzı ve düşünme tarzı varlıklarını uzun bir süre boyunca sürdürdü ve ancak adım adım yok oldular. Bunu da başka bir devlet kurumu gösterdi.

Devletin temel ayırt edici özelliklerinden birinin, halk kitlesinden ayrı bir kamu gücünün varlığı olduğunu görmüştük. O dönemde Atina'nın henüz yalnızca bir milisi ve dolaysız olarak halkın eseri olan bir donanması vardı; bunlar, dışarıya karşı koruma sağlıyor ve daha o dönemde nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köleleri kontrol altında tutuyordu. Yurttaşların karşısında, ilk aşamada, sadece, devlet kadar eski olan polis teşkilatı şeklindeki bir kamu gücü vardı; 18. yüzyılın saf Fransızları işte bu nedenle uygar halklardan değil polisli haklardan söz ediyordu (*nations policées*). Dolayısıyla, Atinalılar, devletleriyle eş zamanlı olarak bir de polis teşkilatı kurdu; bu, yaya ve atlı okçulardan oluşan gerçek bir jandarmaydı (Güney Almanya'da ve İsviçre'de kullanılan sözcükle *Landjäger*). Ama bu jandarma *kölelerden* oluşuyordu. Bu zaptiyelik görevi özgür Atinalıya o kadar aşağılayıcı geliyordu ki, bu tür bir yüz kızartıcı işi kendisi yapacağına silahlı köleler tarafından tutuklanmayı tercih ediyordu. Eski gens zihniyeti henüz aşılmamıştı. Devlet, polis-

siz yapamazdı, ama henüz gençti ve eski gens üyelerine zorunlu olarak rezil görünen bir mesleğe itibar kazandırmasına yetecek manevi saygınlığa henüz sahip değildi.

Artık ana hatlarıyla tamamlanmış olan devletin, Atinalıların yeni toplumsal durumuyla fazlasıyla uyumlu olduğu, zenginliğin, ticaretin ve sanayinin hızlı büyümesinden anlaşılabilir. Toplumsal ve siyasal kurumların yaslandığı sınıf karşıtlığı, artık, soylular ile sıradan insanlar arasındaki karşıtlık değil, köleler ile özgür insanlar, koruma altındaki kişiler ile yurttaşlar arasındaki karşıtlıktı. Atina'nın en parlak döneminde kadınlar ve çocuklar dâhil Atinalı yurttaşların toplam sayısı 90.000 civarındaydı ve bunların dışında her iki cinsten 365.000 köle ve koruma altındaki 45.000 kişi (yabancılar ve serbest bırakılmış köleler) vardı. Yani, yetişkin erkek yurttaş başına en az 18 köle ve ikiden fazla koruma altındaki kişi düşüyordu. Köle sayısının yüksekliğinin nedeni, bunların pek çoğunun imalathanelerde, büyük mekânlarda gözetmenlerin denetimi altında birlikte çalışmasıydı. Ama ticaretin ve sanayinin gelişmesiyle birlikte zenginlikler az sayıda elde birikir ve toplanırken, özgür yurttaşlar kitlesi yoksullaştı. Özgür yurttaşların önünde, sadece, zanaatçılık yaparak köle emeğiyle rekabet etme (bu da küçültücü, bayağı insanlara özgü sayılıyordu ve pek fazla başarı vaat etmiyordu) ya da lumpenleşme seçenekleri kalmıştı. Dönemin koşulları altında kaçınılmaz olarak ikincisini yaptılar ve böylece, çoğunluğu oluşturduklarından, bütün Atina devletini yıkıma sürüklediler. Atina'yı yıkıma sürükleyen şey, Avrupa'nın prens yaltakçısı öğretmenlerinin iddia ettiği gibi demokrasi değil, özgür yurttaşların emeğini hor gören kölecilikti.

Atinalılarda devletin ortaya çıkışı, genel olarak devlet inşasının fazlasıyla tipik bir örneğidir, çünkü, bir yandan, tümüyle katıksız bir şekilde, dış müdahale ya da içeride zor kullanımı olmadan gerçekleşir (Peisistratos'un kısa süreli gasbı, arkasında iz

bırakmamıştı), diğer yandan, çok gelişkin bir biçime sahip olan bir devleti, demokratik cumhuriyeti, doğrudan doğruya gense dayalı toplumdan çıkarır, ve son olarak, bu sürecin tüm temel ayrıntılarını yeterince biliyoruz.

VI

Roma'da Gens ve Devlet

Roma'nın kuruluşu hakkındaki söylenceye göre, ilk yerleşim, bir kabilede birleşmiş olan belirli bir sayıda (söylenceye göre yüz) Latin gensi tarafından gerçekleştirilmiş; onlara, kısa bir süre sonra, yine yüz gensten oluştuğu söylenen bir Sabelli kabilesi ve son olarak da, yine yüz gensten oluştuğu iddia edilen ve farklı unsurları bulunan üçüncü bir kabile eklenmiş. Bütün anlatı, ilk bakışta, burada gens dışında neredeyse hiçbir şeyin doğal olmadığını ve gensin de, bazı örneklerde, eski memlekette varlığını sürdüren ana gensin bir kolundan başka bir şey olmadığını gösteriyor. Kabileler, yapay olarak bir araya getirilmiş olmanın damgasını alınlarında taşıyor; ne var ki, çoğu örnekte, akraba unsurlardan ve yapay kabile değil büyümüş olan eski kabile örnek alınarak oluşturulmuşlar; ve bu arada, dışlanmayan olasılığa göre, belki de üç kabilenin her birinin çekirdeği gerçek bir eski kabileydi. Bağlantı halkası olan fratri on gensten oluşuyordu ve *curia* adını taşıyordu; yani bunlardan otuz tane vardı.

Roma gensinin Yunan gensiyle özdeş bir kurum olduğu kabul görmüş bir olgudur; Yunan gensi, ilk biçimini bize Amerikan Kızılderililerinin sunduğu toplum biriminin bir devamıysa, aynısı pek doğal olarak Roma gensi için de geçerlidir. Dolayısıyla burada konuyu özetleyebiliriz.

Roma gensi, en azından kentin en eski döneminde şu yapılanmaya sahipti:

1. Gens üyelerinin karşılıklı mirasçılık hakkı; servet gensin içinde kalıyordu. Yunan gensinde olduğu gibi Roma gensinde de daha o dönemde baba hukuku geçerli olduğundan, kadın soy çizgisindeki çocuklar ve torunlar dışarıda bırakılıyordu. Bildiğimiz en eski yazılı Roma yasaları olan On İki Levha Yasalarına göre, miras öncelikle öz mirasçılar olarak çocuklara, öz çocuk yoksa *agnate*'lere (*erkek* soy çizgisindeki akrabalara), bunların yokluğunda da gens üyelerine kalıyordu. Servet her durumda gensin içinde kalıyordu. Burada, artmış zenginliğin ve tek eşliliğin yol açtığı yeni yasal hükümlerin adım adım gense dayalı uygulamalara girişini görüyoruz: Gens üyelerinin başlangıçta eşit olan mirasçılık hakkı, önce (aslında, yukarıda değinildiği üzere daha eski bir tarihte) pratikte *agnate*'lerle, sonunda da çocuklarla ve onların erkek tarafından alt soylarıyla sınırlanıyor; On İki Levha'da bu sıralama pek doğal olarak tersine çevrilmiş bir şekilde görünüyor.

2. Ortak bir mezarlığa sahip olma. *Patrici*[109] gensi Claudia'ya, Regillum'dan Roma'ya göç ettiğinde, bir arazi ve buna ek olarak kentte ortak bir mezarlık verilmişti. Augustus döneminde bile, Teutoburg Ormanı'ndaki savaşta ölmüş olan Varus'un kafası Roma'ya getirilerek *gentilitius tumulus*'a {gens höyüğüne} gömülmüştü; demek ki, gensin (Quinctilia) hâlâ özel bir höyüğü vardı.[110]

3. Ortak dinsel törenler. Bunlar, yani *sacra gentilia* {gensin kutsal törenleri} ünlüdür.

4. Gens içinde evlenmeme yükümlülüğü. Göründüğü kadarıyla bu Roma'da hiçbir zaman yazılı bir yasaya dönüştürülmedi,

---

109 *Patriciler*: Eski Roma'da, egemen sınıfı oluşturan ayrıcalıklı ailelerin üyeleri. *–çev.*

110 1884 baskısında bu cümle şöyle: "Augustus döneminde bile Teutoburg Ormanı'nda öldürülen Varus'un Roma'ya gelen kafası Gens Quinctilia'nın mezarlığına (*gentilitius tumulus*) gömülmüştü." *–Almanca ed.*

ama töre olarak kaldı. İsimleri bugüne kadar ulaşan sayısız Romalı evli çiftten birinde bile kadın ile erkek aynı gens ismini taşımıyor. Mirasçılık hakkı da bu kuralı kanıtlıyor. Kadın evlendiğinde *agnate* olmaktan kaynaklanan haklarını yitirir, kendi gensinden çıkar; ne o ne de çocukları babasının ya da onun erkek kardeşlerinin mirasçısı olabilir, çünkü olabilseydi, babasının gensinin payına düşen miras kaybolurdu. Bu da sadece kadının kendi gensinin üyeleriyle evlenememesi durumunda bir anlam taşır.

5. Ortak toprak mülkiyeti. Tarih öncesinde, kabile toprağının bölünmeye başlamasından itibaren bu da her zaman vardı. Latin kabilelerinde toprağın kısmen kabileye, kısmen gense, kısmen de o dönemde tek eşli aile olması pek muhtemel olmayan[111] hane halkına ait olduğunu görürüz. Tek tek bireylere toprak veren ilk kişinin Romulus olduğu söylenir (kişi başına yaklaşık bir hektar [iki *jugera*]). Ama sonrasında da genslerin ellerinde toprağın bulunduğunu görürüz; cumhuriyetin bütün bir iç tarihinin merkezinde duran devlet topraklarına hiç girmeyelim.

6. Gens üyelerinin birbirlerini koruma ve kollama yükümlülüğü. Yazılı tarih bize yalnızca bunun kalıntılarını gösterir; Roma devleti daha başından itibaren öylesine üstün bir güç olarak ortaya çıktı ki, haksızlıklara karşı korunma hakkını sağlamak onun görevi oldu. Appius Claudius tutuklandığında, kişisel düşmanları da dâhil olmak üzere bütün gensi yas tutmuştu. İkinci Pön Savaşı döneminde gensler savaşta tutsak düşen üyelerini fidye ödeyerek kurtarmak için birleşmişti; senato, bunu yapmalarını *yasaklamıştı*.

7. Gens ismini taşıma hakkı. İmparatorluk dönemine kadar yürürlükte kaldı; serbest bırakılan kölelerin eski efendilerinin gens isimlerini almalarına izin veriliyordu, ama gens üyeliği haklarını alamıyorlardı.

111 1884 baskısında "o dönemde tek eşli aile olması pek muhtemel olmayan" yerine "tek eşli aile olması gerekmeyen" deniyor. *–Almanca ed.*

8. Yabancıları gens üyeliğine kabul etme hakkı. Bu, (Amerika yerlilerinde olduğu gibi) bir aileye kabul edilme yoluyla gerçekleşiyordu; aile üyeliği, gens üyeliğine alınmayı da beraberinde getiriyordu.

9. Yöneticiyi seçme ve görevden alma hakkı hiçbir yerde anılmıyor. Ama Roma'nın ilk döneminde seçilmiş kraldan başlayarak aşağıya doğru tüm makamlar seçim ya da atama yoluyla doldurulduğundan ve *curia*'lar da kendi rahiplerini seçtiğinden, genslerin başkanları (*principes*) için de (gensin içindeki bir ve aynı ailenin adaylarının seçilmesi çoktan yerleşik bir kurala dönüşmüş olsa bile) aynısının geçerli olduğunu varsayabiliriz.

Bir Roma gensinin yetkileri bunlardı. Bunlar, daha o dönemde tamamlanmış olan baba hukukuna geçiş dışında, bir İrokua gensinin hak ve ödevlerinin aslına uygun yansımasıdır: Burada da "İrokuaları fark etmemek olanaksız".[112]

En itibarlı tarihçilerimiz arasında bile Roma gens düzeni hakkında hâlâ ne tür bir kafa karışıklığının hüküm sürdüğü konusunda tek bir örnek: Mommsen, cumhuriyet ve Augustus dönemlerindeki Roma özel isimleri hakkındaki incelemesinde (*Römische Forschungen* {*Roma Araştırmaları*}, Berlin 1864, I. Band) şunları söylüyor:

> "Soy ismi, tüm erkek soydaşlar dışında, doğal olarak köleler hariç olmak üzere, ama göçmenler ve koruma altındakiler dâhil olmak üzere, kadınlara da verilir … Kabile" (Mommsen burada gensi bu şekilde çevirir) "… ortak (gerçek ya da öyle olduğu sanılan ya da uydurulmuş) kökenden gelen, tören, mezarlık ve mirasçılık ortaklığıyla birleştirilmiş bir topluluktur; kişisel özgürlüğe sahip olan tüm bireyler, yani aynı zamanda kadınlar, onun üyesi olabilir ve olmak zorundadır. Ama evli kadının soy isminin belirlenmesi zorluk yaratır. Kadının soy-

112 Buradan "Roma'nın kuruluşundan üç yüz yıl sonra" sözcükleriyle başlayan paragrafa (s. 157) kadarki metin 1884 baskısında yer almıyor. –*Almanca ed.*

> daşları dışındaki biriyle evlenmesine izin verilmediği sürece bu zorluk doğal olarak ortadan kalkar; ve kanıtlanabileceği üzere, kadınlar için, soy dışında evlenme, uzun bir süre boyunca, soy içinde evlenmeye göre daha zordu; *gentis enuptio* {gens dışında evlenme} hakkı, {MÖ} 6. yüzyılda bile, ödüllendirme amacıyla kişisel bir ayrıcalık olarak sunuluyordu … ama bu tür dış evlilikler gerçekleştiğinde, tarih öncesi dönemin kadını, kocanın kabilesine geçmiş olmalı. Kesin olan şu ki, kadın, eski dinsel evlilikte, tümüyle kocanın hukuki ve dinsel topluluğuna giriyor ve kendisininkinden çıkıyordu. Evli kadının kendi gensindeki aktif ve pasif mirasçılık hakkını yitirdiğini, buna karşılık kocasını, çocuklarını ve genel olarak kocasının gensinin üyelerini içeren mirasçılar grubuna katıldığını kim bilmez? Ve kocası tarafından kabul edilip onun ailesine girdiğinde, onun soyundan nasıl uzak durabilir?" (s. 8-11.)

Yani, Mommsen, bir gensin üyesi olan Romalı kadınların başlangıçta sadece genslerinin *içinde* evlenebildiğini, bir başka deyişle Roma gensinde dıştan evlenmenin değil içten evlenmenin geçerli olduğunu iddia ediyor. Başka halklardaki tüm deneyimlerle çelişen bu görüş, tümüyle değilse temel olarak, Livius'taki çok tartışılmış tek bir pasaja (XXXIX. Kitap, 19. Bölüm) dayanıyor; buna göre, senato, kentin takvimine göre 568 yılında, yani MÖ 186'da, şu kararı almıştı: *uti Feceniae Hispalae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento dedisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset* – Fecenia Hispala'nın, sanki (ölmüş) kocası ona bu hakları vasiyet yoluyla vermiş gibi, kendi serveti üzerinde tasarrufta bulunma, onu azaltma, gensi dışında evlenme ve kendisine bir koruyucu seçme haklarına sahip olacağı; tümüyle özgür bir kişiyle evlenebileceği ve onu karılığına kabul eden kişi için bunun kötü muamele ya da ayıp sayılmayacağı.

Demek ki, burada, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, serbest bırakılmış bir köle olan Fecenia'ya gens dışında evlenme hakkı veriliyor. Ve yine kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, buna göre, koca, karısına, ölümünden sonra gens dışında evlenme hakkını vasiyet yoluyla verme hakkına sahipti. Ama *hangi* gensin dışında?

Kadın, Mommsen'in varsaydığı gibi, kendi gensinin içinde evlenmek zorunda olsaydı, evlendikten sonra da bu gensin içinde kalırdı. Ama birincisi, genste var olduğu iddia edilen içten evlenme, tam da kanıtlanması gereken şeydir. Ve ikincisi, kadın gens içinde evlenmek zorunda idiyse, bu durumda doğal olarak erkek de aynısını yapmak zorunda olmalıydı, yoksa bir karısı olamazdı. O zaman, erkeğin, kendisinin sahip olmadığı ve kendisi için kullanamayacağı bir hakkı vasiyet yoluyla karısına verebilmesi noktasına, yani hukuki bir saçmalığa ulaşırız. Bunu Mommsen de hissediyor ve bu nedenle tahminde bulunuyor:

> "Muhtemelen soy dışında evlenme için hukuken sadece yetki sahibi kişinin onayı değil, tüm gens üyelerinin onayı gerekiyordu." (s. 10, not.)

Birincisi, bu çok cesur bir tahmin; ikincisi, pasajın net ifadeleriyle çelişiyor: Senato bu hakkı ona *kocanın yerine* veriyor; açıkça, kocasının ona verebilecek olduklarından ne fazlasını ne de azını veriyor; ona verdiği şey, *mutlak*, herhangi bir başka kısıtlamaya tabi olmayan bir haktır; öyle ki, bu hakkı kullanması durumunda, yeni kocası da bundan zarar görmeyecektir; hatta, senato, o günün ve geleceğin konsülleri ile praetorlarını, kadının bu hakkı kullanmaktan dolayı herhangi bir haksızlığa uğramamasını sağlamakla görevlendiriyor. Dolayısıyla Mommsen'in varsayımı tümüyle kabul edilemez görünüyor.

Bir diğer olasılık: Kadın başka bir gensin üyesi olan bir erkekle evlenmişti, ama kendi gensinde kalmıştı. Bu durumda,

yukarıda aktarılan pasaja göre, kocası, kadına, kendi gensinin dışında evlenme izni verme hakkına sahip olurdu. Yani, üyesi olmadığı bir gensin işleri hakkında karar alma hakkına sahip olurdu. Bu da o kadar saçma ki, eklenecek tek bir sözcük bile gereksiz olacaktır.

Geriye sadece, kadının ilk evliliğinde başka bir gensin üyesi olan bir erkekle evlenmiş ve evlilik yoluyla doğrudan doğruya kocasının gensine geçmiş olduğu varsayımı kalıyor; Mommsen de bu tür örnekler söz konusu olduğunda bunu gerçekten kabul eder. Bu durumda konu hemen açıklığa kavuşur. Evlilik yoluyla eski gensinden koparılan ve kocanın yeni gens topluluğuna alınan kadının bu yeni genste çok özel bir konumu vardır. Gens üyesi olmakla birlikte, kandaş değildir; yeni gense alınma tarzı, evlenme yoluyla henüz yeni girdiği gensin içinde evlenme yasağını onun için başından itibaren geçersiz kılar; ayrıca, gensin evlilik grubuna alınmıştır, kocası öldüğünde onun servetinden, yani bir gens üyesinin servetinden miras alır. Bu servetin genste kalması için, ilk kocasının gensinin üyelerinden biriyle evlenmekle ve başka hiç kimseyle evlenmemekle yükümlü olmasından daha doğal ne var? Ve eğer bir istisna yapılacaksa, kadına bu yetkiyi vermek konusunda, söz konusu serveti yapmış olan kişiden, onun ilk kocasından daha yetkili biri olabilir mi? Karısına servetinin bir kısmını miras bıraktığı ve aynı zamanda ona bu kısmı evlilik yoluyla ya da evlilik sonucunda yabancı bir gense aktarma iznini verdiği anda, söz konusu servet henüz ona aittir; dolayısıyla, tek yaptığı, harfi harfine kendi varlıkları üzerinde tasarrufta bulunmaktır. Kadının kendisine ve kocasının gensiyle ilişkisine gelince, özgür iradeye dayalı bir eylemle (evlilikle) onu gense sokmuş olan kişi kocadır; dolayısıyla, ona ikinci bir evlilikle söz konusu gensten ayrılma yetkisini vermeye uygun kişinin koca olması da doğal görünüyor. Kısacası, Roma gensinde içten evlenildiği muhteşem düşüncesini eleyip Morgan'la

birlikte başlangıçta dıştan evlenmenin geçerli olduğunu kabul ettiğimizde konu basit ve açık görünür.

Geriye son bir varsayım kalıyor; bu da kendi savunucularını buldu (herhalde en kalabalık grubu oluşturuyorlar). Pasaj, sadece,

> "serbest bırakılan kız kölelerin (*libertae*) özel bir izin olmadan, *e gente enubere*" (gens dışında evlenme) "yoluna gidemeyeceği ve *capitis deminutio minima* {aile haklarının yitirilmesi} ile bağlantılı bir şekilde *liberta*'nın gens grubundan çıkmasına yol açacak bir eylemde bulunamayacakları" (Lange, *Römische Alterthümer*, Berlin 1856, I, s. 195; Huschke'ye göndermeyle, Livius'un aktardığımız pasajı hakkında tartışılıyor)

anlamına geliyormuş.

Bu varsayım doğruysa, söz konusu pasaj tümüyle özgür olan Romalı kadınların ilişkileri hakkında gerçekten de hiçbir şeyi kanıtlamaz ve onların gens içinde evlenme yükümlülüklerinden hiçbir şekilde söz edilemez.

Enuptio gentis ifadesi sadece bu biricik pasajda geçiyor ve bütün bir Roma yazınında bir daha hiç kullanılmıyor; *enubere*, yani dışarıda evlenme sözcüğü sadece üç kez ve yine Livius'ta geçiyor ve onda da gensle ilişkili olarak kullanılmıyor. Romalı kadınların sadece gens içinde evlenebildiği fantezisi varlığını sadece bu biricik pasaja borçlu. Ama bu fantezi hiçbir şekilde ayakta tutulamaz. Çünkü, bu pasaj, ya serbest bırakılmış kölelerle ilgili özel kısıtlamalarla ilgilidir ve bu durumda tümüyle özgür olan kadınlar (*ingenuae*) için hiçbir şeyi kanıtlamaz; ya da tümüyle özgür olan kadınlar için de geçerlidir ve bu durumda asıl kanıtladığı şey kadının genellikle gensinin dışında evlendiği, ama evlilikle birlikte kocanın gensine geçtiğidir; yani Mommsen'i çürütür ve Morgan'ı doğrular. –

Roma'nın kuruluşundan üç yüz yıl sonra bile gense dayalı bağlar o kadar güçlüydü ki, bir patrici gensi, Fabianlar, senato-

nun onayıyla kendi başına komşu kent Veio'ya askerî bir sefer düzenleyebildi. 306 Fabian sefere katılmış ve düşürüldükleri bir pusuda hepsi ölmüş; geride kalan tek bir delikanlı gensin devam etmesini sağlamış.

Söylediğimiz gibi, on gens, burada *curia* denen bir fratri oluşturuyordu ve *curia*, Yunan gensine göre, daha önemli kamusal yetkilere sahipti. Her *curia*'nın kendi dinsel pratikleri, kutsal yerleri ve rahipleri vardı; sonuncuların hepsi birden, Roma rahip kolejlerinden birini oluşturuyordu. On *curia* bir kabile oluşturuyordu ve muhtemelen diğer Latin kabileleri gibi bunun da başlangıçta seçilmiş bir başkanı (askerî lideri ve başrahibi) vardı. Üç kabilenin hepsi birden Roma halkını, *populus Romanus*'u oluşturuyordu.

Demek ki, sadece bir gensin üyesi ve onun aracılığıyla bir *curia*'nın ve bir kabilenin üyesi olanlar, Roma halkından olabiliyordu. Bu halkın ilk yapılanması şöyleydi: Kamusal işler öncelikle senato tarafından yürütülüyordu; ilk olarak Niebuhr'un doğru bir şekilde gördüğü üzere, senato, üç yüz gensin başkanlarından oluşuyordu; tam da bu nedenle, genslerin en yaşlıları olarak, onlara babalar (*patres*), hepsine birden de senato (yaşlılar konseyi, yaşlı anlamındaki *senex* kökenli) deniyordu. Her genste hep aynı ailenin adaylarını seçme alışkanlığı burada da kabilelerin ilk soylularını ortaya çıkardı; bu aileler kendilerine patrici diyor ve senatoya girme ve tüm diğer makamlara gelme hakkının sadece kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlardı. Halkın bu iddiayı zamanla kabullendiğini ve onun da gerçek bir hakka dönüştüğünü gösteren söylenceye göre, Romulus ilk senatörlere ve onların alt soylarına patricilik unvanını ve ayrıcalıklarını vermişti. Senato, Atina'daki *bulê* gibi, pek çok konuda karar alma yetkisine sahipti ve başta yeni yasalar olmak üzere daha önemli konularda hazırlık çalışmalarını yürütüyordu. Önemli kararlar, *comitia curiata* (*curia*'lar meclisi) diye anılan halk meclisi ta-

rafından alınıyordu. Halk, *curia*'lara göre ve her bir *curia*'nın içinde de muhtemelen genslere göre gruplaşmış olarak toplanıyordu ve karar alınırken otuz *curia*'nın her birinin bir oyu vardı. *Curia*'lar meclisi yasaları kabul ediyor ya da reddediyor, *rex* ("kral" denen kişi) dâhil tüm yüksek görevlileri seçiyor, savaş ilan ediyor (ama barış yapma yetkisi senatodaydı) ve ilgili taraflar temyiz yoluna gittiğinde ve bir Roma vatandaşına idam cezası vermenin söz konusu olduğu her durumda en yüksek mahkeme olarak karar veriyordu. – Son olarak, senatonun ve halk meclisinin yanında, tam olarak Yunanlardaki *basileus*'a karşılık gelen ve hiçbir şekilde Mommsen'in onu sunduğu gibi[113] neredeyse mutlak kral olmayan *rex* duruyordu.* O da askerî liderdi, başrahipti ve belirli mahkemelerde başkandı. Askerî liderin disiplinle ilgili yetkilerinden ya da mahkeme başkanının hüküm verme yetkilerinden kaynaklanan durumlar bir yana bırakılırsa, mülkî yetkilere de, yurttaşların yaşamları, özgürlükleri ve mülkleri hakkında karar verme gücüne de kesinlikle sahip değildi. *Rex*'lik makamı soydan geçmiyordu; aksine, muhtemelen selefinin önerisiyle, önce *curia*'lar meclisi tarafından seçiliyor ve ardından ikinci bir meclis toplantısında törenle görev başına getiriliyordu. Onun da görevden alınabilir olduğunu, Tarquinius Superbus'un başına gelenler kanıtlıyor.

---

* Latincedeki *rex*, Keltçe-İrlandacadaki *righ*'in (kabile başkanı) ve Gotçadaki *reiks*'in karşılığıdır. Bizdeki *Fürst* {prens} (yani İngilizcedeki *first*, Dancadaki *forste*, birinci) gibi bunun da başlangıçta gens ya da kabile başkanı anlamına geldiği şundan anlaşılıyor: Gotlarda, daha 4. yüzyılda, sonrasının kralı, yani bir halkın bütününün askerî lideri için özel bir sözcük vardı: *thiudans*. Ulfilas'ın İncil çevirisinde Artaserhas ve Hirodes için *reiks* değil *thiudans* sözcüğü kullanılıyor, İmparator Tiberius'un imparatorluğuna da *reiki* değil *thiudinassus* deniyordu. Got *thiudans*'ı ya da doğru olmayan çevirimizle kralı Thiudareiks'in (Theodorich, yani Dietrich) isminde bu iki terim yan yana bulunuyordu.

113 Theodor Mommsen, *Römische Geschichte*, Bd. 1, Erstes Buch, Kap. 6; bu eserin birinci baskısı 1854 yılında Leipzig'te yayımlanmıştı. –*Almanca ed.*

Demek ki, Kahramanlar Çağı'nın Yunanları gibi "krallar" döneminin Romalıları da, genslere, fratrilere ve kabilelere dayanan ve onlardan çıkan bir askerî demokraside yaşıyordu. *Curia*'lar ve kabileler, kısmen yapay kurumlar olsalar bile, toplumun (içinden çıktıkları ve her yanlarını hâlâ çevreleyen gerçek, kendiliğinden gelişmiş) ilk örneklerine göre biçimlendirilmişti. Kendiliğinden gelişmiş patrici soylular daha o dönemde güç kazanmış, *rex*'ler yetkilerini adım adım genişletmeye çalışmış olabilir; bunlar, yapılanmanın başlangıçtaki temel karakterini değiştirmez ve önemli olan da budur.

Bu arada Roma kentinin ve fetihlerle genişletilen Roma topraklarının nüfusları kısmen göçlerle kısmen de başta Latin bölgeleri olmak üzere boyunduruk altına alınan bölgelerin sakinleriyle artmıştı. Bütün bu yeni uyruklar (koruma altındaki kişiler sorununu burada bir yana bırakıyoruz) eski genslerin, *curia*'ların ve kabilelerin dışında kalıyor, yani *populus Romanus*'un, asıl Roma halkının bir parçasını oluşturmuyorlardı. Kişisel olarak özgürdüler, toprak sahibi olabiliyorlardı, vergi ödemek ve askerlik yapmak zorundaydılar. Ama herhangi bir makama gelemiyorlardı ve ne *curia*'lar meclisine katılabiliyorlardı ne de fethedilmiş devlet topraklarının dağıtımına. Tüm kamusal haklardan yoksun bırakılmış plebleri oluşturuyorlardı. Durmadan artan sayılarıyla, askerî eğitimleriyle ve silahlarıyla, eski ve dış kaynaklı her tür büyümeye kendisini sıkı sıkıya kapatmış bulunan *populus*'un karşısındaki tehditkâr bir güce dönüştüler. Dahası, toprak, *populus* ile plebler arasında hayli eşit bir şekilde dağılmış görünürken, kuşkusuz henüz çok gelişmemiş olan ticari ve sınai zenginlik ağırlıklı olarak pleblerin ellerindeydi.

Roma'nın tümüyle söylencelere dayanan tarih öncesini perdeleyen karanlıkta (sonrasının hukuk eğitimi almış ve eserleri kaynak olarak kullanılan yazarlarının akılcı-pragmatik yorumlama girişimlerinin ve aktarımlarının çok daha koyulaştırdığı

karanlıkta), gense dayalı eski yapılanmaya son veren devrimin zamanı, akışı ya da nedenleri hakkında kesin bir şey söylemek olanaksız. Kesin olan tek şey, bu devrim nedenlerinin plebler ile *populus* arasındaki mücadelelerde yatmış olduğu.

Rex Servius Tullius'a atfedilen, Yunan örneğine ve özellikle de Solon'a dayanan yeni yapılanma, askerlik hizmetinde bulunup bulunmamalarına bağlı olarak ve başka ayrım yapılmaksızın *populus*'u ve plebleri kapsayan ya da dışlayan yeni bir halk meclisi yarattı. Askerlik yükümlülüğü bulunan bütün erkek nüfusu servetlerine göre altı sınıfa ayrıldı. Beş sınıfın servetlerinin alt sınırları, I. 100.000 as; II. 75.000; III. 50.000; IV. 25.000; V. 11.000 astı ve bunlar Dureau de la Malle'e göre yaklaşık olarak 14.000, 10.500, 7.000, 3600 ve 1570 marka eşitti. Altıncı sınıf olan proleterler, daha azına sahip olup askerlik yapmayanlardan ve vergi ödemeyenlerden oluşuyordu. Yeni *centuria*'lar meclisine (*comitia centuriata*) yurttaşlar askerî bir düzenle, yüzer kişilik bölükler (*centuria*) hâlinde katılıyordu ve her *centuria* bir oya sahipti. Ama birinci sınıfın 80, ikincisinin 22, üçüncüsünün 20, dördüncüsünün 22, beşincisinin 30 ve altıncısının da ayıp olmasın diye bir *centuria*'sı vardı. Bunlara en zenginlerden oluşan 18 *centuria*'lık süvariler ekleniyordu; toplamları 193 *centuria* ediyordu. Oy çoğunluğu için 97 oy gerekiyordu. Ama süvariler ve birinci sınıf birlikte olduklarında tek başlarına 98 oya, yani çoğunluğa sahipti; aralarında görüş birliği sağlandığında, diğerlerine görüşlerini sorma gereği duyulmuyordu; geçerli karar alınmış oluyordu.

Eski *curia*'lar meclisinin tüm siyasal hakları (kâğıt üzerindeki birkaçı dışında) bu yeni *centuria*'lar meclisine geçti; böylece, *curia*'lar ve onları oluşturan gensler, Atina'da olduğu gibi, sıradan özel ve dinsel dernekler düzeyine düştü ve bu tür dernekler olarak, sıkıntılarla dolu yaşamlarını uzunca bir süre daha sürdürdüler; *curia*'lar meclisi ise kısa bir süre içinde tümüyle uy-

kuya daldı. Soylara dayalı üç eski kabileyi de devletten çıkarmak için, her biri kentin dörtte birlik bir bölümünde oturan ve bir dizi siyasal hak tanınan dört yerel kabile kuruldu.

Böylece, Roma'da da, daha "krallık"ın ortadan kaldırılmasından önce, kişisel kan bağlarına yaslanan eski toplum düzeni parçalanmış ve bunun yerine, yeni, toprak paylaşımına ve servet farklılıklarına dayanan, gerçek bir devlet yapılanması koyulmuştu. Burada, kamu gücü, askerlik yükümlülüğüne sahip yurttaşlardan oluşuyor ve sadece köleleri değil aynı zamanda askerlik hizmetinden dışlanan ve silahlanmalarına izin verilmeyen "proleterler"i hedef alıyordu.

Gerçek krallık gücünü gasp eden son *rex*'in, yani Tarquinius Superbus'un kovulması ve *rex*'in yerine (İrokualarda olduğu gibi) aynı resmî yetkilere sahip iki ordu komutanının (konsüllerin) koyulması bu yeni yapılanmayı daha da geliştirmekten başka bir sonuç doğurmadı. Roma Cumhuriyeti'nin, patriciler ile plebler arasındaki mevki kazanma ve devlet topraklarından pay alma mücadeleleriyle dolu olan bütün tarihi, bu yapılanma içinde geçti; patrici soylular, sonunda, büyük toprak ve para sahiplerinden oluşan yeni sınıfın içinde eridi; bu yeni sınıf, askerlik hizmetinin yıkıma uğrattığı köylülerin bütün topraklarını adım adım ele geçirdi, bu şekilde ortaya çıkan devasa çiftliklerde köleleri çalıştırdı, İtalya'nın nüfusunu azalttı ve böylece, sadece imparatorluğa değil, halefleri olan Alman barbarlara da kapıları açtı.

VII

Keltlerde ve Almanlarda Gens

Yer darlığı nedeniyle, bugün bile çok farklı yabanıl ve barbar halklarda katıksız ya da bozulmuş biçimde var olan gense dayalı kurumlara ya da bunların Asya'daki uygar halkların eski tarihlerindeki izlerine giremiyoruz.[114] Her yerde bunlardan biriyle ya da bir başkasıyla karşılaşılıyor. Sadece birkaç örnek: Daha gens bilinmezken, onu yanlış anlamak için en büyük çabayı harcamış olan adam, yani McLennan, gensin Kalmuklarda, Çerkeslerde, Samoyedlerde ve üç Hint halkında, yani Varlilerde, Magarlarda ve Munnipurilerde bulunduğunu gösterdi ve onu genel olarak doğru bir şekilde tarif etti. Yakın geçmişte M. Kovalevski Pşavlarda, Hevsurlarda, Svanlarda ve başka Kafkas kabilelerinde genslerin varlığını keşfetti ve onları tarif etti. Burada sadece gensin Keltlerdeki ve Cermenlerdeki varlığıyla ilgili birkaç kısa not düşeceğiz.

Günümüze kalan en eski Kelt yasaları karşımıza hâlâ capcanlı olan bir gens çıkarıyor; gens, İrlanda'da, İngilizlerin onu zorla dağıtması sonrasında, halkın bilincinde en azından içgüdüsel olarak bugün bile yaşıyor; İskoçya'da, geçtiğimiz yüzyılın ortalarında bile parlak dönemini yaşıyordu ve burada sadece İngilizlerin silahlarına, yasalarına ve mahkemelerine direnemedi.

114 Buradan paragrafın son cümlesine kadarki metin 1884 baskısında yer almıyor. *–Almanca ed.*

İngilizlerin fethinden yüzlerce yıl önce, en geç 11. yüzyılda kaleme alınan eski Gal yasaları, daha önceki dönemlerin genel âdetlerinin istisnai kalıntıları şeklinde bile olsa, bazı köylerde tarımsal faaliyetlerin hâlâ birlikte yürütüldüğünü gösteriyor; her ailenin kendisinin ekip biçtiği beş akr[115] toprağı vardı; bir başka arazi ortaklaşa ekilip biçiliyordu ve ürün paylaşılıyordu. İrlanda'yla ve İskoçya'yla benzerlikler göz önünde bulundurulduğunda, Gal yasalarının yeniden incelenmesi (buna zamanım yok; notlarım 1869 yılından)[116] bunun doğrudan kanıtlarını sunmayabilecek olsa bile, söz konusu köy topluluklarının gensleri ya da genslerin alt bölümlerini temsil ettiği kesin. Gal kaynaklarının ve onlarla birlikte İrlanda kaynaklarının doğrudan doğruya kanıtladığı şeyse, Keltlerde eşleşme evliliğinin 11. yüzyılda tek eşlilik tarafından henüz hiçbir şekilde yerinden edilmemiş olduğu. Galler'de bir evlilik ancak yedi yıl geçtikten sonra bozulamaz ya da daha doğrusu feshedilemez hâle geliyordu. Bu yedi yılın dolmasına sadece üç gece kalmış olsa bile eşler ayrılabiliyordu. Ardından paylaşım yapılıyordu: Kadın bölüyor, erkek kendi payını seçiyordu. Mobilyalar hayli eğlenceli olan belirli kurallara göre paylaşılıyordu. Evliliği bozan taraf erkekse, çeyizini ve bazı başka şeyleri kadına geri vermek zorundaydı; kadınsa, ona daha az şey düşüyordu. Çocuklardan ikisini erkek, birini, ortancayı kadın alıyordu. Boşanma sonrasında kadın bir başka erkekle evlenirse ve ilk koca kadını geri alırsa, kadın, yeni evlilik yatağına *bir kez* adım atmış olsa bile, ilk kocasına dönmek zorundaydı. Ama yedi yıl boyunca birlikte olduklarında, öncesinde resmen evlenmemiş olsalar bile karı

115 *Acre*: Yaklaşık 0,4 hektara eşit olan ölçü birimi. *–çev.*

116 Engels, 1869-1870 yıllarında, İrlanda'nın tarihi hakkındaki büyük ama tamamlanmadan kalan bir eser üzerinde çalışmıştı (bu eserin parçaları için *bkz.* MEW, Band 16, s. 459-498). Engels, Keltlerin tarihiyle bağlantılı olarak eski Gal yasalarını da incelemişti. *–Almanca ed.*

ve koca oluyorlardı. Kızların evlilik öncesindeki iffeti kesinlikle katı bir şekilde korunmuyor ve talep edilmiyordu; bununla ilgili düzenlemeler fazlasıyla edepsizceydi ve burjuva ahlakına hiçbir şekilde uymuyordu. Kadın eşini aldattığında, kocası onu dövebiliyordu (kadını dövüp de cezalandırılmadığı üç durumdan biri buydu); ama o zaman ayrıca özür dilemesini isteyemiyordu, çünkü,

> "aynı suçun ya cezası ya da intikamı olur, ama ikisi birden olmaz".[117]

Kadının, anlaşmazlıkla ilgili haklarını yitirmeden boşanma talep etmesini mümkün kılan nedenler çok kapsamlıydı: Kocanın ağız kokusu yeterli bir nedendi. İlk gece hakkı karşılığında kabile reisine ya da krala ödenmesi gereken bedel (*gobr merch*, Orta Çağ'daki *marcheta* adı ve Fransızcadaki *marquette* bundan gelir) yasada önemli bir rol oynar. Kadınlar halk meclislerinde oy kullanma hakkına sahipti. Bunlara, İrlanda'da benzer ilişkilerin bulunduğunun gösterildiğini ekleyelim; orada da süreye dayalı evlilikler fazlasıyla olağandı ve boşanma durumlarında kadına kesin bir şekilde tanımlanmış büyük ayrıcalıklar getiriliyor, hatta evdeki hizmetleri için tazminat alması sağlanıyordu; diğer karıların yanında bir "birinci karı" vardı ve miras paylaşılırken meşru-gayrimeşru çocuk ayrımı yapılmıyordu. Böylece, karşılaştırma yapıldığında Kuzey Amerika'da geçerli olan evlilik biçiminin katı görünmesine yol açan bir eşleşme evliliği resmini elde ediyoruz; ama bu, Sezar'ın döneminde hâlâ grup evliliğinin geçerli olduğu bir halk için 11. yüzyılda hiç de şaşırtıcı değildir.

İrlanda gensi (*sept*, kabileye *clainne*, yani klan denir), yalnızca eski hukuk kitapları tarafından değil, aynı zamanda klan topraklarının İngiliz kralının topraklarına dönüştürülmesi için

117 *Bkz. Ancient Laws and Institutes of Wales*, Vol. 1, o. O. 1841, s. 93. –*Almanca ed.*

oraya gönderilen 17. yüzyıl İngiliz hukukçuları tarafından da doğrulanır ve tarif edilir. Toprak, o zamana kadar, reisler tarafından kendi özel topraklarına dönüştürülmüş olan kısımları dışında, klanın ya da gensin ortak mülkiyeti altındaydı. Gensin bir üyesi öldüğünde, yani bir hane dağıldığında, başkan (İngiliz hukukçuların deyimiyle *caput cognationis*) bütün bölgeyi geri kalan haneler arasında yeniden paylaştırırdı. Bu da, genel olarak bakıldığında, Almanya'da geçerli olan kurallara göre yapılmış olmalı. Bugün bile, toprakları *rundale* adı verilen sistemle ekilip biçilen bazı köylerle karşılaşıyoruz (kırk ya da elli yıl önce sayıları hayli yüksekti). Geçmişte gensin ortak mülkü olan, İngiliz fetihçiler tarafından el koyulan toprağın bireysel kiracıları olan köylülerin her biri kendi arazisinin kirasını öder, ama tüm arazilerin tarım alanları ve çayırları bir araya getirilir, konuma ve kaliteye göre, Moselle'deki deyimle "*Gewann*"lara bölünür ve herkes her *Gewann*'dan kendi payını alır; turbalıklar ve otlaklar birlikte kullanılır. Daha elli yıl önce, zaman zaman, bazen de yılda bir yeniden paylaşım yoluna gidiliyordu. Bu tür bir *rundale* köyünün haritası tıpkı Moselle'deki ya da Hochwald'daki bir Alman çiftlik evleri topluluğunun {*Gehöferschaft*} haritası gibidir. Gens, "*faction*"larda da {taraflar} yaşamaya devam eder. İrlandalı köylüler sık sık taraflara ayrılır; bunlar, görünüşte tümüyle saçma ya da anlamsız farklılıklara dayanır, İngilizler için tümüyle anlaşılmazdırlar ve görünüşe göre, bir tarafın diğer tarafla törensel bir şekilde yaptığı ve sevilen kavgaları çıkarmaktan başka hiçbir amaçları bulunmaz. Bunlar, dağıtılmış genslerin, miras olarak alınmış gens içgüdüsünün devam ettiğini kendi tarzlarıyla gösteren yapay yeniden canlandırmaları, sonradan ortaya çıkmış ikameleridir. Ayrıca bazı yörelerde gens üyeleri hâlâ büyük ölçüde eski bölgede birlikte yaşar; örneğin otuzlu yıllarda Monaghan kontluğunun sa-

kinlerinin büyük çoğunluğu sadece dört soyadına sahipti, yani dört gensten ya da klandan geliyorlardı.*

İskoçya'da gense dayalı düzenin çöküşü 1745 ayaklanmasının bastırılmasıyla başlamıştı. İskoç klanının bu düzenin özel olarak hangi halkasını temsil ettiğini henüz araştırmak gerekiyor; ama bu düzenin bir halkası olduğu kesin. Walter Scott'un romanlarında bu Kuzey İskoçya klanı canlı bir şekilde karşımıza çıkar. Bu klan, diyor Morgan,

> "örgütlenmesiyle ve ruhuyla gensin mükemmel bir modeli, gens yaşamının gens üyeleri üzerindeki egemenliğinin çarpıcı bir örneğidir … Kavgalarında ve kan davalarında, klanlara[118] göre yerleşimlerinde, toprağı ortaklaşa kullanmalarında, klan üyelerinin reise ve birbirlerine bağlılıklarında, gense dayalı toplumun hep karşımıza çıkan özelliklerini görürüz … Köken, baba hukukuna göre[119] belirleniyordu ve böylece erkeklerin ço-

* *Dördüncü baskı için*. İrlanda'da geçirdiğim birkaç gün sırasında {Engels 1891 yılının Eylül ayında bir İskoçya ve İrlanda yolculuğu yapmıştı. *–Almanca ed.*}, oradaki kır halkının gens döneminin tasavvurlarını hâlâ ne kadar canlı bir şekilde koruduğunu yeniden fark ettim. Kiracılığını köylünün yaptığı toprak sahibi, köylünün gözünde, hâlâ bir tür klan şefidir, toprağı herkesin çıkarları doğrultusunda yönetir, köylüden kira biçimindeki haracını alır, ama zor duruma düştüğünde ona yardım etmesi gerekir. Aynı şekilde, hâli vakti yerinde olan herkes, zor duruma düşen daha yoksul komşularını desteklemekle yükümlü sayılır.
Bu tür destekler sadaka değildir; daha yoksul klan üyeleri, bunları daha zengin klan üyelerinden ya da klan şefinden alma hakkına hukuk gereği sahiptir. Siyasal iktisatçıların ve hukukçuların, İrlanda köylüsünün kafasına modern burjuva mülkiyeti kavramını sokmanın olanaksızlığı hakkındaki yakınmalarının nedeni anlaşılıyor; İrlandalı, sadece hakları bulunan, ama ödevleri bulunmayan bir mülkiyeti anlamayı kesinlikle reddediyor. Ne var ki, gens yapılanmasına özgü bu tür naif tasavvurlara sahipken kendilerini birdenbire İngiltere'nin ya da Amerika'nın büyük kentlerinde bulan İrlandalıların, tümüyle farklı ahlaki ve hukuki görüşlere sahip olan bir nüfusun içinde ahlaki ve hukuki açıdan nasıl tümüyle şaşkınlığa uğradıkları, yönlerini yitirdikleri ve pek çok örnekte kitlesel olarak ahlaki bozulma yaşamak zorunda kaldıkları da anlaşılıyor.

118 İngilizce özgün metinde "genslere". *–çev.*

119 İngilizce özgün metinde "baba hukukuna göre" yerine "erkek soy çizgisine göre" deniyor. *–çev.*

> cukları klanda kalırken kadınların çocukları babalarının klanlarına geçiyordu."[120]

Ama İskoçya'da daha önce ana hukukunun hüküm sürdüğünü, Piktlerin kraliyet ailesinde Beda'ya göre[121] kadın tarafından mirasçılığın geçerli olması olgusu kanıtlıyor. Hatta, Gallerlilerde olduğu gibi Skotlarda da, punalua ailesinin bir unsuru olan ilk gece hakkı Orta Çağ'a kadar korunmuştu; klanın reisi ya da kral, geçmişteki ortak kocaların son temsilcisi olarak, bedeli ödenerek satın alınmamışsa, bu hakkı kullanabiliyordu.[122]

✷ ✷ ✷

Almanların Kavimler Göçüne kadar gensler hâlinde örgütlenmiş oldukları su götürmez bir gerçektir. Tuna, Ren, Vistül ve kuzeydeki denizler arasındaki bölgeye milattan en fazla birkaç yüzyıl önce yerleşmiş olabilirler; Kimberler ve Tötonlar henüz tümüyle göç hâlindeydi ve Süevler yerleşik düzene ancak Sezar'ın zamanında geçebilmişti. Sezar, açıkça, genslere ve akrabalıklara göre (*gentibus cognationibusque*) yerleştiklerini söyler[123] ve Julia gensinden bir Romalının dediğine göre *gentibus* sözcüğü yadsınamayacak olan kesin bir anlama sahiptir. Bu, tüm

120 Morgan, *Ancient Society*, London 1877, s. 357-358. –*Almanca ed.*

121 Beda Venerabilis, *Historiae ecclesiasticae gentis Anglorum*, I. Kitap, 1. Bölüm. – *Almanca ed.*

122 1884 baskısında bunun ardından gelen metin: "(Kuzey Amerika'nın en kuzeybatısında sıkça karşılaşılan) aynı hak, Grandüşes Olga'nın onuncu yüzyılda kaldırmasına kadar Ruslarda da vardı.
Fransa'da, serf ailelerinin özellikle Nivernais'de ve Franche-Comté'de devrime kadar varlıklarını sürdüren komünist haneleri de, benzer şekilde Sırbistan ve Hırvatistan dolaylarındaki Slav aile toplulukları da, geçmişin gense dayalı örgütlenmesinin kalıntılarıdır. Henüz tümüyle yok olmuş değiller; örneğin Louhans'da (Saône-et-Loire), aynı ailenin birden fazla kuşağının yaşadığı, ortak salonları ve bunu çevreleyen yatak odaları bulunan, özgün bir mimariye sahip olan yığınla büyük köylü eviyle karşılaşılır." –*Almanca ed*

123 Sezar, *Galya Savaşı*, VI. Kitap, 22. Bölüm. –*Almanca ed.*

Almanlar için geçerliydi; işgal edilmiş Roma eyaletlerine yerleşim bile[124] göründüğü kadarıyla hâlâ genslere göre gerçekleşmiştir. Alaman {*Alamannischen*} halk hukukunda, halkın Tuna'nın güneyindeki fethedilmiş topraklara, soylara (*genealogia*'lara) göre yerleştiği doğrulanır; *genealogia*, sonrasının mark ya da köy topluluğu ile tam olarak aynı anlamda kullanılır. Yakın geçmişte Kovalevski'nin ortaya attığı görüşe göre, bu *genealogia*'lar, toprağı aralarında bölüşen ve daha sonra ortaya çıkan köy topluluklarının kökenini oluşturan büyük ev topluluklarıdır. Aynısı, Burgundluların ve Lombardların (yani bir Got kabilesi ile bir Herminon ya da Yüksek Alman kabilesinin), *genealogia* Alaman hukukunda neyi tarif ediyorsa tam olarak ya da büyük ölçüde aynı şeyi tarif etmek için kullandığı *fara* için de doğru olabilir. Bunun gerçekte gensi mi yoksa ev topluluğunu mu temsil ettiği daha ayrıntılı araştırmaların konusudur.

Geçmiş çağlardan kalan yazılı eserler, Almanlarda gens için ortak bir ifadenin bulunup bulunmadığı ve bulunuyorsa bunun ne olduğu konularında bizi tereddütte bırakıyor. Yunancadaki *genos* ile Latincedeki *gens*'e, etimolojik olarak, Gotçadaki *kuni*, Orta Yüksek Almancadaki *künne* karşılık gelir ve aynı

124 Buradan "Meksikalılarda ve Yunanlarda" sözcükleriyle başlayan paragrafa (s. 171) kadarki metin, Engels'in 1891 baskısı için hazırladığı genişletilmiş metindir. 1884 baskısında bu bölüm şöyleydi: "hâlâ genslere göre gerçekleşmiştir. Sekizinci yüzyılın Alaman halk hukukunda *genealogia* açıkça mark topluluğuyla eş anlamlı sayılır; öyle ki, burada bir Alman halkının, bir kez daha Süevlerin, soylara, genslere göre yerleşmesiyle ve her gense belirli bir toprak parçasının ayrılmasıyla karşılaşırız. Burgundlularda ve Lombardlarda gense *fara* deniyordu ve gens üyeleri için kullanılan isim (*faramanni*), Burgund halk hukukunda, elbette Burgund genslerine dâhil olmayan Romalı sakinlerden farklı olarak, açıkça Burgundlularla eş anlamlıdır. Demek ki Burgund'da toprak genslere göre bölünüyordu. Böylece, Cermen hukukçuların yüz yıldır hiçbir sonuç alamadan kafa patlattıkları *faramanni* sorunu çözülmüş oluyor. Hem Got kökenli hem de Herminon (Yüksek Alman) kökenli bir halkta karşılaşıyor olsak bile, Almanlarda bu *fara* isminin gens yerine kullanılmasının genel bir geçerlilik kazanmış olması zor. Almanlarda akrabalık için kullanılan sözcük kökleri hayli çoktur ve gensle ilişkilerinin bulunduğunu kabul edebileceğimiz ifadeler için aynı şekilde kullanılırlar." –*Almanca ed.*

anlamda kullanılır. Kadın için kullanılan isimlerin aynı kökten türemesi (Yunancada *gyne*, Slavcada *žena*, Gotçada *qvino*, Eski Norsçada *kona*, *kuna*) bizi ana hukuku dönemlerine geri götürür. – Lombardlarda ve Burgundlularda, söylemiş olduğumuz gibi, *fara*'yı buluyoruz; Grimm bunu çocuk yapmak anlamına gelen varsayımsal bir kök olan *fisan*'dan türetiyor. Bense geri giderek, taşıtla gitmek {*fahren*}, göç etmek {*wandern*} anlamlarına gelen *faran* kökünden, yani daha elle tutulur bir şekilde türetmeyi tercih edeceğim; bir göçmen kafilesinin neredeyse besbelli ki akrabalardan oluşan belirli bir kısmını tarif etmek için kullanılan bu terim, önce doğu sonra da batı yönündeki yüzlerce yıllık göçler sırasında giderek soya dayalı topluluğun kendisi için kullanılmaya başladı. – Ayrıca Gotçada *sibja*, Anglosaksoncada *sib*, Eski Yüksek Almancada *sippia*, *sippa*, yani kandaşlığa dayalı büyük aile {*Sippe*} var. Eski Norsçada akrabalar anlamına gelen sözcük sadece çoğul hâliyle kullanılıyor: *sifjar*. Bu sözcüğün tekil hâliyse sadece bir tanrıçanın adı olarak kullanılıyor: *Sif*. – Son olarak, *Hildebrand Şarkısı*'nda, Hildebrand'ın Hadubrand'a soru sorduğu yerde, bir başka ifade kullanılıyor:

> "halkın içindeki erkekler arasında hangisi babasıydı … ya da hangi soydanmışsın" (*eddo huêlîhhes* cnuosles *du sîs*).

Eğer gens için ortak bir Alman ismi vardıysa, bu, Gotçadaki *kuni* olmalı; bu olasılığı, sadece akraba dillerdeki ona karşılık gelen ifadeyle aynı olması değil, aynı zamanda, bir gensin ya da kabilenin başkanı anlamına gelen *kuning*, yani *König* {kral} sözcüğünün ondan türemiş olması da destekliyor. *Sibja*, *Sippe* üzerinde durmak gereksiz görünüyor; en azından, Eski Norsçada *sifjar* sadece kandaş akrabaları değil aynı zamanda evlilik yoluyla akraba olanları anlatıyor, yani en az *iki gensin* üyelerini kapsıyor; dolayısıyla *sif*, gens için kullanılmış olan ifade olamaz.

Meksikalılarda ve Yunanlarda olduğu gibi Almanlarda da, savaş sırasında, hem süvari bölüğü hem de kama düzeni almış piyadeler genslere göre sıralanıyordu; Tacitus'un ailelere ve akrabalıklara göre sıralandıklarını söyleyerek[125] belirsiz bir ifade kullanmasının nedeni, onun zamanında gensin Roma'da canlı bir birlik olmaktan çoktan uzaklaşmış olmasıydı.

Belirleyici olan, Tacitus'un şunları içeren pasajıdır: Annenin erkek kardeşi, yeğenini oğlu gibi görür; hatta bazıları dayı ile yeğen arasındaki ilişkiyi baba ile oğul arasındaki ilişkiden daha kutsal ve yakın sayar; öyle ki, rehineler talep edileceğinde, kız kardeşin oğlu, taahhütlerine bağlı kalması istenen kişinin oğlundan daha büyük bir güvence olarak görülür. Burada, ana hukukuna göre örgütlenmiş, yani başlangıç aşamasındaki gensin canlı bir kalıntısıyla karşı karşıyayız ve bu Almanlarda özellikle ayırt edici olan bir şey olarak tarif ediliyor.* Bu tür bir gensin bir üyesi bir taahhüdün güvencesi olarak öz oğlunu rehin verir ve bu oğul babasının taahhüdüne uymamasının kurbanı olursa, bu durum sadece babanın sorunu olurdu. Ama kurban edilen kişi kız kardeşin oğlu olsaydı, en kutsal gens yasası ihlal edilmiş olurdu; erkek çocuğun ya da genç erkeğin en yakın, onu korumakla başka herkesten daha fazla yükümlü olan gens içi akraba-

* Yunanlar, dayı ile yeğen arasındaki, ana hukuku döneminden kalan ve pek çok halkta görülen çok sıkı bağı sadece Kahramanlar Çağı'nın mitolojisinden bilir. Diodoros'a göre (IV, 34), Meleager, Thestius'un oğullarını, annesi Althaea'nın erkek kardeşlerini öldürür. Althaea bu eylemi öylesine bağışlanamaz bir suç olarak görür ki, katile, yani öz oğluna beddua eder ve ölmesini diler. "Anlatılanlara göre tanrılar onun dileklerini duydu ve Meleager'in yaşamına son verdi." Aynı Diodoros'a göre (IV, 44), Herakles'in komutası altındaki Argonotlar Trakya'ya ulaşır ve orada, Phineus'un, terk ettiği karısı ve bir Boread olan Kleopatra'dan olma iki oğluna, yeni karısının kışkırtmaları nedeniyle alçakça eziyet ettiğini görürler. Ama Argonotlar arasında da, eziyete uğrayanların dayıları olarak, Boreadlar, Kleopatra'nın erkek kardeşleri vardır. Hemen yeğenlerinin yardımına koşarlar, onları kurtarırlar ve muhafızları öldürürler. {Diodorus Siculus, *Bibliothecae historicae quae supersunt*, Vol. 4, 34. Bölüm, 43-44. *–Almanca ed.*}

125 Tacitus, *Germania*, 7. Bölüm. *–Almanca ed.*

sı, ölümünden sorumlu olmuş olurdu; ya onu rehin vermemiş ya da anlaşmaya bağlı kalmış olması gerekirdi. Almanlarda gense dayalı yapılanmanın başka bir izine sahip olmasaydık, bu tek pasaj yeterdi.[126]

Yaklaşık 800 yıl sonrasına ait olduğundan daha da belirleyici olan bir pasaj, kıyamet günü ve dünyanın sonu hakkındaki Eski Norsça şarkıda yer alıyor: *Völuspâ*. Bugün Bang ile Bugge'nin göstermiş olduğu üzere Hıristiyanlığa ait unsurları da barındıran bu "Kadın Kâhinin Hayali"nde, büyük felaketi önceleyen genel yozlaşma ve çürüme dönemi tarif edilirken şunlar söyleniyor:

Broedhr munu berjask	ok at bönum verdask,
munu *systrungar*	sifjum spilla.

"Erkek kardeşler savaşacak ve birbirlerinin katilleri olacak, *kız kardeşlerin çocukları* kandaşlığa dayalı büyük aileyi parçalayacak."

Systrungar, annenin kız kardeşinin oğlu demektir ve ozan için, bu tür kişilerin aralarındaki kandaşlığı yadsıması, kardeş katilliği suçuna göre bile bir yükseliştir. Yükseliş, ana tarafından akrabalığı ifade eten *systrungar*'dadır; bunun yerinde *syskinabörn*, yani kardeş çocukları ya da *syskina-synir*, yani kardeş oğulları bulunsaydı, ikinci satır birincisine göre bir yükseliş değil zayıflatıcı bir alçalış olurdu. Demek ki, *Völuspâ*'nın ortaya çıktığı Vikingler zamanında bile, İskandinavya'da ana hukukunun anısı henüz silinmemişti.

Bunun dışında, ana hukuku Tacitus'un zamanında (en azından daha yakından tanıdığı Almanlarda)[127] yerini baba hukukuna bırakmış bulunuyordu: Babanın mirasçıları çocuklar ve çocukların yokluğunda erkek kardeşler ile amcalar

126 Buradan "Bunun dışında, ana hukuku" sözcükleriyle başlayan paragrafa kadarki metin 1884 baskısında yer almıyor. *–Almanca ed.*

127 1884 baskısında parantez içindeki sözcükler bulunmuyor. *–Almanca ed.*

ve dayılardır. Dayının mirasçılığa kabul edilmesi biraz önce anılan törenin korunmasıyla bağlantılıdır ve aynı zamanda baba hukukunun o dönemde Almanlarda henüz ne kadar yeni olduğunu kanıtlar. Orta Çağ'ın daha geç dönemlerinde bile ana hukuku izleriyle karşılaşılır. Göründüğü kadarıyla, bu dönemlerde, özellikle serfler söz konusu olduğunda, babalığa yeterince güvenilmiyordu; bir feodal bey kaçmış bir serfi bir kentten geri istediğinde, örneğin Augsburg'da, Basel'de ve Kaiserslautern'de, suçlanan kişinin serfliğinin, onun sadece ana tarafından en yakın altı kandaş akrabası tarafından yeminle doğrulanması gerekiyordu. (Maurer, *Städteverfassung* {*Kentsel Yapılanma*}, I, s. 381).

Yok olma sürecine yeni girmiş olan ana hukukunun bir başka kalıntısı, Almanların karşı cinse gösterdiği ve Romalılar için neredeyse anlaşılmaz olan saygıydı. Almanlarla yapılan sözleşmelerde soylu ailelerin kızları en güvenilir rehineler olarak görülüyordu; savaşlarda, karılarının ve kızlarının tutsak düşebileceği ve köle yapılabileceği düşüncesi onlar için korkunçtur ve başka hiçbir şey cesaretlerini daha fazla kamçılamaz; kadında kutsal ve peygamberlere özgü bir şey görürler, en önemli konularda bile öğütlerini alırlar; Lippe Nehri'nin kıyısındaki Brukter rahibesi Veleda, bütün bir Batav Ayaklanması'nın sürükleyici ruhuydu ve bu ayaklanma sırasında, Almanların ve Belçikalıların başındaki Civilis, Romalıların Galya'daki egemenliğini kökünden sarsmıştı. Göründüğü kadarıyla evde tartışmasız kadın egemenliği söz konusudur; kuşkusuz, kadınlar, yaşlılar ve çocuklar bütün işleri yapmak zorundaydı; erkekse avlanır, içer ve aylaklık eder. Tacitus böyle söylüyor; ama tarlayı kimin sürdüğünü söylemediğine ve kölelerin sadece haraç ödediğini, onlar için angaryanın söz konusu olmadığını kesin ifadelerle söylediğine göre, tarımsal faaliyetlerin gerektirdiği az miktardaki işi herhalde zorunlu olarak yetişkin erkekler kitlesi yapıyordu.

Yukarıda da söylendiği gibi, evlilik biçimi, giderek tek eşliliğe yaklaşan eşleşme evliliğiydi. Henüz katı tek eşlilik değildi, çünkü seçkinlerin çok karılılığına izin veriliyordu. Genel olarak (Keltlerin aksine) kızların iffeti konusunda ısrarcı davranılıyordu ve Tacitus, Almanlardaki evlilik bağının bozulmazlığından özel bir sıcaklıkla söz eder. Sadece kadının aldatmasını boşanma gerekçesi olarak gösterir. Ama onun aktarımları burada bazı boşluklar içerir ve ayrıca ahlaksız Romalıların karşısına koyulan erdem aynasını çok fazla öne çıkarır. Şu kadarı kesin: Almanlar, ormanlarında, aktarıldığı gibi istisnai erdem timsalleri idiyse, Avrupa'nın geri kalanındaki ortalama insanın düzeyine düşmeleri için sadece dış dünyayla hafif bir temas kurmaları yetmişti; töreye sıkı sıkıya bağlılığın son izi, Roma dünyasının ortasında, Alman dilinden çok daha hızlı bir şekilde kayboldu. Tours'lu Gregor'u okumak yeter. Tarih öncesinin Alman ormanlarında, Roma'da görülen rafine şehvet düşkünlüğünün hüküm süremeyeceği apaçıktır ve Almanlar bu açıdan da Roma dünyasına göre yeterince üstündür; bunu söylemek için, Almanlara, şehvani konularda, hiçbir zaman ve hiçbir yerde bir halkın bütününde hüküm sürmemiş olan bir ölçülülük atfetmemiz gerekmez.

Gense dayalı yapılanmadan, babanın ya da diğer akrabaların dostlukları gibi düşmanlıklarının da mirasçılığını yapma yükümlülüğü çıkmıştı; öldürme ve yaralama durumlarında kan davasının yerini alan *Wergeld* de {kan parası} aynı yapılanmanın ürünüydü. Daha bir kuşak öncesinde Almanlara özgü bir kurum olarak görülen bu *Wergeld*'in, yüzlerce halkta, gense dayalı düzenden kaynaklanan kan davasının ılımlılaştırılmış genel biçimi olduğu bugün kanıtlanmış durumda. Konukseverlik yükümlülüğü gibi bunun da örneğin Amerika yerlilerinde bulunduğunu görüyoruz; Tacitus'un konukseverliğin ne şekilde uygulandığı hakkındaki tarifi (*Germania*, 21. Bölüm), neredey-

se ayrıntılarına kadar, Morgan'ın kendi yerlileri hakkında anlattıklarıyla aynıdır.

Tacitus'un zamanında Almanların tarım arazilerini nihai olarak bölüp bölmedikleri ve ilgili pasajların nasıl yorumlanması gerektiği hakkındaki hararetli ve bitmek bilmez tartışmalar artık geçmişte kaldı. Neredeyse tüm halklarda, tarım arazilerinin gens tarafından ve sonrasında komünist aile toplulukları tarafından ortaklaşa ekildiğinin (Sezar bu uygulamanın Süevlerde hâlâ var olduğuna tanıklık eder)[128] ve ardından tek tek ailelere toprak tahsis edildiğinin ve bunların düzenli aralıklarla yeniden bölüştürüldüğünün gösterilmesinden, Almanya'da tarım arazilerini düzenli aralıklarla yeniden bölüştürme uygulamasının yer yer günümüze kadar devam ettiğinin saptanmasından sonra, bu konuda söylenecek her yeni söz gereksiz olacaktır. Eğer Almanlar, Tacitus'a kadar geçen 150 yılda, Sezar'ın Süevlere açıkça atfettiği ortaklaşa ekimden (bölünmüş ya da bireysel tarlaların Süevlerde kesinlikle bulunmadığını söyler) ayrı ekime ve toprağın her yıl yeniden bölüştürülmesine geçtiyse, bu gerçekten de yeterli bir ilerlemedir; bu kısa ara dönemde ve hiçbir dış müdahale olmadan bu aşamadan eksiksiz özel toprak mülkiyetine geçiş basit bir olanaksızlık içeriyor. Bu nedenle, Tacitus'ta yalnızca kuru sözcüklerle söylediklerini okuyorum: Tarım arazilerini her yıl değiştiriyorlar (ya da yeniden bölüştürüyorlar) ve geriye yeterli miktarda ortak toprak kalıyor.[129] Bu, Almanların o dönemdeki gense dayalı yapılanmasına tam olarak karşılık gelen tarım ve toprağı kendine mal etme aşamalarıdır.[130]

Yukarıdaki son paragrafı değiştirmeden, önceki baskılardaki hâliyle bırakıyorum. Arada geçen sürede sorun farklı bir

128 Sezar, *Galya Savaşı*, IV. Kitap. 1. Bölüm. *–Almanca ed.*

129 Tacitus, *Germania*, 26. Bölüm. *–Almanca ed.*

130 Buradan "Almanlar, Sezar'da" sözcükleriyle başlayan paragrafa (s. 177) kadarki metin 1844 baskısında yer almıyor. *–Almanca ed.*

boyut kazandı. Ataerkil ev topluluğunun, ana hukukuna dayalı komünist aile ile modern yalıtık aile arasındaki ara aşama olarak, evrensel olmasa bile yaygın olduğunun Kovalevski tarafından gösterilmesinden (*krş*. yukarıda, s. 44)[131] bu yana, tartışma konusu olan şey, Maurer ile Waitz arasında olduğu gibi toprakta ortak mülkiyetin mi yoksa özel mülkiyetin mi bulunduğu değil, ortak mülkiyetin *biçimi*dir. Sezar'ın zamanında Süevlerde sadece ortak mülkiyetin değil, herkesin hesabına ortak ekimin de bulunduğu konusunda herhangi bir kuşku yok. İktisadi birimin, gens mi yoksa ev topluluğu mu yoksa bu ikisinin arasında kalan bir komünist akrabalık grubu mu olduğu, ya da toprak ilişkilerine bağlı olarak her üç grubun bir arada var olduğu bir dönemin yaşanıp yaşanmadığı daha uzunca bir süre boyunca tartışılacak. Ne var ki, Kovalevski, Tacitus'un tarif ettiği durumun ön koşulunun, mark ya da köy topluluğu değil, ev topluluğu olduğunu iddia ediyor; çok sonraları ve nüfus artışı nedeniyle ortaya çıkan köy topluluğunun kökeninde ev topluluğu varmış.

Buna göre, Almanların Roma döneminde işgal ettikleri ve sonrasında Romalılardan aldıkları bölgedeki yerleşimleri köylerden değil, çok sayıda kuşağı kapsayan, bu duruma uygun düşen bir toprak parçasını ekime açan ve bunun çevresindeki işlenmemiş arazileri komşularıyla birlikte ortak mark olarak kullanan büyük aile topluluklarından oluşuyormuş. O zaman, Tacitus'taki ekili arazilerin değiştirilmesiyle ilgili pasajın gerçekte tarımsal bir anlamı bulunurdu: Topluluk, her yıl bir başka toprak parçasında ekim yapıyor ve önceki yılın tarım arazisini nadasa bırakıyor ya da tümüyle kendi hâline bırakıyormuş. Nüfusun azlığı nedeniyle, her zaman, toprak sahipliği hakkındaki her tür tartışmayı gereksiz kılmaya yetecek kadar işlenmemiş arazi kalıyormuş. Ev toplulukları ancak yüzyıllar sonra, ev sa-

131 *Bkz*. elinizdeki kitap, s. 72-73. *–çev.*

kinlerinin sayısı o dönemdeki üretim koşulları altında ortaklaşa ekimi olanaksız kılacak kadar arttığında dağılmış; o zamana kadar ortak olan tarlalar ve çayırlar yeni ortaya çıkan tek tek hanelere bilinen şekilde, önce süreli sonrasında da süresiz olarak dağıtılmış; ormanlar, otlaklar ve sulak alanlarsa ortak varlıklar olarak kalmış.

Bu gelişim seyri Rusya için tarihsel olarak tümüyle kanıtlanmış görünüyor. Almanya'ya ve ikincil olarak geri kalan Cermen ülkelerine gelince, söz konusu varsayımın, köy topluluğunu Tacitus'un zamanına kadar geri götüren bugüne kadarki varsayımla karşılaştırıldığında, kaynakları daha iyi açıkladığı ve zorlukları daha kolay çözdüğü yadsınamaz. Genel olarak, en eski belgeleri, örneğin *Codex Laureshamensis*'i ev topluluğunun yardımıyla açıklamak, köy-mark topluluğunun yardımıyla açıklamaktan çok daha kolay. Diğer yandan, aynı varsayım, yeni zorluklara ve çözülmesi gereken yeni sorunlara yol açıyor. Bu konudaki kararı yalnızca yeni incelemeler getirebilir; ne var ki, ev topluluğu ara aşamasının, Almanya, İskandinavya ve İngiltere için de hayli olası bir ara aşama olduğunu yadsıyamam.

Almanlar, Sezar'da, kısmen henüz yeni yeni sabit mekânlarda oturmaya başlamış, kısmen de hâlâ bunları ararken, Tacitus'un zamanında tam bir yüzyıldır yerleşik düzende yaşıyorlardı; bu nedenle, geçim araçları üretimindeki ilerlemeyi fark etmemek olanaksızdır. Kütüklerden yapılma evlerde otururlar; giysileri henüz fazlasıyla orman kökenlidir: Kaba yünlü mantolar ve hayvan postları, kadınlar ve seçkinler için keten iç çamaşırı. Sütle, balıkla, yabani meyvelerle ve Plinius'un eklediği gibi yulaf lapasıyla (İrlanda'da ve İskoçya'da bugün bile Keltlerin ulusal yemeği) beslenirler. Zenginlikleri hayvanlardan oluşur: Ama bunlar kötü ırklardandır; sığırları küçük, çelimsiz ve boynuzsuzdur; atları, hızlı koşamayan küçük midillilerdir. Sadece Roma paraları vardı ve bunları da nadiren ve küçük miktarlarla kullanırlardı.

Altın ve gümüş işlemiyor ve bunlara değer vermiyorlardı. Demir az bulunuyordu ve göründüğü kadarıyla en azından Ren ve Tuna boylarındaki kabileler tarafından neredeyse yalnızca ithal ediliyor, madenciliği yapılmıyordu. Runik yazı (Yunan ya da Latin harflerinin taklitleri) sadece gizli yazı olarak biliniyordu ve yalnızca dinsel büyücülük için kullanılıyordu. İnsan kurban etmek hâlâ âdettendi. Kısacası, karşımızda, barbarlığın orta aşamasından üst aşamasına henüz yeni çıkmış bir halk var. Ne var ki, Romalılarla sınır komşusu olan kabileler Roma'nın sanayi ürünlerini ithal etmenin kolaylığı nedeniyle bağımsız bir metal ve tekstil sanayisini geliştiremezken, kuzeydoğudaki, Baltık Denizi kıyısındaki kabilelerde böylesi bir sanayinin oluşmuş olduğu konusunda en küçük bir kuşku bulunmuyor. Schleswig'deki turbalıklarda bulunan silahlar (ikinci yüzyılın sonlarına ait Roma sikkelerinin yanındaki uzun demir kılıç, zincir zırh, gümüş miğfer vb.) ve Kavimler Göçüyle yayılan Alman madenî eşyası, Roma'daki ilk örneklere dayanarak yapılanları da dâhil olmak üzere, daha az gelişkin olmayan çok özgün bir tiptedir. Uygar Roma İmparatorluğu'na göç İngiltere dışındaki her yerde bu yerli sanayinin sonunu getirdi. Bu sanayinin her yerde aynı şekilde ortaya çıkıp geliştiği, örneğin bronz tokalardan anlaşılabilir; Burgund'da, Romanya'da, Azak Denizi kıyısında bulunan tokalar, İngiliz ve İsveç tokaları gibi, aynı atölyede üretilmiş olabilirdi ve bunların Alman kökenli oldukları hakkında da hiçbir kuşku bulunmuyor.

Yapılanmaları da barbarlığın üst aşamasına karşılık geliyordu. Tacitus'a göre genellikle bir başkanlar (*principes*) konseyi vardı ve daha önemsiz konularda karar alırken daha önemlileri hakkında halk meclisinin karar alması için hazırlık yapıyordu; halk meclisi ise, barbarlığın alt aşamasında, en azından onu bildiğimiz yerlerde, yani Amerikalılarda, sadece genste vardı ve henüz kabilede ve kabileler konfederasyonunda bulunmuyor-

du. Başkanlar (*principes*), İrokualarda olduğu gibi, henüz savaş dönemi liderlerinden (*duces*) keskin bir şekilde ayrıdır. Başkanlar daha o dönemde kısmen kabile üyelerinin hayvan, tahıl vb. bağışlarıyla geçinir; Amerika'da olduğu gibi, çoğu zaman aynı ailenin üyeleri arasından seçilirler; baba hukukuna geçiş, Yunanistan'da ve Roma'da olduğu gibi, seçimlerin adım adım soydan geçmeye dönüşmesini ve böylece her genste bir soylu ailesinin oluşmasını kolaylaştırır. Bu eski "kabile soyluları"nın çoğu Kavimler Göçü sırasında ya da bundan kısa bir süre sonra yok oldu. Askerî liderler köken gözetilmeksizin sadece yeteneklerine göre seçiliyordu. Güçleri sınırlıydı ve örnek olma yoluyla sonuç almak zorundaydılar; Tacitus'un açıkça söylediğine göre, asıl disiplin sağlayıcı güç rahiplerin elindeydi. Gerçek iktidar halk meclisindeydi. Kral ya da kabile başkanı başkanlık eder; halk karar verir: Homurtular "hayır", alkışlar ve silah çınlamaları "evet" demektir. Halk meclisi aynı zamanda mahkeme meclisiydi; şikâyetler buraya sunulur ve burada karara bağlanır, idam cezaları burada verilir; sadece korkaklık, halka ihanet ve doğal olmayan şehvet idam edilme gerekçesidir. Genslerde ve diğer alt birimlerde de, yargılama, başkanın başkanlığında, herkes tarafından yapılır; başkan, Almanların ilk mahkemelerinin tümünde olduğu gibi, sadece duruşmaların yöneticisi ve sorgucusu olabilir; Almanlarda, her zaman ve her yerde, karar alıcı, topluluğun bütünüydü.

Kabile konfederasyonları Sezar döneminden itibaren ortaya çıkmıştı; bunlardan bazılarının kralları da vardı; en yüksek rütbeli askerî lider, Yunanlarda ve Romalılarda olduğu gibi, despot olmak için çaba harcıyordu ve zaman zaman başarıya ulaşıyordu. Bu tür şanslı gaspçılar henüz mutlak hükümdarlar olmanın çok uzağındaydı; ama yine de, gense dayalı yapılanmanın zincirlerini kırmaya başlamışlardı. Serbest bırakılan köleler, normalde, hiçbir gensin üyesi olamadıklarından toplumun alt

kademelerinde kalırken, pek çok örnekte, yeni kralların gözdeleri olarak mevki, zenginlik ve saygınlık kazandılar. Roma İmparatorluğu'nun fethedilmesinden sonra büyük ülkelerin kralları hâline gelen askerî liderler için de aynısı oldu. Franklarda, kralın köleleri ve serbest bırakılmış köleleri, önce sarayda, ardından devlette önemli bir rol oynadı; yeni soyluların çoğunun kökü bunlara dayanır.

Bir kurum, krallığın ortaya çıkışını kolaylaştırdı: maiyetler. Amerikan Kızılderilileri üzerinde dururken, gense dayalı yapılanmanın yanında, kendi başlarına savaşacak olan özel grupların nasıl kurulduğunu görmüştük. Bu özel gruplar Almanlarda sürekli birliklere dönüşmüştü. Belirli bir ün kazanmış olan savaşçı lider, ganimet meraklısı gençlerden oluşan bir güruhu çevresinde topluyordu ve hem bu gençler lidere hem de lider onlara kişisel bağlılık sözü veriyordu. Lider onları besliyor, onlara armağanlar veriyor, onları hiyerarşik bir düzene sokuyordu; küçük seferlerde koruma görevlileri ve savaşmaya hazır bir birlik, büyük seferlerde hazır bir subay topluluğu kullanılıyordu. Bu maiyetler zayıf olmalıydı ve böyle olduklarını daha sonra, örneğin İtalya'da, Odoakr'ın komutası altındayken gösterdiler; ama yine de, halkın eski özgürlüklerinin son bulmasının tohumunu oluşturuyorlardı ve böyle olduklarını Kavimler Göçü sırasında ve sonrasında kanıtladılar. Çünkü, birincisi, krallık gücünün ortaya çıkışını kolaylaştırdılar. Ama ikincisi, Tacitus'un da belirttiği üzere, onları sadece ardı arkası kesilmeyen savaşlar ve yağma seferleri bir arada tutabiliyordu. Yağma, amaca dönüşmüştü. Maiyetin lideri, yakınlarda yapacak işi olmadığında, adamlarıyla birlikte, savaşın ve yağma olanaklarının bulunduğu başka ülkelere gidiyordu; Roma bayrağı altında Almanlara karşı bile yığınlar hâlinde savaşan Alman yardımcı kuvvetleri, kısmen bu tür maiyetlerden oluşuyordu. Bunlar, Almanların ayıbı ve laneti olan paralı asker sisteminin ilk tohumlarıydı. Roma

İmparatorluğu'nun fethedilmesinden sonra, kralların bu takipçileri, özgür olmayanların ve Roma'nın saray uşaklarının yanında, sonrasının soylularının ikinci ana bileşenini oluşturdu.

Demek ki, genel olarak bakıldığında, halkları oluşturacak şekilde birleşmiş olan Alman kabileleri, Kahramanlar Çağı'nın Yunanlarında ve "krallık dönemi"nin Romalılarında gelişmiş olan yapılanmanın aynısına sahipti: Halk meclisi, gens başkanları konseyi ve daha o dönemde gerçek bir krallık gücü kazanmak için çaba harcayan askerî lider. Bu, gense dayalı düzenin yaratabileceği en gelişkin yapılanmaydı; barbarlığın üst aşamasının örnek yapılanmasıydı. Toplumun, bu yapılanmanın yeterli olduğu alanın sınırlarını aşması, gense dayalı düzenin sonu demekti; bu düzen parçalandı ve onun yerini devlet aldı.

VIII

Almanlarda Devletin Oluşumu

Tacitus'a göre Almanlar çok kalabalık bir halktı. Farklı Alman halklarının nüfusları hakkındaki yaklaşık bir fikri Sezar'da buluyoruz; Ren'in sol yakasındaki Usipeteler ile Tenkterlerin sayısını, kadınlar ve çocuklar dâhil 180.000 olarak veriyor. Yani tek bir halk için yaklaşık olarak 100.000.* Bu, örneğin, parlak dönemlerinde 20.000'e ulaşmayan nüfuslarıyla Büyük Göller'den Ohio'ya ve Potomac'a kadar bütün bir ülkeyi dehşete düşüren İrokuaların toplam sayısından çok daha fazla. Ren yakınlarında oturan ve aktarımlar sayesinde daha iyi bilinen insanları gruplandırma girişiminde bulunursak, tek bir halk, harita üzerinde, ortalama olarak, neredeyse Prusya'daki idari bir bölge kadar, yani yaklaşık 10.000 kilometrekarelik ya da 182 coğrafi milkarelik bir yer kaplar. Ama Romalıların adlandırmasıyla *Germania Magna* {Büyük Cermanya}, Vistül'e kadar, yaklaşık olarak 500.000 kilometrekarelik bir yüzölçümüne sahiptir. Tek tek halkların ortalama nüfusunu 100.000 kabul etsek, *Germania Magna*'nın toplam nüfusu beş milyon olurdu; bu da, barbar halk grupları için hayli

* Diodoros'un Galya Keltleri hakkındaki bir pasajı burada kabul edilen sayıyı doğruluyor: "Galya'da, farklı büyüklüklerdeki pek çok halk yaşıyor. En büyükleri yaklaşık 200.000, en küçükleri 50.000 nüfuslu." (Diodorus Siculus, V, 25.) Yani ortalama olarak 125.000; Galya'daki tek tek halklar, daha gelişkin olmaları nedeniyle, Almanlara göre mutlaka biraz daha kalabalık olmalı.

büyük, günümüz koşullarına göreyse (kilometrekare başına 10 ya da coğrafi milkare başına 500 kişi) fazlasıyla küçük bir sayıdır. Ama o dönemde yaşayan Almanlar sadece bu kadar değildi. Karpatlar boyunca, Tuna'nın ağzına kadar, Got kökenli Alman kabilelerinin, yani Bastarnların, Peukinlerin ve başkalarının yaşadığını biliyoruz; bunlar o kadar kalabalıktı ki, Plinius onları Almanların beşinci ana kabilesi sayar;[132] daha MÖ 180 yılında Makedonya Kralı Perseus'un paralı askerleri oldular ve Augustus döneminin ilk yıllarında Hadrianopolis {Edirne} yakınlarına kadar ilerlemiş durumdaydılar. Bunların nüfusunu sadece bir milyon kabul edersek, Almanların birinci yüzyılın başındaki olası sayısı en az altı milyon olur.

Cermanya'ya yerleşim sonrasında nüfus artan bir hızla büyümüş olmalı; sadece yukarıda değinilen sınai ilerlemeler bile bunu kanıtlamaya yeterdi. Schleswig'deki höyük buluntuları, beraberlerindeki Roma sikkelerine göre, üçüncü yüzyıla ait. Demek ki, daha o dönemde, Baltık Denizi çevresinde gelişkin bir metal ve tekstil sanayisi vardı, Roma İmparatorluğu'yla canlı ticari ilişkiler yürütülüyordu ve daha zengin olanlar belirli bir lüks içinde yaşıyordu; bunların hepsi, daha büyük bir nüfus yoğunluğunun kanıtlarıdır. Almanların bütün bir Ren, tahkim edilmiş Roma sınırı ve Kuzey Denizi'nden Karadeniz'e kadar Tuna hattı boyunca yürüttükleri genel saldırı savaşı da bu dönemde başlar; bu da, durmadan artan ve dışarıya çıkmaya çalışan bir nüfusun doğrudan kanıtıdır. Üç yüz yıl süren savaş sırasında, Got halklarının bütün bir ana gövdesi (İskandinav Gotları ve Burgundlular hariç) güneydoğuya doğru ilerledi ve büyük saldırı hattının sol kanadını oluşturdu; bu kanadın merkezindeki Yüksek Almanlar (Herminonlar) Yukarı Tuna'da ve sağ kanadındaki (bugün Franklar diye anılan) İskevonlar Ren'de ilerliyordu; Britanya'nın fethedilmesi ise İngevonların payına düştü. Beşinci yüzyılın so-

132 Plinius, *Doğa Tarihi*, IV. Kitap, 14. Bölüm. *–Almanca ed.*

nunda, güçsüzleşmiş, kansızlaşmış ve çaresiz durumdaki Roma İmparatorluğu Alman istilacılara açık hâle gelmişti.

Yukarıda, Eski Yunan ve Roma uygarlığının beşiğinin yanı başındaydık. Şimdi tabutunun başındayız. Akdeniz havzasındaki bütün ülkelerin üzerinden Roma'nın dünya ölçeğindeki egemenliğinin düzleyici marangoz rendesi geçmişti; hem de yüzyıllar boyunca. Yunancanın direniş sergilemediği yerlerde bütün ulusal diller yerlerini bozuk bir Latinceye bırakmak zorunda kalmıştı; artık ulusal farklılıklar, Galyalılar, İberler, Ligürler, Norikler yoktu; hepsi Romalı olmuştu. Roma idaresi ve Roma hukuku her yerde soya dayalı eski birlikleri dağıtmış ve onlarla birlikte yerel ve ulusal bağımsızlığın son kalıntılarını ortadan kaldırmıştı. Yeni imal edilmiş olan Romalılık bunların yerini doldurmuyordu; herhangi bir milliyeti değil, sadece milliyet yokluğunu ifade ediyordu. Yeni ulusların unsurları her yerde vardı; farklı eyaletlerin Latince lehçeleri giderek daha da farklılaşıyordu; geçmişte İtalya'yı, Galya'yı, İspanya'yı, Afrika'yı bağımsız bölgeler kılmış olan doğal sınırlar hâlâ vardı ve kendilerini hissettirmeye devam ediyorlardı. Ama hiçbir yerde bu unsurları yeni uluslarda birleştirebilecek olan bir kuvvet bulunmuyordu; hiçbir yerde, yaratma gücü bir yana, gelişme yeteneğinin, direnme gücünün izine rastlanmıyordu. Devasa topraklardaki devasa insan kitlesini bir arada tutan tek bir bağ vardı: Roma devleti. Bu da zamanla onların en kötü düşmanı ve zulmedicisi olmuştu. Eyaletler Roma'yı yıkıma uğratmıştı; Roma, tüm diğerleri gibi, bir eyaletin şehri olmuştu; ayrıcalıklıydı, ama artık hükmetmiyor, artık dünya imparatorluğunun merkezini oluşturmuyor, hatta artık imparatora ve imparator yardımcılarına ev sahipliği bile yapmıyordu; bu sonuncular Konstantinopolis'te, Trier'de, Milano'da oturuyordu. Roma devleti, uyrukları sömürmekten başka işlevi olmayan muazzam ve karmaşık bir makineye dönüşmüştü. Vergiler, zorunlu devlet hizmetleri ve türlü

türlü yükümlülükler nüfusun çoğunluğunu giderek derinleşen bir yoksulluğa itiyordu; valilerin, vergi toplayıcıların, askerlerin dayatmaları baskıyı katlanılmaz kılmıştı. Roma devletinin dünya üzerindeki egemenliğiyle getirdikleri bunlardı. Var olma hakkını, içeride düzeni korumasına ve dışarıdaki barbarlara karşı koruma sağlamasına dayandırmıştı. Ama onun düzeni en berbat düzensizlikten kötüydü ve kendilerine karşı yurttaşları koruduğunu iddia ettiği barbarlar, yurttaşlar tarafından kurtarıcılar olarak görülüyordu.

Toplumsal durum daha az ümitsiz değildi. Daha cumhuriyetin son dönemlerinden beri, Romalıların egemenliği, fethedilen eyaletlerin acımasızca sömürülmesine dayanıyordu; imparatorluk bu sömürüyü kaldırmamış, aksine onu düzene sokmuştu. İmparatorluk geriledikçe, vergiler ve yükümlülükler artıyor, memurlar insanları daha büyük bir utanmazlıkla soyuyor ve onlara şantaj yapıyordu. Ticaret ve sanayi hiçbir zaman halklara hükmeden Romalıların işi olmamıştı; sadece tefecilikte, kendilerinden önceki ve sonraki herkesi gölgede bırakmışlardı. Ticaret adına hazır bulunmuş ve ayakta kalmış ne varsa, memurların zorbalıkları nedeniyle yıkıma uğramıştı; hâlâ devam eden faaliyetler, imparatorluğun, incelememizin kapsamında olmayan doğu tarafında, Yunan tarafında yürütülüyordu. Genel yoksullaşma; ticaretin, zanaatçılığın, sanatların gerilemesi; nüfusun azalması; kentlerin zayıf düşmesi; tarımın daha düşük bir aşamaya geri dönmesi… Roma'nın dünya ölçeğindeki egemenliğinin nihai sonucu işte buydu.

Bütün bir Eski Dünya'da belirleyici üretim dalı olan tarım, her zamankinden daha belirleyici hâle gelmişti. İtalya'da, cumhuriyetin sonundan beri neredeyse tüm bölgeyi kaplayan devasa çiftlik kompleksleri (*latifundium*'lar) iki şekilde değerlendiriliyordu: Ya, nüfusun yerini, bakımlarını az sayıda kölenin yapabildiği koyunların ve sığırların aldığı otlaklar şeklinde, ya

da, çok sayıda köleyle, kısmen sahiplerinin lüksleri kısmen de kent pazarlarında satış için büyük ölçekli bahçe tarımı yapılan *villa*'lar şeklinde. Büyük otlaklar korunmuş ve hatta belki de büyümüştü; ama *villa*'lar ve onların bahçe tarımı, sahiplerinin yoksullaşması ve kentlerin zayıf düşmesiyle birlikte yıkıma uğramıştı. Köle emeğine dayalı *latifundium* işletmeciliği kârlı olmaktan çıkmıştı; ama o dönemde, büyük ölçekli tarımın olası tek biçimiydi. Küçük ölçekli tarım yeniden zahmete değer olan tek biçim hâline gelmişti. *Villa*'lar art arda küçük parsellere bölündü ve belirli bir tutarı ödeyen soydan geçme kiracılara ya da kiracıdan çok idareci olan, emekleri karşılığında yıllık ürünün altıda birini, hatta bazen sadece dokuzda birini elde eden *partiarius*'lara {ortakçılara} verildi. Ama bu küçük tarlaların çoğu, her yıl sabit miktarlı bir ödeme yapan, toprağa bağlı olan ve parselleriyle birlikte satılabilen *colon*'lara dağıtıldı; bunlar, köle olmamakla birlikte özgür de değildi, özgür insanlarla evlenemiyorlardı ve kendi aralarındaki evlilikler, tümüyle geçerli evlilikler sayılmıyor, kölelerinki gibi sadece metres hayatı (*contubernium*) olarak görülüyordu. Orta Çağ'daki serflerin selefleriydiler.

Eski Çağ köleciliği, ömrünü doldurmuştu. Ne kırdaki büyük ölçekli tarımda ne de kentlerdeki manifaktürlerde harcanan çabaya değecek bir getiri sağlıyordu; ürünlerinin pazarı ortadan kalkmıştı. İmparatorluğun parlak döneminin devasa üretiminin indirgendiği küçük ölçekli tarımda ve küçük ölçekli zanaatçılıkta çok sayıda köleye yer yoktu. Toplumda sadece zenginlerin ev işlerini yapan ve lüks ihtiyaçlarını gideren kölelere yer vardı. Ama can çekişmekte olan kölecilik, her tür üretken çalışmayı, özgür Romalılar için (artık herkes özgür Romalıydı) onur kırıcı bir köle faaliyeti olarak göstermeye hâlâ yetiyordu. Bu nedenle, bir tarafta, serbest bırakılan gereksiz, yüke dönüşmüş kölelerin sayısı, diğer tarafta, *colon*'ların ve lumpenleşmiş (Amerika'nın köleciliği bırakmış eyaletlerindeki *poor whites*'a {yoksul beyaz-

lara} benzeyen) özgür yurttaşların sayısı artıyordu. Eski Çağ'a özgü köleciliğin adım adım yok olmasında Hıristiyanlığın hiçbir suçu yoktur. Hıristiyanlık, yüzyıllar boyunca Roma İmparatorluğu'ndaki köleciliğin suç ortakları arasında yer aldı ve sonrasında da Hıristiyanların köle ticaretini (örneğin kuzeyde Almanların ya da Akdeniz'de Venediklilerin yaptığı köle ticaretini ya da daha sonraki zenci ticaretini) hiçbir zaman engellemedi.* Kölecilik kârlı olmaktan çıkmıştı ve bu nedenle yok oldu. Ama can çekişen köleciliğin arkasında bıraktığı zehirli iğne, özgür yurttaşların üretken emeğinin hor görülmesiydi. Bu, Roma dünyasının girdiği çıkmaz sokaktı: Kölecilik, iktisadi açıdan olanaksızdı, özgür yurttaşların çalışması ise ahlaki olarak yasaklanmıştı. Toplumsal üretimin temel biçimi olmayı birincisi artık başaramıyor, ikincisi ise henüz başaramıyordu. Burada işe yarayabilecek olan tek şey eksiksiz bir devrimdi.

Eyaletlerdeki durum daha iyi değildi. Bize ulaşan bilgilerin çoğu Galya'dan. Burada, *colon*'ların yanında, hâlâ özgür küçük köylüler vardı. Bunlar, memurların, yargıçların ve tefecilerin zorbalıklarından korunmak için, sık sık güçlü birinin koruması, himayesi altına giriyordu; bunu da sadece bireyler değil, birer bütün olarak topluluklar yapıyordu; öyle ki, dördüncü yüzyılın imparatorları pek çok kez bu uygulamaya yasak getirdi. Ama bu, koruma arayanların ne işine yarayabilirdi? Hami, topraklarının mülkiyetini ona devretmelerini şart koşuyor, bunun karşılığında onlara yaşam boyu kullanma hakkı sağlıyordu; bu, Kutsal Kilisenin aklında tuttuğu ve 9. ve 10. yüzyıllarda hem Tanrı Krallığı'nı hem de kendi topraklarını genişletmek için sık sık taklit ettiği bir hileydi. Tabii o dönemde, 475 yılı civarında, Marseilles Pis-

* Cremona Piskoposu Liutprand'a göre 10. yüzyılda Verdun'da, yani Kutsal Alman İmparatorluğu'nda başlıca sanayi dalı hadım imalatıydı ve bunlar büyük kârlarla Moroların {Mağripli Müslümanların} haremleri için İspanya'ya ihraç ediliyordu {Liutprand, *Antapodosis*, VI. Kitap, 8. Bölüm. –*Almanca ed.*}.

koposu Salvianus bu tür bir hırsızlığa hâlâ öfkeyle karşı çıkıyor ve Romalı memurların ve büyük toprak sahiplerinin baskısının çok katlanılmaz hâle geldiğini, bu yüzden pek çok "Romalı"nın barbarlar tarafından işgal edilmiş olan bölgelere kaçtığını ve oraya yerleşen Roma yurttaşlarının en fazla korktukları şeyin yeniden Roma'nın egemenliği altına girmek olduğunu anlatıyordu.[133] O dönemde ebeveynlerin yoksulluk nedeniyle çocuklarını sık sık köle olarak sattığını ise, bu uygulamaya karşı çıkarılan yasa kanıtlıyor.

Alman barbarlar, Romalıları kendi devletlerinden kurtarmaları karşılığında, tüm topraklarının üçte ikisine el koydular ve kendi aralarında paylaştılar. Paylaşım, gense dayalı yapılanmaya göre gerçekleşti; fatihlerin sayısının görece az olması nedeniyle, çok büyük toprak parçaları, kısmen tüm halkın kısmen tek tek kabilelerin ve genslerin mülklerine dönüşecek şekilde bölünmemiş olarak kaldı. Her genste tarım arazileri ve otlaklar eşit parçalara bölünerek kurayla tek tek hanelere dağıtıldı; zaman içinde yeniden paylaşımların yapılıp yapılmadığını bilmiyoruz; her durumda, Roma eyaletlerinde bu uygulama kısa bir süre sonra sonlandırıldı ve tek tek paylar, elden çıkarılabilir özel mülklere, *allodium*'lara dönüştü. Ormanlar ve otlaklar ortak kullanım için bölünmemiş olarak kaldı; hem bu kullanım hem de paylaşılmış toprağın ekilme tarzı, eski âdetlere ve tüm topluluğun kararlarına göre düzenlendi. Gensin, köyünde oturduğu süre uzadıkça ve Almanlar ile Romalılar zaman içinde kaynaştıkça, bölgesel bağlar akrabalık bağlarının giderek daha fazla önüne geçti; gens, mark topluluğunun içinde kayboldu; kuşkusuz, bu topluluğun içinde, üyelerin başlangıçtaki akrabalıklarının izleriyle hâlâ sık sık karşılaşılıyordu. Böylece, gense dayalı yapılanma, en azından mark topluluklarının ayakta kaldığı ülkelerde (Kuzey Fransa, İngiltere, Almanya ve İskandinavya), farkına varılmadan yerel

133 Salvianus, *De Gubernatione Dei*, V. Kitap, 8. Bölüm. –*Almanca ed.*

bir yapılanmaya dönüştü ve bunun sonucunda devlete uyum sağlama yeteneğini kazandı. Yine de, bir bütün olarak gense dayalı yapılanmanın ayırt edici özelliği olan kendiliğinden demokratik karakterini korudu; bu sayede, ilerleyen dönemlerde zorla yozlaştırıldığında bile, gense dayalı yapılanmanın bir parçasını koruyabildi ve böylece, ezilenlerin elinde, çağımıza kadar canlı kalan bir silah bıraktı.

Gensin içindeki kan bağının kısa sürede kaybolması, kabilede ve halkın bütününde de bunun organlarının fetih sonucunda yozlaşmasının ürünüydü. Boyunduruk altına alınanlar üzerindeki egemenliğin gense dayalı yapılanmayla bağdaşmaz olduğunu biliyoruz. Burada bunu büyük ölçekli bir şekilde görüyoruz. Roma eyaletlerinin efendileri olan Alman halklarının fetihlerini örgütlemeleri gerekiyordu. Ama ne Romalı kitleler gens bünyesine alınabilirdi ne de gens aracılığıyla onlara hükmedilebilirdi. Roma'nın başlangıçta varlıklarını büyük ölçüde sürdüren yerel idari birimlerinin tepesine, Roma devletinin yerini alacak bir şey koymak gerekiyordu ve bu da sadece başka bir devlet olabilirdi. Dolayısıyla, gense dayalı yapılanmanın organlarının devlet organlarına dönüşmesi ve bunun da koşulların baskısı nedeniyle çok hızlı bir şekilde gerçekleşmesi gerekiyordu. Ne var ki, fetih yapan halkın birinci temsilcisi askerî liderdi. Fethedilen bölgenin iç ve dış güvenliği onun gücünün artırılmasını gerekli kılıyordu. Askerî liderliğin krallığa dönüşme zamanı gelmişti. Dönüştü.

Frankların krallığını alalım. Burada, sadece Roma devletinin geniş toprakları değil, aynı zamanda büyüklü küçüklü *gau* {küçük bölge} ve mark topluluklarına dağıtılmamış olan tüm çok büyük toprak parçaları, özellikle de tüm büyük ormanlar, zafer kazanan Sal halkının mutlak mülkiyeti altına girmişti. Frankların, basit bir en yüksek rütbeli askerî liderken gerçek bir bölge hükümdarına dönüşmüş olan kralının ilk yaptığı şey, halkın bu

varlığını krallık topraklarına dönüştürmek, onu halktan çalmak ve maiyetine armağan etmek ya da ödünç vermekti. Başlangıçta kişisel askerî maiyetinden ve ordudaki diğer alt rütbeli komutanlardan oluşan bu maiyet, kısa sürede, yazarlıklarıyla, eğitimleriyle, Roma'daki konuşma dilinin ve Latince yazı dilinin yanı sıra ülke hukukunu bilmeleriyle hızla onun için vazgeçilmez hâle gelen Romalılarla, yani Romalılaştırılmış Galyalılarla ve ayrıca onun saray halkını oluşturan ve aralarından gözdelerini seçtiği kölelerle, serflerle ve serbest bırakılmış kölelerle büyümüştü. Bunların hepsine, halkın topraklarının parçaları, başlangıçta çoğu zaman armağan edilmiş, sonraları *beneficium* biçiminde ve ilk aşamada genellikle kralın ömrünün sonuna kadar ödünç verilmiş ve böylece halkın sırtından yeni bir soylular sınıfının temeli atılmıştı.

Bu kadarıyla da kalmadı. Çok geniş bir alana yayılan imparatorluğu, gense dayalı eski yapılanmanın araçlarıyla yönetmek mümkün değildi; başkanlar konseyi, çoktan tarihe karışmamış olsaydı, toplanamazdı ve kısa bir süre içinde yerini kralın sürekli maiyetine bırakırdı; eski halk meclisi görünüşte varlığını koruyordu, ama o da giderek ordunun alt rütbeli komutanlarının ve yeni ortaya çıkan kodamanların meclisine dönüşüyordu. Toprak sahibi özgür köylüler, yani Frank halkının çoğunluğu, bitmek bilmez iç savaşlar ve başta Şarlman'ınkiler olmak üzere fetih savaşları nedeniyle, tıpkı cumhuriyetin son dönemindeki Romalı köylüler kadar tükenmiş ve sefalete itilmişti. Başlangıçta bütün orduyu ve Fransa'nın fethedilmesinin ardından onun çekirdeğini oluşturan köylüler dokuzuncu yüzyılın başında o kadar yoksullaşmıştı ki, beş erkekten en fazla biri sefere çıkabiliyordu. Doğrudan doğruya kral tarafından askere çağrılan özgür köylülerin oluşturduğu ordunun yerini, yeni ortaya çıkan kodamanların hizmetçilerinden oluşan bir ordu almıştı; bu hizmetçiler arasında, eskiden kraldan başka efendi ve daha

eskiden hiçbir efendi, hatta herhangi bir kral tanımayan köylülerin torunları olan bağımlı köylüler de vardı. Şarlman'ın haleflerinin yönetimi altında, iç savaşlar; krallık gücünün zayıflığı ve buna bağlı olarak, aralarına Şarlman'ın atadığı ve makamlarının soydan geçmesi için çaba harcayan *gau* kontlarının da katıldığı kodamanların saldırıları; son olarak da Normanların akınları, Frank köylülüğünün yıkıma uğrama sürecini son noktasına taşıdı. Şarlman'ın ölümünden elli yıl sonra, Frank Krallığı, dört yüz yıl önce Roma İmparatorluğu nasıl hiç direnmeden Frankların ayağına kapandıysa, aynı dirençsizlikle Normanların ayaklarına kapandı.

Ve sadece dışarıya karşı zayıflıkları değil, içerideki toplumsal düzenleri ya da daha doğrusu toplumsal düzensizlikleri de neredeyse aynıydı. Özgür Frank köylüleri, kendilerini, selefleri olan Roma *colon*'larınınkine benzer bir durumda bulmuştu. Savaşlar ve yağmalar nedeniyle yıkıma uğramışlardı ve krallık gücü onları koruyamayacak kadar zayıf olduğundan, yeni ortaya çıkan kodamanların ya da kilisenin koruması altına girmek zorunda kalmışlardı; ama bu koruma onlara pahalıya mal olacaktı. Geçmişin Galyalı köylüleri gibi, topraklarının mülkiyetini hamilerine devretmek zorunda kaldılar ve bunları farklı ve değişen biçimler altında, ama her zaman bazı hizmetleri sunma ve bazı ödemeler yapma koşuluyla ondan kiraladılar; bir kez bu bağımlılık biçimine mahkûm edildikten sonra, kişisel özgürlüklerini de giderek yitirdiler; birkaç kuşak sonra çoğu serf olmuştu. Özgür köylülüğün çöküşünün ne kadar hızlı bir şekilde gerçekleştiğini, o dönemde Paris'in yakınlarında, bugünse içinde bulunan Saint-Germain-des-Prés Manastırı'nın Irminon tarafından düzenlenen tapu kütüğü gösteriyor. Şarlman'ın henüz hayatta olduğu dönemde bile, bu manastırın çevresindeki ona ait geniş topraklarda, neredeyse istisnasız olarak Alman isimli Frankların yaşadığı 2788 hane bulunuyordu. Bunların 2080'inde *colon*'lar,

35'inde *lit*'ler {yarı özgür köylüler}, 220'sinde köleler ve yalnızca 8'inde mülk sahipleri vardı! Salvianus'un dine aykırı ilan ettiği uygulama, yani haminin köylüye toprağının mülkiyetini kendisine devrettirmesi ve ona sadece yaşam boyu kullanması için geri vermesi uygulaması şimdi kilise tarafından köylülere karşı her yerde hayata geçiriliyordu. Giderek daha fazla başvurulan zorla çalıştırma uygulamaları için hem Roma'daki *angaria*'lar, yani devlete sunulan zorunlu hizmetler, hem de Alman mark üyelerinin köprü ve yol yapımı ve başka ortak amaçlar için sundukları hizmetler örnek alınmıştı. Yani, göründüğü kadarıyla, nüfusun çoğunluğu dört yüz yılın ardından tam olarak başlangıç noktasına dönmüştü.

Ama bu sadece iki şeyi kanıtlar: Birincisi, çöküş sürecindeki Roma İmparatorluğu'nun toplumsal yapılanmasının ve mülkiyet dağılımının, tam olarak, tarımsal ve sınai üretimin o dönemdeki aşamasına karşılık geldiğini, yani kaçınılmaz olduğunu; ikincisi, izleyen dört yüz yıl boyunca bu üretim aşamasının kayda değer bir düşüş ya da yükseliş sergilemediğini, yani aynı kaçınılmazlıkla aynı mülkiyet dağılımını ve aynı halk sınıflarını yeniden üretmiş olduğunu. Kent, Roma İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında kır üzerindeki eski egemenliğini yitirmiş ve Alman egemenliğinin ilk yüzyıllarında onu yeniden elde edememişti. Bu da, hem tarımın hem de sanayinin düşük birer gelişme aşamasında bulunduğu anlamına gelir. Bu tür bir genel durum, kaçınılmaz olarak, büyük egemen toprak sahipleri ve bağımsız küçük köylüler üretir. Köle emeğine dayanan Roma'ya özgü *latifundium* işletmeciliğini ya da serf emeğine dayanan daha yeni büyük ölçekli çiftçiliği bu tür bir topluma eklemenin neredeyse olanaksız olduğunu, Şarlman'ın, ünlü krallık *villa*'larına dayanan, devasa, ama neredeyse hiçbir iz bırakmadan sona eren deneyleri kanıtlıyor. Bu deneyler sadece manastırlar tarafından devam ettirildi ve sadece onlar için verimli oldular; ama manas-

tırlar, evlenme yasağına dayanan anormal toplumsal kurumlardı; istisnai şeyler yapabiliyorlardı, ama tam da bu nedenle istisnalar olarak kalmak zorundaydılar.

Yine de, bu dört yüz yıl boyunca ilerleme kaydedildi. Sona gelindiğinde baştakilerle neredeyse aynı olan temel sınıflarla yeniden karşılaşsak bile, bu sınıfları oluşturan insanlar değişmişti. Eski Çağ'a özgü kölecilik de, çalışmayı kölelere özgü sayarak hor gören lumpenleşmiş yoksul özgür yurttaşlar da ortadan kalkmıştı. Roma'nın *colon*'ları ile yeni bağımlı köylülerin arasında özgür Frank köylüsü vardı. Çökmekte olan Romalılığın "yararsız anıları ve boş kavgası" ölmüş ve gömülmüştü. Dokuzuncu yüzyılın toplumsal sınıfları, çökmekte olan bir uygarlığın dönüştüğü bataklıkta değil, yeni bir uygarlığın doğum sancıları içinde oluşmuştu. Efendileriyle ve hizmetçileriyle yeni kuşak, Romalı selefleriyle karşılaştırıldığında, bir erkekler kuşağıydı. Güçlü toprak sahipleri ile hizmet eden köylüler arasındaki, ikinciler için Eski Dünya'nın çıkışsız çöküşünün biçimi olan ilişki, şimdi, birinciler için yeni bir gelişmenin başlangıç noktasıydı. Ayrıca, söz konusu dört yüz yıl ne kadar verimsiz görünürse görünsün, arkasında *bir* büyük ürün bırakmıştı: modern milliyetler, yani Batı Avrupa insanlığının geleceğin tarihi için yeniden biçimlenmesi ve yapılanması. Almanlar gerçekten de Avrupa'yı yeniden canlandırmıştı ve bu nedenle, Cermen döneminin devletlerinin dağılma süreci, Normanların ve Sarazenlerin {Müslüman Arapların} boyunduruğu altına girilmesiyle değil, *beneficium*'ların ve himayeciliğin (*Kommendation*) gelişerek feodalizme ulaşmasıyla[134] ve sadece yaklaşık iki yüz yıl sonra Haçlı Seferlerinde verilen ağır kayıplara zarar görmeden katlanılmasını sağlayacak kadar muazzam bir nüfus artışıyla sona erdi.

134 Buradan, cümlenin sonundaki "sona erdi" sözcüklerine kadarki metin 1884 baskısında yer almıyor. –*Almanca ed.*

Peki ama, Almanların can çekişen Avrupa'ya yeni bir canlılık kazandırmalarını sağlayan gizemli büyü neydi? Şoven tarihçilerimizin bize anlattığı gibi, Alman halkına içkin olan mucizevi bir güç müydü? Kesinlikle hayır. Almanlar, özellikle o zamanlar, çok yetenekli bir Aryen kabilesiydi ve çok canlı bir gelişim sürecinin içindeydiler. Ama Avrupa'yı gençleştirmiş olanlar, özgül ulusal özellikleri değil, basitçe, barbarlıkları ve gense dayalı yapılanmalarıydı.

Kişisel beceriklilikleri ve cesaretleri, özgürlükçülükleri ve tüm kamusal işleri kendi işleri olarak gören demokratik içgüdüleri, kısacası, Romalıların yitirdiği ve Roma dünyasının çamurundan yeni devletler kurmak ve yeni milliyetler çıkarmak için vazgeçilmez olan bütün o özellikler, üst aşamadaki barbarların ayırt edici özelliklerinden, gense dayalı yapılanmalarının ürünlerinden başka ne olabilirdi?

Tek eşliliğin Eski Çağ'a özgü biçimini dönüştürdüyseler, ailedeki erkek egemenliğini hafiflettiyseler, kadına klasik dünyada hiç görülmediği kadar yüksek bir konum verdiyseler, bunları yapmalarını mümkün kılan şeyler, barbarlıklarından, gense dayalı alışkanlıklardan, ana hukuku döneminden kalan ve canlılıklarını koruyan miraslarından başka ne olabilirdi?

En önemli ülkelerin en az üçünde, Almanya'da, Kuzey Fransa'da ve İngiltere'de, gense dayalı yapılanmanın mark toplulukları biçimindeki gerçek bir parçasını koruyup feodal devlete kadar taşıdıysalar ve bunu yaparak, ezilen sınıfa, yani köylülere, Orta Çağ'ın en ağır serflik koşullarında bile, yerel bir birliktelik ve ne Eski Çağ'ın kölelerinin ne de modern proleterlerin önlerinde hazır buldukları bir direniş aracı sağladıysalar, bunu, barbarlıklarından, soylara göre yerleşme tarzlarının tümüyle barbarlığa özgü olmasından başka neye borçlu olabilirlerdi?

Ve son olarak, daha anayurtlarında uyguladıkları ve Roma İmparatorluğu'nda da giderek köleliğin yerini alan daha ılımlı

uşaklık biçimini geliştirebildiyseler ve evrensel kılabildiyseler (bu biçim, ilk olarak Fourier'nin vurguladığı gibi,[135] ezilenlere, *sınıf olarak* adım adım kurtulmalarının araçlarını sağlar [*fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement* collectif et progressif {çiftçilere *kolektif ve tedricî* kurtuluşlarının araçlarını sağlar}]; bu nedenle de, herhangi bir geçiş durumu olmadan tek tek kişilerin hemen serbest bırakılmasından başka hiçbir şeye izin vermeyen kölecilikten [Eski Çağ'da köleciliğin zafer kazanan bir isyanla ortadan kaldırılmasına hiç tanık olunmamıştır] çok daha üstündür; ve Orta Çağ'ın serfleri, sınıf olarak kurtuluşlarını gerçekten de adım adım hayata geçirmiştir), bunu, Eski Çağ'daki emek köleciliği ya da Doğu'daki ev köleciliği biçimlerindeki gelişkin köleciliğe varmamalarını sağlayan barbarlıklarından başka neye borçlu olabilirlerdi?

Almanların Roma dünyasına soktukları canlı ve canlılık getiren ne varsa, barbarlıktı. Gerçekten de, son bulmakta olan bir uygarlığın pençesindeki bir dünyayı sadece barbarlar gençleştirebilir. Ve (Almanların Kavimler Göçü öncesinde ulaştıkları ve içinde yol almaya devam ettikleri) barbarlığın en üst aşaması, tam da bu süreç için en elverişli olanıydı. Bu da her şeyi açıklar.

135 Fourier, "*Théorie des quatre mouvements et des destinées générales*", *Œuvres completes*, T. 1, Paris 1846, s. 220. –*Almanca ed.*

IX

Barbarlık ve Uygarlık

Böylece, üç büyük ayrı örnekte, yani Yunanlarda, Romalılarda ve Almanlarda, gense dayalı yapılanmanın dağılma sürecini izlemiş olduk. Son olarak, barbarlığın üst aşamasında gense dayalı toplumsal örgütlenmenin altını oymuş olan ve uygarlığın gelişiyle birlikte bu örgütlenmeyi tümüyle ortadan kaldıran genel iktisadi koşulları inceleyeceğiz. Burada, Marx'ın *Kapital*'i bizim için Morgan'ın kitabı kadar gerekli olacak.

Yabanıllığın orta aşamasında filizlenen, üst aşamasında daha da gelişen gens, kaynaklarımızdan hareketle saptayabileceğimiz kadarıyla, parlak dönemine barbarlığın alt aşamasında ulaşır. Dolayısıyla bu gelişim aşamasıyla başlayacağız.

Amerikan Kızılderililerini örnek olarak almamızı gerekli kılan bu aşamada, gense dayalı yapılanmanın tümüyle gelişmiş olduğunu görürüz. Bir kabile, birden fazla, çoğu örnekte iki[136] gense ayrılmıştır; nüfus artışıyla birlikte bu ilk genslerin her biri birden fazla alt gense bölünmüştür ve ana gens bunların karşısında fratri olarak görünür; kabilenin kendisi de birden fazla kabileye bölünür ve bu yeni kabilelerde, çoğu zaman, eski genslerle yeniden karşılaşırız; en azından bazı örneklerde, bir konfederasyon, akraba gensleri kapsar. Bu basit örgütlenme, içlerinden çıktığı toplumsal koşullar için tümüyle yeterlidir. Genslerin

136 1884 baskısında "çoğu örnekte iki" sözcükleri bulunmuyor. –*Almanca ed.*

kendiliğinden ortaya çıkmış gruplaşmasından başka bir şey değildir ve bu şekilde örgütlenmiş bir toplumun içinde çıkabilecek olan tüm anlaşmazlıkları çözüme bağlayabilecek durumdadır. Dışarısı söz konusu olduğunda, çözümün aracı savaştır; savaş, kabilenin yok oluşuyla sonlanabilir, ama hiçbir zaman boyunduruk altına sokulmasıyla sonlanamaz. Boyun eğdirmeye ve boyun eğmeye izin vermemesi, gense dayalı yapılanmanın hem yüceliği hem de onu sınırlandıran bir diğer özelliğidir. İçeride henüz haklar ile ödevler arasında bir fark bulunmuyordu; yerli için, kamusal işlere, kan davasına ya da bunun sonlandırılmasına katılımın bir hak mı yoksa ödev mi olduğu sorusu yoktur; böyle bir soru ona en az şu soru kadar saçma gelirdi: Yemek, uyumak, avlanmak, bir hak mıdır yoksa bir ödev mi? Kabilenin ve gensin farklı sınıflara bölünmesi de aynı ölçüde olanaksızdır. Bu da bizi koşulların iktisadi temelini incelemeye yöneltir.

Nüfus fazlasıyla seyrektir. Sadece kabilenin yerleşim merkezinde yoğunlaşır; bunu geniş bir avlanma bölgesi çevreler ve bu bölgenin ardında da kabileyi diğerlerinden ayıran tarafsız koruyucu orman bulunur. İşbölümü tümüyle doğaldır; sadece iki cins arasında işbölümü vardır. Erkek savaşır, avlanmaya ve balık tutmaya gider, yiyeceklerin hammaddelerini ve bunları elde etmek için gerekli olan aletleri temin eder. Kadın eve bakar ve yiyeceklerle giyecekleri hazırlar, yemek pişirir, örgü ve dikiş işlerini yapar. İkisi de kendi alanının efendisidir: Erkek ormanda, kadın evde. İkisi de kendi yaptığı ve kullandığı aletlerin sahibidir: Erkek silahların, avlanma ve balık tutma araçlarının, kadın ev eşyasının. Hane, birden fazla ve sıklıkla çok sayıda aile tarafından komünist tarzda kullanılır.* Ortaklaşa yapılıp kullanılan-

* Özellikle Amerika'nın kuzeybatı kıyısı için, *bkz.* Bancroft. Kraliçe Charlotte Adası'ndaki Haydalarda, 700 kişinin aynı çatı altında yaşadığı hanelerle bile karşılaşılabiliyor. Nutkalarda kabileler birer bütün olarak tek bir çatının altında yaşıyordu.

lar, ortak varlıklardır: Ev, bahçe, uzun kayık. Demek ki, burada, ve sadece burada, hukukçuların ve iktisatçıların uygar topluma atfettiği "çalışarak elde edilmiş mülkiyet", yani günümüzün kapitalist mülkiyetinin dayanağı olmayı sürdüren son uydurulmuş hukuki bahane geçerlidir.

Ama insanlar her yerde bu aşamada kalmadı. Asya'da, evcilleştirilebilen ve evcilleşmiş olarak çoğaltılabilen hayvanlar buldular. Yabani mandanın dişisini avlamak gerekiyordu; evcil olanı ise her yıl bir malak ve üstüne de süt veriyordu. En ileri kabilelerden bazıları (Aryenler, Samiler, belki aynı zamanda Turanlılar), önce evcilleştirmeyi, sonrasında da artık sadece hayvan yetiştirip onlara bakmayı temel uğraşları hâline getirdi. Hayvancılık yapan kabileler kendilerini barbarların geri kalan kitlesinden ayırdı: *ilk büyük toplumsal işbölümü*. Hayvancılık yapan kabileler, geri kalan barbarlara göre daha çok geçim aracı üretmekle kalmıyor, aynı zamanda daha farklı geçim araçları da üretiyordu. Onlara göre daha büyük miktarlarda süte, süt ürünlerine ve ete sahip olmanın yanı sıra, derileri, yünleri, keçi kılları ve hammadde kitlesiyle birlikte artan iplikleri ve kumaşları vardı. Böylece düzenli bir mübadele ilk kez olanaklı hâle geldi. Önceki aşamalarda ancak rastlantısal mübadeleler gerçekleşebilir; silah ve alet yapımındaki özel bir beceriklilik geçici bir işbölümüne yol açabilir. Örneğin, Geç Taş Devri'nin taş alet atölyelerine ait oldukları su götürmeyen kalıntılar pek çok yerde bulundu; hünerlerini bu atölyelerde geliştiren sanatçılar, muhtemelen, Hintli gens topluluklarının hep aynı işi yapan zanaatçıları için hâlâ geçerli olduğu üzere, topluluğun bütünü için çalışıyordu. Bu aşamada kabilenin içinde gerçekleşen mübadeleden farklı bir mübadele hiçbir şekilde ortaya çıkamazdı ve kabile içindeki mübadeleler de birer istisna olarak kaldı. Buna karşılık burada, hayvancılık yapan kabilelerin ayrışmasından sonra, farklı kabilelerin üyeleri arasındaki mübadelenin ve bu mübadelenin

gelişerek düzenli bir kuruma dönüşmesinin tüm koşullarının olgunlaşmış olduğunu görüyoruz. Başlangıçta, gens başkanları aracılığıyla kabileler arasında mübadele gerçekleştiriliyordu; ama sürüler ayrı mülkiyet[137] kapsamına girmeye başladığında, bireyler arası mübadele giderek ağır basmaya başladı ve sonunda tek biçim oldu. Hayvancılık yapan kabilelerin komşularıyla mübadele ederken sundukları temel ürün sığırdı; sığır, tüm diğer metaların değerini hesaplamak için kullanılan ve her yerde memnuniyetle diğer metaların karşılığı olarak kabul edilen meta hâline geldi; kısacası, sığır, para olma işlevini kazandı ve daha bu aşamada para olarak iş gördü. Para olarak iş gören bir metaya duyulan gereksinim, meta mübadelesinin daha en başında işte böyle bir zorunlulukla ve çabuklukla ortaya çıktı.

Asya'nın alt aşamadaki barbarlarının muhtemelen bilmediği bahçecilik, bu kıtada, en geç barbarlığın orta aşamasında, çiftçiliğin habercisi olarak geldi. Turan'ın dağlık bölgelerinin iklimi, uzun ve sert kış aylarına yetecek yem stoklarının yokluğunda hayvancılığa izin vermez; dolayısıyla burada mera bitkilerinin yetiştirilmesi ve tahıl üretimi zorunluydu. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar için de aynısı geçerlidir. Ama tahıl, ilk olarak sığırlar için üretilmiş olsa bile, kısa bir süre içinde insanların da besin maddelerinden biri oldu. Ekilen topraklar hâlâ kabileye aitti ve kullanım için başlangıçta gense, daha sonra gens tarafından ev topluluklarına, son olarak da[138] bireylere tahsis edildi; bunlar, belki kullanıcılar olarak toprak üzerinde bazı haklara sahipti, ama daha fazlasına değil.

Bu aşamadaki sınai başarılardan ikisi özellikle önemlidir. Bunlardan birincisi dokuma tezgâhı, ikincisi maden cevherlerinin eritilmesi ve madenlerin işlenmesidir. Bakır, kalay ve bu

137 1884 baskısında "ayrı mülkiyet" yerine "özel mülkiyet" deniyor. *–Almanca ed.*

138 1884 baskısında "ev topluluklarına, son olarak da" sözcükleri bulunmuyor. *–Almanca ed.*

ikisinden oluşan bronz açık ara en önemlileriydi; bronz, kullanılabilir aletler ve silahlar sağlıyor, ama taş aletlerin yerini alamıyordu; bunu yalnızca demir yapabilirdi, ama demiri elde etmenin yolu henüz bilinmiyordu. Altın ve gümüş süslenme ve süsleme için kullanılmaya başlamıştı ve daha o dönemde bakıra ve bronza göre daha yüksek birer değere sahip olmuş olmalılar.

Üretimin tüm dallarda (hayvancılık, tarım, ev zanaatçılığı) artırılması, insan emek gücüne, korunması için gerekli olandan fazlasını üretme yeteneğini kazandırdı. Aynı zamanda, gensin her bir üyesinin, ev topluluğunun ya da tek eşli ailenin payına düşen günlük iş miktarını artırdı. Yeni emek güçlerinin devreye sokulması istenir hâle geldi. Bunları savaş sağladı: Savaş tutsakları kölelere dönüştürüldü. Dönemin genel tarihsel koşulları altında, ilk büyük toplumsal işbölümü, emeğin üretkenliğini, yani zenginliği artırarak ve üretim alanını genişleterek, köleciliği de kaçınılmaz olarak beraberinde getirdi. İlk büyük toplumsal işbölümünden, toplumun iki sınıf yaratan ilk büyük bölünmesi çıktı: Efendiler ve köleler, sömürenler ve sömürülenler.

Sürülerin kabileye ya da gense ait ortak varlıklar olmaktan çıkarak tek tek aile reislerinin varlıklarına dönüşmesinin nasıl ve ne zaman gerçekleştiği hakkında henüz hiçbir şey bilmiyoruz. Ama bu dönüşüm asıl olarak bu aşamada gerçekleşmiş olmalı. Sürülerle ve diğer yeni zenginliklerle birlikte, ailede bir devrim yaşandı. Geçim sağlama her zaman erkeğin işi olmuştu, geçim araçları onun tarafından üretilmişti ve ona aittiler. Yeni geçim araçları sürülerdi, bunların başlangıçta evcilleştirilmesi ve sonrasında bakımı erkeğin işiydi. Bu nedenle, sığırlar da, sığırlarla mübadele edilen metalar ve köleler de ona aitti. Geçim sağlama faaliyetinin üretmeye başladığı fazlanın tümü erkeğin payına düştü; bundan kadın da yararlanıyordu, ama mülkiyette payı yoktu. "Yabanıl" savaşçı ve avcı erkek, evde kadının ardından ikinci sırada bulunmaktan hoşnuttu; "daha kibar" olan çoban,

zenginliğine dayanarak, zorla birinci sıraya çıktı ve kadını ikinci sıraya itti. Ve kadın da şikâyetçi olamazdı. Erkek ile kadın arasındaki mülkiyet dağılımını, aile içindeki işbölümü düzenlemişti; bunda bir değişiklik olmadı; ne var ki, sadece ailenin dışındaki işbölümünün değişmesi nedeniyle, aile içindeki işbölümü, o zamana kadarki ev içi ilişkileri baş aşağı çevirdi. Kadına geçmişte evdeki egemenliğini sağlamış olan neden, yani ev işlerinden başka bir şey yapmaması, bu kez erkeğe evdeki egemenliğini sağladı; kadının ev içi çalışması, erkeğin geçim sağlamaya yönelik çalışmasının yanında kayboldu; ikincisi her şeydi, birincisi ise önemsiz bir katkı. Burada bile görüldüğü üzere, kadın, toplumsal açıdan üretken olan işlerde çalışamadıkça ve kişisel olan ev işlerine hapsolmuş olarak kaldıkça, kadının kurtuluşu, kadın-erkek eşitliği olanaksız bir şeydir ve böyle kalır. Kadının kurtuluşu, ancak, kadınlar üretime büyük, toplumsal ölçekte katılabildiğinde ve ev işleri kadınları pek az meşgul etmeye başladığında olanaklı hâle gelir. Bunlar da, ancak, büyük ölçekli kadın emeğine izin vermekle kalmayıp bunu açıkça talep eden ve aynı zamanda kişisel ev işlerinin giderek kamusal bir sanayinin içinde eriyip gitmesi için çaba harcayan modern büyük sanayiyle birlikte olanaklı hâle geldi.

Erkeğin evdeki fiili egemenliğiyle birlikte, onun mutlak egemenliğinin önündeki son engel kalkmıştı. Ana hukukunun ortadan kaldırılması, baba hukukunun yürürlüğe sokulması ve eşleşme evliliğinin giderek tek eşliliğe dönüşmesi bu mutlak egemenliği doğruladı ve ebedîleştirdi. Bu da gense dayalı eski düzende bir gedik açtı: Tek eşli aile bir güce dönüştü ve tehditkâr bir şekilde gensin karşısına çıktı.

Bir sonraki adım bizi barbarlığın üst aşamasına ulaştırır; uygar halkların hepsinin kahramanlar çağı bu döneme denk gelir: demir kılıç, ama aynı zamanda demir saban ve demir balta dönemi. Devrimci bir tarihsel rol oynamış tüm hammaddeler ara-

sında sonuncusu ve en önemlisi, patates hariç sonuncusu olan demir, insanların hizmetine girmişti. Demir, çiftçiliğin daha büyük alanlarda yapılmasını, daha geniş orman arazilerinin ekime açılmasını sağladı; zanaatçıya, hiçbir taşın, bilinen başka hiçbir metalin karşı koyamadığı bir sertlikteki ve keskinlikteki aletler verdi. Ama bunları adım adım yaptı; ilk demir pek çok örnekte bronzdan yumuşaktı. Örneğin taş silahlar ancak yavaş yavaş ortadan kalktı; sadece *Hildebrand Şarkısı*'nda değil, 1066 yılındaki Hastings Muharebesi'nde bile taş baltalar savaş silahları olarak kullanılıyordu. Ama ilerleme artık durdurulamaz, daha az kesintili ve daha hızlı bir şekilde gerçekleşiyordu. Taş ya da tuğla evleri taş duvarlarla, kulelerle ve mazgallarla çevreleyen kentler kabilenin ya da kabileler konfederasyonunun merkezî yerleşim yeri oldu; bu, mimarlıktaki muazzam bir ilerleme, ama aynı zamanda tehlikelerdeki ve korunma gereksinimindeki artışın bir işaretiydi. Zenginlik hızla büyüdü, ama bireylerin zenginliği olarak; dokumacılık, metal işçiliği ve kendilerini giderek bağımsızlaştıran diğer zanaatlar, artan bir üretim çeşitliliği ve ustalığı getirdi; tarım, tahıllar, baklagiller ve meyveler dışında, nasıl hazırlanacakları öğrenilmiş olan sıvı yağ ve şarap da sağlamaya başlamıştı. Bu kadar çeşitlenmiş olan faaliyetler artık bir ve aynı kişi tarafından yürütülemezdi: *ikinci büyük işbölümü* geldi: Zanaatçılık tarımdan ayrıldı. Üretimin ve onunla birlikte emeğin üretkenliğinin durmadan artması, insan emek gücünün değerini yükseltmişti; önceki aşamada henüz şurada burada yeni yeni ortaya çıkmakta olan kölecilik, şimdi toplumsal sistemin vazgeçilmez bir bileşeni olur; köleler, basit yardımcılar olmaktan çıkar ve çalıştırılmak üzere zorla ve düzineler hâlinde tarlalara ve atölyelere götürülürler. Üretimin iki büyük ana dala, tarım ile zanaatçılığa bölünmesiyle birlikte, doğrudan doğruya mübadele için üretim, meta üretimi ortaya çıkar; bununla birlikte de, sadece içerideki ya da kabile sınırlarındaki ticaret değil, aynı

zamanda denizaşırı ticaret gelir. Ama tüm bunlar henüz çok az gelişmiştir; değerli metaller ağırlıklı ve genel para-meta olmaya başlar, ama henüz sikke hâline getirilmemişlerdir ve sadece çıplak ağırlıklarına göre mübadele edilirler.

Özgür insanlarla köleler arasındaki ayrımın yanına zenginler ile yoksullar arasındaki ayrım eklenir; yeni işbölümüyle birlikte toplumda yeni bir sınıfsal bölünme gerçekleşir. Tek tek aile reisleri arasındaki servet farklılıkları, eski komünist ev topluluğunu, o zamana kadar ayakta kaldığı her yerde parçalar; böylece, toprağın bu topluluk hesabına ortaklaşa işlenmesi de son bulur. Tarım arazileri, kullanmaları için, önce süreli sonra da süresiz olarak tek tek ailelere aktarılır; tam özel mülkiyete geçiş, adım adım ve eşleşme evliliğinden tek eşliliğe geçişe paralel olarak gerçekleşir. Tek eşli aile, toplumun iktisadi birimi olmaya başlar.

Artan nüfus yoğunluğu içeride ve dışarıda daha sıkı birliktelikler kurmayı gerekli kılar. Akraba kabilelerin konfederasyonu her yerde bir zorunluluğa dönüşür; kısa bir süre sonra, ayrı kabile bölgelerinin halka ait tek bir bölgede birleşmesine yol açacak şekilde birleşmeleri de öyle. Halkın askerî lideri (*rex*, *basileus*, *thiudans*), vazgeçilmez, sürekli bir görevliye dönüşür. Halk meclisi, henüz var olmadığı yerlerde ortaya çıkar. Askerî lider, konsey ve halk meclisi, gelişerek askerî bir demokrasiye dönüşmüş olan gense dayalı toplumun organlarını oluşturur. Söz konusu demokrasi askerîdir, çünkü savaş ve savaşa yönelik örgütlenme artık halk yaşamının düzenli işlevleri hâline gelmiştir. Komşuların zenginlikleri, zenginleşmeyi yaşamın başlıca amaçlarından biri olarak görmeye başlamış olan halklarda açgözlülüğe yol açar. Bunlar, barbar halklardır: Yağmalamayı, çalışarak elde etmekten daha kolay ve hatta daha onurlu bulurlar. Geçmişte yalnızca saldırıların öcünü almak ya da yetersiz hâle gelen bölgeyi genişletmek için başvurulan savaş, artık sadece yağmalama amacıyla yapılır ve düzenli bir sektöre dönüşür. Yeni ve tahkim

edilmiş olan kentleri çevreleyen duvarların tehditkâr görünümü boşuna değildir: Hendekleri, gense dayalı yapılanmanın gömüleceği mezar yeridir ve kuleleri daha o dönemde uygarlığa doğru yükselir. İçeride de durum farklı değildir. Yağma amaçlı savaşlar hem en tepedeki askerî liderin hem de alt kademelerdeki komutanların gücünü artırır; haleflerin alışkanlıklara dayalı olarak aynı ailelerin üyeleri arasından seçilmesi uygulaması, özellikle baba hukukunun yürürlüğe girmesinden itibaren, adım adım, önce katlanılan, ardından hak olduğu iddia edilen, sonunda da gasp edilen soydan geçme halefliğe dönüşür; soydan geçen krallığın ve soydan geçen soyluluğun temelleri atılmıştır. Böylece gense dayalı yapılanmanın organları halkın, gensin, fratrinin, kabilenin içindeki köklerinden giderek kopar ve gense dayalı bütün yapılanma karşıtına dönüşür: Kabilelerin kendi işlerini özgürce düzenlemelerine yönelik bir örgütlenme olmaktan çıkıp komşuların varlıklarını yağmalamaya ve onları ezmeye yönelik bir örgütlenme hâline gelir ve buna uygun olarak onun organları da halkın iradesinin aletleri olmaktan çıkıp kendi halkı üzerinde egemenlik kurmanın ve onu ezmenin bağımsız organlarına dönüşür. Ne var ki, zenginleşme hırsı gens üyelerini zenginler ve yoksullar şeklinde bölmeseydi; "aynı gensin içindeki servet farklılığı, çıkar birliğini gens üyelerinin karşıtlığına dönüştür[müş]" olmasaydı (Marx); köleciliğin yaygınlaşması, geçimini çalışarak sağlamayı sadece kölelere layık ve yağmaya göre daha onur kırıcı bir faaliyet olarak göstermeye başlamasaydı, bu hiçbir zaman mümkün olmazdı.

✷ ✷ ✷

Böylece uygarlığın eşiğine ulaştık. Uygarlığı, işbölümündeki yeni bir ilerleme başlatır. En alt aşamada insanlar yalnızca doğrudan doğruya kendi gereksinimleri için üretiyordu; bir şekilde gerçekleşen mübadeleler yalıtık eylemlerdi ve sadece tesadüfen

ortaya çıkan fazlalarla ilgiliydiler. Barbarlığın orta aşamasında, hayvancılık yapan halklarda, sığırlar üzerindeki, sürü belirli bir büyüklüğe ulaştığında düzenli bir şekilde bu halkların gereksindiklerine ek olarak bir fazla üreten bir mülkiyetle ve aynı zamanda, hayvancılık yapan halklar ile geri kalmış sürüsüz kabileler arasındaki bir işbölümüyle, dolayısıyla yan yana var olan iki farklı üretim aşamasıyla ve dolayısıyla da düzenli bir mübadelenin koşullarıyla karşılaşırız. Barbarlığın üst aşaması bize tarım ile zanaatçılık arasındaki daha ileri bir işbölümünü sunar; böylece, emek ürünlerinin giderek artan bir kısmı doğrudan doğruya mübadele için üretilir, dolayısıyla da tek tek üreticiler arasındaki mübadele toplumun yaşamsal zorunluluklarından biri düzeyine yükselir. Uygarlık, özellikle kent-kır karşıtlığını keskinleştirerek (Eski Çağ'da olduğu gibi kentin kır üzerindeki iktisadi üstünlüğü de söz konusu olabilir, Orta Çağ'da olduğu gibi kırın kent üzerindeki iktisadi üstünlüğü de), var olan tüm bu işbölümü türlerini sağlamlaştırır ve yoğunlaştırır ve bunlara, kendisine özgü, belirleyici derecede önemli olan üçüncü bir işbölümünü ekler: Üretimle ilgilenmeyi bırakıp sadece ürünlerin mübadelesiyle ilgilenen bir sınıf üretir: *tüccarlar*. Daha önce, sınıfların oluşumu doğrultusunda atılan ilk adımların tümü, sadece üretimle ilgiliydi; bunlar, üretimde yer alan insanları yönetenler ile yapanlara ya da büyük ölçekli üreticiler ile küçük ölçekli üreticilere ayırmıştı. Burada, ilk kez, üretime herhangi bir şekilde katılmadan, bir bütün olarak üretimin yönetimini ele geçiren ve üreticileri iktisadi açıdan boyunduruk altına alan, onların arasına zorunlu bir aracı olarak giren ve onları sömüren bir sınıf sahneye çıkar. Üreticileri mübadelenin zahmetinden ve risklerinden kurtarma, ürünlerinin satışlarını uzak pazarlara yayma ve böylece nüfusun en yararlı sınıfı hâline gelme bahanesiyle, bir asalaklar sınıfı oluşur; bu halis toplumsal parazitler sınıfı, çok sınırlı gerçek hizmetlerinin karşılığı olarak, hem yurt

içindeki hem de yabancı ülkelerdeki üretimin kaymağını alır, hızla muazzam servetler ve bunlara karşılık gelen bir toplumsal etki gücü kazanır ve tam da bu nedenle uygarlık döneminde saygınlığını ve üretim üzerindeki egemenliğini durmadan artırır; ta ki, o da kendisine ait bir ürünü ortaya çıkarıncaya kadar: periyodik ticaret bunalımları.

Ele almakta olduğumuz gelişme aşamasında, genç tüccar sınıfı, kuşkusuz, onu bekleyen büyük şeyler hakkında henüz hiçbir fikre sahip değildir. Ama yerleşiklik kazanmakta ve kendisini vazgeçilmez kılmaktadır ve bu kadarı yeterlidir. Onunla birlikte, *madenî para*, yani basılmış sikke de yerleşiklik kazanır; madenî para, üretici olmayanların üreticiler ve onların üretimleri üzerindeki egemenliğinin yeni bir aracıdır. Tüm diğer metaları içinde saklı tutan metaların metası, istenen her an, arzu edilebilecek ve arzu edilen her şeye dönüşebilecek olan tılsım keşfedilmişti. Ona sahip olanlar, üretim dünyasına hükmediyordu; peki, ona en çok kim sahipti? Tüccar. Paraya tapınma onun elinde güvendeydi. Tüm metalar gibi tüm meta üreticilerinin de paranın önünde yere kapanarak tapınmak zorunda olduğunun açıklık kazanmasını sağladı. Zenginliğin ta kendisinin bu cisimleşmesi karşısında tüm diğer zenginlik biçimlerinin sadece birer görüntüden ibaret kaldığını pratikte kanıtladı. Paranın gücü, bir daha hiçbir zaman, bu gençlik günlerinde olduğu gibi başlangıç dönemi kabalığıyla ve şiddetiyle ortaya çıkmadı. Metaların para karşılığında satılmasını para avansı ve onu da faiz ve tefecilik izledi. Ve sonraki dönemlere ait hiçbir mevzuat, borçluyu, alacaklı karşısında, Eski Atina ve Eski Roma mevzuatları kadar korumasız ve çaresiz bırakmaz; her iki mevzuat da, kendiliğinden bir şekilde, alışkanlığa dayalı yasalar olarak, iktisadi zorlamadan başka zorlama olmadan ortaya çıkmıştı.

Metalar ve köleler cinsinden zenginliğin yanına, parasal zenginliğin yanına toprak mülkiyeti cinsinden zenginlik de ek-

lenmişti. Bireylerin, başlangıçta gens ya da kabile tarafından kendilerine bırakılan parselleri artık o kadar yerleşiklik kazanmıştı ki, bu parseller miras bırakma hakkını da içerecek şekilde onlara aitti. Yakın geçmişte, en büyük çabayı, gense dayalı topluluğun parseller üzerindeki (onlar için bir zincire dönüşmüş olan) haklarından kurtulmak için harcamışlardı. Zincirden kurtuldular; ama çok kısa bir süre sonra, bu yeni toprak mülkiyetinden de. Tam ve serbest toprak mülkiyeti, sadece toprağa eksiksiz ve sınırsız bir şekilde sahip olma olanağı anlamına değil, aynı zamanda onu elden çıkarma olanağı anlamına geliyordu. Toprak gense aitken bu olanak yoktu. Ama yeni toprak sahibi, gensin ve kabilenin üst mülkiyeti zincirini nihai olarak kaldırıp atarken, o zamana kadar onu toprağın ayrılmaz bir eklentisi hâline getiren bağı da koparmış oldu. Ona, bunun ne anlama geldiğini, özel toprak mülkiyetiyle eş zamanlı olarak bulunan para gösterdi. Toprak, satılabilen ve rehin verilebilen bir meta olabildi. Toprak mülkiyeti daha yeni bir olguyken ipotek de keşfedilmiş durumdaydı (*bkz.* Atina). Hetaerizm ve fuhuş tek eşliliğe nasıl kene gibi yapıştıysa, ipotek de bu andan itibaren toprak mülkiyetinin peşini bırakmaz. Tam ve serbest, elden çıkarılabilir toprak mülkiyetini istediniz, işte artık ona sahipsiniz; *tu l'as voulu, George Dandin!* {bunu sen istedin, Georges Dandin!}[139]

Ticaretin genişlemesiyle, parayla ve tefecilikle, toprak mülkiyetiyle ve ipotekle birlikte, zenginlik hızla sayıca küçük bir sınıfın elinde toplanır ve merkezîleşirken, kitlelerin yoksulluğu arttı ve yoksullar kitlesi büyüdü. Yeni zenginlik aristokrasisi, başından itibaren içinde yer alanlar dışındaki eski kabile soylularını nihai olarak arka plana itti (Atina'da, Roma'da, Almanlarda). Özgür insanların zenginliklerine göre sınıflara ayrılmasına, özel-

139 Molière, *George Dandin, ou le mari confondu*, Birinci Perde, 9. Sahne. *–Almanca ed.*

likle Yunanistan'da, kölelerin sayısındaki muazzam artış* eşlik etti; bunların zorla çalıştırılması, bütün toplumun üstyapısının üzerinde yükseldiği temeli oluşturdu.

Şimdi de, bu toplumsal altüst oluş sırasında gense dayalı yapılanmaya ne olduğuna bakalım. Herhangi bir katkısı olmadan palazlanan yeni unsurlar karşısında etkisiz kalmıştı. Bu yapılanmanın ön şartı, bir gensin ya da en azından bir kabilenin üyelerinin aynı bölgede birlikte oturmaları ve orada başkalarının bulunmamasıydı. Bu durum çoktan sona ermişti. Gensler ve kabileler her yerde birbirlerine karıştırılmıştı, her yerde yurttaşların arasında köleler, koruma altındaki kişiler, yabancılar oturuyordu. Barbarlığın orta aşamasının sonları gibi geç bir dönemde elde edilen yerleşiklik, ticaretin, meslek değişimlerinin ve toprak mülkiyetindeki değişikliklerin yol açtığı ikametgâh hareketliliği ve değişebilirliği nedeniyle tekrar tekrar kesintiye uğruyordu. Gense dayalı kurumların üyeleri artık kendi ortak işlerine bakmak için bir araya gelemiyordu; sadece dinsel törenler gibi önemsiz şeylerin gerekleri hâlâ sınırlı bir ölçüde yerine getiriliyordu. Gense dayalı kurumların gözetmesi gereken ve gözetebildiği gereksinimlerin ve çıkarların yanına, geçim sağlama koşullarındaki altüst oluştan ve toplumsal yapılanmadaki bunun sonucu olan değişimden kaynaklanan yeni gereksinimler ve çıkarlar eklenmişti ve bunlar, gense dayalı eski düzene yabancı olmakla kalmıyor, her açıdan bu düzene ters düşüyordu. İşbölümünün ortaya çıkardığı zanaatçı gruplarının çıkarları, kentin kırdakinden farklı özel gereksinimleri, yeni organların varlığını gerekli kılıyordu; ama bu grupların hepsi en farklı genslerin, fratrilerin ve kabilelerin üyelerinden oluşuyor, hatta yabancıları içeriyordu; yani bu organlar gense dayalı yapılanmanın dışın-

---

* Atina'daki sayı için, *bkz.* yukarıdaki s. 117 {elinizdeki kitapta s. 148}. Korinth'te, kentin parlak dönemindeki sayıları 460.000 ve Egine'deki sayıları 470.000'di; her iki örnekte de özgür yurttaşların sayısının on katıydı.

da, onun yanında ve dolayısıyla ona karşı oluşmak zorundaydı. – Diğer yandan, doruk noktasını zenginler ile yoksulların, tefeciler ile borçluların aynı genste ve aynı kabilede bir arada bulunmasının oluşturduğu bu çıkarlar çatışması kendisini gense dayalı tüm kurumlarda gösterdi. – Bunların yanında, Roma'da olduğu gibi, kırda bir güç hâline gelebilen, kandaş soylara ve kabilelere adım adım alınmak içinse fazla kalabalık olan, gens topluluklarının dışındaki yeni halk kitlesi vardı. Gense dayalı topluluklar, bu kitlenin karşısında, kapalı, ayrıcalıklı kurumlar olarak duruyordu; başlangıçtaki doğal demokrasi nefret dolu bir aristokrasiye dönüşmüştü. – Son olarak, gense dayalı yapılanma, iç karşıtlıkların bulunmadığı bir toplumdan çıkmıştı ve sadece böyle bir toplumla uyumluydu. Kamuoyundan başka zorlama aracı bulunmuyordu. Buradaysa, tüm iktisadi yaşam koşulları tarafından özgür insanlar ile kölelere, sömüren zenginler ile sömürülen yoksullara bölünmek zorunda kalmış bir toplum vardı ve bu toplum, söz konusu karşıtlıkları giderebilmek şöyle dursun, onları hep daha fazla keskinleştirmek zorundaydı. Böyle bir toplum, sadece, ya bu sınıflar arasındaki hiç bitmeyen açık savaş içinde ya da görünüşte çatışan sınıfların üzerinde durarak açık çatışmalarını bastıran ve sınıf mücadelesine, olsa olsa, iktisadi alanda, "yasal biçim" altında yürütülmesi koşuluyla izin veren üçüncü bir gücün egemenliği altında var olabilirdi. Gense dayalı yapılanma ömrünü doldurmuştu. İşbölümü ve bunun sonucu, yani toplumun sınıflara bölünmesi onu parçalamıştı. Onun yerine *devlet* geçmişti.

✷ ✷ ✷

Devletin, gense dayalı yapılanmanın yıkıntılarının üzerinde yükselirken aldığı üç temel biçimi yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele aldık. Atina, en katıksız, en klasik biçimi sunar: Burada, devlet, doğrudan doğruya ve ağırlıklı olarak, gense

dayalı toplumun kendi içinde gelişen sınıf karşıtlıklarından çıkar. Roma'da, gense dayalı toplum, çok sayıdaki, dışında duran, haklardan yoksun ama ödevleri olan pleblerin ortasındaki kapalı bir aristokrasiye dönüşür; pleblerin zaferi soya dayalı eski yapılanmayı parçalar ve onun yıkıntılarının üzerine, gense dayalı aristokrasinin de pleblerin de kısa bir süre sonra tümüyle içine karışacakları devleti kurar. Son olarak, Roma İmparatorluğu'nun Alman fetihçilerinde, devlet, doğrudan doğruya, gense dayalı yapılanmanın yönetilmeleri için araç sunamadığı büyük yabancı bölgelerin fethedilmesinden çıkar. Ama bu fetih ne eski nüfusla ciddi bir mücadele içerdiğinden ne de daha ileri bir işbölümü getirdiğinden; fethedilenlerin iktisadi gelişme aşaması ile fethedenlerinki neredeyse aynı olduğundan, dolayısıyla da toplumun iktisadi temeli eskiden olduğu gibi kaldığından, gense dayalı yapılanma uzun yüzyıllar boyunca mark yapılanması şeklindeki değişmiş, bölgesel biçim altında varlığını sürdürebilir ve sonrasının soylu ve patrici ailelerinde, hatta (Dithmarschen'de olduğu gibi) köylü ailelerinde daha zayıf bir biçimde yeniden canlanabilir.*

Demek ki, devlet, hiçbir şekilde, topluma dışarıdan dayatılmış bir güç değildir; Hegel'in iddia ettiği gibi "ahlaki fikrin gerçekliği", "aklın imgesi ve gerçekliği" olmanın da çok uzağındadır.[140] Devlet, daha çok, belirli bir gelişme aşamasında bulunan toplumun bir ürünüdür; söz konusu toplumun kendi kendisiyle çözülmez bir çelişkiye düştüğünün, aforoz etme gücünden yoksun olduğu giderilemez karşıtlıklara bölündüğünün itirafıdır. Ama bu karşıtlıkların, çatışan iktisadi çıkarlara sahip sınıfların,

* Gensin doğası hakkında en azından yaklaşık bir fikre sahip olan ilk tarihçi Niebuhr'du ve bunu (ve aynı zamanda hiç sorgulamadan devraldığı hataları) Ditmarschen'deki aileleri tanımasına borçludur.

140 Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, §§ 257 ve 360. Bu eserin birinci baskısı 1821 yılında Berlin'de yayımlandı. *–Almanca ed.*

sonuçsuz kavgalar içinde kendilerini ve toplumu tüketmemeleri için, çatışmayı hafifletecek, "düzen" sınırlarının içinde tutacak olan ve görünüşte toplumun üzerinde duran bir güç gerekli hâle gelmiştir. Toplumdan çıkmış olan, ama kendisini toplumun üzerine yerleştiren, topluma giderek daha fazla yabancılaşan bu güç, devlettir.

Gense dayalı eski örgütlenmeden farklı olarak, devletin birinci ayırt edici özelliği, uyruklarını *bölgelere göre* ayırmasıdır. Gense dayalı, kan bağlarıyla kurulan ve bir arada tutulan eski topluluklar, görmüş olduğumuz gibi, büyük ölçüde, üyelerinin belirli bir bölgeye bağlılığını şart koşmaları ve bu durumun uzun süre önce son bulmuş olması nedeniyle, yetersiz hâle gelmişti. Bölge yerinde duruyordu, ama insanlar artık yer değiştiriyordu. Bu nedenle bölgelere dayalı bölünme başlangıç noktası olarak alındı ve yurttaşların kamusal haklarını ve ödevlerini, genslerinden ve kabilelerinden bağımsız bir şekilde, yerleştikleri yerde kullanıp yerine getirmelerine izin verildi. Uyrukların oturdukları yerlere göre örgütlenmesi tüm devletlerin ortak özelliğidir. Bize bu nedenle doğal görünüyor; ama, Atina'da ve Roma'da soylara dayalı eski örgütlenmenin yerini alabilmesine kadar ne kadar sert ve uzun süreli mücadelelerin verilmesi gerektiğini görmüştük.

İkinci ayırt edici özellik, kendisini silahlı kuvvet olarak örgütleyen halkla artık dolaysız bir şekilde çakışmayan bir *kamu gücü*nün kurulmasıdır. Bu özel kamu gücü gereklidir, çünkü sınıflara bölünmeden beri, halkın kendi kendine işleyen silahlı bir örgütlenmesi olanaksız hâle gelmiştir. Köleler de nüfusun bir parçasıdır; 90.000 Atinalı yurttaş, 365.000 kölenin yanında sadece ayrıcalıklı bir sınıf oluşturur. Atina demokrasisinin halk ordusu, köleleri hedef alan aristokratik bir kamu gücüydü ve onları kontrol altında tutuyordu; ama yurttaşları da kontrol altında tutmak için, yukarıda anlatıldığı gibi, bir jandarmaya

da gereksinim duyulmuştu. Bu kamu gücü her devlette vardır; sadece silahlı insanlardan değil, aynı zamanda maddi eklentilerden, gense dayalı toplumun hiç bilmediği hapishanelerden ve her tür zorlayıcı kurumdan oluşur. Sınıf karşıtlıklarının henüz gelişmediği toplumlarda ve uzak bölgelerde, ABD'de zaman zaman ve yer yer olduğu gibi, çok önemsiz, neredeyse yok sayılabilir olabilir. Ne var ki, devletin içindeki sınıf karşıtlıklarının keskinleşmesi ve sınırdaş ülkelerin büyümesi ve kalabalıklaşması ölçüsünde güçlenir; kamu gücünün, sınıf mücadelesi ve fetih rekabeti tarafından tırmandırıldığı zirvede, bütün toplumu ve hatta devleti yutmak üzere olduğu günümüz Avrupa'sına bakmak yeter.

Bu kamu gücünü ayakta tutmak için, yurttaşların katkılarına, yani *vergilere* gereksinim duyulur. Gense dayalı toplum bunlardan tümüyle habersizdi. Bizse bugün bunları yeterince iyi tanıyoruz. Uygarlığın ilerlemesiyle birlikte artık bunlar da yetmiyor; devlet gelecekten para çekiyor, kredi kullanıyor: *devlet borçları*. Bu konuda da yaşlı Avrupa'ya bir dokunun bin ah işitin.

Kamu gücüne ve vergi toplama hakkına sahip olan memurlar, artık, toplumun organları olarak, toplumun üzerinde konumlanır. Gense dayalı yapılanmanın organlarına özgürce, isteyerek gösterilen saygı, bunu elde edebilecek olsalardı bile, onlara yetmez; topluma yabancılaşan bir gücün taşıyıcıları olarak, onlara özel bir kutsallık ve dokunulmazlık sağlayan istisnai yasalar aracılığıyla saygı görür duruma getirilmeleri gerekir. Uygar devletin en önemsiz polis memuru, gense dayalı toplumun bütün organlarının toplamından daha fazla "otorite"ye sahiptir; ama uygarlığın en güçlü prensi ve en büyük devlet adamı ya da generali, en sıradan gens başkanını, zorlamasız ve tartışmasız bir şekilde ona gösterilen saygı nedeniyle kıskanabilir. Çünkü, biri, toplumun ortasında durur;

diğeri, toplumun dışındaki ve üzerindeki bir şeymiş gibi görünmeye çalışmak zorundadır.

Devlet, hem sınıf karşıtlıklarını kontrol altında tutma gereksiniminden hem de aynı zamanda bu sınıfların çatışmasının ortasında doğduğundan, genellikle, en güçlü, iktisadi açıdan egemen olan sınıfın devletidir; bu sınıf, devlet aracılığıyla, siyasal açıdan da egemen olan sınıfa dönüşür ve böylece ezilen sınıfı sindirmek ve sömürmek için yeni araçlar elde eder. Eski Çağ'ın devleti, her şeyden önce, köle sahiplerinin, köleleri sindirmeye yönelik devletiydi; aynı şekilde, feodal devlet, soyluların, serfleri ve bağımlı köylüleri sindirmeye yönelik organıydı ve modern temsilî devlet, ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesinin aracıdır. Ama istisnai olarak, mücadele eden sınıfların güçlerinin birbirine çok yakın olması nedeniyle, devlet gücünün, görünüşteki aracı olarak, bir an için, her ikisi karşısında belirli bir bağımsızlık kazandığı dönemler yaşanır. 17. ve 18. yüzyıllardaki, soylular ile burjuvaziyi birbirlerine karşı dengeleyen mutlak monarşi de böyledir, Birinci ve özellikle de İkinci Fransız İmparatorluğu'nun, proletaryayı burjuvaziye karşı ve burjuvaziyi proletaryaya karşı kışkırtan Bonapartizmi de. Hükmedenler ile hükmedilenlerin eşit derecede komik göründüğü bu tür başarıların sonuncusu, Bismarck'ın ulusunun yeni Alman İmparatorluğu'dur: Burada kapitalistler ile işçiler birbirlerine karşı dengeleniyor ve Prusya'nın çürümüş taşra beylerinin[141] çıkarları doğrultusunda eşit şekilde dolandırılıyor.

Bunların dışında, tarihsel devletlerin çoğunda, yurttaşlara verilen haklar servete göre derecelendirilir ve böylece, devletin, mülk sahibi sınıfa ait ve onu mülk sahibi olmayanlardan korumaya yönelik bir örgüt olduğu doğrudan doğruya ilan edilir. Daha Atina'da ve Roma'da, servet sınıfları için bu durum

141 *Krautjunker*: Prusya'nın büyük feodal toprak sahipleri için kullanılan aşağılayıcı bir sözcük. *–çev.*

geçerliydi. Siyasal güç dağılımının toprak mülkiyetine göre belirlendiği Orta Çağ feodal devleti için de aynı şey geçerliydi, modern temsilî devletlerdeki seçme yeterliliği için de. Ne var ki, servet farklılıklarının siyasal olarak tanınması, hiçbir şekilde vazgeçilmez değildir. Aksine, devletin alçak bir gelişme aşamasında bulunduğuna işaret eder. En yüksek devlet biçimi, yani modern toplumsal ilişkilerimiz içinde kaçınılmaz bir gerekliliğe giderek daha fazla dönüşen ve proletarya ile burjuvazi arasındaki son belirleyici mücadelenin yürütülebileceği tek ortamı sunan devlet biçimi olan demokratik cumhuriyet, resmî olarak, servet farklılıkları karşısında artık tümüyle kayıtsızdır. Zenginlik, demokratik cumhuriyette gücünü dolaylı, ama bir o kadar da güvenli bir şekilde kullanır. Bunu iki şekilde yapar: Birincisi, klasik örnekleri Amerika'da görüldüğü üzere, doğrudan doğruya memurları satın alarak, ikincisi, hükümet ile borsa arasında bir ittifak kurarak; devlet borçlarının artması ve anonim şirketlerin, sadece ulaştırmayı değil üretimin kendisini de ellerinde toplaması ve bunların merkezlerinin borsa olması, söz konusu ittifakın kurulmasını kolaylaştırır. Bu konuda Amerika dışında en yeni Fransız Cumhuriyeti[142] çarpıcı bir örnek oluşturuyor ve namuslu İsviçre de bu alanda kendi payına düşenleri yaptı. Ne var ki, hükümet ile borsa arasındaki bu kardeşlik bağının demokratik bir cumhuriyeti gerekli kılmadığını, İngiltere dışında, yeni Alman İmparatorluğu da kanıtlıyor; burada, genel oy hakkının kimi, Bismarck'ı mı yoksa Bleichröder'i mi daha fazla yükselttiği söylenemez. Ve son olarak, mülk sahibi sınıf doğrudan doğruya genel oy hakkı aracılığıyla hüküm sürer. Ezilen sınıf, yani örneğimizde proletarya, kendi kendisini kurtarmasını mümkün kılacak olgunluğa ulaşmadıkça, bu sınıfın çoğunluğu, mevcut toplum düzenini mümkün olan tek toplum düzeni olarak kabul edecek

142 1870 yılında kurulan Üçüncü Fransız Cumhuriyeti. *–çev.*

ve siyasal açıdan, kapitalistler sınıfının kuyruğu, onun en aşırı sol kanadı olacaktır. Ama bu sınıf, kendi kendisini kurtarma hedefi doğrultusunda olgunlaşması ölçüsünde, kendisini kendi partisi olarak yapılandırır, kapitalistlerin temsilcilerine değil kendi temsilcilerine oy verir. Dolayısıyla, genel oy hakkı, işçi sınıfının olgunluk düzeyinin göstergesidir. Günümüz devletinde hiçbir zaman bundan fazlası olamaz ve olmayacaktır; ama bu kadarı yeterlidir. Genel oy hakkı adlı termometrenin işçilerin kaynama noktasına ulaştığını gösterdiği gün, hem onlar hem de kapitalistler nerede olduklarını bilecek.

Demek ki, devlet öncesiz değildir. Devletsiz yapabilen, devlet ve devlet otoritesi hakkında hiçbir fikri bulunmayan toplumlar vardı. Toplumun sınıflara bölünmesiyle zorunlu olarak bağlantılı olan belirli bir iktisadi gelişme aşamasında, devlet, bu bölünme nedeniyle, gerekli olan bir şeye dönüşmüştü. Bugün, hızlı adımlarla, söz konusu sınıfların varlığının bir zorunluluk olmaktan çıkmakla kalmayıp üretimin önündeki somut bir engele dönüşeceği bir üretim aşamasına yaklaşıyoruz. Sınıfların ortadan kalkışları da, geçmişteki ortaya çıkışları kadar kaçınılmaz olacak. Onlarla birlikte devlet de kaçınılmaz olarak ortadan kalkar. Üreticilerin özgür ve eşit birlikteliklerini temel alarak üretimi yeni baştan örgütleyen toplum, bütün devlet mekanizmasını, o zaman ait olacağı yere, yani eski eserler müzesine, çıkrığın ve tunç baltanın yanına koyar.

✷ ✷ ✷

Yani, yukarıdakilere göre, uygarlık, işbölümünün; bireyler arasındaki, işbölümünün ürünü olan mübadelenin; ve bu ikisini kapsayan meta üretiminin eksiksiz bir şekilde geliştikleri ve önceki toplumun bütününü köklü değişikliklere uğrattıkları toplumsal gelişme aşamasıdır.

Daha önceki tüm toplumsal aşamalarda üretim temelde kolektif bir üretimdi ve tüketim de büyüklü küçüklü komünist toplulukların içinde ürünlerin doğrudan doğruya bölüşülmesi yoluyla gerçekleşiyordu. Üretimin bu kolektif olma özelliği en dar sınırların içinde kalıyordu; ama üreticilerin kendi üretim süreçleri ve ürünleri üzerindeki egemenliklerini beraberinde getiriyordu. Ürünün başına neyin geleceğini bilirler: Onu tüketirler; ürün ellerinden çıkmaz; ve üretim, bu temel üzerinde kaldığı sürece, üreticilerin kontrollerinin dışına çıkamaz ve onların karşısına, uygarlıkta düzenli bir şekilde ve kaçınılmaz olarak gerçekleştiği gibi, hayalete benzeyen yabancı güçler çıkaramaz.

Ama işbölümü bu üretim sürecine yavaş yavaş kendisini sokar. Üretimin ve mülk edinmenin kolektif olma özelliğinin altını oyar, bireylerin mülk edinmesini ağırlıklı kural düzeyine yükseltir ve böylece bireyler arasındaki mübadeleyi üretir; bunu nasıl yaptığını yukarıda inceledik. Meta üretimi giderek egemen biçim hâline gelir.

Meta üretimiyle, üreticilerin kullanımına değil mübadeleye yönelik üretimle birlikte, ürünler zorunlu olarak el değiştirir. Üretici, mübadeleyle birlikte, ürününü başkasına verir; onun başına neyin geleceğini artık bilmez. Para ve parayla birlikte tüccar, aracı olarak üreticilerin arasına girdiğinde, mübadele süreci daha da karmaşıklaşır ve ürünün nihai kaderi daha da belirsizleşir. Tüccarlar çok sayıdadır ve hiçbiri bir diğerinin ne yaptığını bilmez. Metalar artık sadece elden ele değil, aynı zamanda pazardan pazara geçer; üreticiler, yaşam döngülerinin üretiminin bütünü üzerindeki egemenliklerini yitirmiş, tüccarlarsa bu egemenliği elde etmemiştir. Ürünler ve üretim rastlantıya teslim olur.

Ama rastlantı, diğer kutbuna "zorunluluk" denen bir ilişkinin bir kutbundan başka bir şey değildir. Görünüşe bakılırsa

yine rastlantının hüküm sürdüğü doğa söz konusu olduğunda, kendisini rastlantıyla hayata geçiren iç zorunluluğu ve yasallığı her bir alanda uzunca bir süre önce göstermiş bulunuyoruz. Ama doğa için geçerli olanlar toplum için de geçerlidir. Bir toplumsal faaliyet ya da bir toplumsal süreçler dizisi, insanların bilinçli denetimi için fazla güçlü olma niteliğini ne kadar pekiştirirse, insanların kavrayış sınırlarını ne kadar aşarsa, katıksız rastlantıya bağlıymış gibi görünme özelliğini ne kadar kazanırsa, söz konusu toplumsal faaliyete ya da toplumsal süreçler dizisine özgü, ona içkin olan yasaların doğal bir zorunluluk söz konusuymuşçasına kendilerini bu rastlantıyla hayata geçirdiği o kadar netlik kazanır. Meta üretiminin ve meta mübadelesinin rastlantısallıklarına da bu tür yasalar hükmeder; tek tek üreticilerin ve meta mübadele edenlerin karşısına yabancı, hatta başlangıçta bilinmeyen güçler olarak çıkarlar ve bunların niteliklerinin çok çaba harcayarak araştırılması ve kavranması gerekir. Meta üretiminin bu iktisadi yasaları, söz konusu üretim biçiminin farklı gelişim aşamalarıyla birlikte değişir; ama genel olarak bakıldığında, bütün uygarlık dönemi onların egemenliği altındadır. Ve bugün bile ürün üreticiye hükmeder; bugün bile, toplumun toplam üretimi, ortaklaşa tasarlanmış bir planla değil, kör yasalar tarafından düzenlenir; söz konusu yasalar, kendilerini, ilkel şiddetle, son çözümlemede de periyodik ticaret bunalımlarının fırtınalarıyla gösterir.

İnsan emek gücünün, üretimin hayli erken bir gelişme aşamasında, üreticinin geçimi için gerekli olandan epeyce büyük bir ürün sağlayabilir duruma nasıl geldiğini ve bu üretim aşamasının, özünde, bireyler arasındaki işbölümünün ve mübadelenin ulaştığı aşamayla nasıl aynı olduğunu yukarıda gördük. Bunun üzerinden çok fazla zaman geçmeden, insanın da bir meta olabileceği; insan gücünün,[143] insan bir köleye dönüştürüldüğünde,

143 1884 baskısında "emek gücünün" deniyor. –*Almanca ed.*

mübadele edilebilir ve kullanılabilir olduğu büyük "hakikat"i keşfedildi. İnsanlar mübadele etmeye daha yeni başlamıştı ki, kendileri de mübadele edilir oldu. İnsanlar istese de istemese de, etkin olan edilgen oldu.

En eksiksiz gelişkinlik düzeyine uygarlık döneminde ulaşan kölecilikle birlikte, toplumu sömürülen bir sınıf ile sömüren bir sınıfa ayıran ilk büyük bölünme gerçekleşti. Bütün bir uygarlık dönemi boyunca bu bölünme varlığını sürdürdü. Kölecilik, sömürünün ilk ve Eski Dünya'ya özgü biçimidir; onu Orta Çağ'da serflik, çağımızda ücretli emek izler. Bunlar, uygarlığın üç büyük çağı için ayırt edici olan üç büyük uşaklık biçimidir; açık kölecilik ve son dönemlerin üzeri örtülmüş köleciliği her zaman bunlara eşlik eder.

Uygarlığın başlangıcındaki meta üretimi aşamasının ayırt edici iktisadi özellikleri şunların ortaya çıkışıdır: 1. Madenî para ve onunla birlikte parasal sermaye, faiz ve tefecilik; 2. üreticiler arasındaki aracı sınıf olarak tüccarlar; 3. özel toprak mülkiyeti ve ipotek, ve 4. egemen üretim biçimi olarak köle çalışması. Uygarlığa karşılık gelen ve uygarlıkla birlikte kesin olarak üstünlük kuran aile biçimi, tek eşliliktir, erkeğin kadın üzerindeki egemenliğidir ve toplumun iktisadi birimi olarak tek eşli ailedir. Uygar toplumun özeti devlettir; bu, tüm tipik dönemlerde istisnasız olarak egemen sınıfların devletidir ve her durumda, özünde, ezilen ve sömürülen sınıfı sindirme mekanizması olmaya devam eder. Uygarlığın diğer ayırt edici özellikleri arasında, bir yandan, kent-kır karşıtlığının, toplumsal işbölümünün temeli olarak sabitlenmesi; diğer yandan, mülk sahibinin, öldükten sonra da mülkü üzerinde tasarrufta bulunmasını sağlayan vasiyetlerin ortaya çıkması da bulunur. Gense dayalı eski yapılanmaya açıkça aykırı olan bu son kurum Atina'da Solon'a kadar bilinmiyordu; Roma'da erken bir dönemde ortaya çıktı,

ama ne zaman, bilmiyoruz;* Almanlarda, tutucu Almanın mirasını herhangi bir engelle karşılaşmadan kiliseye bırakabilmesi için, din adamları tarafından getirildi.

Uygarlık, bu temel yapılanmayla, gense dayalı eski toplumun hiçbir şekilde başa çıkamayacağı şeyleri başardı. Ama bunları, insanların en kirli dürtülerini ve tutkularını harekete geçirerek ve tüm diğer yeteneklerine zarar verecek şekilde geliştirerek başardı. Sıradan açgözlülük, ilk gününden bugüne kadar uygarlığın sürükleyici ruhuydu; onun biricik belirleyici hedefi, zenginlik ve yine zenginlik ve üçüncü kez zenginlikti; toplumun zenginliği değil, tek başına şu aşağılık bireyin zenginliği. Eğer, bu sırada, bilimin ilerleyen gelişimi ve sanatın yinelenen en parlak dönemleri kucağına düştüyse, bunun tek nedeni, günümüzün zenginlik elde etmek konusundaki eksiksiz başarılarının bunlarsız mümkün olamayacağıydı.

Uygarlığın temeli, bir sınıfın bir başkası tarafından sömürülmesi olduğundan, onun bütün gelişimi, süreklileşmiş bir çelişkinin damgasını taşır. Üretimdeki her ilerleme, aynı zamanda, ezilen sınıfın, yani büyük çoğunluğun durumundaki bir gerilemedir. Birileri için iyilik olan her şey diğerleri için kaçınılmaz olarak bir kötülüktür, birilerinin her bir yeni kurtuluşu bir başka sınıf için yeni bir ezilmedir. Bunun en çarpıcı kanıtını, etkileri bugün bütün dünyada bilinen makinelerin kullanıma sokul-

---

* Lassalle'ın *System der erworbenen Rechte* {*Kazanılmış Haklar Sistemi*} adlı eserinin ikinci kısmı, asıl olarak, Roma'ya özgü vasiyetlerin en az Roma kadar eski olduğu, Roma tarihinde "vasiyetlerin var olmadığı bir dönemin" hiçbir zaman yaşanmadığı; aksine, vasiyetlerin Roma öncesi dönemde, ölü tapınıcılığından doğmuş olduğu önermesinin üzerine kuruludur. Onaylı Yaşlı Hegelci olarak Lassalle, Roma'nın yasal hükümlerini Romalıların toplumsal ilişkilerinden değil, irade denen "spekülatif kavram"dan türetiyor ve böylece tarihsellikten tümüyle uzak olan söz konusu iddiayı ortaya atıyor. Aynı spekülatif kavramdan hareketle Roma'daki mirasçılıkta servetin aktarılmasının tümüyle ikincil bir konu olduğu sonucuna ulaşan bir kitap için bu hiç de şaşırtıcı değil. Lassalle, başta erken dönemdekiler olmak üzere Romalı hukukçuların yanılsamalarına inanmakla kalmayıp bunları gölgede bırakıyor.

ması sunar. Ve, görmüş olduğumuz gibi, barbarlarda haklar ile ödevler arasında henüz neredeyse hiçbir ayrım bulunmazken, uygarlık, bir sınıfa neredeyse tüm hakları vererek, buna karşılık diğerine neredeyse tüm ödevleri yükleyerek, bunlar arasındaki ayrımı ve karşıtlığı en budala kişi için bile açık hâle getirir.

Ama böyle olmamalıdır. Egemen sınıf için iyi olan, egemen sınıfın kendisini özdeş saydığı bütün toplum için de iyi olmalıdır. Bu nedenle, uygarlık, ilerledikçe, kaçınılmaz olarak yarattığı kötülükleri sevgi peleriniyle örtme, onları güzel gösterme ya da inkâr etme gereksinimini daha fazla duyar; kısacası, daha önceki toplum biçimlerinde, hatta uygarlığın ilk aşamalarında bilinmeyen ve sonunda şu iddiayla doruk noktasına ulaşan basmakalıp bir ikiyüzlülüğe başvurur: Ezilen sınıf, sömüren sınıf tarafından, sadece ve sadece sömürülen sınıfın kendi çıkarları doğrultusunda sömürülüyormuş; ve ezilen sınıfın bunu görmemesi ve hatta isyankârlaşması, hayırseverlere, yani sömürücülere yapılabilecek en bayağı nankörlük olurmuş.*

Ve sonuç olarak, Morgan'ın uygarlık hakkındaki yargısı:

> "Uygarlığın ortaya çıkışından bu yana, zenginlik, sahiplerinin çıkarları doğrultusunda o kadar muazzam bir büyüme sergiledi, o kadar farklı biçimlere büründü, o kadar farklı kullanım alanları buldu ve o kadar akıllıca yönetildi ki, halkın gözünden bakıldığında, *yönetilemez bir güç hâline geldi*. İnsan zihni, kendi yaratısının karşısında, *çaresiz ve büyülenmiş durumda*. Ne var ki, insan zekâsının güçlenerek mülkiyet üzerinde egemenlik kuracağı ve hem devlet ile onun koruduğu mül-

* Başlangıçta, Charles Fourier'nin eserlerinde dağınık bir şekilde bulunan parlak uygarlık eleştirisini Morgan'ınkinin ve benimkinin yanına eklemeyi tasarlıyordum. Ne yazık ki buna zamanım yok. Sadece, Fourier'nin tek eşlilik ile toprak mülkiyetini uygarlığın temel ayırt edici işaretleri saymış ve uygarlığı zenginlerin yoksullara karşı savaşı diye anmış olduğunu belirteceğim. Onun eserlerinde, tüm kusurlu, karşıtlıklara bölünmüş toplumlarda, tek eşli ailelerin (*les familles incohérentes*) iktisadi birimler oldukları derin kavrayışıyla da karşılaşıyoruz.

kiyet arasındaki ilişkiyi hem de mülk sahiplerinin[144] haklarının sınırlarını saptayacağı zaman gelecek. Toplumun çıkarları bireysel çıkarlardan mutlak olarak üstündür ve bu ikisi arasında adil ve uyumlu bir ilişkinin kurulması gerekir. Geçmişin yasası olan ilerleme geleceğin de yasası olacaksa, tek başına kalan bir mülk avcılığı, insanlığın nihai kaderi olmayacaktır. Uygarlığın başlangıcından bu yana geçen zaman, insanlığın varlığının geride kalmış olan döneminin küçük bir parçasından ve önünde duran dönemin küçük bir parçasından başka bir şey değildir. Toplumun dağılması, tek nihai amacı zenginlik olan bir tarihsel[145] kariyerin sonu olmaya aday görünüyor; çünkü böylesi bir kariyer, kendi yok oluşuna yol açacak olan unsurları içerir. Yönetimde demokrasi, toplumda kardeşlik, hakların eşitliği[146] ve evrensel eğitim, deneyimin, zekânın ve bilginin istikrarlı bir şekilde yöneldiği bir sonraki daha yüksek toplumsal aşamanın haberciliğini yapıyor. *Bu, eski genslerin özgürlüğünün, eşitliğinin ve kardeşliğinin, daha yüksek bir biçim altındaki bir yeniden canlanması olacak.*" (Morgan, *Ancient Society*, s. 552.)

144 İngilizce özgün metinde bu sözcükten sonra "yükümlülüklerini ve" sözcükleri var. *–çev.*

145 İngilizce özgün metinde bu sözcük yer almıyor. *–çev.*

146 İngilizce özgün metinde "haklarda ve ayrıcalıklarda eşitlik" deniyor. *–çev.*

EK

Yeni Keşfedilmiş Bir Grup Evliliği Olgusu

Grup evliliğinin varlığının yadsınmasının son dönemde bazı akılcı *etnograflar* arasında moda olması nedeniyle, eski {Jülyen} takvime göre 14 Ekim 1892'de Moskova'da yayımlanan *Ruskiye Vyedomosti*'den {*Rus Gazetesi*} çevirdiğim aşağıdaki haber ilgi çekici olacaktır. Burada, grup evliliğinin, yani bir dizi erkek ile bir dizi kadın arasındaki karşılıklı cinsel ilişki hakkının eksiksiz şekilde yürürlükte olduğu açıkça belirtilmekle kalmıyor, Havaililerin punalua ailesine, yani grup evliliğinin en gelişkin ve klasik evresine çok yakın bir grup evliliği biçiminin yürürlükte olduğu da saptanıyor. Tipik punalua ailesi, bir dizi öz ve daha uzak kız kardeşle evli olan bir dizi (öz ve daha uzak) erkek kardeşten oluşurken, burada, Sahalin Adası'nda, bir erkeğin, erkek kardeşlerinin tüm karılarıyla ve karısının tüm kız kardeşleriyle evli olduğunu görüyoruz; bu da, kadın tarafından bakıldığında, karısının, kocasının erkek kardeşleriyle ve kendi kız kardeşlerinin kocalarıyla serbestçe cinsel ilişkide bulunma hakkına sahip olduğu anlamına geliyor. Demek ki, punalua evliliğinin tipik biçiminden tek farkı, kocanın erkek kardeşleri ile kız kardeşlerin kocalarının aynı kişiler olmak zorunda olmaması.

Ayrıca, görülecektir ki, *Ailenin Kökeni*, 4. Baskı, s. 28-29'da söylediklerim,[147] yani, grup evliliğinin kesinlikle dar kafalımı-

147 *Bkz.* elinizdeki kitap, s. 58-59. *–çev.*

zın genelev fantezilerinde canlandırıldığı şekilde görünmediği; grup evliliği içindeki kişilerin, dar kafalımızın gizlilik içinde yaşadığı şehvet odaklı hayatı herkesin ortasında yaşıyor olmadıkları; aksine, en azından bugün hâlâ karşımıza çıkan örneklerde, bu evlilik biçiminin gevşek bir eşleşme evliliğinden ve hatta çok karılılıktan uygulamadaki tek farkının, başka durumlarda ağır cezalara çarptırılacak olan bir dizi cinsel ilişkiye töre tarafından izin verilmesi olduğu burada da doğrulanıyor. Bu hakların fiilen kullanımının giderek son bulması, sadece, bu evlilik biçiminin ölmeye mahkûm olduğunu kanıtlıyor ve aynı evlilik biçimiyle nadiren karşılaşılması da bunu doğruluyor.

Bunların dışında, betimlemenin bütününü ilgi çekici kılan şey, tarih öncesinin neredeyse aynı gelişme aşamasında bulunan halklarının toplumsal kurumlarının fazlasıyla benzer, hatta ayırt edici özellikleri bakımından aynı olduklarını bir kez daha göstermesi. Sahalin'in Mongoloidleri hakkında söylenenlerin çoğu Hindistan'daki Dravid kabilelerine, keşfedildikleri dönemdeki Güney Denizi Adalılarına, Amerikan Kızılderililerine uyuyor. Haber şöyle:

> "Doğa Bilimi Dostları Derneği'nin Antropoloji Bölümü'nün 10 Ekim'de" (eski takvime göre; yeni takvime göre 22 Ekim) "Moskova'da gerçekleştirilen toplantısında, N. A. Yançuk, Bay Sternberg'in, Sahalin Adası'ndaki pek az incelenmiş ve yabanıllık kültür aşamasında bulunan bir kabile olan Gilyaklar hakkındaki ilgi çekici bir bildirisini okudu. Gilyaklar tarımı da çömlekçiliği de bilmiyor, asıl olarak avlanarak ve balık tutarak besleniyorlar, tahtadan yapılmış teknelerin içine kızgın taş atarak su ısıtıyorlar vb. Aileyle ve gensle ilgili kurumları özellikle ilgi çekici. Bir Gilyak, sadece öz babasına değil, babasının bütün erkek kardeşlerine de baba der; hem bu erkek kardeşlerin karılarının hem de annesinin kız kardeşlerinin hepsini anneleri olarak anar; bütün bu 'babalar' ile 'anneler'in[148] çocuklarını

148 *Ruskiye Vyedomosti*'de "bütün bu 'babalar' ile 'anneler'in" yerine "sayılan bütün akrabaların" deniyor. –*Almanca ed.*

erkek kardeşleri ve kız kardeşleri olarak anar. Bu hitap şeklinin, İrokualarda ve Kuzey Amerika'nın başka yerli kabilelerinde ve ayrıca Hindistan'daki bazı kabilelerde de bulunduğu biliniyor. Ama söz konusu kabilelerde gerçek ilişkilere karşılık gelmekten uzun süre önce uzaklaşmışken, Gilyaklarda, *bugün hâlâ geçerli olan bir durumu* tarif etmeye yarıyor. Bugün bile, *her Gilyak erkeği, erkek kardeşlerinin karıları ve kendi karısının kız kardeşleri üzerinde kocalık haklarına sahiptir*; en azından, bu tür hakların kullanılması, izin verilmeyen bir şey olarak görülmez. Gense dayalı grup evliliğinin bu kalıntıları, yüzyılımızın ilk yarısında Sandviç Adaları'nda hâlâ görülen ünlü punalua ailesini anımsatıyor. Aile ilişkilerinin ve gense dayalı ilişkilerin bu biçimi, Gilyakların gense dayalı düzeninin ve toplumsal yapılanmasının temelini oluşturuyor.

Bir Gilyak erkeğinin gensi, babasının (yakın ve uzak, gerçek ve saymaca) tüm erkek kardeşlerinden,[149] bunların babalarından ve annelerinden (?), erkek kardeşlerinin çocuklarından ve kendi çocuklarından oluşur. Anlaşılabileceği üzere, bu şekilde kurulmuş bir gens çok büyük sayılarda insanı kapsayabilir. Gens içi yaşamın ilkeleri şunlardır: Gens içinde evlenmek kesinlikle yasaktır. Ölen bir Gilyak erkeğinin karısı, gens kararıyla, kocanın öz ya da saymaca erkek kardeşlerinden[150] birine devredilir. Gens, çalışamaz durumdaki tüm üyelerinin bakımını üstlenir. 'Bizde muhtaç insan bulunmaz', demişti bir Gilyak, yazara, 'gereksinim duyanları khal (gens) besler'. Ayrıca, ortak kurban törenleri ve şenlikler, ortak bir mezarlık vb. de gens üyelerini birleştirir.

Gens, gens üyesi olmayanların saldırılarına karşı üyelerinin yaşamlarını ve güvenliklerini güvence altına alır; engelleme aracı kan davasıdır; ne var ki, Rus egemenliği altında bu yola başvurma örnekleri çok azalmıştır. Kadınlar, gense dayalı kan

149 *Ruskiye Vyedomosti*'de "babasının (yakın ve uzak, gerçek ve saymaca) tüm erkek kardeşlerinden" yerine "babasının (her dereceden) tüm erkek kardeşlerinden" deniyor. *–Almanca ed.*

150 *Ruskiye Vyedomosti*'de "öz ya da saymaca erkek kardeşlerinden" yerine "(herhangi bir dereceden) erkek kardeşlerinden" deniyor. *–Almanca ed.*

davalarının tümüyle dışında bırakılmıştır. – Çok seyrek rastlanan tek tek bazı durumlarda, gens, başka genslerin üyelerini de üyeliğe kabul eder. Genel kural, ölen bir üyenin servetinin gens dışına çıkamayacak oluşudur; bu açıdan bakıldığında, Gilyaklarda, sözcüğü sözcüğüne, On İki Levha'nın ünlü hükmü geçerlidir: *Si suos heredes non habet, gentiles familiam habento* – kendi mirasçıları yoksa, gens üyeleri mirasçıları olacaktır. Bir Gilyakın yaşamındaki hiçbir önemli olay gensin katılımı olmadan gerçekleşmez. Çok uzak olmayan bir geçmişte, bir ya da iki kuşak önce, en yaşlı gens üyesi, topluluğun başkanı, gensin *starost*'uydu; günümüzde, gensin en yaşlı üyesinin rolü neredeyse yalnızca dinsel törenlerin yönetimiyle sınırlı. Gensler pek çok örnekte birbirlerinden çok uzak yörelere dağılmış durumda, ama gens üyeleri, ayrı olmalarına rağmen, birbirlerini anımsamaya, ziyaret etmeye, karşılıklı olarak yardımlaşmaya ve koruma sağlamaya vb. devam ediyor. Bir Gilyak, en zor duruma düşmedikçe, gensinin üyelerini ya da gensinin mezarlarını hiçbir zaman terk etmez. Gense dayalı var oluş, Gilyakların tüm zihinsel yaşamına, karakterlerine, törelerine ve kurumlarına çok özel bir damga vurmuştur. Her konuyu topluca ele alma alışkanlığı, her zaman gens üyelerinin çıkarları doğrultusunda hareket etme gerekliliği, kan davaları söz konusu olduğunda sergilenen dayanışma ve on ya da fazla akranla büyük yurtlarda {Orta Asya'ya özgü çadırlarda} birlikte yaşama zorunluluğu ve alışkanlığı, kısacası neredeyse her zaman halkın içinde olma durumu, hep birlikte, Gilyakları sosyal ve konuşkan kılmıştır. Gilyak, fazlasıyla konukseverdir, konuk ağırlamayı ve konuk olmayı sever. Güzel bir âdet olan konukseverlik, kötü zamanlarda kendisini çok daha etkileyici bir şekilde gösterir. Gilyak, kendisi için de köpeği için de yiyecek hiçbir şey bulamadığı zor yıllarda, dilenmek için avuç açmaz; hiç çekinmeden başkalarına misafir olur ve pek çok örnekte hayli uzun süreler boyunca karnını doyurması sağlanır.

Sahalin Gilyaklarında kişisel çıkar sağlamaya yönelik suçlarla neredeyse hiç karşılaşılmaz. Gilyak, değerli eşyalarını, hiçbir

zaman kilitlenmeyen bir depoda saklar. Utanma duygusu o kadar güçlüdür ki, yüz kızartıcı bir şey yaptığına karar verilir verilmez ormana gider ve kendisini asar. Cinayetlerin sayısı çok azdır ve neredeyse yalnızca öfkeden kaynaklanırlar; hiçbir zaman kazanç sağlamaya yönelik değildirler. Gilyak, başkalarıyla ilişkilerinde dürüst, güvenilir ve vicdanlıdır.

Gilyaklar, uzun süredir, Çinlileşmiş olan Mançuların boyunduruğu altında yaşamalarına rağmen, Amur bölgesindeki kolonileşmenin[151] çürütücü etkilerine rağmen, ahlaki açıdan, ilkel bir kabilenin pek çok erdemini korudu. Ama toplumsal düzenlerinin yazgısının önüne geçilemez. En fazla bir ya da iki kuşak sonra kıtadaki Gilyaklar tümüyle Ruslaşmış ve uygarlığın iyi yanlarıyla birlikte kusurlarını da içselleştirmiş olacak. Sahalin'deki Gilyaklar, Rus yerleşim merkezlerinden az çok uzak olmaları sayesinde, saflıklarını biraz daha uzun bir süre boyunca koruma şansına sahip. Ama Rus komşularının etkisini onlar da hissetmeye başlıyor. Ticaret için köylere geliyorlar, çalışmak için Nikolayevsk'e gidiyorlar ve bu tür bir çalışma sonrasında memleketine geri dönen her Gilyak, Rus işçinin kentten köyüne dönerken yanında götürdüğü atmosferin aynısını beraberinde getiriyor. Dahası, kentteki çalışma, şansa bağlı ve değişken olan getirileriyle, bu halkların sanatlardan yoksun ve basit olan iktisadi yaşamlarının baskın bir özelliği olan eski eşitliği giderek daha fazla tahrip ediyor.

Bay Sternberg'in, dinsel tasavvurlar ve âdetler ve Gilyakların hukuk kurumları hakkında da bilgiler içeren makalesi, eksiksiz olarak, *Etnografya Dergisi*'nde (*Etnografiçeskoye Obezrenie*) yayımlanacak."[152]

Kaynak: *Die Neue Zeit*. Nr. 12.
11. Jahrgang, 1. Band, s. 373-375.

151 *Ruskiye Vyedomosti*'de "kolonileşmenin" yerine "başıboş nüfusun" deniyor. –*Almanca ed.*

152 Sternberg'in "*Sahalinskiye Gilyaki*" başlıklı makalesi 1893'te, derginin 2. sayısında yayımlandı. –*Almanca ed.*

Dizin ve Sözlükçe

1745 ayaklanması # İngiltere tahtını yeniden ele geçirmek için Stuart hanedanı üyesi Charles Edward Stuart tarafından Kuzey İskoçya'da başlatıldı; ayaklanmanın bastırılması sonrasında Kuzey İskoçya'daki klan sistemi tümüyle ortadan kaldırıldı. 167

Afrodit # Yunan mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçası. 84

Agamemnon # Yunan mitolojisinde bir kral. 18 80 129 133

Agassiz, Louis Jean Rodolphe (1807-1873) # İsviçreli doğabilimci, 1846'dan itibaren ABD'de yaşadı, Darvinizm karşıtı. 66

Ahilleus (Aşil) # Yunan mitolojisine göre Truva Savaşı'ndaki Yunan kahramanların en cesuru; *İlyada* destanının başlıca karakterlerinden biri. 80 133

Aigisthos # Yunan mitolojisinde Agamemnon'un karısının âşığı. 18

Alamanlar (*Alamannen*/*Alemannen*, *Alamanni*/*Alemanni*) # 117 169

Althaea # Yunan mitolojisinde Kral Thestius'un kızı, Meleager'in annesi. 171

Amerika yerlileri # 12, 24-26 32 33 39 47 56 60 62 66 70 87 106-123 132 137 153 174 175 224

Ammianus Marcellinus (~330-~400) # Romalı tarihçi. 88 117

ana hukuku (*Mutterrecht*, *mother right*) # 17-19 21 22 26-28 54 56-58 67 70-75 77 78 87 107 108 112 124 168 170-173 176 194 201

Anaitis # Eski İran mitolojisindeki su ve bereket tanrıçası Anahita'nın Yunanca adı. 66 84

Anakreon (MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısı) # Yunan ozan. 97

Anaksandridas (MÖ 6. yüzyıl) # MÖ 560'tan itibaren Sparta kralı; tacını Aristones ile paylaştı. 80

Apollon # Yunan mitolojisinde okçuluk, müzik, dans, kehanet, şiir vb. tanrısı. 18 19

Argonotlar # Yunan mitolojisinde kahraman denizciler. 171

Aristides (MÖ ~560-~467) # Atinalı devlet adamı ve general. 145

Aristofanes (MÖ ~446-~385) # Yunan oyun yazarı. 81-82

Ariston (MÖ 6. yüzyıl) # MÖ 574-520'de Sparta kralı; tacını Anaksandridas ile paylaştı. 81

Aristoteles (MÖ 384-322) # Yunan filozof. 134

Artaserhas # Eski İran'da Ahameniş hanedanı üyesi üç kralın ismi: I. Artaserhas (yaklaşık olarak MÖ 465-425 yıllarında kral), II. Artaserhas (yaklaşık olarak MÖ 405-359 yıllarında kral), III. Artaserhas (yaklaşık olarak MÖ 359-338 yıllarında kral). 159

Aryenler (*Arier*, *Aryans*) # 34-35 69 198

askerî demokrasi # 133 160 203

Aslar # İskandinav mitolojisindeki iki tanrı grubundan biri; diğer grup Vanlardan oluşur. 49

Astarte # Fenikelilerin bereket ve aşk tanrıçası Astoreth'in Yunanca adı. 65

Athena # Yunan mitolojisinde savaş tanrıçası. 18 19

Atina demokrasisi # 148 211

Augilalılar (*Augiler*, *Augilas*/*Augilers*) # 67

Augustus (MÖ 63 - MS 14) # MÖ 27 yılından itibaren Roma İmparatorluğu'nun birinci imparatoru. 151 153 183

Avustralya yerlileri # (*ayrıca*: Avustralyalılar) 24 32 39 54-59 65

Avustralya zencileri # 56 58 59

Aztekler # 134

baba hukuku (*Vaterrecht*, *father right*) # 17-19 26 27 72 87 99 112 124 125 132 134 139 151 153 167 172 173 201 204

Bachofen, Johann Jakob (1815-1887) # İsviçreli tarihçi ve hukukçu. 15 17-20 22 25 28 42 52 54 63 65 66 68 72 102

Bancroft, Hubert Howe (1832-1918) # Amerikalı tarihçi. 47 64 67 197

Bang, Anton Christian (1840-1913) # Norveçli teolog. 172

Barealar (*Bareas*) # 67

Bastarnlar (*Bastarner*, *Bastarnae*) # 183

Batav Ayaklanması # Alman kabilesi Batavların başka Alman kabileleri ve bazı Kelt kabileleri ile birlikte 69 yılında Roma egemenliğine karşı başlattıkları ve 70 yılında bastırılan ayaklanma. 173

Batavlar (*Bataver*, *Batavi*) # 173

Becker, Wilhelm Adolf (1796-1846) # Alman tarihçi. 79 126

Beda Venerabilis (Saygıdeğer Beda) (~673-735) # İngiliz tarihçi ve teolog. 168

beneficium # 8. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da yaygın olan toprak kiralama yöntemi. Toprak, *beneficium* (iyilik, yardım) olarak, yaşamı boyunca kullanması için köylüye veriliyor ve köylünün bunun karşılığında başta askerlik hizmetleri olmak üzere belirli hizmetler sunması gerekiyordu. *Beneficium* verenler arasında krallık dışında zenginler ve kilise de vardı. 190 193

Bismarck, Otto Fürst von (1815-1898) # Prusya başbakanı (1862-1872 ve 1873-1890), Alman İmparatorluğu başbakanı (1871-1890). 81 213 214

Bleichröder, Gerson von (1822-1893) # Bismarck'ın özel bankacısı, mali konulardaki gayriresmî danışmanı ve çeşitli spekülatif entrikaların aracısı. 214

Bonapartizm # Fransa'da 1852 yılında imparatorluğunu ilan ederek cumhuriyet rejimine son veren Louis Bonaparte'ın kurduğu rejime verilen isim. 213

Boreadlar # Yunan mitolojisinde Boreas'ın (Kuzey Rüzgârı) çocukları. 171

Britonlar (*Briten*/*Britonen*, *Britons*) # 25 53

Brukterler (*Brukterer*, *Bructeri*) # 173

Brünhild (Brunhild) # Eski Alman halk destanlarının ve *Nibelungenlied*'in kahramanlarından, İzlanda kra-

liçesi, sonradan Burgundluların kralı Gunther'in karısı. 98

Bugge, Elseus Sophus (1833-1907) # Norveçli dilbilimci. 172

bunalımlar (iktisadi) # 206 217

Burgundlular (*Burgunder*, *Burgundians*) # 169 170 183

Büyük Fransız Devrimi # *bkz*. Fransız Devrimi (1789)

Calvin, Jean (1509-1564) # Fransız teolog ve papaz. Reform hareketine katıldı ve sonrasında Kalvinizm diye anılacak olan Hıristiyan inanç sistemini geliştirdi. 100

Cermenler (*Germanen*, *Germans*) # 36 115 163 169 177 193

cinsel aşk # 61 83 88 90 96 97 101-103

cinsel özgürlük # (*ayrıca*: serbest cinsel ilişki, cinsel serbestlik) 64-66 84 85 94 96

Civilis, Julius Claudius (1. yüzyıl) # Alman kabilesi Batavların lideri. 173

Code Napoléon # 1804 tarihli Fransız Yurttaşlar Yasası. 79 86

Codex Laureshamensis # 12. yüzyılın sonlarında Lorsch Manastırı'nda hazırlanan manastır kayıtları derlemesi. Manastıra verilen armağanlar ve manastırın mülkleri hakkında kapsamlı bilgiler içeren bu derleme, Almanların o dönemdeki yerleşim yerleri ve köylülerin ve feodal beylerin sahip oldukları topraklar hakkındaki en önemli kaynaklardan biri. 177

Coulanges # *bkz.* Fustel de Coulanges

Cunow, Heinrich Wilhelm Karl (1862-1936) # Alman sosyal demokrat, tarihçi, sosyolog ve etnograf. 77

Cuvier, Georges Léopold Chrétien Frédéric Dagobert, baron de (1769-1832) # Karşılaştırmalı anatomi, paleontoloji ve hayvanları sınıflandırma alanlarındaki çalışmalarıyla bilinen Fransız doğabilimci. 40

Çerkesler (*Tscherkessen*, *Circassians*) # 163

Çerokiler (*Tscherokesen*, *Cherokees*) # 115

Çippeva yerlileri # *bkz.* Ojibvalar

çok karılılık (*Vielweiberei*, *polygyny*) # 16 23 41 43 45 58-60 73 78 79 87 94 174 223

çok kocalılık (*Vielmännerei*, *polyandry*) # 16 21 23 25 28 41 43 46 78 79 103

Dafnis ve Hloi # Longos'un Eski Yunanistan'daki çoban yaşamını anlatan romanı. 96

Dakotalar (*Dakotas*) # 112 118

Darwin, Charles Robert (1809-1882) # Doğal seçilime dayalı evrim teorisiyle bilinen İngiliz doğabilimci, jeolog ve biyolog. 27

Delawareler (*Delawares*) # 72

Demodokos # *Odysseia* destanının kahramanlarından biri. 133

demokratik cumhuriyet # 94 149 214

Demosthenes (MÖ 384-322) # Atinalı hatip ve devlet adamı. 125

dıştan evlenme (*Exogamie*, *exogamy*) # İçinde bulunulan belirli bir topluluğun dışındaki kişilerle evlenme. 20 21 23 28 29 56 57 109 154 157

Die Neue Zeit # Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin teorik yayın organı (1883-1923). 15 226

Dietz, Johann Heinrich Wilhelm (1843-1922) # Alman kitap yayıncısı, sosyal demokrat; sonradan

sosyal demokrat partinin yayınevi olan J.H.W.Dietz yayınevinin kurucusu. 15

Dikaiarhos (MÖ 4. yüzyıl) # Yunan bilgin, Aristoteles'in öğrencisi, yazar. 126

Diodoros Siculus (Sicilyalı) (MÖ ~89-~29) # Yunan tarihçi. 171 182

Dionysios, Halikarnassoslu (MÖ ~60-7+) # Yunan tarihçi. 130

Dorlar (*Dorer*, *Dorians*) # 80 124

Dravidler (*Drawiden*/*Draviden*, *Dravidian people*) # 39 223

Dureau de la Malle, Adolph Jules César Auguste (1777-1857) # Fransız şair ve tarihçi. 161

Edda # İskandinav halklarının mitolojik kahramanlık söylencelerinin ve şarkılarının bir derlemesi. 1643 yılında İzlandalı piskopos Sveinsson'un keşfettiği, 13. yüzyıldan kalmış olan ve el yazısıyla yazılmış versiyonuna *Eski Edda* denir. 49

ensest # 21 47 49 52

Erieler (*Eries*) # 121

Erinyeler # Yunan mitolojisinde suç işleyen insanları cezalandıran dişi tanrısal varlıklar. 18 19

erkek egemenliği # 73 83 85-88 90 91 94 194 201 218

eros # 97

Eshilos (MÖ ~525-~456) # Yunan ozan. 18 19 80 131

Eski Edda # bkz. Edda

Espinas, Alfred Victor (1844-1922) # Fransız filozof ve sosyolog, evrim teorisinin savunucularından. 44 45

eş(ini) aldatma (*Ehebruch*, *adultery*) # 60 81 82 86 89-91 94 97 101 165 174

eşleşme ailesi (*Paarungsfamilie*, *pairing family*) # 38 60 62 68 69 79 84 88 99

eşleşme evliliği (*Paarungsehe*, *pairing marriage*) # 56 59 63-65 68 70 74 79 80 87 88 94 103 164 165 174 201 203 223

Eteokles # Yunan mitolojisinde Oedipus'un oğullarından biri; kardeşi Polinikes ile Thebai'nin hükümdarlığı için yürüttükleri savaşta birbirlerini öldürdüler. 131

Eumaios # *Odysseia* destanının kahramanlarından biri. 133

Euripides (MÖ ~480-~406) # Yunan oyun yazarı. 82

ev topluluğu # 51 75-77 169 176 177 199 200 203

Fenikeliler (*Phönizier*/*Phöniker*, *Phoenicians*) # 65 136

Ferdinand V, Katolik (1452-1516) # Kastilya kralı (1474-1504) ve hükümdarı (1507-1516), II. Ferdinand adıyla Aragonya kralı (1479-1516). 67

Fison, Lorimer (1832-1907) # İngiliz etnograf, Fiji Adaları'nda (1863-1871) ve Avustralya'da (1871-1875) misyoner. 56 58

Fourier, François Marie Charles (1772-1837) # Fransız ütopyacı sosyalist. 28 90 195 220

Franklar # 180 183 189-191 193

Fransız Devrimi (1789) # Monarşinin yerine cumhuriyeti, feodalizme özgü toplumsal katmanlaşmanın yerine "yurttaşlık" hukukunu, din-devlet ayrımını getirdi, ulusalcılığı devletin temel ideolojisi düzeyine yükseltti. Etkisi Fransa sınırlarının çok ötesine uzandı,

dünya ölçeğinde bir devrimler (ve karşı-devrimler) dönemini başlattı. 76 143

fratri (*Phratrie*, *phratry*) # genslerden oluşan topluluk. 106 112-114 120 124-127 129 130 136 137 139 141 142 145 146 150 158 160 196 204 208

Freeman, Edward Augustus (1823-1892) # İngiliz tarihçi ve liberal siyasetçi. 13

Freya # İskandinav mitolojisinde bereket ve aşk tanrıçası, erkek kardeşi olan tanrı Freyr'in karısı; *Eski Edda*'nın kahramanlarından biri. 49

fuhuş # (*ayrıca*: fahişe) 42 48 49 81 82 84 85 90 94-97 207

Fustel de Coulanges, Numa Denis (1830 -1889) # Fransız tarihçi. 129

Galyalılar (*Gallier*, *Gauls*) # 182 184 190 191

Ganimedes # Yunan mitolojisinde, olağanüstü güzel olması nedeniyle tanrılar tarafından Olimpos Dağı'na kaçırılan ve Zeus'un sevgilisi ve şarap sunucusu olan genç bir erkek. 82

Gaura (*Gaura*/*Gauda*) # Eski Çağ'da ve Orta Çağ'da Bengal'de bulunan bir bölge. 39

Gayus # *bkz.* Sezar

genel oy hakkı # 214 215

gens # Eski Roma'da, belirli bir atadan geldiklerine inanan ve onun (soy) ismini taşıyan insanlardan oluşan topluluk ya da aileler grubu.

George Dandin # Molière'in *George Dandin veya Bir Koca Nasıl Rezil Edilir?* adlı oyununun baş kahramanı; dar görüşlü ama zengin bir köylü olan George Dandin, düşmüş bir aristokrat kadınla evlenir ve onun tarafından kolayca kandırılır. 207

Gilyaklar # 223-226

Giraud-Teulon, Alexis (1839-1916) # Fransız tarihçi, hukukçu ve çevirmen. 25 29 43-45 78

Gladstone, William Ewart (1809-1898) # Britanyalı devlet adamı; farklı partilerin üyeliğini yaptı; başbakan (1868-1874, 1880-1885, 1886 ve 1892-1894). 132

Goethe, Johann Wolfgang von (1749-1832) # Alman şair ve yazar. 49

Gotlar # 159 169 183

grup evliliği (*Gruppenehe*, *group marriage*) # 23-26 42 43 46-48 52-56 58-61 64 65 67 68 75 78-80 84 85 94 99 102 124 165 222-224

Gunther # Eski Alman halk destanlarının ve *Nibelungenlied*'in kahramanlarından, Burgundluların kralı. 98

Gutrun # Eski Alman halk destanlarının ve *Gutrun*'un kahramanlarından, Hegelingen Kralı Hettel ile İrlandalı Hilde'nin kızları; Seelandlı Herwig'in nişanlısı; Norman Hartmut tarafından kaçırıldı ve onunla evlenmeyi reddettiği için hapsedildi; onu kurtaran Herwig'le evlendi. 98

Gutrun (*Kudrun, Gudrun*) # 13. yüzyılda kaleme alınan Alman kahramanlık destanı. 98

Güney Denizi Adalıları # Okyanusya'daki adalarda yaşayıp 19. yüzyılın ortalarından sonlarına kadar kaçırılarak ya da işe alınarak Avustralya'da çalıştırılan insanlar ve onların alt soyları. 66 223

Hadubrand # *Hildebrand Şarkısı*'nın başlıca kahramanlarından biri, Hildebrand'ın oğlu. 170

Hartmut # Eski Alman halk destanlarının ve *Gutrun*'un kahramanlarından, Normanların kralının oğlu. 98

Hastings Muharebesi # 14 Ekim 1066'da, İngiltere'yi istila etmiş olan Normandiya Dükü William'ın askerleri ile Kral Harold'un Anglosakson ordusu arasında gerçekleşti. Anglosaksonlar yenilgiye uğradı, Kral Harold öldürüldü, William Aralık 1066'da Londra'yı aldı, İngiltere tahtına çıktı ve Fatih William adıyla bilinir oldu. 202

Haydalar (*Haidahs*/*Haida*, *Haidas*/*Haida people*) # 197

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831) # Alman filozof, "Alman idealizmi"nin kurucularından. 210 219

helotlar # (*bkz*. Spartalılar) 81

Herminonlar # 169 183

Herodot (MÖ ~484-~425) # Yunan tarihçi. 53 82

Herüller (*Heruler*, *Heruli*/*Herules*) # 88

Herwig # Eski Alman halk destanlarının ve *Gutrun*'un kahramanlarından, Seeland kralı, sonradan Gutrun'un kocası. 98

hetaerizm (*Hetärismus*, *hetaerism*) # Engels'in kullandığı anlamıyla, evlenmemiş ya da tek eşli evlilik içinde yaşayan erkeklerin evlenmemiş kadınlarla ilişkisi. Her zaman, söz konusu ilişkiyi içinde barındırmayan belirli bir evlilik biçiminin varlığını şart koşar. 17 42 66 68 84-86 89-91 94 207

Hetel (Hettel) # Eski Alman halk destanlarının ve *Gutrun*'un kahramanlarından, Hegelingen kralı. 98

Heusler, Andreas (1834-1921) # İsviçreli hukukçu. 76

Hevsurlar (*Schevsuren*/*Chewsuren*, *Khevsurs*/*Khevsurians*) # 163

Hildebrand # *Hildebrand Şarkısı*'nın en önemli kahramanı. 170

Hildebrand Şarkısı (*Hildebrandslied*) # 9. yüzyıla ait ve bilinen en eski Alman kahramanlık destanı. 170 202

Hirodes (MÖ 73-4) # MÖ 40-4 yıllarında Roma İmparatorluğu'na bağlı Yehuda (Yahudiye) eyaletinin kralı; söz konusu eyaletin adı daha sonra Suriye-Filistin olarak değiştirildi. 159

Holar (*Hos*) # 65

Homeros # *İlyada* ve *Odysseia* destanlarının yazarı olduğu ve Eski Yunanistan'da yaşadığı kabul edilen efsanevi ozan. 36 80 129-131 133

Howitt, Alfred William (1830-1908) # İngiliz etnograf, Avustralya'da sömürge memuru (1862-1901). 58

Hunlar (*Hunnen*, *Huns*) # 47

Huschke, Georg Philipp Eduard (1801-1886) # Alman hukukçu. 157

Irmino(n), Guérard (?-~826) # Saint-Germain-des-Prés Manastırı'nın başrahibi (812-817). 191

İberler (*Iberer*, *Iberians*) # 184

İbrahim # İbrahimî dinlere göre peygamber. 69

içten evlenme (*Endogamie*, *endogamy*) # İçinde bulunulan belirli bir topluluğun içindeki kişilerle evlenme. 20 23 25 26 28 109 154-156

İkinci Pön Savaşı (MÖ 218-211) # Roma ile Kartaca devletleri arasındaki savaşlardan biri. Kartaca'nın yenilgisiyle son buldu. 152

ilk doğan hakkı (*Erstgeburtsfolge/Primogenitur*, *primogeniture*) # en büyük (erkek) çocuğun yasa ya da töre gereği mirasın tümünü ya da büyük bir bölümünü alması. 132

ilk gece hakkı # 65 67 165 168

İlyada # Homeros'un yazdığı kabul edilen Yunan destanı. 36 80 129 133

İngevonlar (*Ingävonen*/*Ingväonen*, *Ingaevones*) # 183

İrokualar (*Irokesen*, *Iroquois*) # 22 24 38 39 60 62 63 106-125 131 132 139 140 153 162 179 182 224

İskender, Büyük (MÖ 356-323) # Makedonya kralı (336-323). 77

İskevonlar (*Iskävonen*/*Istävonen*/*Istväonen*, *Iscaevones*/*Ischaevonians*/*Istvaeones*) # 183

İskitler (Scythen/Skythen, Scythians) # 47

işbölümü # 64 71 83 137 138 141 142 197 198 200-205 208-210 215-218

işçi sınıfı: *bkz*. proletarya

İtalikler (*Italer*/*Italiker*, *Italic peoples*) # 35 74

İyonyalılar (*Ionier*, *Ionians*) # 80-82

kabile (*Stamm*, *tribe*) # fratrilerden (bazen de sadece genslerden) oluşan topluluk.

Kabiller (*Kabylen*, *Kabyles*/*Kabyle people*) # 77

kadın egemenliği # 17 63 173

kadın-erkek eşitliği # 93 94 97 103 111 121 201

kadının kurtuluşu # 94 201

Kadiaklar (*Kadiaks*) # 47

Kâfirler (*Kaffern*, *Kaffirs*) # Müslüman olmayan siyahlar için geçmişte kullanılan bir terim (*bkz*. Zulular). 122

Kahramanlar Çağı # Yunan mitolojisinde, Yunanların Tesalya'ya gelişi ile Yunanların Troya'dan dönüşü arasındaki dönem. 18 19 35 73 79 80 124 130 132 134 136 137 160 171 181 201

Kalmuklar (*Kalmüken*/*Kalmücken*, *Kalmucks*/*Kalmyks*) # 163

Kamilaroiler (*Kamilaroi*/*Gamilaraay*) # 57

kan davası # 110 111 121 129 167 174 197 224 225

kandaşlığa dayalı aile (*Blutsverwandtschaftsfamilie*, *consanguine family*) # 48 49 51 57

Kapital # Karl Marx'ın eseri. 11 196

Karenler (*Karens*/*Karen*, *Karens*/*Karen people*) # 47

Kassandra # Yunan mitolojisine göre Troya Kralı Priamos'un kızı, kadın peygamber, Truva Savaşı'nın ardından Agamemnon tarafından köle olarak kaçırıldı. 80

Kaviatlar (*Kaviats*) # 47

Kavimler Göçü # Yaklaşık olarak 375-534 yıllarında, başta Cermen kabileleri ile Hunlar olmak üzere farklı halkların başta Roma İmparatorluğu toprakları olmak üzere Avrupa'da gerçekleştirdikleri istilalar. 168 178-180 195

Kaye, Sir John William (1814-1876) # İngiliz savaş tarihçisi ve sömürge memuru. 53

Kayugalar (*Cayugas*) # 118

Keltler (*Kelten*, *Celts*) # 13 65-67 76 115 159 163 164 174 177 182

Kızılderililer # 150 180 196 223

Kimberler (*Cimbern*/*Kimbern*, *Cimbri*) # 168

Klasik Çağ (Yunanistan) # Yunanistan tarihinin yaklaşık 200 yıl süren bir dönemi (MÖ 5-4. yüzyıllar). 73

Kleisthenes (MÖ ~570-~507+) # Atinalı siyasetçi; MÖ 510-507'de, gense dayalı sistemin kalıntılarını ortadan kaldırmayı ve köle sahipliğine dayalı bir demokrasi kurmaya yönelik reformlar gerçekleştirdi. 145 146

Kleopatra # Yunan mitolojisinde Boreas'ın (Kuzey Rüzgârı) kızı. 171

Klitemnestra # Yunan mitolojisinde Agamemnon'un karısı. 18

komünist # (*ayrıca*: komünizm) 51 59 62 63 68 93 121 135 168 175 176 197 203 216

Komünist Manifesto (*Komünist Parti Manifestosu*) # Karl Marx ile Friedrich Engels'in 1848 tarihli ortak eseri. 100

konsül # Roma Cumhuriyeti döneminde (MÖ 509-27) en üst devlet görevlisi. Roma yurttaşları her yıl ülkeyi birlikte yönetmeleri için iki konsül seçiyordu. 119 155 162

Kotarlar (*Kotars*) # 65

Kovalevski, Maksim Maksimoviç (1851-1916) # Rus sosyolog, tarihçi, etnograf ve hukukçu; liberal siyasetçi (*ayrıca*: Kowalewski). 73 75-77 163 169 176

kölecilik # 70 78 84 142 143 148 186 187 193 195 200 202 204 218

Kriemhild # Eski Alman halk destanlarının ve *Nibelungenlied*'in kahramanlarından, Burgundluların kralı Gunther'in kız kardeşi, Siegfried'in önce nişanlısı sonra karısı, onun öldürülmesinden sonra Hunların kralı Etzel ile evlendi. 98

Kukular (*Cucus*) # 47

kuralsız cinsel ilişki # (*ayrıca*: cinsel kuralsızlık, kuralsız ilişki, düzensiz cinsel ilişki, sınırlamasız cinsel ilişki) 16 17 19 42-44 46-48 52 57

Lange, Christian Konrad Ludwig (1825-1885) # Alman dilbilimci ve tarihçi. 157

Lassalle, Ferdinand (1825-1864) # Alman sosyal demokrasisinin kurucularından; 1863 yılında Genel Alman İşçi Derneği'ni kurdu, aynı yıl Prusya Başbakanı Otto von Bismarck ile temasa geçerek genel oy hakkını yürürlüğe sokması durumunda onu destekleme sözü verdi. 219

Latham, Robert Gordon (1812-1888) # İngiliz dilbilimci ve etnolog. 22

Letourneau, Charles Jean Marie (1831-1902) # Fransız sosyolog ve etnograf. 42-44 47

Ligurlar (*Ligurer*, *Ligurians*/*Ligures*) # 184

Liutprand (~922-~977) # Tarihçi, piskopos. 187

Livius, Titus (MÖ 59 - MS 17) # Romalı tarihçi. 154 157

Loki # İskandinav mitolojisinde kötülüğün ve ateşin tanrısı; *Eski*

Edda'nın kahramanlarından biri. 49

Lombardlar (*Langobarden*, *Langobards*/*Lombards*) # 169 170

Longos (2. yüzyıl sonları-3. yüzyıl başları) # Yunan yazar. 96

Lubbock, Sir John Lord Avebury (1834-1913) # İngiliz biyolog, Darwin taraftarı, etnograf ve arkeolog. 23 24 26

Lukianos, Samsatlı (~125-180 sonrası) # Tanrılar hakkındaki geleneksel anlatıları alaya almasıyla ünlü Suriyeli hiciv yazarı; eserlerini Eski Yunanca olarak kaleme almıştı. 49

Luther, Martin (1483-1546) # Reform hareketinin başlatıcısı; Almanya'da Protestanlığın (Lutherciliğin) kurucusu. 100

Magarlar (*Magar*, *Magars*) # 22 163

Maine, Sir Henry James Sumner (1822-1888) # İngiliz hukukçu ve hukuk tarihçisi. 100

Mançular (*Mandschuren*/*Mandschu*, *Manchurians*/*Manchu people*) # 226

mantık evliliği # 83 88 90

mark # Almanlarda, bir ya da daha fazla köyün sakinlerinin ortak arazisi. Tarlalar ve otlaklar mark topluluğu tarafından belirlenen kurallara göre tek tek aileler tarafından kullanılır ve zaman zaman yeniden paylaştırılırken, tarıma açılmayan topraklar tüm topluluk üyelerine aitti. 77 116 120 169 176 177 188 189 192 194 210

Martignetti, Pasquale (1844-1920) # İtalyan sosyalist, Marx ile Engels'in eserlerini İtalyancaya çevirdi. 16

Marx, Karl (1818-1883) # 11 27 28 40 49 52 72 74 79 83 87 100 123 125 127 128 131 133 196 204

Maurer, Georg Ludwig (1790-1872) # Alman tarihçi, Almanya'nın Eski Çağ'daki ve Orta Çağ'daki toplumsal sistemini inceledi. 120 173 176

McLennan, John Ferguson (1827-1881) # İskoç hukukçu ve tarihçi. 20-26 28 29 39 62 78 109 163

Mefisto # Goethe'nin *Faust* adlı eserindeki bir karakter. 49

Meleager # Yunan mitolojisinde annesi Althaea'nın erkek kardeşlerini öldüren kişi. 171

meta üretimi # 28 94 136 141 202 206 215-218

Miamiler (*Miamies*, *Miamis*) # 72

Mohavklar (*Mohawks*) # 118

Molière (1622'de vaftiz edildi, 1673'te öldü) # Fransız oyun yazarı, oyuncu ve şair. 207

Mommsen, Theodor (1817-1903) # Alman tarihçi. 126 153-157 159

Mongoloidler # 223

Morgan, Lewis Henry (1818-1881) # Amerikalı antropolog. 11-15 22 24-30 32 36 38 40-42 48 50 51 55 56 60 61 63 73 74 84 104-109 112 115 119 127 128 131 132 134 136 146 156 157 167 168 175 196 220 221

Morolar (*Mauren*, *Moors*) # 187

Moshos (MÖ 2. yüzyıl) # Yunan ozan. 96

Mulios # *Odysseia* destanının kahramanlarından biri. 133

Munnipuriler (*Munnipuris*, *Mumniporees*) # Manipurlar (*Manipuri*). 163

Müslümanlar # 78 187 193

Mylitta # Babil mitolojisindeki aşk ve bereket tanrıçası İştar'ın Eski Yunanca adı. 66

Nădejde, Joan (1854-1928) # Romanyalı gazeteci, sosyal demokrat; Engels'in eserlerini Rumenceye çevirdi. 16

Napoléon, I. (1769-1821) # Fransa'da 1799 yılında bir hükümet darbesi yaparak başa geçen, 1804 yılında imparatorluğunu ilan ederek I. Napoléon adını alan Napoléon Bonaparte. 79 86 109

Nayarlar (*Nairs*/*Nayars*) # 78

Nearhos (MÖ ~360-~312) # Makedonyalı denizci, Büyük İskender'in seferlerine katıldı. 77

Nestor # Yunan mitolojisinde Truva Savaşı'na katılan en yaşlı ve bilge kahraman. 129

Nibelungenlied # Kavimler Göçü sırasında yaşanan olayları anlatan eski Alman kahramanlık destanı; 13. yüzyılın başlarında yazıya döküldü. 49 98

Niebuhr, Barthold Georg (1776-1831) # Alman tarihçi. 126 128 158 210

Niördhr # İskandinav mitolojisinde bereket tanrısı, *Eski Edda*'nın kahramanlarından biri. 49

Norikler (*Noriker*, *Noricans*) # 184

Normanlar # 35 191 193

Nubiler (*Nubier*, *Nubians*) # Nubiler, Araplar ve başkaları 1881 yılında Sudan'da İngiliz sömürgecilere, Türk ve Mısırlı yöneticilere ve yerli feodal beylere karşı ayaklandı; ayaklanma 1898-1899'a kadar sürdü. 122

Nutkalar (*Nootkas*/*Nuu-chah-nulth*) # 197

Odoakr (Odovakar, Odoaker, Odoacre) (~434-493) # Batı Roma imparatorunun hizmetindeki Cermen ordularının lideri; 476'da imparator Romulus Augustus'u devirerek İtalya bölgesindeki ilk "barbar" krallığının kralı oldu. 180

Odysseia # Homeros'un yazdığı kabul edilen Yunan destanı. 80 133

oğlancılık # 82

Ojibvalar (*Ojibwas*/*Anishinabe*, *Ojibwas*/*Ojibwe*) # (*ayrıca*: Çippeva yerlileri) 47 112

Olga (?-969) # Kiev grandüşesi; kocası İgor'un ölümünden (945) sonra oğlunun küçük yaşta olması nedeniyle kenti yönetti. 168

Omahalar (*Omahas*) # 112

On İki Levha Yasaları # MÖ 450 yılı civarında hazırlanan, Roma hukukunun temelini oluşturan ve Roma yurttaşlarının hakları ile ödevlerini tarif eden yasalar. 151 225

Oneydalar (*Oneidas*) # 118

Onondagalar (*Onondagas*) # 118

Oresteia # Eshilos'un tragedya üçlemesi. 18 19

Orestes # Yunan mitolojisinde Agamemnon'un oğlu. 18

ortak mülkiyet # (*ayrıca*: toplumsal mülkiyet) 77 83 95 99 121 125 152 166 176

Ögisdrekka # *Eski Edda*'da yer alan bir şarkı (*bkz*. *Edda*). 49

özel mülkiyet # (*ayrıca*: özel servet, ayrı mülkiyet) 12 69 70 83 84 99 124 135 136 140 143 144 175 176 199 200 203 207 218

Pancalar (*Pandschas*, *Panjas*) # 65

Partlar (*Parther*, *Parthians*) # 47

patriciler # Eski Roma'da, egemen sınıfı oluşturan ayrıcalıklı ailelerin üyeleri. 151 157 158 160 162

Peisistratos (MÖ ~600-527) # MÖ 560-527 yılları arasındaki farklı dönemlerde Atina'nın zorba hükümdarı. 148

Pelasglar (*Pelasger*, *Pelasgians*) # 124

Perseus (MÖ 212-166) # Makedonya'nın son kralı (MÖ 179-168). 183

Persler # 47

Peukinler (*Peukiner*, *Peucini*) # 183

Phineus # Yunan mitolojisinde Kleopatra'nın eski kocası. 171

Piktler (*Pikten*, *Picts*) # 168

plebler # Eski Roma'da, egemen sınıfı oluşturan patricilerin ayrıcalıklarından yoksun olan sıradan (halktan) insanlar. 160-162 210

Plinius (Gayus Plinius Secundus), Yaşlı (23-79) # 37 ciltlik *Doğa Tarihi*'nin Romalı yazarı. 177 183

Plutarhos (~46-~125) # Yunan yazar, tarihçi ve filozof. 81

Polinikes # Yunan mitolojisinde Oedipus'un oğullarından biri; kardeşi Eteokles ile Thebai'nin hükümdarlığı için yürüttükleri savaşta birbirlerini öldürdüler. 131

praetor # Roma Cumhuriyeti döneminde yargıçlık ve devlet yöneticiliği görevleri bulunan, konsüllerden sonraki en üst devlet görevlisi. 155

proglottid # Tenyayı oluşturan ve üreme organlarını barındıran parçaların her birinin adı. 43

Prokopius (~500-~562) # Bizanslı tarihçi. 88

proletarya # (*ayrıca*: işçi sınıfı) 90 93 95 102 213-215

Pşavlar (*Pschaven*, *Pshavs*) # 163

Pueblo # New Mexico'da (ABD'nin güneybatısı ve Kuzey Meksika'da) yaşayan bir grup yerli kabilesine İspanyolların taktığı isim. İspanyolcadaki, "halk", "yerleşim yeri", "yöre" anlamlarına gelen "*pueblo*" sözcüğü, söz konusu kabilelerin karmaşık yapılı yerleşim yerleri (köyleri) nedeniyle tercih edilmişti. 34 35 134

punalua ailesi # 50-56 59 60 64 65 78 84 107 124 168 222 224

Ravé, Henri # Fransız gazeteci, Engels'in eserlerini Fransızcaya çevirdi. 16

Reform hareketi # Avrupa'da 16. yüzyılda Martin Luther tarafından başlatılan, Roma Katolik Kilisesi'ni hedef alan ve başta Protestanlık olmak üzere yeni mezheplerin ortaya çıkmasına yol açan dinsel reform hareketi. 100

Roma Cumhuriyeti (MÖ 509-27) # 162 185 190

Roma İmparatorluğu (MÖ 27 - MS 476/1453) # (*ayrıca*: imparatorluk) 97 152 162 178 180 181 183-187 190-192 194 210

Romulus # Roma'nın mitolojik kurucusu ve ilk kralı. 152 158

Sabelliler (*Sabeller*, *Sabellians*) # 150

Sal Frankları (*salische Franken*/*Salier*, *Salian Franks*/*Salians*) # 189

Salvianus (~390-~484) # Hıristiyan vaiz ve yazar, piskopos. 188 192

Samiler (*Semiten*, *Semites*) # 34 35 69 73 78 198

Samoyedler (*Samojeden*/*Samojedische Völker*, *Samoyeds*/*Samoyedic peoples*) # 163

Santallar (*Santals*) # 65

Saussure, Henri de (1829-1905) # İsviçreli zoolog. 43

Schoemann, Georg Friedrich (1793-1879) # Alman dilbilimci ve tarihçi. 81 131

Scott, Sir Walter (1771-1832) # İskoç romancı, şair, oyun yazarı ve tarihçi. 167

Senekalar (*Senekas*, *Senecas*) # Kuzey Amerika'daki İrokuaların kabilesi; bugün New York eyaletinin bulunduğu bölgede yaşıyorlardı; İrokua Konfederasyonu'nu oluşturan beş kabileden biri. 38 39 63 108 110 112 113 118

serf # Orta Çağ'da, toprağa bağlı olan ve feodal efendisi karşısında farklı yükümlülükleri bulunan köylü (*ayrıca*: serflik). 67 68 74 81 168 173 186 190-192 194 195 213 218

Servius Tullius (MÖ 578-534) # Roma'nın altıncı kralı. 161

Sezar, Gayus Jül (MÖ 100-44) # Romalı devlet adamı, general ve yazar. 25 35 36 53 114 165 168 175-177 179 182

Shawneeler (*Shawnees*) # 72

Siegebant # Eski Alman halk destanlarının ve *Gutrun*'un kahramanlarından, İrlanda kralı. 98

Siegfried # Eski Alman halk destanlarının ve *Nibelungenlied*'in kahramanlarından. 98

Skotlar (*Skoten*/*Scots*) # 168

Solon (MÖ ~638-~558) # Anayasal reformlarıyla ünlü Yunan devlet adamı ve ozan. 127 138 142-145 161 218

Spartalılar # Eski Yunanistan'daki bir kent devleti olan Sparta'nın özgür yurttaşları. Sparta'da nüfusun çoğunluğunu özgür olmayan "helotlar" oluştururken, azınlıktaki Spartalılar arasında, Eski Yunanistan'ın başka bölgeleriyle karşılaştırıldığında daha eşitlikçi ilişkiler vardı. 80-82 87 119

Sternberg, Lev Yakovleviç (1861-1927) # Rus etnograf; devrimci faaliyetleri nedeniyle Sahalin'e sürüldü ve orada yerli halkın toplum düzeni ile yaşam tarzını inceledi. 223 226

Sugenheim, Samuel (1811-1877) # Alman tarihçi. 68

Süevler (*Sueven*/*Sueben*/*Sweben*, *Suebi*) # 114 168 169 175 176

Svanlar (*Snaveten*/*Swanen*, *Svanetians*/*Svans*) # 163

Şarlman (742-814) # Frankların ve Lombardların kralı, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kurucusu; Almancada "Büyük Karl", Fransızcada ve İngilizcede Charlemange. 190-192

Tacitus, Publius Cornelius (~56-~120) # Romalı tarihçi ve senatör. 13 25 35 36 87 116 171-180 182

Tahular (*Tahus*) # 67

Taifallar (*Taifaler*/*Taifalen*, *Taifali*/*Taifals*) # 88

Tamiller # 39

Tarquinus Superbus (Gururlu Tarquinus) (MÖ ?-495) # Roma'nın yarı efsanevi kralı (MÖ 535-539), bir halk ayaklanmasının ardından sürgüne gönderildi ve cumhuriyet ilan edildi. 159 162

tek eşli aile (*Einzelfamilie*, *individual/single family*) # 75-77 79 86 91 93 94 96 104 105 127 128 152 200 201 203 218 220

tek eşli evlilik (*Einzelehe, monogamy* veya *individual marriage*) # 16 17 19 23 38 41-43 52 58 59 61 68 83-88 102 103 201

tek eşlilik (*Monogamie, monogamy*) # 17 43 68 69 74 78 80 82 85 87-91 94-96 99 103 104 129 139 151 164 174 194 203 207 218 220

Telamon # Yunan mitolojisindeki kahramanlardan biri. 80

Telemakhos # *Odysseia* destanının karakterlerinden biri, İthaka Kralı Odisseus'un oğlu. 80

Tenkterler (*Tenkterer*, *Tencteri*) # 182

Teukros # *İlyada* destanındaki kahramanlardan biri. 80

Theodorich # Gotların üç kralının adı; Vizigotların kralı I. Theodorich (yaklaşık olarak 418-451 yıllarında kraldı), II. Theodorich (yaklaşık olarak 453-466 yıllarında kraldı) ve Ostrogotların kralı Büyük Theodorich (474-526 yıllarında kraldı). 159

Theokritos (MÖ 3. yüzyıl) # Yunan ozan. 96

Theseus # Atina devletinin kuruculuğu atfedilen efsanevi Atina kralı. 137

Thukydides (MÖ ~460-~400) # Yunan tarihçi. 134

Tiberius (MÖ 42 - MÖ 37) # Roma imparatoru (14-37). 159

Tinnehler (*Tinnehs*) # 47

toplumsal devrim # 95

Tours'lu Gregor (Georgius Florentius) (~538-594) # Teolog ve tarihçi, 573'ten itibaren Tours piskoposu, ölümünden sonra aziz ilan edildi. 174

Tötonlar (*Teutonen*, *Teutons*) # 168

Traklar (*Thraker*, *Thracians*) # 66

Trier, Gerson Georg (1851-1818) # Danimarkalı devrimci sosyalist ve Marksist, Engels'in eserlerini Dancaya çevirdi. 16

Truva (Troya) Savaşı # Yunan mitolojisinde, Yunanların zaferiyle sonuçlanan bir savaş. 18

Turanlılar # 198

Tuskaroralar (*Tuskaroras*, *Tuscaroras*) # 111

tüccar # 145 205 206 216 218

Tylor, Sir Edward Burnett (1832-1917) # İngiliz antropolog ve tarihçi. 16

Ulfilas (Wulfila) (~311-383) # Piskopos, Gotları Hıristiyanlıkla tanıştırdı, Got alfabesini geliştirdi ve İncil'i Gotçaya çevirdi. 159

Usipeteler (*Usipeter*, *Usipetes*) # 182

Ute # Eski Alman halk destanlarının ve *Gutrun*'un Norveçli kadın kahramanı. 98

Vanlar # İskandinav mitolojisindeki iki tanrı grubundan biri; diğer grup Aslardan oluşur. 49

Varliler (*Waralis/Warli*, *Waralis/Warlis*) # 163

Varus, Publius Quintilius (MÖ ~53 - MS 9) # Romalı siyasetçi ve general, Cermen kabilelerinin ayaklanması sırasında Teutoburg Ormanı'nda gerçekleşen muharebede yenilgiye uğrayınca intihar etti. 151

Veleda (1. yüzyıl) # Cermen kabilesi Brukterlerin rahibesi ve kadın peygamberi. 173

Vikingler # 35 172

Völuspâ # *Eski Edda*'nın en ünlü şarkısı. 172

Wachsmuth, Ernst Wilhelm Gottlieb (1784-1866) # Alman tarihçi. 82 126

Wagner, Wilhelm Richard (1813-1883) # Alman besteci. 49

Waitz, Georg (1813-1886) # Alman tarihçi. 176

Watson, John Forbes (1827-1892) # İngiliz hekim, sömürge memuru, 1858-1879 yıllarında Londra'daki Hindistan Müzesi'nin müdürü. 53

Westermarck, Edward Alexander (1862-1939) # Fin etnograf ve sosyolog. 43 46 48 65

Wolfram von Eschenbach (~1170-~1220) # Alman şair. 89

Wright, Arthur (1803-1875) # Amerikalı misyoner, 1831 ile 1875 yılları arasında Seneka yerli kabileleri arasında yaşadı, onların dillerinde bir sözlük yazdı. 63

yabanıllık # 11 16 17 20 21 30-32 34 36 37 39 42 44 53 54 59 63 64 68 94 109 125 163 196 200 223

Yançuk, Nikolay Andreyeviç (1859-1921) # Rus etnograf. 223

Yaroslav, Bilge (978-1054) # Kiev büyük prensi (1019-1054). 76

Ynglinga saga # İzlandalı ozan ve tarihçi Snorri Sturluson'un 13. yüzyılın ilk yarısında kaleme aldığı *Heimskringla* adlı kitaptaki ilk 16 destan. 49

Zeus # Yunan mitolojisinde en yüksek tanrı. 133

Zulular # İngilizler 1879 yılında bugünün Güney Afrika'sında bulunan Zulu Krallığı'na saldırdı, Zuluların direnişini aynı yıl bastırdı. 122

Zurita, Alonso # 16. yüzyılın ortalarında Orta Amerika'da görev yapan İspanyol koloni subayı. 77